

Doç. Dr. Metin AKAR
Dr. Sebahat DENİZ - Fahrünnisa BİLECİK

TÜRK DÜNYASI ÇAĞDAŞ EDEBİYATI

2. Baskı

YESEVİ YAYINCILIK

Türk Dünyası Çağdaş Edebiyatı, Doç. Dr. Metin Akar, Dr. Sebahat Deniz ve Ass. Fahrünnisa Bilecik tarafından hazırlanmıştır.

Eserin ilk bölümü Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 20 Temmuz 1992 tarihinde çıkan nüshasında, lise üçüncü sınıflar için öngörülen Müfredat Programı'nın "Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı" bölümü esas alınarak yazılmıştır. İkinci bölümü ise, çağdaş Türkiye edebiyatı antolojisini ihtiva etmektedir.

Öğretmen, öğrenci ve Türk Dünyası'nın tüm aydınlarına hitabeden ve türünün ilk örneği olan kitabın birinci bölümünde, Azerbaycan, Kırım, Bulgaristan, Kazakistan, Kazan, Kıbrıs, Batı Trakya, Kırgızistan, Özbekistan, Türkmenistan, Uygur, Eski Yugoslavya, Irak, Başkurt ve Karaçay-Malkar Türkleri edebiyatına ait örnekler bulunmaktadır. İkinci bölümünde de Arif Nihat Asya'dan Atilla İlhan'a kadar bir çok ünlü Türk yazar ve şairlerinin eserlerine yer verilmiştir.

Eserde ayrıca her Türk topluluğu, kısaca edebiyat tarihleri ile adı geçen sanatçıların hayatı, sanatı ve eserleri hakkında bilgiler bulunmaktadır.

TÜRK DÜNYASI
ÇAĞDAŞ EDEBİYATI

YESEVÎ YAYINCILIK Ltd. Şti. YAYINLARI : I

ISBN 975-7950-00-9

2. Baskı

YESEVÎ YAYINCILIK Ltd. Şti.
Mimar Kemalettin Mah.
Börekçi Ali Sok. Fakülte Apt.No. 12/8
PK : 30
34490 BEYAZIT - İSTANBUL
Tel: (212) 517 20 21- (212) 638 28 18 - 19
Faks: (212) 517 20 23

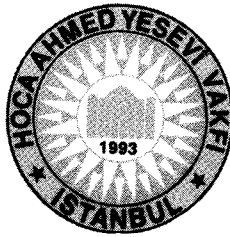
Dizgi:
Yücel DAĞLI

Baskı ve cilt:
Eldim Ofset Gazetecilik ve Matbaacılık

Doç. Dr. Metin AKAR

Dr. Sebahat DENİZ - Fahrünnisa BİLECİK

TÜRK DÜNYASI ÇAĞDAŞ EDEBİYATI

YESEVİ YAYINCILIK

İstanbul -1994

KISALTMALAR

C.	:	Cilt
ev.	:	Çeviren
d.	:	doğum tarihi
der.	:	derleyen
haz.	:	hazırlayan
öl.	:	ölüm tarihi
s.	:	sahife
S.	:	Sayı
TA	:	Türk Ansiklopedisi
TD	:	Türk Dili Dergisi (TDK)
TDEA	:	Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi
TDEK	:	Türk Dünyası El Kitabı
TFAD	:	Türk Folklor Araştırmaları Dergisi
trc.	:	tercüme eden

SUNUŞ

Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi'nin 20 Temmuz 1992 tarihinde çıkan sayısındaki lise üçüncü sınıf müfredat programında "Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı"na da yer veriliyordu. O günden bu güne kadar çıkan ders kitaplarında bu bahsin lâıykı veçhile işlenmediğini üzülererek gördük. Konu, önemine binaen, bir daha da Yesevî Yayıncılık vasıtasıyla ele alınmış, Sayın Doç. Dr. Metin Akar ve sayın yardımcılarının gayretleri ile bu eser hazırlanmış, Türk gençliğinin istifadesine sunulmuştur. Kitabın bir başka amacı, dışarıda, birkaç isimden başkasını bilmeyen iyi niyetli okuyucuya da Türkiye'nin önde gelen şair ve yazarlarını tanıtmaktır. Türk'ü Türk'e ve başkalarına tanıtabilirsek mutlu olacağız.

Saygılarımızla.

Erdoğan ASLIYÜCE
Yesevî Yayıncılık

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	13
-------------	----

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞINDAKİ ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI

ÂZERBAYCAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Âzerbaycan Türkleri	19
Âzerbaycan Türkleri Edebiyatı	19
CELİL MEHMED GULİZÂDE	21
Dil	23
Celil Mehmed Gulizâde	27
BAHTİYÂR VAHAPZÂDE	28
Menim Anam	28
Ana Dili	29
Öz İçindedir	31
Bahtiyâr Vahapzâde	31
ŞEHİRİYÂR	32
Heyder Baba'ya Selâm	32
Şehriyâr	34
NEBÎ HEZRÎ BABAOĞLU	35
İller ve Sâhiller	35
Yuhuda	36
Nebî Hezrî Babaoğlu	37

BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Bulgaristan Türkleri	41
Bulgaristan Türkleri Edebiyatı	42
RECEP KÜPÇÜ	44
Kalbimde İnancı	44
Güneye Göç Eden Kuşlar	46
Recep Küpçü	47
MEHMET FİKRİ	47
Türk Gençliğine Bir Hitabe	47
Kaval	48
Mehmet Fikri	49
HÜSEYİN OĞUZ	50
Görüyorum	50
Hüseyin Oğuz	50

KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kazak Türkleri	55
Kazak Türkleri Edebiyatı	55
MAĞCAN CUMABAYULI	59
Karankılık Koyuylanıp Keledi	59
Türkistan	60
Mağcan Cumabayulı	62
GAFUV KAYIRBEKOV	63
Ana Turalı	63
ESET NAYMANBAYEV	64
Betaşar	64

KAZAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kazan Türkleri	67
Kazan Türkleri Edebiyatı	68
AYAS İSHAKÎ	71
Üyge Taba	71
Ayas İshakî (İdilli)	78

KIBRIS TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kıbrıs Türkleri	83
Kıbrıs Türkleri Edebiyatı	83

OSMAN TÜRKAY	86
Şair Çocuğun Sabah Duası	86
Gerçeküstü Mucize	88
Osman Türkay	89

ÖZKER YAŞIN	90
Bâbil Daha Uzakta	90
Kıbrıs'ta Bayrak	91
Bekleyebilsem	93
Özker Yaşın	93

BATI TRAKYA TÜRKLERİ EDEBİYATI

Batı Trakya Türkleri	97
Batı Trakya Türkleri Edebiyatı	97

MEHMET HİLMİ	99
Kabahatliyiz	99
Gündüz Nene	104
Mehmet Hilmi	107

ABDÜRRAHİM DEDE	108
Gözlerim	108
Seven Öğretmen	109
Abdürrahim Dede	110

KIRGIZİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kırgız Türkleri	115
Kırgız Türkleri Edebiyatı	115

CENGİZ AYTMATOV	117
Gün Uzar Yüzyıl Olur	117
Cengiz Aytmatov	120

MANAS DESTANI	121
---------------------	-----

KIRIM TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kırım Türkleri	127
Kırım Türkleri Edebiyatı	128

İSMAİL GASPIRALI	130
Kahire Konferansı	130
İsmail Gaspıralı	132

CENGİZ DAĞCI	133
Yurdunu Kaybeden Adam	133
Cengiz Dağcı	140

ÖZBEKİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Özbekistan Türkleri	143
Özbekistan Türkleri Edebiyatı	143
Özbek Edebiyatı	145
ÇOLPAN	146
Küz	146
Halk	148
Ziyâ-yı Kamer	149
Çolpan	150
AYBEK	151
Erkin Kuş	151
Aybek	153

TÜRKMENİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Türkmenistan Türkleri	157
Türkmenistan Türkleri Edebiyatı	157
ATA ATACANOĞLU	158
Gülüm Bar, Gülzarım Bar	158
Çal Dütarım	160
Ata Atacanoğlu	161
TÜRKMEN NİNNİLERİ	162

UYGUR TÜRKLERİ EDEBİYATI

Uygur Türkleri	165
Uygur Türkleri Edebiyatı	165
ZİYA SAMADİ	168
Cıllar Sırı	168
Ziya Samadi	171

[ESKİ] YUGOSLAVYA TÜRKLERİ EDEBİYATI

[Eski] Yugoslavya Türkleri	175
[Eski] Yugoslavya Türkleri Edebiyatı	175
NİMETULLAH HAFİZ	178
Kosova'da Sünnet Âdetleri	178
Yarın Gene Sabah Olacak	182
Eski Mahallemiz	184
Evim	184
Nimetullah Hafız	185
AVNİ ENGÜLLÜ	186
Saklambaç	186
Avni Engüllü	186

IRAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

Irak Türkleri	189
Irak Türkleri Edebiyatı	189
ATA TERZİBAŞI	192
Kerkük'te Karşılıklı Hoyrat Çağırma Geleneği	192
Ata Terzibaşı	198
MUSTAFA GÖKKAYA	199
Ey Yaralı Kerkük	199
Mustafa Gökkaya	200
NAZIM REFİK KOÇAK	200
Yurdumun Derdi	200
Horyatlar	202
Nâzım Refik Koçak	202
NESRİN ERBİL	203
Hancı İle Hasbihal	203
Gençliğe Sesleniş	203
Nesrin Erbil	204

BAŞKURT VE KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ EDEBİYATI

Başkurt Türkleri	209
Başkurt Türkleri Edebiyatı	209
M. TACİ	210
Vatan	210
Karaçay-Malkar Türkleri	211
Karaçay-Malkar Türkleri Edebiyatı	211
BİYNÖGER DESTANI	213
KÂZİM MÖÇÜ	217
İgi söz	217
Şiir 2	219
Şiir 3	219
Şiir 4	220
Şiir 5	220
Kâzım Möçü	220
KAYSIN KULİ	221
Şiir 1	221
Şiir 2	221
Kaysın Kuli	222

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ÇAĞDAŞ EDEBİYAT

ARİF NİHAT ASYA	227
Bayrak	227
Fetih Marşı	228
Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor	229
Kuşlar	230
Devler	230
Ârif Nihat Asya	231
NECİP FAZIL KISAKÜREK	232
Sakarya Türküsü	232
Kaldırımlar I	234
Kaldırımlar II	235
Azgın Deniz	236
Necip Fazıl Kısakürek	236
TARİK BUĞRA	238
Küçük Ağa, Çolak Salih'in Dönüşü	238
Tarık Buğra	245
CAHİT SITKI TARANCI	247
Otuz Beş Yaş Şiiri	247
Abbas	248
Paydos	249
Ölüm Tehlikesi	249
Desem ki	250
Gün Eksilmesin Pencereyden	251
Cahit Sıtkı Tarancı	251
ORHAN VELİ KANIK	252
İstanbul'u Dinliyorum	252
İstanbul Türküsü	253
Tren Sesi	254
Rubai	254
Anlatamıyorum	255
Yaşamak	256
Masal	256
Orhan Veli Kanık	256
HALDUN TANER	258
Şişhaneye Yağmur Yağıyordu	258
Haldun Taner	274

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA	276
Ağır Hasta.....	276
Yaşlı Düğün.....	276
Söyle Sevda İçinde Türkümüzü	277
Ankara'lı Hasan Bağlamasını Yanından Ayırmazdı.....	278
Dirilen Kuvvet.....	278
Fazıl Hüsnü Dağlarca	279
BEHCET NECATİGİL	280
Kilim.....	281
Bayram Ziyareti.....	283
Gizli Sevda.....	283
Ölü Utanıyor	283
Tahta, Kürsü, Çocuklar	284
Hülyaların Şiiri	284
Heraklit'in Suları.....	286
Behçet Necâtigil.....	287
NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU	287
Malazgirt Marşı	287
Malazgirt Destanı 1	289
Malazgirt Destanı 2	289
Malazgirt Destanı 3	289
Malazgirt Destanı 4	290
Oğullar	290
Niyazi Yıldırım Gençosmanoğlu	291
ATILLA İLHAN	292
Üçüncü Şahsın Şiiri	292
Cazgır	293
Atilla İlhan	293
EDİP CANSEVER	295
Masa da Masaymış Ha... ..	295
Yaşamak Telaşı	296
Edip Cansever	296
SEZÂİ KARAKOÇ	297
Kapalı Çarşı	297
Balkon	298
Sezâî Karakoç	299
SEVİNÇ ÇOKUM	300
Bizim Diyar	300
Kırık Bir Dal.....	305
Sevinç Çokum.....	311
BİBLİYOGRAFYA	313

ÖNSÖZ

Türk kültürü, yeryüzünde çok geniş bir alana yayılmış olan Türk toplulukları vasıtasıyla asırlardır varlığını sürdürmüştür.

Yıllarca birbirinden habersiz, ayrı siyasî birlikler içinde, irtibatları bizimle ya tamamen kesilmiş veya çok zayıflamış halde olan bu topluluklardan bazıları artık kısmen hürriyetlerine kavuşmuşlardır. 1992 yılında Türkiye liselerinin müfredat programına eklenen "Türkiye Dışındaki Çağdaş Türk Edebiyatı" bölümü Türk dünyasının tanınması ve tanıtılmasında çok müsbet bir adım olmuş, bu kitap da öğrenci ve öğretmenlerimizin bu konudaki el kitabı ihtiyaçlarını -şimdilik- gidermek üzere hazırlanmıştır.

Lise müfredat programında, Rusya Federasyonu'nda bulunan Türk topluluklarının çoğunun adı zikredilmemiştir. Ancak biz yine de bu programa ana hatlarıyla sadık kaldık. Yeri geldikçe, sanatları, kişilikleri ve edebiyat faaliyetleri açısından ihmal edilmemesi gerekli olduğuna inandığımız bazı isimlere de kitabımızda yer verdik.

Bu eserde yer alan sanatkârlar eğer hayatta iseler, kendilerine ulaşmaya ve onlardan edinilen orijinal bilgilerden yararlanmaya gayret ettik.

Örnek metinleri seçerken öğrencilerimizin seviyesini göz önünde bulundurduk. Ahlakî değerlerimize ve millî duygularımıza tercüman olacak nitelikteki eserlere daha çok yer verdik. Bazı metinleri Türkiye Türkçesine çevirmeyip, bu metinde geçen fakat bizde kullanılmayan kelimelerin karşılıklarını vermekle yetindik. Özel dil eğitimi almamış okuyucunun kolayca anlayamayacağı bazı metinleri de tamamen

Türkiye Türkçesine çevirip orjinalleri ile birlikte kitabımıza aldık. Çevirileri yaparken o metnin ait olduğu Türk topluluğuna mensup olan kişilerin yardımlarına da zaman zaman müracaat ettik. Türkiye'de bulunan göçmen Türklerle ilgili dayanışma ve yardımlaşma dernekleri ile irtibat halinde olduk. Özellikle eser temininde bu derneklerin değerli yardımlarını gördük. Bazı metinlerden sonra açıklayıcı bilgiler verdik. Metni daha iyi kavratmak ve öğrenciyi eser üzerinde düşünmeye sevk etmek için de bazı sorular hazırladık. Bir iki istisna dışında, kitapta adı geçen sanatkârların hayatı, sanatı ve eserleri hakkında da bilgiler verdik.

Gayemiz sadece bizim sınırlarımız dışındaki Türk topluluklarının modern edebiyatlarını bizim okuyucularımıza tanıtmak değil, aynı zamanda o ülkelerin insanlarına da Türkiye'deki modern edebiyatı tanıtmak idi. Bu maksatla, Türkiye dışında yaşayan ve bir-iki malûm sanatçıdan başkasını tanımayan kimselere Türkiye Türklerinin yeni edebiyatından da örnekler verdik.

Böyle bir kitabı hazırlamamızda bize yardımlarını esirgemeyen Ziya Samadi, Abdürrahim Dede, Sevinç Çokum, Gülzade Tanrıdağlı, Nemir Enver, Nimetullah Hafız, Mehmet Çavuş, Hüseyin Hacıoğlu, M. Emin Açar, Nadir Devlet, Timur Kocaoğlu, Suphi Saatçi, Kanşaubiy A. Miziev, Rıza Bekin ve İ. Güven Kaya'ya, Batı Trakya Türkleri Yardımlaşma Derneği ile Balkan Türkleri Dayanışma Derneği yöneticilerine teşekkürlerimizi borç bilir, şükranlarımızı sunarız.

Elimizde olmayan sebeplerden dolayı kitabımızda bazı noksanlıkların kaldığının farkındayız. Ancak eserin ikinci baskısında bunların da tamamlanacağına inanıyoruz.

Türk dünyası gençliğine uzanmamızın maddî zeminini hazırlayan, heyecanlarımızı canlı tutup bizi yazmaya teşvik eden Hoca Ahmed Yesevi Vakfı Başkanı Sayın Erdoğan Aslıyüce ve Vakıf Mütevelli Heyeti'ne ayrıca teşekkür ederiz.

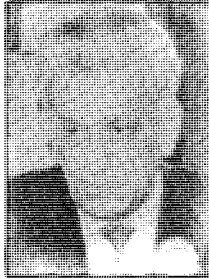
BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE DIŞINDAKİ ÇAĞDAŞ TÜRK EDEBİYATI

ÂZERBAYCAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

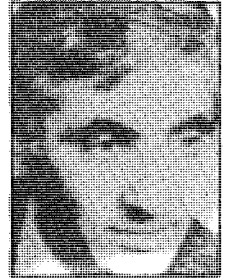
* Celil Mehmed
Gulizâde

* Bahtiyâr
Vahapzâde

* Şehriyâr

Nebî Hezrî
Babaoğlu

ÂZERBAYCAN TÜRKLERİ

Âzerbaycan, Batı Asya'da Âzerbaycan Cumhuriyeti toprakları ile bir kısım İran topraklarına verilen addır. Türklerin bu bölgeyi yurt edinmeleri M. . III'üncü asırda Saka Türkleri ile başlar, V'inci ve VI'ncı yüzyıllarda Oğuz boylarının güçleri ile devam eder. XI'inci yüzyılda Selçuklular'ca ele geçirilen bu topraklar üzerinde XIII'üncü asırda İlhanlılar, XIV'üncü ve XV'inci asırlarda Timurlular, daha sonraki asırlarda da Akkoyunlular, Safeviler ve Kaçar hanedanı hüküm sürmüşlerdir. 1928 yılında yapılan Türkmençay Anlaşması ile Âzerbaycan toprakları ikiye bölünmüş, kuzeyi, Rusya, güneyi de İran yönetimine bırakılmıştır.

Kuzey Âzerbaycan'da bugün bağımsız Âzerbaycan Cumhuriyeti mevcuttur. Nüfusu 7.800.000, yüz ölçümü de 86.600 km² dir. Başşehri Bak'dr. Güney Âzerbaycan, Kuzey Âzerbaycan'ın yaklaşık iki misli geniş topraklara sahiptir ve 20 milyon civarında Türk yaşamaktadır. Kültür merkezleri Tebriz'dir.

ÂZERBAYCAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Âzeri Türkçesi, Türkiye Türkçesine en yakın olan lehçedir.

Âzerbaycan topraklarında yazılı edebiyat XIV'üncü yüzyılda başlar, XIX'uncu yüzyılın ilk yarısına kadar İslâm medeniyeti tesiri altında devam eder. Âzerbaycan dîvan edebiyatı diyebileceğimiz bu dönemin başlıca sanatkârları Hasanoğlu (XIV'üncü yüzyıl) Seyyid Nesîmî (l. 1404), Habîbî (1470-1520), (Şah İsmail) Hatâyî (1486-1524), Fuzûlî (l. 1556) ve Molla Penah Vâkîf (1717-1797)'tır.

XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren çeşitli şehirlerde kurulan kültür ve sanat ocakları ile yine bu şehirlerde neşredilen gazeteler Âzerbaycan aydınlarının yüzünü Batı medeniyetine döndürür. Gülistan, Dîvân-ı Hikmet, Mecmua-i Şuarâ ve Meclis-i ns gibi kültür ve sanat mahfillerinde toplanan sanatkârlar modern Âzerbaycan edebiyatının temelini atarlar. Modern edebiyatın kurucuları arasında şiir dalında Kasım Beg Zâkir (1784-1857), Kutsî (1794-1846), Vâzîh (l. 1852), Hurşit Bân (1837-1897) ve Seyyid Azim Şirvânî (1835- 1888); hikâye ve roman dalında İsmail Beg Kutkaşınlı (1806-1869) ile Sultan Mecid Ganîzâde (1866-1937); tiyatro dalında da "Türk Molière"i diye ünlü ve

modern Âzerbaycan yazı dilinin kurucusu sayılan Mirza Fethali Ahundzâde (1812-1878)'nin adları başta gelir. Âzerbaycan'da gazetecilik de XIX'uncu asrın ikinci yarısında başlar. Hasan Beg Zerdâbî (1837-1909)'nin *Ekinci* gazetesi, Tiflis'te çıkan *Ziya*, *Ziya-yı Kafkas*, *Keşkül* ve *Şark-ı Rus* gazeteleri bu dönemin fikir ve sanat hareketlerini yönlendiren önemli yayın organları olmuştur.

Çarlık Rusyası'ndaki 1905 isyanından sonra Rusların baskıcı yönetimi biraz hafifler. Âzerbaycan Türkleri de bundan istifade ederek gazete ve dergiler çıkarıp modern okullar açarlar; Osmanlı Türkleri ile olan kültür bağlarını kuvvetlendirirler. 1908 Meşrutiyeti'nden sonra Türkiye'de güçlenen Tükçülük akımı Âzerbaycan edebiyatçıları üzerinde de etkili olur. 1905 ile 1920 yılları arasında, Âzerbaycan'da çıkarılan gazetelerin en önemlileri Ahmet Beg Agayef (Ahmet Ağaoğlu) (1862-1939)'in *Hayat*, *İrşâd* ve *Terrakî*'si, Mehmet Emin Resulzâde'nin *Açık Söz*'üdür. Dergilerin arasında da Ali Beg Hüseyinzâde (1864-1940)'nin *Füyûzât*'ı ile Celil Mehmed Gulizâde (1866-1932)'nin *Molla Nesreddin*'i başta gelir. *Füyûzât*, Türkler arasında dil birliğini savunan ve İstanbul Türkçesi ile çıkarılan bir dergidir.

1905-1920 yılları arasında şiir ve piyes türleri de gelişti. Bu devrede eser veren şairlerin ileri gelenleri arasında Mehmed Hâdî (1789-1920)'nin, Hüseyin Câvit (1882-1944)'in, Ahmet Cevat Ahundzâde (1892-1937)'nin ve bilhassa mizah ve hiciv şairi Mirza Elekber Sâbir (1862-1911)'in adı hürmetle anılmaya değer. Oyun yazarları arasında da en meşhurları Necef Beg Vezirli (1854-1926), Celil Mehmed Gulizâde (1866-1932), Neriman Nerimanof (1870-1925), Abdurrahim Beg Hakverdili (1870-1933), Ahundzâde Süleyman Sâmi (1875-1939) ve Cafer Cabbârî (1899-1934)'dir. Müzikli tiyatro dalında Üzeyir Beg Hacıbeyli (1885-1948) üstâddır; Leylâ ve Mecnun, Aslı ve Kerem, Köroğlu operaları, Arşın Mal Alan adlı opereti ile dünyada ünlüdür.

Sovyet yönetiminin baskılarına rağmen, şiir ve tiyatro 1920 yılından sonra da gelişmesini sürdürür. Şiir alanında Samet Vurgun (1906-1956), Süleyman Rüstem, Mehmet Rahim, Resul Rıza, Osman Sarıvelli, Bahtiyâr Vahapzâde ve Nebî Hezrî Babaoğlu ve Güney Âzerbaycan'dan Şehriyâr, Ali Tebrîzî ve Bulud Karaçorlu Sehend; roman ve hikâye türünde Manaf Süleymanof ve Bayram Bayramof, piyes yazarları arasında da bilhassa Samet Vurgun ile Mirza İbrahimof (doğ. 1911), Enver Memmedhanlı (1913-1990) meşhurdur.

Âzerbaycan sahasında halk hikâyeleri, fıkraları, masalları, destanları ve şiirleri ile çok güçlü bir halk edebiyatı da mevcuttur.

Kaynakça :

1. M. Celal - F. C. Hüseyinov, *XX. Esr Âzerbaycan Edebiyatı*, Bakı 1969.
2. Dursun Yıldırım (haz.), Bulud Karaçorlu Sehend, *Sazımın Sözü*, Ankara 1980.
3. "Yavuz Akpınar" (der.), *Çağdaş Türk Şiveleri, Azeri Türkçesi ve Edebiyatı Metinleri*, İzmir 1988.
4. Yavuz Akpınar, "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Azeri Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, Ankara 1992.

CELİL MEHMED GULİZÂDE**DİL****Âzerbaycan Türkçesi ile:**

Men indiye kimi inci yerdim o müsülmanlardan ki, öz dillerini bile-bile biri-birine Rus dilinde mektup yazırlar.

Ama indi incimenem.

Dârülfünûn kurtarmış cevânlarımızın hamısı Rus dilinde, yazı-pozı eyliyürler; müsülmança sevâdı olanlar da eyliyür, olmayanlar da eyliyür.

Evveller men buna râzı olmazdım, ama indi râzıyam. Hattâ gazite müdürlerimizden bize indiye tek bir niçe kagaz gelip: Bunların hamısı Rusça yazılıp. Me'lûm refiklerimiz de bize Rusça kagaz yazırlar. Az kalıp ki, mollalarımız da Rus dilinde irsal-mersul ederler; ama eylemirler. Mahaz ondan ötrü ki, Rusça bilmirler.

Bu işlere evveller men teeccüb eylerdim, ama indi eylemirem. Sebebi var:

Müsülman yazıçılarından benim bir nefer dostum var ki, gabaglarda mene kagaz yazanda hemişe Türk dilinde yazardı. Ama iki hefte bundan ireli hemin dostumdan bir kagaz aldım; bu kagaz Rusça yazılmışdı. Refikimiz dünne bir vâcib işden ötürü gelmişdi idâremize ve söhbet arasında âhiringi kagazını Rusça yazmagının sebebini soruşduk.

Refikimizin cevâbını burada yazırık ki muhterem ohucularımız ohusunlar ve ohuyandan sonra heman sözleri cep defterlerine yazsınlar ki, bâri bizden sonra gelenler için bir yadigâr kalsın.

Refikimiz bele cevap verdi:

“Cenâb-ı Molla Nesreddin, men bilirem ki, şehis gerek öz dilinde danışsın ve öz dilinde yazsın. Ama men müşülman hurûfatı ile yazı-pozi eylemeyi dahi bi'l-emrihi terk itdim, ve buna iktifâ eylemeyip, evlâdına da vasiyyet edeceğim ki, müsülman dili için taze bir hurufat icad olunmayınca müsülmança bir kelime söz de yazmasınlar.

Menim Fatıma adında bir bacım var ki, hemişe anam ile bir yerde kendimizde olar. Bacımın beş yaşında bir azarlı oğlu var idi ki, benim hâhişime göre bacım oğlını getirmişdi bize ki, hemi bir-iki ay bize konak olsun, hemi de İrevan hekimleri uşaga muâlece eylesinler. Anam ve bacımın eri İsmail Beg kalmışdılar kendde. Bacım Fatıma da hâmile idi ve doğmagına bir niçe gün kalanda eri İsmail Beg'le geldi İrevan'a. Uşaga Russo hekim muâlece eyliyirdi.

Fatıma doğdu ve bir oğlu oldu.

Bir gün geçenden sonra poçta yolum düştü ve bir açık kagaz alıp kendimize Molla Câfer refikimize muhtasar yazdım:

“Anama de ki, Fatıma'nın oğlu oldu...”

Kagazı saldı kutuya.

Molla Câfer kagazı alır ve eyle bilir ki, men yazmışam Fatıma'nın oğlu öldü, yani vefat eyledi; çünkü Molla bunu bilirmiş ki, bacım İrevan'a gelip, hoş oğluna muâlece eyletdirdin ve hâmile olmagını ya bilmirmiş, ya hayâlinde değil imiş.

Oı Molla Câfer istemir bu cür pis haberi anama yetirsin, hatta menden nâ-râzı olup ki, koca avrata men neye bu tavr gemli haberi yazıram.

Hülasa, üç gün geçenden sonra evde oturmuşduk, gördük kapı dögülür ve bir avrat ağlır. Kapı açılan kimi biçâre anam “Bala vay!” diyip, özünü çırpdı yere ve bihûş oldu.

Men o saat işi duydum ve bacımın büyük oğlını ve taze doğduğu uşagı da getirip koyduk anamın kucagina. Handan-ana yazık avrat gözlerini açdı ve başladı uşakların ikisini de öpüp kucahlamaga.

- Allah Molla Câfer'e insaf versin.

- Allah müsülman hurufâtını da icad edene rahmet eylesin!”

Refikim sözünü deyip kurtardı.

Men de sözümü kurtarıram ve ancak bunu demek isteyirem: Herkes Rusça, ya inki Ermeni ve Gürcüce, ya inki Avropalılar işletdikleri hurufât ile yazı yazmak bilir, bizim sözlerimizi başa düşer. Ve biler ki, ne diyerik. Ama herkes bu dillerin hiç birinde bâ-sevâd değil, -yakın ki bilmeyecek ne diyerik.

Evvel men teeccüb eyliyirdim ki, bir az Rusça “Niyet-Piyet” deyen cevanelarımız müsülmança bâ-sevâd ola-ola Rus dilinde yazır; ama indi dahi teeccüb eylemirem.

Molla Nesreddin Mecmuası'ndan, (Sayı 19, 12 Mayıs 1908)

[Yavuz Akpınar, *Çağdaş Türk Şiveleri, Azeri Edebiyatı Metinleri*, s. 133-135.]

Türkiye Türkçesi ile:

DİL

Ben şimdiye kadar, kendi dillerini bildikleri halde birbirlerine Rusça mektup yazan müslümanlara kızardım.

Ama şimdi kızmıyorum.

Üniversite bitirmiş gençlerimizin hepsi Rus dilinde yazıyorlar; müslümanca [eski harflerle] yazıları olanlar da yazıyor, olmayanlar da yazıyor.

Önce ben buna râzı değildim, ama şimdi râzıyım. Hattâ bize şimdiye kadar gazete müdürlerimizden Rusça yazılmış bir çok yazı geldi. Arkadaşlarımız da bize Rusça yazı yazıyorlar. Mollalarımızın da Rusça yazı yazmasına az kalmıştı, neyse ki yazmıyorlar. (Sadece ondan dolayı ki Rusça bilmiyorlar, yani sadece Rusça bilmedikleri için yazmıyorlar.)

Önceleri ben bu duruma şaşıyordum, ama şimdi şaşmıyorum. Sebebi var:

Müslüman yazarlardan benim bir dostum var. Önceleri, bana yazı yazdığı zaman, daima Türk dilinde yazardı. Ama bundan iki hafta önce bu dostumdan bir kâğıt aldım, Rusça yazılmıştı. Dostumuz bir işinin halli için büromuza gelmişti ve sohbet esnâsında son yazısını Rusça yazmasının sebebini sorduk.

Dostumuzun cevabını burada yazıyoruz ki muhterem okuyucularımız okusunlar ve okuduktan sonra hemen sözleri cep defterlerine yazsınlar ki, bari bizden yadigâr kalsın.

Dostumuz şöyle cevap verdi:

“Molla Nasreddin Hazretleri ! Ben, insanın kendi dilinde konuşması ve yazması gerektiğini biliyorum. Ama ben müslüman [Arap] harfleri ile yazı yazmayı bıraktım ve bununla da yetinmeyip evlâtlarıma, yeni bir alfabe bulunmadıkça, bu harflerle bir kelime dahi yazmamalarını vasiyet edeceğim.

Benim annemle aynı kasabada yaşayan Fatma adında bir bacım var. Bacımın beş yaşında hasta bir oğlu vardı. Benim isteğim üzerine, hem bir iki ay bizde misafir olması, hem de Revan'daki doktorların çocuğu muayene etmesi için oğlunu bize getirmişti. Bacımın kocası İsmail Bey ile annem kasabada kalmışlardı. Fatma hâmile idi ve doğum yapmasına bir kaç gün kalınca kocası İsmail Bey'le Revan'a geldi. Çocuğu Russo hekim tedavi ediyordu.

Fatma doğum yaptı ve bir oğlu oldu.

Bir gün sonra postahaneye gittim. Kasabamıza, Molla Câfer dostumuza kısa bir yazı yazdım:

“Anama de ki, Fatma'nın oğlu oldu.”

Yazıyı kutuya [posta kutusuna] attım.

Molla Câfer yazıyı alır, benim, Fatma'nın oğlunun öldüğünü yazdığımı sanır. Çünkü Molla Câfer, bacımın Revan'a oğlunun tedavisi için geldiğini biliyormuş ama ya hâmile olduğunu bilmiyormuş, ya da aklına gelmemiş.

O, Molla Câfer, bu kötü haberi anneme söylemek istemiyormuş. Hattâ bu kötü haberi, bu yaşlı kadına yazmamdan dolayı bana kızmış.

Sözün kısası ,aradan üç gün geçtikten sonra evde oturuyorduk, kapının vurulduğunu ve bir kadının ağladığını duyduk. Kapı açıldığı zaman, zavallı annem “Vah, yavrum!” diye kendini yere attı ve kendinden geçti.

Ben o anda işi anladım ve bacımın büyük oğlu ile yeni doğurduğu çocuğunu annemin kucağına verdim. Zavallı ana hemen gözlerini açtı ve çocukların ikisini de öpüp kucaklamaya başladı.

– “Allah Molla Câfer'e insaf etsin.

– Allah Arap harflerini icad edene rahîmet eylesin!”

Dostum, sözünü böyle bitirdi.

Ben de sözlerimi bitirirken, şunu söylemek sityorum:

Herkes Rusça, yahut Ermenice ve Gürcüce veya Avrupalılar kendi harfleri ile yazı yazmayı bilir, bizim sözlerimizi anlatabilir. Ve bizim ne dediğimizi anlar. Ama herkes bu dillerin hiç birinde hemfikir değil, sonrakiler ne dediğimizi anlamayacak.

Biraz Rusça “Niyet - Piyet” diyen gençlerimiz, Arap harfleri az kullanıldığı için Rusça yazıyorlar diye önceleri şaşıyordum, ama şimdi şaşıyorum.

Açıklamalar

Metnin konusu dildir. Yazar, kendi dillerini bildikleri halde Rusça yazan müslüman Türklere önceleri kızdığını, ama sonra bu durumu niçin anlayışla karşıladığını belirtiyor. Yazarın fikrini değiştirmesine bir arkadaşının anlattıkları sebep olmuştur. Bilindiği gibi Türkçe vokalik bir dildir. Arap alfabesinde Türkçenin bu özelliğini yansıtacak yeterli sayıda harf ve işaret yoktur. Bu yüzden bir kelime çeşitli şekillerde okunabilir ve bu okunuşlara göre de cümlede anlam ve hüküm değişebilir. Yazarın arkadaşının başından da böyle bir olay geçmiş, bir kelimenin farklı okunması, bir telgraf metninin çok farklı anlaşılması neticesini doğurmuştur.

Âzerbaycan Türkleri 1929 yılında Lâtin alfabesini kabul etmişlerdir. Bu metin de yeni bir alfabenin kabulü fikrini taşıdığı için çok önemlidir. Yazı, ayrıca Âzerî Türkçesinin özelliklerini de yansıtan bir makaledir.

Araştırmalar

1. Bilindiği gibi, eski Sovyetler Birliği sınırları içinde yaşayan ve bir yazı diline sahip oldukları halde resmî ve özel yazışmalarında bunu kullanmayan, hattâ Rusça yazmayı tercih eden müslüman Türkler vardı. Mevcut yazı dilinin kullanılması konusunda bunların arasında bir birlik yoktu. Yazar eski harflerin Türkçeyi iyi ifade edemediği noktasından hareketle dilde ve günlük hayatlarında doğan kargaşaya dikkat çekmektedir.

Âzerîlerin alfabe meselesinde yaşadıkları problemleri Türkiye Türkleri de yaşamış mıdır?

2. Tarih boyunca Türkler arasında hangi alfabeler kullanılmıştır? Araştırınız.

3. Âzerbaycan Türkleri tarih boyunca hangi alfabeleri kullanmıştır?

4. Eski yazı hakkında sizin düşünceleriniz nedir?

5. Metin içinde yanlış anlaşılmaya sebep olan kelime hangisidir?

6. Anlamalarını da göz önüne alarak, aşağıdaki çekimli dört fiilin Türkiye

Türkçesindeki şekillerini söyleyiniz. Bunlar hangi zamanları ifade ederler?

a) inciyordum, b) yazırık, c) sorduğuk, ç) yazılıp.

Kelimeler

ağlır : ağlıyor
âhiringi : sonuncu
avrat : kadın
azarlı : özürlü, sakat
bâ-sevâd : okuma yazması olmayan
bala : çocuk
başa düşmek : anlamak
bele : böyle
bîçâre : zavallı
bi'l-emrihî : emir ile
bihûş olmak : kendinden geçmek, bayılmak
bilir : anlar
bilirem : biliyorum
bilmirler : bilmiyorlar
bilmirmiş : bilmiyormuş
bir niçe : biraz
bundan ireli : buradan önce
cenâb : hazret
cevan : genç
cür : türlü
danuşmak : konuşmak
dârülfünun : üniversite
diyerik : deriz
dogmag : doğurmak
dögölmek : vurulmak
duymak : anlamak
dünnen : dün
edeler : [metinde] yazsınlar
er : koca
evveller : önceleri
eyle : öyle
eylemirler : [metinde] yazmıyorlar
eyliyürler : [metindeki anlamı] yazı yazıyorlar
gabag : önce
geçenden : geçtikden
gelip : gelmiş
hâhiş : dilek, arzu, rica
hamısı : hepsi
hefte : hafta
heman : hemen
hemi : hem
hemin : aynı
hemişe : daima, hep

hurûfat : harfler, alfabe
hülâsa : sözün kıyası, kısacası
iktifâ eylemek : yetinmek
incimenem : kızmıyorum, gücenmiyorum
incinmek : kızmak, gücenmek
inciyardım : kızardım, gücenirdim
indi : şimdi
indiye kimi : şimdiye kadar
indiye tek : şimdiye kadar
İrevan : Revan
irsâl-mersûl : alış veriş
istemir : istemiyor
isteyirem : istiyorum, isterim
işletmek : kullanmak
kagaz : kağıt, (yazı)
kalıp : kaldı, kalmış
kend : kasaba
kimi : gibi
konak : misafir
kucahlamak : kucaklamak
kurtardı : bitirdi
kurtarmak : bitirmek
mahaz : sadace, tam
me'lûm : bilinen
men : ben
muâlece : tedâvî
muhtasar : kısaca
mundan ireli : bundan önce
nâ-râzı : râzı olmayan
nefer : kişi, erkek
niyet-piyet : Rusça sözler
ohucu : okuyucu
ohusunlar : okusunlar
olar : olur, bulunur
öz : kendi
pis : kötü
poçta : postahane
refik : dost
salmak : atmak
sevâd : yazı, okuma
sorduğuk : sorduk, istişâre ettik
şehis : insan, kişi
tavr : türlü

taza : yeni
teeccüb : şaşma, hayret
teeccüb eylemirem : şaşmıyorum
uşag : çocuk
vâcib : gerekli
vasiyyet : vasiyet
yâ inki : yahut
yadigâr : hatıra
yazanda : yazdığında
yazı-pozı eylemek : yazmak
yazıcı : yazar

yazıram : yazıyorum
yazırlar : yazarlar
yazırık : yazıyoruz
yazmagının : yazmasının
yazmışam : yazmışım
yere çırpamak : yere atmak
yetirmek : ulaştırmak
yızılıp : yazılmış
yolu düşmek : uğramak

CELİL MEHMED GULİZÂDE

1866 yılında Nahcivan'da doğdu. Medreseye giderek Arapça ve Farsça öğrendi. Gürcistan'ın Gori şehrindeki Öğretmen Okulu'ndan mezun oldu (1887). Öğretmenlik, muhabirlik ve yayımcılık yaptı. 1920'de Âzerbaycan, Rusya tarafından işgal edilince Tebriz'e gitti. Bir yıl sonra memleketine geri döndü. Bakü'de öldü (1932).

Âzerbaycan edebiyatının meşhur hikâye ve piyes yazarlarındandır. İlk eserlerini 1890-1897 yılları arasında yazdıysa da neşretmedi. Daha sonraki yazıları *Kavkaz* ve *Kaspi* gazetelerinde çıktı (1901). 1905'te Ömer Faik Numanzâde ve M. Emin Bağırzâde ile birlikte Gayret matbaasını kurarak çeşitli eserler ve meşhur *Molla Nesreddin* adlı mizah dergisini çıkardı. Bu dergi Âzerbaycan'da demokratik fikirlerin yayılmasında, halkın eğitilmesinde, yeni yazar ve şairlerin yetişmesinde ve konuşma dilinin edebî dil olarak kullanılmasında çok yararlı hizmetler görmüştür.

Celil Mehmed Gulizâde, eğitimci, demokrat bir yazar idi. Halkın cehaletten kurtarılması, memlekette demokratik bir idare kurulması için çalıştı. 1966 yılında Âzerbaycan'da yazarın 100'üncü doğum yıldönümü kutlandı.

ESERLERİ: 1) *Belkede Kaytardılar* (Hikâyeler), 2) *Ölçüler* (1916, komedi), 3) *Anamın Kitabı* (1920, komedi), 4) *Danabaş Kendinin Mektebi* (1921, komedi), 5) *Deli Yiğınçağı* (1927, komedi). [Külliyatı, 1967'de üç cilt halinde yayımlandı.]

BAHTİYÂR VAHAPZÂDE

①

Âzerbaycan Türkçesi ile:**MENİM ANAM**

Savadsızdır,
Adını da yazabilir
Menim anam ...
Ancag mene,

Say öyredib,
Ay öyredib,
İl öyredib;

En vâcibi:

Dil öyredib

Menim anam ...

Bu dil ile tanımışam

Hem sevinci,

Hem de gemi ...

Bu dil ile yaratmışam

Her şe'rimi,

Her neğmemi.

Yoh men heçem,

Men yalanam,

Kitab-kitab sözlerimin

Müellifi - benim anam!...

(Ocak 1968)

Yavuz Akpınar (der.),

*Âzerî Türkçesi Metinleri'*nden

(s. 230).

Türkiye Türkçesi ile:**BENİM ANAM**

Okuma bilmez,
Adını da yazamaz
Benim anam ...
Ancak bana,

Sayı öğretene*
Ay öğretene
Yıl öğretene

En önemlisi:

Dil öğretene

Benim anam ...

Bu dil ile tanımışım

Hem sevinci,

Hem de gamı ...

Bu dil ile yaratmışım

Her şiirimi,

Her nağmemi.

Yok ben hiçim,

Ben yalanım,

Kitap-kitap sözlerimin

Müellifi - benim anam!...

* öğretmiş

Açıklamalar:

Bu şiirde anne ve anadil teması işlenmiştir. Şair, annesinin okuma yazma bilmediğini, ancak kendisine sayıları, ayları, yılları, en önemlisi de dilini öğrettiğini söylüyor. Bu dil ile sevinci, gamı tanıdığını, bu dil ile şiir yazıp şarkı söylediğini anlatıyor. Şiirin sonunda, kendisinin bir hiç olduğunu, kitaplar dolusu sözlerini asıl yazarın annesi olduğunu vurguluyor.

Şiir Âzerî Türkçesinin özelliklerini de yansıtır. Âzerî Türkçesi, Türkiye Türkçesine en yakın lehçedir. Aralarında pek çok yönden benzerlik vardır. Ancak söyleyişte ve imlâda bir takım farklar görülmektedir. *Menim Anam* şiirinde şu

farkları görmekteyiz: yazabilmir/yazamaz, benim/benim, ancag/ancak, mene/-bana, öyredib/öğretmiş, tanımışam/tanımışım, yaratmışam/yaratmışım, yoh/yok, men/ben, yalanam/yalanım.

Araştırmalar :

1. Anadili ne demektir ?
2. Şaire göre dilin önemi nedir ?
3. Şair, kitaplarının yazarı olarak niçin annesini gösteriyor ?
4. Şiiri şekil bakımından inceleyiniz.

Kelimeler :

gem : gam
heç : hiç
il : yıl
müellif : yazar
neğme : nağme, bestelenmiş sözler

savadsız : okuma bilmeyen
say : sayı
şe'r : şiir
vâcib : gerekli, lüzumlu

②

ANA DİLİ

Âzerbaycan Türkçesi ile:

Dil açanda ilk defa "ana" söylerik biz,
"Ana dili" adlanır bizim ilk dersliyimiz.
İlk mahnımız laylanı anamız öz südüyle
İçirir ruhumuza bu dilde gile-gile.

Türkiye Türkçesi ile:

Dilimiz çözülünce ilk defa "ana" deriz biz,
"Ana dili" adını alır bizim ilk dersimiz.
İlk şarkımız ninniye anamız öz sütüyle
İçirir ruhumuza bu dilde damla damla.

Bu dil - bizim ruhumuz, eşgimiz, canımızdır,
Bu dil - birbirimizle ehdi - peymanımızdır.
Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
Bu dil - ecdadımızın bize goyub getdiyi
En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz tek
Goruyub, nesillere biz de hediye vererek.

Bu dil - bizim ruhumuz, aşkımız, canımızdır,
Bu dil - birbirimizle ahd u peymânımızdır.
Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
Bu dil - ecdadımızın bize koyup gittiği
En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz gibi
Koruyup, nesillere biz de hediye verelim.

Bizim uca dağların sonsuz ezemetinden,
 Yatağına sığmayan çayların hiddetinden,
 Bu torpağdan, bu yerden,
 Elin bağırından gopan yanıklı negmelerden,
 Güllerin renglerinden, çiçeklerin iyinden,
 Mil düzünün, Muğ'a'nın sonsuz genişliyinden
 Ağ saçlı babaların eglinden, kamalından
 Düşmen üstüne cuman o Kırat'ın nalından

Gopan sesden yarandın.

Sen halgımın aldığı ilk nefesden yarandın.
 Ana dilim, sendedir halgın egli, hikmeti,
 Ereboğlu Mecnunun derdi sende dil açmış.
 Üreklere yol açan Füzulinin seneti,
 Ey dilim, güdretinle dünyalara yol açmış.
 Sende benim halgımın gehremanlıyla dolu

Tarihi varaglanır.

Sende neçe min illik benim medeniyetimin

Şan - şöretimin sahlânır.

Menim adım, sanımsan,
 Namusum vicdanımsan !
 Milletlere halglara halgımızın adından
 Mehebbet destanları yaradıldı bu dilde.

Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
 Bu dil - ecdadımızın bize gonyub getdiyi
 En giymetli mirastır, onu gözlerimiz tek
 Gonyub, nesillere biz de hediye vererek!

Bizim yüce dağların sonsuz azametinden,
 Yatağına sığmayan çayların hiddetinden,
 Bu topraktan, bu yerden,
 İlin bağırından kopan yanıklı nağmelerden,
 Güllerin renklerinden, çiçeklerin kokusundan,
 Mil düzünün Muğ'a'nın sonsuz genişliğinden
 Ağ saçlı babaların aklından kemâlinden
 Düşman üstüne yürüyen o Kırat'ın nalından

Kopan sestenden doğdun.

Sen halkımın aldığı ilk nefesten doğdun.
 Ana dilim, sendedir halkın aklı, hikmeti,
 Arap oğlu Mecnûn'un derdi sende dil açmış.
 Yüreklere yol açan Fuzûlî'nin sanatı,
 Ey dilim kudretinle dünyalara yol açmış.
 Sende benim halkımın kahremanlıkla dolu

Tarihi yapraklanır (sayfa sayfa çevrilir).

Sende nice bin yıllık benim medeniyetimin

Şan - şöretimin saklanır.

Benim adım sanımsın,
 Namusum vicdanımsın !
 Milletlere halklara halkımızın adından
 Muhebbet destanları yaratıldı bu dilde.

Bu dil - tanıtmış bize bu dünyada her şeyi.
 Bu dil - ecdadımızın bize konyup gittiği
 En kıymetli mirastır, onu gözlerimiz gibi
 Konyup nesillere biz de hediye verelim.

③

ÖZ İÇİNDEDİR

Âzerbaycan Türkçesi ile:

Gel gışa “Zehrimâr”, yaza “Can” deme,
Gışın dehşetleri yaz içindedir.
Enişde yohuş var, yohuşda eniş,
En büyük ateş de buz içindedir.

Türkiye Türkçesi ile:

Gel kışa “Zehrimâr”, yaza “Can” deme,
Kışın dehşetleri yaz içindedir.
İnişte yokuş var, yokuşta iniş,
En büyük ateş de buz içindedir.

Yüz tepe boyu var bir uça dagda,
Yahından yahındır ba'zen uzak da.
Nifret de, sevgi de, gara da, ag da
Işık da, zulmet de göz içindedir.

Yüz tepe boyu var bir yüce dağda
Yakından yakındır bazen uzak da.
Nefret de, sevgi de, kara da, ak da
Işık da, zulmet de göz içindedir.

Daş da gıymetlenir elden gedende
Melek de sendedir, şeytan da sende,
Yahşı da, yaman da, dost da, düşmen de
Senin öz içinde, öz içindedir.

Taş da kıymetlenir elden gidende
Melek de sendedir, şeytan da sende,
İyi de, kötü de, dost da, düşman da
Senin öz içinde, öz içindedir.

(1969)

Yavuz Akpınar, *Çağdaş Türk Şiveleri*'nden, (s. 230).

BAHTİYÂR VAHAPZÂDE

1925 yılında Âzerbaycan'ın Şeki (Nuha) şehrinde doğdu. 1934'de ailesiyle birlikte Bakü'ye göç etti ve orta tahsilini burada tamamladı. Daha sonra Âzerbaycan Devlet Üniversitesi Filoloji Fakültesi'ni bitiren şair 1964'te aynı fakülteye asistan oldu. Doktora tezinin konusu ünlü şair Samet Vurgun'dur. Halen Âzerbaycan Üniversitesi'nde Çağdaş Âzerî Edebiyatı profesörü olarak çalışmakta, aynı zamanda da milletvekilliği yapmaktadır.

İlk şiiri *Yeşil Çimen, Ağaç Altı Edebiyat Gazetesi*'nde çıkınca, meşhur sanatçı Samet Vurgun'un dikkatini çekti. Onun isteğiyle 1945'te Yazıcılar İttifakı'na kabul olundu. Vahapzâde, şiirin yanı sıra manzum hikâyeler ve tiyatro eserleri de yazmıştır. Şekil bakımından daha çok klasik şiir geleneğini muhafaza etmiştir.

Şiirlerinde vatan sevgisi ile birlikte cemiyetin tenkidi ve hiciv ustalığı da görülür. Vezne, kafiye de şiirin muhtevası kadar değer verir, titizlik gösterir.

ESERLERİ: 1. *Menim Dostlarım*, 2. *Bahar*, 3. *Dostluk Nağmesi*, 4. *Edebî Heykel*, 5. *Çınar*, 6. *Sade Adamlar*, 7. *Ceyran*, 8. *Aylı Geceler*, 9. *İtiraf*, 10. *Şeb-i Hicran*, 11. *İnsan ve Zaman*, 12. *Bir Yürekte Dört Fasil*, 13. *Seçilmiş Eserler*, 14. *Kökler ve Budaklar*, 15. *Deniz-Sahil*, 16. *Bindörtüyüzonaltı*, 17. *Tan Yeri*, 18. *Közeren Ocağlar* (Dram), 19. *Ürekdedir Sözün Kökü* (Ankara 1993).

ŞEHİRİYÂR

HEYDER BABA'YA SELÂM

Âzerbaycan Türkçesi ile:

Heyder Baba, ıldırımlar şahanda,
Seller sular şakgıldıyup ahanda,
Gızlar ona sef bağlıyup bahanda,
Selâm olsun şovketüze, elüze.
Menim de bir adım gelsün dilüze.
Heyder Baba, kehlüklerün uçanda,
Köl dibinnen dovşan galhıp gaçanda,
Bahçaların çiçeklenüp açanda,
Bizden de bir mümkün olsa yad ele
Açılmayan ürekleri şad ele.
Heyder Baba, gün daluvı daglasın,
Üzün gülsün bulahların aglasın,
Uşahların bir deste gül baglasın,
Yel gelende ver getirsin bu yana.
Belke benim yatmış behtim oyana.
Karı nene gece nağıl deyende,
Külek kalhıp kap-bacanı döyende,
Kurd geçinin Şengilisın yeyende,
Men kayıdıp bir de uşak olaydım.
Bir gül açıp, ondan sonra solaydım.

Türkiye Türkçesi ile:

Haydar Baba, yıldırımlar çaқтыğında,
Seller sular çağıldayıp aktığında,
Kızlar ona saf bağlayıp baktığında,
Selâm olsun şevketinize, elinize.
Benim de bir adım gelsin dilinize.
Haydar Baba, kekliklerin uçtuğunda,
Çalılık dibinden tavşan kalkıp kaçtığında,
Bahçelerin çiçeklenip açtığında,
Mümkün ise bizi de bir hatırla.
Açılmayan yürekleri şâd eyle.
Haydar Baba, gün sırtını dağlasın,
Yüzün gülsün pınarların ağlasın,
Çocukların bir deste gül bağlasın,
Yel geldiğinde ver getirsin bu yana.
Belki benim uyuyan bahtım uyana.
Yaşlı nine gece masal anlattığında,
Rüzgâr esip kapı-bacayı dövdüğünde,
Kurt keçinin Şengül'ünü yediğinde,
Ben dönüp tekrar çocuk olsaydım.
Bir gül açıp, ondan sonra solsaydım.

Göz yaşına bakan olsa, kan ahmaz.

İnsan olan hançer beline tahmaz,

Ama heyf, kor tutduğun burahmaz,

Behiştimiz cehennem olmaktadır.

Zilhiccemiz Muharrem olmaktadır.

Göz yaşına bakan olsa, kan akmaz.

İnsan olan beline hançer takmaz,

Ne yazık ki, kör tutduğun bırakmaz,

Cennetimiz cehennem olmaktadır.

Zilhiccemiz Muharrem olmaktadır.

Haydar Babaya Selam'dan, (s. 34-36)

Açıklamalar:

Şiire ad olan "Haydar Baba" bir dağın ismidir. Bu dağ, Güney Âzerbaycan'da (İran Âzerbaycanı'nda) bulunmaktadır. Eteklerinde turna gözlü pınarlar, yeşil yamaçlar, münbit topraklar, şifalı mahsûl veren bağ ve bahçeler vardır. Bu dağın eteklerinde şu köyler bulunur: Güllüce, Narinâbâd, Başkend, Taşatan, Kıpçak, Serha, Karaçimen, Hoşgenab, Kayışkursak, Vangüzelleri ve Büyüksenilova. Şehriyâr'ın çocukluğu, bu dağın eteğinde bulunan köylerde geçmiştir. *Haydar Baba'ya Selâm* manzûmesini ana diliyle yazmasının sebebi; çocukluk hatıralarını diriltmek, ata yurdunun güzel manzaralarını resimleştirmektir. Şehriyâr, bu eserinde Âzerbaycan ve köylerindeki il, oba âdet ve gelenekleri, çocukluk devirlerini şairâne bir tarzda anlatmıştır.

Manzûmenin ilk bentlerinde şair, Haydar Baba'ya seslenir. Kendisini hatırlamasını ister. Dağı tasvir eder. Haydar Baba dağının, bahtını uyandırmasını ister. Dördüncü bentte, geçmişin aziz ve unutulmaz hatıralarını canlandırıp çocuk olmayı, vatanının bahçelerinde bir gül gibi açmayı diler. Ondan sonra solsa da gam yemeyecektir. En sonuncu bentte, geniş halk kütlelerini sefâlete sevk eden, onları felâkete uğratan, menfaatine düşkün bir kısım riyâkârlardan bahseder. Onları "hakikatları göremeyen körler" olarak nitelendirir. Bu gibi insanların cenneti cehenneme çevirdiklerini söyler.

Araştırmalar:

1. Şair, neden Haydar Baba'nın kendisini hatırlamasını istiyor?
2. Neden çocuk olmayı istiyor?
3. Şair, okuduğunuz bentlere göre Haydar Baba'yı nasıl tasvir ediyor?
4. "İnsan olan hançer beline tahmaz" mısraıyla anlatılmak istenen nedir?

5. "Zilhiccemiz Muharrem olmaktadır" mısraı İslâm tarihindeki hangi olayı hatırlatmaktadır?
6. Şehriyâr bu şiirini neden ana diliyle yazmıştır?
7. Şiiri şekil bakımından inceleyiniz.
8. Her bentteki edebî san'atları gösteriniz.

Kelimele r :

ahanda : akınca, aktığında
 ahmaz : akmaz
 ama heyf : ne yazık ki
 bahanda : bakınca, baktığında
 behişt : cennet
 beht : baht, talih
 belke : belki
 bulah : pınar, çeşme
 daluv : sırt
 dovşan : tavşan
 döyende : dövdüğünde
 el : memleket
 gaçanda : kaçınca
 galhıp : kalkıp
 geçi : keçi
 ildirim : yıldırım
 kap - bacanı : kapı, bacadı
 karı nene : yaşlı kadın (nine)
 kayıdıp : dönüp
 kehlık : keklık
 kôl dibinnen : çalı dibinden

kor : kör
 külek kalhıp : rüzgâr esip
 Muharrem : Hicrî takvimin ilk ayı
 nağıl : masal
 oyana : uyana, uyansın
 sef bağhyup : sıraya girip
 şâd ele : sevinçli hâle getir
 şahanda : çıktığında, çakınca
 şakgıldıyup : çağlayıp, çağıldayıp
 Şengil : Şengül (Haydar Baba eteklerinde bir köyün ismidir. Büyüksengilova)
 şovket : büyüklük, heybet, şevket
 tahmaz : takmaz
 uçanda : uçtuğu zaman
 uşah : çocuk
 ürek : yürek
 üzün : yüzün
 yad ele : hatırla, an
 yeyende : yeyince
 Zilhicce : Hac merasiminin yapıldığı ay

ŞEHİRİYÂR

Asıl adı, Seyyid Muhammet Hüseyin Şehriyâr'dır. 1904 yılında Tebrîz'de doğdu. İlk öğrenimini aynı şehirde yaptı. Tahran'da başladığı yüksek öğrenimini bilinmeyen bir sebeple yarıda bıraktı. 1936 yılında Ziraat Bankası'na memur olarak girdi ve buradan emekli oldu. 1988 yılında Tahran'da vefat etti.

Uzun süre hep Farsça şiirler yazdı. Bu şiirleriyle kısa zamanda tanındı ve çağının Hâfız'ı olarak değerlendirildi. Olgunluk döneminde -rivayete göre- annesinin uyarısı ile Türkçe şiirler yazdı. Bunlardan özellikle, Âzerbaycan'ın Tebrîz yakınlarında bulunan kendi köyü Hoşgenab'ta yer alan Haydar Baba dağına yazdığı *Haydar Baba'ya Selâm* şiiri çok sevildi. Bu şiir kısa zamanda Türk dünyasının çeşitli yerlerinde yayımlandı. Ona pek çok nazîre yazıldı. M. A.

Ferzâne, *Şehriyar ve Heyder Baba – Mektuplar ve Nazireler*, (Tahran 1979) adlı kitabında bu nazireleri bir araya getirmiştir.

İlk şiirlerinde Behçet mahlasını kullandı. Tasavvufî da uğraşan Şehriyâr 1952'den itibaren şiirlerinde Kur'an'dan yaptığı iktibaslara yer verdi. Millî duyguları ve vatan sevgisi çok kuvvetlidir. İnsanları, tabiatı ve barışı çok sever. Şehriyâr, sadece Güney Âzerbaycan'ın değil, bütün Türk dünyasının en önemli şairlerinden biri sayılır.

Farsça şiirleri, üç cilt halinde ve *Dîvân* adıyla çeşitli tarihlerde defalarca basıldı. Türkçe şiirleri ise *Türkçe Şiirlerinden Eserler* ve *Haydar Baba'ya Selâm* adlarıyla neşredilmişti. Türkçe şiirleri son defa Yusuf Gedikli tarafından da bir araya toplanıp *Şehriyar ve Bütün Şiirleri* adı altında yayımlanmıştır.

NEBİ HEZRİ BABAOĞLU

①

İLLER VE SÂHİLLER

Bir sâhil görürem ... Ele sâhil ki,
Üstünde illerin tûfânlarıdır.
Sâhiller denizin sonu değil ki,
Sâhiller denizin limanlarıdır.

Çağlayır ahıdır dalgalar çın-çın,
Onu yer sesleyir, göy alkışlayır
Burda kurtarırsa sâhil benim'çün
Belki başkası'çün burdan başlayır.

Her ömrün ölçüsü dünyada ildir
Hayat tabîatın şâh-esiridir
İller ömürlerin sonu değildir,
İller ömürlerin sâhilleridir.

İnkılâp Yolunda Dergisi'nden,

(Tahran 1981, sayı 8, s. 22)

Kelimeler:

ele : öyle göy : gök il : yıl

①

YUHUDA

Men gördüm ölümü bu gece yarı,
 Gördüm buz elini
 Kalbimden atır.
 Soğuk kılıncının parıltıları
 Yene de gözümün karşısındadır.

Uçdu kar layları
 Kazbek dağından,
 Sandım el-ayağım olup tamam buz.
 Ölümü o kadar gördüm yahından,
 Sıfatı yâdında
 Kalmadı efsûs!

Dedim: Bak, dağların esir küleyi,
 Güneşe hayat verir
 Şafaklarıyla.
 Birce hâhişim var; ölüm, ölmeyi
 Güneşli günlerde
 Gadagan eyle.

Gürleyen çayların umman çağında,
 Oyanır dağları oyadan insan.
 İnsaf mı baharın oğlan çağında
 Göz yumup,
 Köç etsin dünyadan insan?
 Birden
 Üreyimden
 Gètdi keder, gam
 Yuhuda bildim ki, men hele sağam.
 Yuhuda bildim ki,

Yuhu görürem.

Yuhuda sevindim; yaşayacağam.

Oyandım... Ayrıldım; ölüm de men de

Düşündüm ...

Beynimde fikir bir âlem.

Kâş bir gün doğrudan ölüm gelende

Men ele bileydim yuhu görürem.

Dr. Sadık K. Tural, *Zamanın Elinden Tutmak*,
İstanbul 1982, s. 200-201.

Kelimeleer :

atır : atıyor
birce : bir tek
efsûs : ne yazık ki
ele : öyle
gadagan eyle : yasak et
hâhiş : istek, rica
kâş : keşke
küley : rüzgâr

layları : tabakaları, yığınları
oyanır : uyanıyor
üreyimden : yüreğimden
yâd : hatır
yene : yine
yuhu görürem : rüya görüyorum
yuhuda : uykuda

NEBÎ HEZRÎ BABAOĞLU

1924 yılında Bakü yakınlarındaki Hırdallan adlı yerde doğdu. Gorki Edebiyat Enstitüsü'nden mezun oldu.

İlk kitabı 1944'te çıktı ve şiirleri diğer Sovyet topluluklarının diline, İngilizce, Fransızca ve Bulgarca'ya çevrildi. Şiirlerinde aşk, vatan sevgisi ve tabiat temalarını işler. Samimi bir ifade tarzı vardır. Lirik şiirler yazar. N. Hezrî'nin tiyatro eserleri de vardır.

Şiir kitapları : 1. *İller ve Sahiller*, 2. *Ulduz Kervanı*, 3. *İki Hazer*, 4. *Güneşin Bacısı*, 5. *Küçük Tepe*.

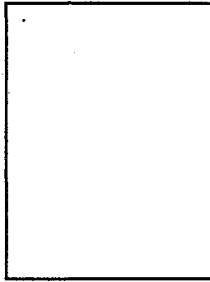
Şairin otuzdan fazla neşredilmiş kitabı vardır. Yavuz Akpınar onun şiirlerinden seçtiği örnekleri *Seçilmiş Şiirler* (İstanbul 1976) adıyla neşretti.

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

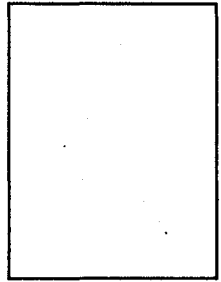
EDEBİYATI

*** Recep Küpcü**

Mehmet Fikri

Hüseyin Oğuz

BULGARİSTAN TÜRKLERİ

1930'da yapılan nüfus sayımına göre 1.792.000 kişi civarında olan Türkler, Bulgaristan nüfusunun yarıdan fazlasının teşkil etmekteyken günümüzde bu nüfus, Türkiye'ye yapılan göçlere rağmen 2 – 2.5 milyona ulaşmıştır.

Bulgaristan'da Osmanlılardan önce de Türk varlığı mevcuttu. Osmanlı İmparatorluğu'nun burada beş yüz yıl süren hakimiyeti ve iskân politikası sonucunda Bulgaristan tam bir Türk memleketi hâlini almıştı. 1878'de Bulgaristan Prenslığı kuruluncaya kadar devam eden Osmanlı hakimiyeti, Bulgaristan halkı için en rahat dönem olmuştur. XVI'ncı yüzyıl sonlarında türeyen Bulgar çetelerinin yaptığı isyanlarla başlayan huzursuzluk gittikçe şiddetlenerek 1877 Türk-Rus savaşına kadar devam etmiştir. Rus işgalinden sonra Bulgaristan iki kısma ayrılmıştır. Ülkenin bir kısmı merkezi Sofya olan ve Balkanlarla Tuna arasında bulunan Bulgar Prenslığı; diğer bir kısmı da merkezi Filibe olan ve "Rumeli-i Şarkî Vilâyeti" adıyla muhtar bir Osmanlı eyaleti sınırları içinde kalmıştır. 1885'te Bulgar Prenslığı'ne katılan Şarkî Rumeli Vilâyeti, 1908'de Meşrutiyet'in ilânından sonra yapılan Türk-Bulgar Antlaşması (1909) ile tamamen Bulgarlara verilmiştir. 93 Harbi olarak bilinen Türk-Rus Savaşı (1877)'nin Rusların lehine neticelenmesinden sonra Bulgaristan Türkleri için esaret yılları başlamıştır. Türk okulları kapatılmış, Türk örf ve âdetlerinin yaşatılması yasaklanmış ve böylece Bulgaristan Türkleri Bulgar-Rus potasında eritilmeye çalışılmıştır. Türklerin yazar, bilim adamı gibi ileri gelenleri ya bilinmeyen yerlere sürgün edilmişler ya da katledilmişlerdir. 1944 yılında Bulgaristan'ın Sosyalist ülkeler topluluğuna katılması ile Türkler üzerindeki baskılar daha da artmış ve onları yok etme başlamıştır. 1968'de yapılan bir göç anlaşmasından istifâde eden pek çok Türk, Türkiye'ye göç etmiş, geride kalanlar ise silah zoruyla isimleri değiştirilmek suretiyle Bulgarlaştırılmaya zorlanmıştır. Bu gün baskılarda biraz yumuşama olmasına rağmen Bulgaristan Türkü lâyıık olduğu rahata henüz kavuşamamıştır.

BULGARİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Bulgaristan Türkleri edebiyatı, Osmanlıların buradaki hakimiyeti ile başlamış ve o dönem Osmanlı coğrafyası içinde gelişen Türk edebiyatı ile beraber şekillenmiştir. Dolayısıyla XIX'uncu yüzyılda Bulgaristan'da gelişen Türk edebiyatının özünü divan ve hak şairleri meydana getirmiş, hamasî ve dinî-didaktik şiirler yazılmıştır. Bu dönemin şiirlerinde Türkiye ile Türk örf ve âdetleri de mühim bir yer tutmuştur. Önemli yayın organları ise *Hilâl* (1884), *Tarla* (1880), *İttifak* (1894) gibi gazetelerdir.

XX'inci yüzyılda Bulgaristan'da gelişen Türk edebiyatı iki devreye ayrılmıştır. XX'inci yüzyılın başından 1944 yılına kadar olan ve burada yaşayan Türklerin her türlü baskıya maruz kaldıkları birinci dönemde Bulgaristan'daki Türk okulları kapatılmış, Türk örf ve âdetlerinin yaşatılması yasaklanmıştır. Bu şartlar altında gelişen edebiyat da rejimin mücade ettiği ölçüde ve onu över mahiyettedir. Bu edebiyat varlığını gazete ve dergilerde neşredilen şiir, hikâye, röportaj, araştırma, tenkid gibi yazılarla devam ettirmiştir. Dönemin şair ve yazarlarından bazıları şunlardır: Süleyman Sırrı, Osman Nuri Peremeci, Hafız Abdullah Mecik, Mehmet Masum, Ahmet Faik. Kırkı aşan yayın organlarından bazıları ise *Bulgaristan Türk Muallimleri Mecmuası* (1922-1925), *Rodop* (1928), *Deliorman* (1921), *Mücadele* (1926), *Tuna Boyu* (1926), *Özdilek* (1931)'tir. Bulgaristan Türkleri edebiyatının temsilcilerinden Türklere karşı uygulanan kanlı olayları şiirlerinde, hikâyelerinde, hâtıra yazılarında anlatanların hemen hepsi Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmışlardır. Geride kalanlar ise öldürülmüşlerdir.

1944'ten günümüze kadar gelişen ikinci dönemde şair ve yazarların eserlerini rejimin istediği doğrultuda vermeleri için baskı yapılmaya devam edilmiştir. Hapishaneler buna uymayan edebiyatçı ve fikir adamları ile dolmuştur. Bu dönemde herşey tamamen komünizmin baskısı altına girmiş ve herşey onun aracı durumuna getirilmiştir. Bu sebeple edebiyatçı ve bilim adamlarının bazıları Bulgaristan Türkleri edebiyatını, millî Bulgar edebiyatının Türkçe kolu olarak değerlendirmişlerdir. Aynı dönemde hikâye, roman, tiyatro, tenkid, deneme ve hâtıra gibi edebî türlerde eserler verilmişse de şiir türü yine gözdedir. Dönemin önemli isimleri arasında Ali Osman Ayrantok, Osman Sungur, Mehmed Müzekka Con, Rasim Bilazeroğlu, Salim Selçuk, Hüseyin Oğuz, Ahmet Şerif,

Sabahattin Bayram, Recep Küpçü, Mefkûre Mollova, Mehmet Çavuş, Niyazi Hüseyin, Lütfi Demir, Mehmed Davud gibileri sayılabilir.

XX'nci yüzyılda gelişen Bulgaristan Türkleri edebiyatının son dönemine "Umutsuzluk Edebiyatı" veya "Ölüme Terkedilen Edebiyat" da denilmektedir. Zira bu dönemde Bulgaristan Türkleri edebiyatına karşı daha sert tedbirler alınmıştır. Önce, konuşma ve yazı dilinde, edebiyat ve bilim kurallarına ters düşen kelime ve deyimlerin yerine Bulgarca-Rusça karşılıkların alınması kesin karara bağlanmıştır. Daha sonra alınan bir karar ile de Türkçe eser verilmesi yasaklanmış, hatta 1969 yılı sonlarına kadar yayımlanan bütün Türkçe eserlerin kütüphanelerden ve evlerden toplatılmasına karar verilmiştir. Bu kararların neşrinden sonra Türkçe gazete ve dergiler kapatılmıştır. Ali Kadir, Recep Küpçü, Enver İbrahim, Hüsmen İsmail, Yakup İsmail, Fuat Salih, Selim Bilâl ve Doç. Dr. Rıza Molla gibi edebiyatçı ve bilim adamları öldürülmüşlerdir. Bir çok şair ve yazar ceza evlerine, bir çoğu da "Belene"ye sürülmüştür. Daha sonra bu şartlar altında eser vermenin zorluğunu görenlerin bir kısmı (Süleyman Sırrı, Osman Sungur, Hüseyin Oğuz, Salim Selçuk, Mehmet Davud, Şahin Mustafa, Mehmet Çavuş, Fevzi Kadir, Rahim Recep, Şükrü Esen, İbrahim Kamber vs.) Türkiye'ye göç ve iltica etmek zorunda kalmışlardır. Böylece altı asırdan fazla süren Bulgaristan Türk edebiyatı belli bir süre için de olsa ölüme mahkûm edilmiştir. Günümüzde Türkçe konusunda nisbî bir yumuşama görülmektedir.

K a y n a k ç a :

1. Şirin Akgüner, "Sovyetler Birliğindeki İslâm Halkları", *Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi*, Tanıtan: Mehmet Allahverdi, C. I, Sayı: 3, Eylül - 1984.
2. Mehmet Çavuş, *20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antoloji)*, İstanbul 1988.
3. Recep Küpçü Özel Sayısı, *Balkan Türklerinin Sesi Dergisi*, Yıl : 2, Nisan - 1991, Sayı 4.

RECEP KÜPÇÜ

①

KALBİMDE İNANÇLA

1

Yıllar var ki yalın günde
 Nice yollar arşınladım
 Adım adım, adım adım.
 Kaldım toz-toprak içinde
 Yürümekten usanmadım
 Sarıldım hayata kalpten
 Ümidi kesmedim asla
 Aydın aydın gelecekten ...

2

Yandım bazan susuzluktan
 Cayır cayır yandım durdum
 Söz açmadım öz derdimden
 Ellerin hâlini sordum ...
 Ve istemedim kimseden
 İçmek için bir damla su,
 İçimde aslan kesildi
 Boyun eğmemek duygusu ...

3

Yürüdüm ben bağı yanık
 Yokuşlu uzun yollardan
 İlham aldım insanlardan
 Olduk hayallerine tanık ...
 Şimdi ateş var kanımda
 Benim alevim bundadır
 Duyun insan kardeşlerim
 Yaratan insan insandır ...

4

Ter kokusunu da sevdim
 Menekşe kokusu kadar ...
 Bütün hünerli ellere
 Kalbimde engin sevgim var.
 Bu sevgidedir ümidim
 Korkmam gayrı kurttan-kuştan
 Dünyaya gelmiş gibiyim
 Yeni baştan
 Yeni baştan ...

Mehmet Çavuş, 20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antolojisi)'nden, (s. 236).

Açıklamalar:

Okuduğunuz şiir, azınlık olarak bir başka ulusun yönetimi altında bulunan, ümidini ve inancını hiç kaybetmeyen bir şairin kaleminden dökülmüştür. Ne yazık ki şair, bu inanç ve şiirleri sebebiyle Bulgar idareciler tarafından öldürülmüştür.

Şiir, sekiz mısradan meydana gelen kıt'alar halinde, 8'li hece ölçüsü ile yazılmıştır. Sabit bir kafiye örgüsü yoktur.

Birinci kıt'ada şair, üzerindeki bütün baskılara rağmen ayakta durmayı başardığını ve aydınlık geleceğe doğru yürümekten bıkmadığını ve bu geleceğe kavuşma ümidini hiç bir zaman kaybetmeyerek hayata sarıldığını ifade ediyor.

İkinci kıt'ada gururunu asla ayaklar altına almadığını, susuzluktan cayır cayır yansa da kimseden su istemediğini ve kendi derdinden çok başkalarının derdiyle ilgilendiğini ve hiç kimseye, hiç bir baskıya boyun eğmediğini belirtiyor.

Üçüncü kıt'ada bağrının yanıklığından, insanların hayallerinden ve insanın insan olduğunu bir şeyler meydana getirerek ispatlamasından bahsediyor.

Dördüncü kıt'ada da sevgiden söz ediyor.

A r a ş t ı r m a l a r :

1. Şairin çektiği sıkıntıları ifade eden mısraları gösteriniz.
2. Şair bütün bu sıkıntılara rağmen, hâlâ nasıl hayata bağlı olabiliyor? Onu hayata bağlayan şey nedir?
3. Şair niçin boyun eğmiyor? Devamlı baskı altında bulunan bir kişinin durumunu göz önünde bulundurarak, boyun eğdiği takdirde nelerle karşılaşabileceğini belirtiniz.
4. Susuzluktan yandığı halde niçin hiç kimseden su istemiyor? Suyu istediği takdirde, kendisine su verenlerin isteklerini yerine getirmek zorunda kalacağından mı korkuyor?
5. Niçin kendi derdinden çok başkalarının derdiyle ilgileniyor? Bunda şairin inançları ile mizacının rolü olabilir mi?
6. Kalbinde kimlere karşı engin sevgi taşımaktadır?
7. Ter kokusu niçin menekşe kokusuyla bir tutulmaktadır?
8. Onun yeni baştan dünyaya gelmiş gibi mutlu olmasına sebep nedir?

②

GÜNEYE GÖÇ EDEN KUŞLAR

Güneye göçeden kuşlar,
 N'olur, söyleyin bana
 Nerde kaldı o güneş,
 O ılık akşamlar,
 O ferah?
 Neden böyle vakitsiz geldi güz?
 Biliyorum, burda bir sır var;
 Siz yazı kanatlarınızda götürdünüz
 Güneye göçeden kuşlar ...

Ama değil mi, değil mi kuşlar
 Gencelmeye gitti yaz?
 Değil mi bahar olarak dönecek
 Yine buralara?

Ve dökülecek yerlere
 Sizin kanatlarınızdan,
 Gagalarınızdan,
 İlk ılık
 Çiçek çiçek
 Yeşil yeşil
 Ferah ferah ...

N'olur, n'olur sanki
 Gözünü sevdiğim kuşlar
 Beni de her güz alsanız
 Götürseniz güneye?...

Ve açınca bahar
 Yine buralara getirseniz
 Hep böyle genç genç
 Ümit ümit, aydın aydın
 Sevda sevda ...

Mehmet Çavuş, 20 .Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antolojisi)'nden,

(s. 234)

RECEP KÜPÇÜ

1934 yılında Filibe'ye (Plovdiv) bağlı Kuklen'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Kuklen'de görmüş, daha sonra Kırcaali Türk Pedagoji Okulu ile Razgrat Pedagoji Okulu'nda eğitimini tamamlamıştır. Bir kaç yıl, üniversitenin Türkoloji bölümüne devam etmişse de siyâsî sebeplerden dolayı öğrenimine son vermek zorunda kalmıştır. Öğretmenliğe tayin edilmiş olduğu halde "*Yeni Işık*" gazetesinde muharrir olarak çalışmayı tercih etmiştir. Sonra uzun bir süre işsiz kalmış ve zor bir hayat yaşamıştır. 1977 yılında bilinmeyen kişilerce öldürülmüştür.

Samîmî bir Türk milliyetçisi olan Recep Küpçü, şiirlerine de bu duygularını yansıtmış ve vatana, Türk bayrağına, milletine olan hasretini dile getirmiştir. Onun şiirlerinde ve şahsiyetinde güneş, Türklüğü temsil etmektedir. Düşüncelerini cesurca, korkmadan yazmıştır. Söz oyunlarından uzak kalmış, sâde bir dille ve akıcı bir üslûpla yazmıştır. Taklitçilikten kaçınmıştır.

ESERLERİ: 1. *Ötesi Var* (1962), 2. *Ötesi Düş Değil* (1967), 3. *Bulgarca bir şiir kitabı*.

Bir romanı ve daha bir kaç eseri ise rejime zararlı görülerek yayımlanmamıştır.

MEHMET FİKRİ

①

TÜRK GENÇLİĞİNE BİR HİTABE

Korkma yürü, ümidisin milletin
Her manii yıkar, ezer himmetin.

Tuttuğun yol terakkinin yoludur
Kalbin, fikrîn emel ile doludur.

Senin azmin yükseltecek milleti
Mahvedecek cehaleti, zilleti...

Yeter artık bu mezellet, cehalet
Senden artık uzak olsun atalet!

Yeter artık bu hakaret, rezalet
Yeter yahu, sende yok mu hacalet!

Yok mu sende kardeş, insan duygusu
Yeter zillet, yeter gaflet uykusu!

Uyan uyan... Bu girdaptan uzaklaş!
İlerleyen milletlere koş, yaklaş!

Her milletin gençlerdendir rehberi
Sen de durma, haydi atıl ileri!..

Mehmet Çavuş, 20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antoloji)'nden,
(s. 132).

②

KAVAL

1 Sönerken günün son şuaları
Akşamın yası sardı dağları ...	5 İnliyor kaval tıpkı BEN gibi
Kim bilir belki onun da kalbi
2 Yetmezmiş gibi kasveti güzün
Çöktü kırlara derin bir hüznün.	6 Ne kadar mahzun, ne kadar kırık?
Kahkaha değil, bu bir hıçkırık ...
3 Ağlayan sükût içinde çoban
Vecde gelerek ruhunu saran.	7 Ağlıyor kaval, inliyor yayla...
Nedir ya Rab bu hazin vaveylâ?
4 Kara günleri mahzun ve gamlı
Alıp üfledi dertli kavalı ...	8 İnliyor kaval, dertli mi yoksa,
Nedir bu keder, neden bu gussa?

- 9 Elemin nedir, ey kaval söyle... 12 Hicran veren mi ey kaval sana?
Hicran mı seni inleten öyle? Saklama, söyle derdini bana...
- 10 Dalgalanıyor sesinde melâl 13 Hicranzedeyim, anlat, dinlerim
Anlıyorum: Sen benimle hemhâl!.. Senle beraber ben de inlerim...
- 11 Hasta şiirimizin hazin nağmesi 14 Söyle ey kaval, ey vatan-ı cüda,
Gibi ağlayan o yanık sesi. Sevgilin nerede, yurdun hangi dağ?

20 Kasım 1939

Mehmet Çavuş, 20. yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antolojisi)'nden, (s. 133).

MEHMET FİKRİ

1908 yılında Osmanpazarı (Omurtag)'ında doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini aynı yerde tamamladıktan sonra çeşitli köylerde öğretmenlik yapmıştır. Bu yıllarda öğrenimini devam ettirebilmek için iki defa Türkiye'ye gelmişse de hastalığı sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır. 1928'de Şumnu'daki "Nüvvâb" okuluna girmiş ve kabiliyeti ile üstün zekâsı sayesinde bu okulu birincilikle bitirmiştir. Daha sonra tahsilini "Nüvvâb"ın yüksek kısmına giderek tamamlamıştır. Bundan sonra Filibe ve Berkoviça'da birkaç yıl vaizlik yapmıştır. Filibe'de iken müslüman olan ve Fikriye ismini alan bir papaz kızıyla evlenmiş ve Saliha isminde bir kızı olmuştur. Şair 1941 yılında Bulgarlar tarafından öldürülmüş ve Sofya mezarlığına defnedilmiştir.

Milliyetçi bir insan olan şair, bu vasıftaki yazıları ve şiirleriyle meşhur olmuştur. Önceleri *İntibah*, *Rehber*, *Açık Söz* gibi gazetelerde yazan Mehmet Fikri, 1937'de Başmüftülüğün yayın organı olan *Medeniyet* gazetesinde baş muharrirliğe atanmış ancak iki yıl sonra yazı yazması yasaklanmıştır. Bundan sonra imzasız ve değişik isimlerle yazdığı yazılarında susturulmasına sebep olan düşüncelerini savunmaya devam etmiştir.

ESERLERİ: Şiirlerinin bir kısmı 1947 yılında eşi tarafından Şumnu'da bir kitap halinde bastırılmıştır. Diğer şiirleri *His Çiçeklerim* ve *Armağanım* adları altında bir büyük defterde toplanmış olmasına rağmen, sansür ve baskı sebebiyle bunlar yayımlanamamış, daha sonra da bu defter kaybolmuştur.

HÜSEYİN OĞUZ**GÖRÜYORUM**

Görüyorum beton, demir hücreden:
 Gözyaşını silip duran anamı ...
 Görüyorum beton, demir hücreden:
 Yerden yere başın vuran anamı...
 Görüyorum: kardeşlerim ağlıyor
 Başlarına kara mendil bağlıyor.
 Görüyorum: uykusunu yitiren
 Babacığım yüreğini dağlıyor...
 Görüyorum: feryat eden kardeşler
 Yarınlara kuşku ile bakıyor,
 Hayatları ölüm dolu bir mahşer
 Gözyaşları ırmak ırmak akıyor.
 Dünyaları görüyorum işte ben
 Bu karanlık betonların içinden:
 Uyanırken şafak karşı ufuktan
 Bir mutluluk şahlanıyor yokluktan
 Gözyaşları bir bir ışık oluyor
 Karanlığı parçalayan şafaktan...

Mehmet Çavuş, *20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antolojisi)*'nden,
 (s. 172).

HÜSEYİN OĞUZ

1926 yılında Osmanpazarı (Omurtag)'na bağlı Kestane köyünde doğmuştur. Türk örf ve âdetlerine sadık, tanınmış bir aile olan Hacı Mustafaoğulları'na mensuptur. İlkokulu köyünde, ortaokulu Osmanpazarı'nda, lise öğrenimini ise Şumnu "Nüvvâb"ında tamamlamıştır. Daha sonra Şumnu'da ortaokul öğretmeni yetiştiren Enstitü'den mezun olmuştur. Bunu müteakip Şumnu Çarşı Türk İlkokulu'nda ve Şumnu'ya bağlı Durucaköy Türk Ortaokulu'nda öğretmenlik yapmıştır. Türkiye ve Türklüğü savunması sebebiyle tutuklanmış ve serbest

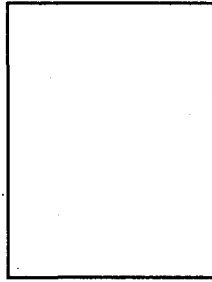
bırakıldıktan sonra da 1951 yılında Türkiye'ye göç etmiştir. Bir kaç yıl Tapu ve Kadastro'da çalıştıktan sonra Kalecik ve Ankara Gazi Osmanpaşa Ortaokullarında tarih-coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Aynı zamanda Ankara Hukuk Fakültesi'nde yüksek öğrenimini tamamlamış, öğretmenliğin yanısıra avukatlık da yapmıştır. 1976'da öğretmenlikten emekliye ayrılmış ve bundan sonra da avukatlığa devam etmiştir. Hâlâ da bu işine devam etmektedir.

ESERLERİ :1. *Benim Kemanım*, 2. *İlim Kahramanları ve Kurbanları* (Tercüme).

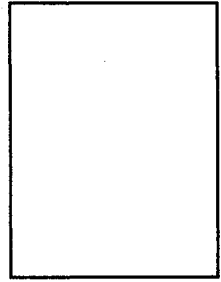
KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

*** Mağcan
Cumabayulı**

Gafuv Kayırbekov

Eset Naymanbayev

KAZAK TÜRKLERİ

Kazaklar, Orta Asya Türk topluluklarından biridir. Bu topluluk XV'inci yüzyılda, geniş bozkırlarda gç ederek yaşıyan dağınık Türk kavimlerinin bir araya gelmesiyle meydana çıkmıştır. Kazakların çoğu Kazakistan sınırları içinde yaşarlar. Kazakistan'ın yzlm 2.717.300 km², nüfusu 16.8 milyondur. Bu nüfusun aşığı yukarı %42'sini Türkler teşkil eder. Kazaklar dağınık olarak da Özbekistan, Türkmenistan, Çin ve Mogolistan'da yaşarlar.

Kazak Türkçesi, Türkçenin Kıpçak koluna mensuptur ve XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren yazı dili haline gelmiştir.

KAZAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kazak halkının yazılı edebiyatı XIX'uncu yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlar. Daha nceki zamanlarda sözlü geleneğe dayanan ve halk hafızasında yaşıyan sözlü Kazak halk edebiyatı vardı.

Kazak Türkçesinde halk edebiyatı terimleri, Batı Türkçesi terimlerinden farklıdır. Bunlardan bazılarını öğrenmekte fayda vardır: Halk türküsüne *cır* yahut *len*, bunları söyleyenlere de *cırav* veya *lenşı* denir. Ağıt türünden olan şiirler muhtevalarına göre *yestrdi*, *knl aytu*, veya *coktav* adını alır. Bu ağıtların bir kısmı derlenip neşredilmiştir. Halk şiirindeki hasret türküleri de Kazak Türkçesinde *koştasu* kelimesi ile karşılanır. Didaktik şiirlere *tolgan* denir. *Akın* adı verilen Kazak halk ozanları irticâlen şiir söyler, diğer akınlarla atışır, halk hikâyeleri anlatır, destanlar okurlar. Akınların atışmasına *ayıtsu* adı verilir.

Kazak halk edebiyatı hikâyeler bakımından çok zengindir. Çoğu aşk konusunu işleyen bu hikâyelerin başlaciaları şunlardır: *Yusuf Züleyha*, *Leylâ Mecnun*, *Tahir Zühre*, *Ayman Şolpan*, *Şakir Şekret*, *Bzoğlan*, *Kozı Krpeş* ve *Munluk Zarlık*. Bir kısım hikâyeler ve kitaplar da Tatar müelliflerin yardımı ve gayretleri ile Osmanlı sahasından Kazakistan'a geçmiştir. Bu eserlere örnek olarak Kesik Başı hikâyesi, Battal Gâzi, Sahabe Temimi Dârî, Kerbelâ Vak'ası, Kırk Vezir Hikâyeleri, Muhammediye ve Ahmediye'yi gösterebiliriz. Bir kısım hikâyelerin konusunu da İran kültüründen geçen evliya menkıbeleri teşkil eder.

Kazak Türkçesi halk hikâyelerinin çoğu XVII'nci yüzyılda ortaya çıkmış, bunların bazıları da XIX ve XX'nci yüzyıllarda yazıya geçirilip yayımlanmıştır.

Kazak halk edebiyatında *batırlar cırı* denilen kahramanlık hikâyelerinin yeri önemlidir. Bu destanlar tamamen manzum olup akınlar tarafından *dombra* denilen saz eşliğinde okunur. Neşredilenleri de vardır. *Koblandı, Alpamış, Kanber Batır, Toktamış, Edige, Abay, Çora Batır* ve *Köroğlı* destanları meşhurdur.

Adı bilinen en eski Kazak akını Cirençe Çeçen'dir (XIV'üncü yüzyıl). Akın geleneği Kazak halkı arasında asırlarca yaşayıp günümüze kadar gelmiştir. Kadınlar arasından çıkan akınlar da vardır. Akınların çoğu dindar, milliyetçi, vatansever insanlardır ve Rus istilâsına, komünist yönetime karşı çıkmışlardır. Bu bakımdan 1934 yılına kadar Sovyet yöneticileri ile akınların arası hoş değildi. Daha sonra, yöneticiler akınları rejim tarafına çekmişler ve halk ozanlarına karşı olan tavırlarını da değiştirmişlerdir.

XX'nci yüzyılın en meşhur akını Cambul Cabayoglı'dır. Bu gezici halk ozanı önceleri Hokand Hanlığı'nın ordularında istilâcı Ruslara karşı savaşmış, Kazak halkının millî kahramanlarını övmüştür. İhtilâlden sonra Rus ve bolşevik yanlısı olmuş, *Suranşı Batır* ve *Ötegen Batır* gibi Kazak millî destanlarını yöneticileri memnun edecek istikamette tahrif etmiştir. *Alpamış, Köroğlı, Kanber Batır, Manas, Ötegen Batır, Sevrık Batır, Suranşı Batır* destanlarını da Cumabayoglı'nın ağzından derleyip yazıya geçirmiştir. Ozanın lirik ve didaktik şiirleri de vardır.

Gâlib Aynabekoglı, Kenen Âzeroglı, Nurfeyiz Bayramoglı, Nartay Bekecanoglı ve Nurcan Kavsanbayoglı da XX'nci yüzyılın meşhur akınlarıdır.

Kazakistan'ın yeni edebiyatını "Hazırlık Dönemi" (XIX'uncu yüzyıl), "Hürriyet Dönemi" (1905-1920 yılları arası) ve "Sovyet Dönemi" (1920'den günümüze kadar olan zaman) olmak üzere üç dönemde inceleyebiliriz.

Hazırlık Dönemi: Kazakistan'ı Rusların istilâsı ile başlar. Bu dönemde Kazak aydınları süratle Rusça öğrenirler ve bu dille yazılan eserler aracılığı ile Avrupa'nın ve dünyanın diğer ülkelerinin edebiyat ve fikir hayatı ile yaşayışları hakkında bilgiler edinirler. Bu bilgileri kendi dilleri ile yazdıkları eserlerde kullanıp roman, hikâye, tiyatro gibi yeni türleri Kazak edebiyatına kazandırırılar.

Hazırlık Dönemi'nin en büyük sanatçısı Abay İbrahim Kunanbayulı (1845-1904)'dir. Hem bir akın hem de modern mânâda şairdir. Yetişme tarzı, okuduğu okullar ve çevresindeki şahıslar ona Avrupa ve Asya edebiyatlarını tanıma ve mukayese etme imkânı verir. Hem halk ve hem de klâsik Türk ve İran edebiyatı nazım şekilleriyle mizahî,

lirik, didaktik şiirler yazmış, tercümeler yapmıştır. Sanatını halkının hizmetine vermiş, milletin asrileşmesi ve gelişmesi için çalışmıştır. Abay, Kazak şiirinde edebî mektep sahibi olan ender sanatçılardandır.

Bu dönemde Kazak halkının manevî kalkınmasına yazılarıyla katkıda bulunan bir diğer sanatkâr İbray Altınşarin, (1841-1889)'dir. Mesleği öğretmenlik olan Altınşarin, Kazakların kiril esaslı alfabesini hazırlamış, okullar açtırmış, ders kitapları hazırlamış, hikâye ve piyesler, masallar, didaktik şiirler yazmış, destanlar derlemiştir. Kazak lehçesinin yazı ve sanat dili olmasında payı büyüktür. Eserlerinin tamamı 1955 yılında yayımlanmıştır.

Çokan Velihanof (1835-1865)'un Hazırlık Dönemi'nde verdiği folklor, tarih, etnoğrafya konulu Rusça eserleri de modern edebiyatın doğmasında, aydınların eğitiminde tesirli olmuştur. Kırgızların meşhur *Manas* destanını ilim ve sanat dünyasına duyurmuş ve bu dev eseri yazıya geçirmiştir.

Hürriyet Dönemi : 1905 yılında gerçekleşen Rus ihtilâli, bu devlete bağlı olan topraklar üzerinde yaşayan milletlere hürriyet ümidi vermiş, bu havayı değerlendiren Kazak aydınları derhal teşkilâtlanıp halkına seslenmiş, onu bilgilendirip uyandırmak için de basın-yayın organları kurmuşlardır. 1906 yılında Kazak lehçesiyle çıkan *Sirke* gazetesi, İslâmcı *Aykap Mecmuası* (1911-1916), milliyetçi ve İslâmcı gazete *Kazakistan*, Orenburg'da yayımlanan milliyetçi gazete *Kazak* (1913-1918) ve nihayet *İşim Dalaşı* ile *Alaş* gazeteleri Kazak halkında millî şuurun canlanmasında yardımcı oldular. 1917 Komünist ihtilâlini takip eden ilk seçimlerde yönetimi ele geçiren Kazak milliyetçileri önce Alaş Partisi'ni kurdular; sonra Alaş-Orda Devleti adı ile Kazakistan'ın bağımsızlığını ilân ettiler. Alaş-Orda devrinde neşriyat milliyetçi, Türkçü ve İslâmcı çizgidedir.

Köpeyoglu Yusuf Bek (1857-1931), İsfendiyar Köpeyoglu (1878-1957), Sultan Mahmud Toraygıroglu gibi hikâye ve roman yazarları, Ahmed Baytursunoglu (1873-1937), Ömer Karaşi (1876-1921), Şahingiray Bükeyhan (1850-1921), Mağcan Cumabayulu (1896-1937), İsa Baycaoglu (1900-1946) gibi şairler Hürriyet Dönemi'nin önde gelen sanatçılarıdır.

Sovyet Dönemi: İstilacı Sovyet orduları 20 Ağustos 1919'da millî hükümeti devirerek yerine Kazakistan (sözde) Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ni kurdular. Böylece Kazakistan'da sosyalizm ve komünizmin baskısı altında güdümlü bir edebiyat ortaya çıktı. Bu yıllarda yeni rejime ayak uydurmayan milliyetçi sanatçılar 1937, 1938 ve 1939 katliamlarıyla öldürülürler. Yeni yetişen nesillere baskı ile resmî ideoloji kabul ettirilir ve bu

yolda eserler yazılır. Ancak 1950 yılından sonra resmî ideolojiye tepki olarak millî mirasa sahip çıkma, geçmişin önemli olaylarına ve büyük kahramanlarına karşı ilgi gösterme şeklinde ortaya çıkan akım bir kısım Kazak halkı ve aydınları arasında millî birlik ruhunu meydana getirmiş ve millî gururu canlı tutmuştur.

Sovyet Dönemi'nin mühim yazarları arasında Yesenberlin, Alimcanov, Seken Seyfulin, Muhtar Ömeroglu Avezof (1875-1961), Sabit Mukanof, Abidin Mustafin (doğum tarihi 1902), Abid Müsrepof (1902-), ile Tahavi, Atanof'un; şairler arasında da Kalmagan Abdülkadirof (1903-), Tahir Cerakof, Abdullah Tacıbayev (1909-), Ali Urmanof (1907-), Murzaliyev, Kekilbayev, Sanbayev, Doscanov, Smatayev, Bekhozin ve Olcas Süleymanof (1936-)'un adı sayılabilir.

1911 yılında ortaya çıkan modern Kazak tiyatrosu 1926 yılından sonra gelişerek büyük eserler verdi. Muhtar Avezof'un, Müsrepof'un piyesleri, A. Cubanof - L. Hamidi'nin, M. Tulebayev'in, Y. Rahmetiyev ve S. Muhammedcanof'un operaları da meşhurdur.

K a y n a k ç a :

1. Yavuz Akpınar, "Kazak Edebiyatı", *TDEA*, C. V, İstanbul 1982, s. 242-251.

MAĞCAN CUMABAYULI

①

Kazak Türkçesi ile:

Türkçesi Türkçesi ile:

KARANKILIK KOYUVLANIP
KELEDİ

Karanlık koyuvlanıp keledi
 Meş işinde şok akırın sönedi.
 Kızık körüp canımdağı cas bala
 Söngen şoktu ürdeydi küledi.
 Şok üstünde kişkene uşkun uşsa da,
 Birazırak şok kızarıp tüsse de,
 Derev sönüp tezirek külge aynalandı.
 Astındağı ıstık küldü kuşsa da,
 Meş işinde şok akırın sönedi.
 Söngen şoktu ürdep bala küledi.
 Oy bastı alde közüm taldı ma?
 Mült mült etip közüm caşı keledi.

KARANLIK KOYULANIYOR

Karanlık gittikçe koyulanıyor
 Ocakta kor ağır ağır sönüyor.
 İlgi çekici bulup yanımdaki genç çocuk
 Sönen koru üfleyerek gülüyor.
 Kor üstünde kıvılcımcık uçsa da,
 Biraz olsun kor kızarıp kalsa da,
 Hemen sönüp hızla küle dönüyor.
 Altındaki sıcak külü sarsa da,
 Ocakta kor ağır ağır sönüyor.
 Sönen koru üfleyip çocuk gülüyor.
 Düşünce bastı yoksa gözüm yoruldu mu?
 Şıp şıp edip gözüme yaş geliyor.

Hasan Oraltay, *Büyük Türkçü Mağcan
 Cumabayoglu*, s. 26

Çev.: Dr. Timur Kocaoğlu

Açıklamalar:

Geceye yakın bir zamanda, bir Kazak evinde, ocak başında geçen bir olayın şiir diliyle tasvirini okudunuz. Bu şiirde *karanlık*, Sovyet yönetiminin Kazak halkı, Türk kültürü ve millî değerler üzerindeki ağır baskısını; ocaktaki *kor*, Kazak millî ruhunu, millî vasıflarını; *genç çocuk*, Kazak gençliğini; *kıvılcımlar* da Kazak milliyetçilerinin baskıcı rejime karşı ferdî çıkışlarını, isyanlarını ifade eder. Bu tarzda sembol kullanarak duygu, düşünce ve hayalleri ifade etmek Sovyetler dönemi Orta Asya Türk şiirinin müşterek vasıflarındadır. Mağcan Cumabayulı'nın şiirini bu gözle yeniden anlamaya, değerlendirmeye çalışınız.

Araştırmalar :

1. Karanlığın gittikçe koyulanması ne demektir?
2. Ocaktaki korun ağır ağır sönmesi neyi ifade eder?
3. Gencin üflemesiyle oluşan kıvılcımlar tesirli bir ateş olarak varlığını sürdürebiliyor mu?
4. Korun sönmesi ne demektir?
5. Sönen kıvılcımlar genci üflemekten men eder mi?
6. Sizce şair, gençlerin bu ferdî çıkışlarından, gayretlerinden ümitli midir? Şairin ruh hâlini ifade etmek istersek *korku*, *ümit*, *karamsarlık* kelmelerinden hangisini seçersiniz? Niçin?
7. Sönmeye yüz tutmuş bir kor karşısında şair ile gencin arasında bir davranış farkı görüyor musunuz?

Kelimeler :

akırın : ağır ağır
alde : yoksa
astındaki : altındaki
aynalmak : dönmek
bala : çocuk
birazırak : biraz olsun
can : yan
cas : genç
caş : yaş
derev : hemen
istik : sıcak
iş : iç
karankılık : karanlık
kelmek : gelmek

kızarıp tüsmek : kızarıp kalmak
kızık körmek : ilgi çekici bulmak
kişkene : küçücük
koyulanmak : koyulanmak
közü talmak : gözü dalmak, gözü yorulmak
kuşmak : sarmak
külmek : gülmek
meş : ocak
mült mült etmek : şıp şıp etmek
oy : düşünce, fikir
şok : kor
tezirek : hızla, çabucak
uşkun : kıvılcım
ürdemek : üflemek

②

TÜRKİSTAN**Kazak Türkçesi ile:**

Türkistan - eki dünya esigi goy,
 Türkistan - er türiktin besigi goy.
 Tamaşa Türkistanday cerde tuvgan
 Türiktin Teniri bergen nesibi goy.

Türkiye Türkçesi ile:

Türkistan iki dünya(nın) kapısıdır,
 Türkistan er Türk'ün beşiğidir.
 Şereftir Türkistan gibi yerde doğmak
 (Bu) Türk'e Tanrı'nın verdiği nasiptir.

Ertede Türkistan'da Turan desken,
Turanda er türigim tuvıp-ösken
Turannın tagdırı bar tolkımalı,
Basınan köp tamaşa künder keşken.
...

Turannın teniz derlik kölderi bar,
Şalkıgan egi-şetsiz Teniz, Aral.
Bir şette kasiyetti Istıkköldin,
Bavırında dünya körgen türik kökcal.

Ertede Okıs, Yaksart - Ceyhun, Seyhun
Türükler bul ekevin dariya deytin.
Kiyeli sol eki su cagasında
Tabasın kasiyetti baban beytin.

Turannın Tyan - Şanday tavı kalay,
Par kelmes Tyan - Şanga tavlار talay!
Eriksiz er türikti oyga alarsın,
Kökke askan Han Tenirige karay-karay.

Turannın ceri de cat, eli de cat,
Kuyınday bastan keşken küni de cat!
Turandı tügelimen bilep turgan
Ertede ertegi Han Afrasiyab.

Turanga cer cüzinde cer cetken be?
Türükke adamzatta el cetken be?
Ken akıl, ottı kayrat, cüyrik kıyal,
Turannın erlerine er cetken be?!

Turandı maktamaymın, tipti tekke,
Onsız - ak Turan tanıs talay şetke.
Sırlaskan üyde otırp aspan - kökpen
Bilgiş az cetken cüyrik Ulıkbekke.

Eskiden Türkistan'a Turan demişler,
Turan'da er Türkler doğup büyümüştür.
Turan'ın kaderi dalgalıdır,
Başından çok hayret verici günler geçmiştir.

Turan'ın deniz kadar gölleri var,
Çalkantılı uçsuz - bucaksız Deniz, Aral.
Bir tarafta mukaddes Isık Gölü'dür,
Bağrında dünya gören Türkler

Eskiden Okıs Yaksart (veya) Ceyhun, Seyhun,
Türkler bu ikisine deryâ dermiş.
Kutsal o iki nehir kenarında,
Bulursun mukaddes babanın evini.

Turan'ın Tiyanşan gibi (başka) dağı yok
Boy ölçüşemez Tiyanşan'la başka dağlar!
Mecburen Türklüğünü hatırlarsın,
Göğe yükselen Han Tanrı (dağına) baka baka.

Turan'ın yeri de, milleti de başkadır,
Fırtına gibi başından geçen günler de başkadır
Turanı baştan başa bilen
Geçmişte efsaneleşen Han Efrasiyab'dır.

Turan'a yeryüzünde yer yeter mi?
Türkler gibi yüce bir millet var mıdır?
Geniş akıl, ateşli gayret, yörük hayâlde
Turan'ın erlerinin (üzerine) er var mıdır?

Turan'ı övmüyorum boşu boşuna
Onsuz da Turan tanınır yabancılarca
Sırlaşır evde oturarak (yerde), semâlarla
Bilgin az yetişir yörük (âlimlikte) Uluğ Bey'e

Asıl kan - kasiyetti türük kanı,
Sol kannan - İbn Sina Ebugali.
Moldığı biliminin siykır derlik,
Dünyeye munday adam tuvdı ma eli?

Türiktin kim kemitken muzıkasın?
Farabi togız şekti dombırasın.
Şertkende toksan togız türlendirip,

Cubanıp, kim tıymagan közdin casın?!

Turanda türük oynagan usap otka,
Türikten baska ot bolıp can tuvıp pa?
Köp türük enşi alısıp taraskanda,
Kazakta kara şanırak kalgan cok pa?

Mağcan Cumabayev Şıgarmaları'ndan,
(s. 173-175).

Asıl kan, mukaddes Türk kanı(dır),
O kandan(dır) ibni Sinâ Ebu Ali.
Bolluğu ilminin sihir gibidir,
Dünyaya bunun gibi (âlim) adam doğdu mu hâlâ?

Türk'ün kim eksik görmüş mûsikîsini?
Farâbî'nin dokuz telli dombrası (vardı).
Çaldığı zaman doksan dokuz türde
(farklı makamda),

Sakinleşip de durduramayan var mı göz yaşını?!

Turan'da Türk oynar ateş gibi
Türk'ten başka ateş gibi doğan var mı?
Pek çok Türk miraslarını alarak dağıldığında
Kazak(lar)a da (miras olarak) ata evi
kalmamış mıdır?

MAĞCAN CUMABAYULI

Kazak Türkleri millî şairidir. 1894 yılında Balkaş gölünün doğusunda bulunan Sasık Kөл bölgesinde Kızılar'da doğdu. İlk tahsilini Tatar medreselerinde, orta öğrenimini Omsk Rus Öğretmen Okulu'nda yaptı. Sonra Moskova Edebiyat ve Sanat Yüksek Okulu'nda mezun oldu. 1937 yılına kadar öğretmenlik yaptı. *Kazak Gazetesi*'nde çalıştı. "1938 Katliamı"nda birçok Kazak aydını gibi o da öldürüldü. 1989 yılına kadar, şiirlerinin okunması ve neşredilmesi Sovyet yöneticileri tarafından yasaklanmıştı.

Cumabayulı, 1909 yılından itibaren şiir yazmaya başladı. Kazak Cedit (Yenilik) dönemi şairlerinden olup Alihan ve A. Baytursunoğlu edebî mektebine mensuptur. Milliyetçi bir şairdir. Onu Kazak edebiyatının en lirik şairi sayarlar. Şiirlerinde Orta Asya Türklerinin hayat tarzını, tarihini, zaferlerini, yurdunun tabii güzelliklerini sık sık dile getirir. Milleti ve tarihi ile iftihar eder. Cumabayulı bütün Türk lehçelerinin edebiyatlarını bilir. Rus, Alman, Fransız, Arap ve Fars

edebiyatları alanında da çok geniş bir kültüre sahiptir. Bu vasıfları şiirlerine de yansıtmıştır.

ESERLERİ: 1. *Çolpan* (şiirler, 1912), 2. *Mağcan Cumabayın Ölenderi* (şiirler, Taşkent 1923). Bütün şiirleri *Mağcan Cumabayev Şıgarmaları* adlı kitapta toplanıp neşredildi (Alma-Ata 1989).

**GAFUV
KAYIRBEKOV**

Kazak Türkçesi ile:

ANA TURALI

Elemnin carığın,
Sıyladın sen magan,
Dalanın er gülün,
Ciyadın sen magan,
Sen berdin kustardın,
Kanatın sen magan,
Balalık kuştarım,
Özine arnagan.
Eldilep ayalap,
Ösirgen cemisin.
Samal cel, saya bak,
Kuşağın men üşin.
Eseyip ketsem de,
Men sagan sabımın.
Könildi köktemdey,
Közinnen tanımın.

Türkiye Türkçesi ile:

ANNE HAKKINDA

Âlemin güzelliğini,
Saydın (öğrettin) sen bana,
Köyün her gülünü,
Topladın sen bana,
Sen verdin kuşların,
Kanadını sen bana,
Çocukluk heyecanımı
Sana adarım.
Sarıp sarmalayıp,
Büyüttüğün yemişin.
Ilık rüzgâr, güzel akarsu,
Gibi kucağın benim için.
Ne kadar büyüse de
Ben senin balanım.
Gönlü ilkbahar gibi
Olan gözünden tanırım.

*Toyдын Seni En Bolar, Toy-Dumanda Cii Aytilatın Kazak
Enderinin Kıskaşa Ciynagı, (s. 6).*

ESET NAYMANBAYEV**BETAŞAR****Kazak Türkçesi ile:**

Bet aşayın, gül erke
 Ahvalındı ayt, kelin!
 Buyırkpen keldin bul elge,
 Üydegi kamnan kayt, kelin!
 Tunık suday taza bop,
 Caksı coldı tap kelin!
 Boyındı kirsiz taza kıl,
 Cumırtkaday ak kelin.
 Caman coldan cırak bol,
 Savıskannan sak kelin!
 Şın peyilmen kızmek kıp,
 Ata - enene cak, kelin.

Kelin keldi, köriniz!
 Körimdiğin beriniz!

Türkiye Türkçesi ile:

Yüz(ünü) açayım, gül nazlı (nazlı)
 Halini söyle, gelin!
 Buyrukla geldin bu ele,
 Evdeki neş'eyle dön, gelin!
 Soğuk su gibi taze olup,
 İyi, güzel yolu bul gelin!
 Boyunu (vücûdunu) temiz, taze kıl,
 Yumurta gibi ak gelin.
 Kötü yoldan uzak ol,
 Dikkatinle korun gelin!
 Cân u gönülden hizmet edip,
 Ata - ananı sevindir, gelin.

Gelin geldi, görünüz!
 Görümlüğünü veriniz!

Cakav Devrenbekov, *Betaşar*'dan, (s. 71).

Açıklamalar:

Betaşar, Kazakların düğün törenlerinde söyledikleri bir kısım şiirlerin genel adıdır.

KAZAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

* Ayas İshakî

KAZAN TÜRKLERİ

Kazan Türkleri İdil (Volga) boyunda yaşamaktadırlar. Bunlara Tatarlar da denilmektedir. 1979 genel nüfus sayımına göre Sovyetler Birliğindeki Tatarların toplam sayısı 6.317.468 idi. Tataristan'daki Tatarların nüfusu ise 1.641.607 idi.

1236 yılında bu bölgede kurulan Altın Ordu Devleti'nin XV'inci yüzyılın ikinci yarısında czlmeye başlaması neticesinde bu bölgede Kazan (1437-1552), Kırım (1460-1783), Kasım (1445-1681), Astırahan (1466-1556) gibi hanlıklar meydana gelmiştir. Mücadeleyle dolu geçen yılların ardından Kazan Hanlığı düşmüştür. Bundan sonra müslüman Tatarlar bugünkü Başkurdistan'a, Urallar'a ve daha ilerilere göç etmek zorunda kalmışlardır. Bir kısmı ise güneye Volga bölgesine hicret etmişlerdir. 1774'teki Pugaar isyanından sonra durumlarında bir rahatlama olduysa da bu durum 1860'lara kadar devam edebilmiştir. Ondan sonra tekrar hristiyanlaştırma ve Ruslaştırma boyunduruğu altına girmişlerdir. Bunun neticesinde bir kısım Kazan Trk, başka bölgelere ve Türkiye'ye göç etmişlerdir. Rusya'nın Türkistan'ı istilâ faaliyeti tamamlandıktan sonra Kazan Türkleri, kendilerini bu yeni politik duruma uydurma lüzumunu hissetmişler ve neticede Türkler Ruslarla eşit duruma gelebilmek için, Batılılaşma yolunda faaliyetlere başlamışlardır. 1905 Rus ihtilâlinin sağlamış olduğu kısmî rahatlıktan istifade eden Kazan Türkleri siyasî ve kültürel faaliyetlere girmişlerdir. 1917 şubat ihtilâli Rusya'da arlığın devrilmesine yol açmıştır. Aynı yıl Moskova'da "Bütün Rusya Müslümanlarının Kurultayı" düzenlenmiştir. 1917 Haziran'ında Kazan'da toplanan kurultay, "İ Rusya ve Sibirya Tatarlarının Medenî Muhtariyeti"ni ilân etmiştir. 29 Kasım 1917'de ise İdil-Ural devleti kurulmuştur. Bu devlet 1918'e kadar devam etmiştir. 1918'de Bolşevikler Rus yanlısı bir İdil-Ural devletini kurduklarını ilân etmişlerdir. Mteâkiben 27 Mayıs 1920'de Muhtar Tatar Cumhuriyeti ilân edilmiştir. Böylece Rusya'nın tesiri ve idaresi altında varlıklarını devam ettirmişler, bu esnada Sovyet yöneticileri tarafından Trklkleri yok edilmeye çalışılmış, millî şuurunu koruyanlar ise sürgün edilmişlerdir.

KAZAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Şimdiye kadar elde edilen yazılı malzemeye göre Kazan Türkleri edebiyatının meydana gelmesinde *Nehcû'l-Ferâdis* (Ali oğlu Mahmud el-Bulgarî el-Kerderî, 1342), *Hüsrev ü Şîrin* (Kutb'un Nizamî'den yaptığı manzum tercüme, 1341) *Muhabbetnâme* (Harezmi, 1353), *Dâstân-ı Cümcüme Sultan* (Hüsam Kâtib, 1368), *Gülüstan Tercümesi* (Kitab-ı Gülüstan bi't-Türkî, Seyf-i Sarayî, 1391) gibi eserlerin çok büyük tesiri olmuştur. Bunlardan başka Altın Ordu sahasında yetişip eserleri henüz bulunamamış olan Mevlânâ İshak, İmad Mevlevî, Saraylı Ahmed Hoca, Abdülmecid, Tuğlu Hoca, Kadı Muhsin gibi ediplerin rolü de muhakkaktır.

Kazan Hanlığı ve Rus işgali döneminde ilk önceleri lirik-tasavvufî bir edebiyat gelişmiştir. Mevlânâ Kulu, Abdurrahman İmenî, Tacettin Yalçığıloğlu, Ebulmenih, Şemseddin Süfî, Hibedullah İşan, Adilşah Molla, Abdünnasır Kursevî gibi simâlar bu dönem edebiyatının gelişmesinde mühim roller oynamışlardır.

Lirik-tasavvufî eserlerin yanısıra mizahî şiirler de yazılmıştır. Kanadlı ve Ali Çukrî'nin eserleri bu tür şiirlerdendir. Ayrıca *Tahir ile Zühre*, *Boz Yigit*, *Edige*, *Çora Batır* gibi halk hikâyeleri ve destanlar da halk arasında yaşamaktadır.

Kazan edebiyatının ilmi yönden araştırılmasına ilk defa, XIX'uncu yüzyıl başlarında Kazan Üniversitesi'nde açılan Şark Fakültesi'nde okutulan Türk Dili ve Edebiyatı dersleri ile başlanmıştır. Aynı tarihlerde açılan matbaa da Kazan edebiyatının gelişmesinde ve yayılmasında rol oynamıştır.

XIX'uncu yüzyılın ortalarına kadar Kazan edebiyatında ortaya çıkan eserler; 1. Yerli eserler, 2. Türkistan tesiri ile meydana gelen eserler, 3. Osmanlı tesiri ile meydana gelen eserler olmak üzere üç grupta toplanmıştır.

Kazan edebiyatında meydana gelen gelişmelerden en önemlisi XIX'uncu yüzyılın ortalarında başlayan "Ceditçilik" hareketi ile başlayan yenileşmedir. 1917 Rus ihtilaline kadar olan devirde meydana gelen Kazan edebiyatı, Osmanlı Devleti'nde görülen "batılılaşma" hareketleri gibi bir yenilik gayreti içindedir. Bu ıslahat hareketini ilk başlatan Abdünnasır Kursevî (1765-1813)'dir. Onun açtığı ıslahat çağırını tarihçi Şahabeddin Mercânî (1818-1889) sürdürmüştür. Mercânî, eserlerini önce Arapça, daha sonra Türkçe yazmıştır. Onun tarih çalışmaları İdil-Ural Türklerinin kültür hayatlarının ortaya çıkmasına, millî şuurun kuvvetlenmesine ve aydınların millî dile değer vermelerine yol açmıştır.

Kazan'da başlayan bu ceditçilik (yenilik) hareketleri dilde de kendisini göstermiş, bu sahada Abdülkayyum Nasırî pek çok eser vermiş, Kazan Türklerinin bir millet olduğunun inancını yaymaya çalışmıştır. Bu maksatla Kazan Türkçesini inceleyerek gramerini, sözlüğünü yazmış, imlâ kaidelerini tesbite çalışmış ve Türkçe kökten bir çok terim yapmıştır. Bu devirde Kazan konuşma dili İdil-Ural çevresinde kolayca anlaşılmış ve XIX'uncu asrın ortasından itibaren müşterek yazı dili şeklinde gelişmeye başlamıştır. Musa Akyiğitzâde'nin *Hüsameddin Molla* (1836) adlı eseri, bu dönemin yeni akıma uygun ilk realist eseri olması bakımından önemlidir. Aynı dönemde Kazan Türk edebiyatının gelişmesinde emeği geçen diğer isimler arasında hikâyeleriyle Zâhir Bigi, tiyatro eserleriyle Abdurrahman İlyasî ve Fatih Halidî'nin adları önde gelir.

XX'nci yüzyıl Kazan edebiyatının temsilcileri Sadri Maksûdî (Aral), Ayas İshakî (İdilli), Rızaeddin b. Fahreddin, Fatih Kerîmî, Ali Asgar Kemal ve Zâkir Hâdî'dir.

1905 Rus ihtilalinden 1917 ihtilaline kadar Kazan edebî dilinde kırk kadar gazete ve otuzbeş kadar da dergi çıkarılmıştır. Bunlardan bazıları; *Fikir* (1905), *Yıldız* (1906), *Vakit* (1906), *Azad* (1907), *Tan Yıldızı* (1906), *Tavış* (1907), *İl* (1913), *Söz* (1915), *Bizning İl* (1916), *Burhân-ı Terakki* (1906), *İdil* (1907-1914), *El-İslah* (1907), *Koyaş* (1912)'dir. Bu gazete ve dergiler, devrin Kazan Türkleri edebiyatının gelişmesini ve yayılmasını sağlamıştır. Bu dönemin yazar ve şairleri Fatih Emirhan, Alimcan İbrahim, Fatih Seyfi, Şerif Kemal, Kerim Tinçura, Abdullah Tukay, Mecid Gafurî, Said Remi, Derdimend, Zarîf Beşîrî, Necip Dumavî, Ziya Yermekî, Said Sünçeleý, Mirhaydar Feyzî, Negi İsenbed vs. dir.

1917 ihtilalinden sonra Rusya'da üç yıl süren bir iç savaş başlamış ve Bolşevikler İdil-Ural bölgesine yerleşmişlerdir. Böylece millî idare ve meclis dağıtılmıştır. Kazan Türkleri de Tataristan, Başkurdistan, Çuvaşistan gibi adlarla birer Muhtar Cumhuriyet halinde bölünmüşlerdir.

1928'de Sovyetler Birliği'ndeki bütün Türklerde olduğu gibi Kazan'da da Arap harflerinin yerine Latin harfleri kabul edilmiştir. 1940'ta Kiril alfabesine geçilmiştir.

Sovyetler Birliği'ndeki siyasî değişiklik ve yeni alfabe, Kazan edebiyatına ve kültürüne menfî yönde tesir etmiştir. 1917-1930 yılları arasındaki ceditçilik devrinin yazar, şair, ilim ve fikir adamlarının bir kısmı çalışmalarına devam etmişlerdir. Kazan edebiyatından millîlik vasfı kaldırıldığı için bir kısım yazarlar ülkeyi terk etmiş, bir kısmı da yazı hayatından çekilerek başka işlerle uğraşmışlardır. Bunlardan Rızaeddin b. Fahreddin tarih ve edebiyatla uğraşmayı bırakarak ilâhiyatçı olarak görev almıştır. Fatih Kerimî ise

hikayeciliği bırakarak Moskova'ya taşınmış ve orada Sovyet Basın-Yayın müessesesinde memuriyet almıştır. Tiyatro yazarı Ali Asgar Kemal rejime uymaya çalışmışsa da eser verip vermediği öğrenilememiştir.

K a y n a k ç a :

1. Ayas İshakî, *Üyge Taba*, Eve Doğru, İstanbul 1941.
2. N(aile). Binark, "Ayas İshaki - İdilli", *Kazan Dergisi*, C. V, Ankara 1974.
3. "Ayas İshakî - İdilli", *TDEA*, C. IV, İstanbul 1981.
4. Naile Binark, "Kazan Edebiyatı", *TDEA*, C.V, İstanbul 1982.
5. Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, Ankara 1989.

AYAS İSHAKÎ**"ÜYGE TABA" romanından**

[Miralay Demir Ali, Rus ordusunda görevli bir Türk'tür. Türklere karşı savaşmak üzere vazifelendirilir. Karısı ve oğlunu kaybetmiş, geride sadece, yatılı okulda okuyan ve 17-18 yaşlarında olan kızı Sevim Bike kalmıştır. Her hafta düzenli olarak ondan mektup alır. Gelen son mektupta kızının, savaşta gönüllü hemşirelik yapmak istediğini bildirmesi, Miralay'ın kendi kimliği ile ilgili olarak o zamana kadar düşünmediği bir çok gerçeği aklına düşürür. Kendi kardeşlerini yok etmekle görevlendirildiğini anlar ve derin bir vicdan azabı içine düşer. Daha sonra Esmalardaki yemek ve samimi hava ona eski günlerini hatırlatır. Orada yapılan tartışmalar onun millî duygularını hareketlendirir. Esmal'nın kızı Feride'nin okulunda düzenlenen edebiyat gecesinde edilen danslar ve söylenen şarkılar da onu çok etkiler. Daha sonra gittiği karargâh gazinosunda şarkı söyleyip dans eden kızların birer köle Türk olduğunu öğrenince çok üzülür. Bütün bu gördüğü ve yaşadığı olaylar onun tamamen kendi benliği ve kimliğine kavuşmasını sağlar. Kendisine savaşta verilen görevi Türklerin lehine çevirebilmek için neler yapabileceğini düşünür ve mülazım İbrahim ile alay imamının yardımlarıyla askerin içindeki Türk çocuklarını teşkilatlandırır. Bu arada Feride ile Sevim Bike de onlara katılır. Bunların katılması askere çok büyük bir moral verir. Her şey tamamlandıktan sonra yapılan plânın Türk ordusuna bildirilmesi için bir heyet gönderilir.]

... Türk kumandanlığına gönderilen heyet gideli iki gün olmuştu. Fakat cevap topu henüz atılmadı. Bu taraftan üç top atılıp soruldu ise de gene cevap işitilmedi. Üç gün geçti, beş defa top atıldı, cevap gelmedi. Dördüncü gün oldu, Türkler tarafından gene bir haber yok. Takarrur eden anlaşma dahilinde yedi defa top atıldı. Gene bir haber gelmedi. Gizli komite toplanarak daha, bir gün beklemeye karar verildi. Gece olmuştu. Acaba gidenler Ruslara esir mi düştüler de sırlar meydana mı çıktı?.. Herkes bu gibi korkunç düşüncelerle yatağına girmişti. Plânın meydana çıkmasından ve bütün işlerin, emeklerin boşa gitmesinden korkan Miralayın da gözüne uyku girmiyordu. Yatağında uzanıp düşünürken hızla gelen bir at birdenbire kapıda durdu . Miralay endişe ile yatağından fırladı ve karşısında içeriye ok gibi atılan Feride'yi gördü. Feride telâş ve heyecan içinde:

– Miralay Bey, mahvolduk, dedi. Her şey meydana çıktı.

Demir Ali'nin:

– Ne oldu?

Sualine cevaben Feride anlatmağa başladı.

– Herkes uykuya daldıktan sonra Yüzbaşı İvanof telefon merkezinden Erkân-ı Harbiye ile bağlanmasını istemiştir. Telefon merkezinde nöbetçi de bizim çavuşlardan birisi imiş. Şüpheye düşerek Erkân-ı Harbiye'den kimin telefona çağırılmasını istediğini İvanof'a sormuş, biraz sonra yalandan “hazır” diye cevap verdikten sonra İvanof'un istediği general gibi konuşmaya çalışarak: “Dinliyorum Yüzbaşı” demiş ve İvanof'un bütün söylediklerini dinlemiştir. Yüzbaşı İvanof buradaki bizim bütün plânlarımız hakkında malûmat vermiş ve Erkân-ı Harbiye'den silâhtan tecrid edilmemize müsaade istemiştir. Bizim çavuş da general namına, “Mesele çok ciddîdir, yarın bu hususta tedbir alınacaktır. Sizi kendim telefona çağırırım. Şimdilik hiç bir şeyden haberiniz yokmuş gibi davranınız” demiş ve telefonu kesmiştir... Hemen bu gece hareket etmek mecburiyetindeyiz. Yoksa mahvolacağız.”

Miralay süzücü gözleriyle Feride'ye dikkatle baktı.

Feride:

– Gece karanlıktır. Henüz gece yarısı olduğundan belki geçmeğe muvaffak oluruz.

Dedi. Miralay oda içerisinde dolaşarak düşündü, taşındı. Zihninden türlü türlü plânlar geçirdi. En nihayet arkadaşlarıyla konuşmaya karar verdi. Komiteyi topladı. Kısa bir müşavereden sonra hemen harekete ve yolda Yüzbaşı İvanof'u öldürmeğe karar verildi. Gece yarısı Miralay Demir Ali toplanma borusunu çaldırdı. Yol elbisesi ile alay karargâhına gelip gûya Erkân-ı Harbiye Reisi'nden gelen yalan emirnâme'yi okudu. Komşu alaylar telefonla harekettten haberdar edildiler. Yol nöbetçilerine malûmat verildi. Aynı ayrı bölüklere yollar gösterilip Türk cephesinin beri tarafındaki dağ arkasında toplanmak, silah atmamak, gürültü çıkarmamak için emirler verildi. Miralay bundan sonra odasına girip gizli esrarı havi evraklardan birisini Feride'ye, bir tanesini İbrahim'e verdi, üçüncüsünü de kendisi aldı. Yolda Ruslar eline geçerlerse bu kâğıtlar yok edilecek, Türkler eline düştükleri takdirde en yüksek rütbeli Türk subayına verilecek diye emir verdi.

Bir saat sonra yola çıkıldı. Askerler atlarına binip hareket ettiler. Gece rüzgârlı ve bulutlu olduğundan hâdisesiz olarak iki orduyu ayıran hududa yaklaştılar. Takip edilen yol iki dağ arasına giriyordu. Bunların birisinde Rus, diğerinde ise Türk topçuları yerleşmişti. Kimsenin geçmesine imkân vermemek

için yol her iki tarafın mitralyöz ve top ateşi altına alınmıştı. Miralay buradaki Ruslara: Emir aldım, geçeceğim diye telefonla haber vermiş olduğundan bu taraftan korkusu kalmamıştı. Gönderilmiş olan heyet Türklere de meseleyi, miralayın plânı mucibince, anlatmış olduklarından o taraftan da emin olmak lâzım gelirdi. Fakat gidenlerden bir haber alınmadığı için miralay ihtiyatlı hareket etmek mecburiyetinde kalmıştı. Ona göre o gözükmekten geçip gitmek kararını vermişti. Fakat dağa yaklaşınca baş veren bir hâdise bu plânı da değiştirmeye mecbur etti. Hâdise şundan ibaretti:

Geçide yaklaşırken geriye dönüp kaçmağa başlayan yüzbaşı İvanof'u takip edip vurmak icap etmiş ve bu zaman birkaç silah patlamıştı. Bu sestən dağdaki nöbetçiler uyanmış, her iki taraftan tek tük silâh sesleri işitilmeğe başlamıştı. Bu vaziyet neticesinde gözükmekten geçmenin imkânı kalmamış ve çok tehlikeli de olsa süratle geçmek zarureti hasıl olmuştu. Miralay Demir Ali kaçırılan her dakikanın birkaç kişinin hayatına mal olacağını bildiği için “dört nal!” kumandasını verdi.

İki üç kilometre uzunluğundaki geçit atlar ile dolmuştu. Süvariler bütün kuvvetlerini sarfederek geçiyorlardı. Ayın bulutlardan sıyrılması da tam bu zamana tesadüf etmişti. Atlar aydınlandı, askerler meydana çıktı. Ruslar tarafından mı, yoksa Türkler tarafından mı bir top atıldı ve bu topun mermisi askerlerin önünde patladı. Bunu daha birkaç mermi takip etti. Nerede ise mitralyözler de işe başlayacaklardı. Atlar koşmakta devam ediyordu. Bir çokları yaralanıp düştü. Miralayın altındaki yaralanmış at da deli gibi koştu ve ilerlemekte devam etti. Bir çokları hazin hazin inledi. Top ve mitralyöz sesine at kişnemeleri, “İleri, ileri!” sedaları karıştı. Geçit bir mahşer halini aldı. Miralay Demir Ali etrafına bakındı. Yanındaki askerle yan yana kızı Sevim Bike gidiyordu. Bir daha baktı. Asker yerinde Feride'yi gördü. Daha bir defa bakınca; önüne düşen top gülleleriyle ilerdeki safın yarıldığını gördü. Bir asker yuvarlandı. Bir at şaha kalkarak düştü. Kendisi de vücudunda sıcak bir şey hissetti. Gömleğinin altından sıcak bir şey akmağa başlamıştı. Buna bakmayarak Miralay Demir Ali atını mahmuzladı. Öne geçti: İleri! diye bağırdı. Yüzü kana boyanmış olan Feride'nin arkadan yettiğini, kızı Sevim Bike'nin atından kanlar aktığını gördü. Top sesleri susmadı. Mitralyöz ateşleri durmadı. Tüfenk sesleri kesilmedi. Süvarilerde nizam ve intizam kalmadı; sürü gibi koştular. Atlar sarhoş gibi dolaştı. Yaralılar “Of of” diye bağırdı.

Ve nihayet geçit geçildi.

Asker selâmete kavuştu. Hangi taraftan geldiği belli olmayan bir projektör askeri aydınlattı. Bu projektöre süngülerin, kılınçların, mızrakların parıltısı cevap verdi. Miralay Demir Ali sersem bir halde: “Askerler, yerli yerine sıralanınız. Herkes kendi bölüğüne!” diye bağırdı.

Bir dakika esnasında sıralandılar ve herkes yerini buldu. Miralay gömleği altından akan sıcak şeylere katiyyen ehemmiyet vermeden askeri gözden geçirdi. Yaralananlar çok idiye de ölenler azdı. Zabitanın çoğu sağdı. Yaralıların yaralarını sarmak için emir verdi. Beyaz sargılarla yanına gelen Feride'ye:

– Benim yaram ehemmiyetsizdir.

Diye ehemmiyet vermeden askerlerin önüne geçti ve kanlı eliyle beyaz bayrağı kaldırdı. Feride de beyaz bayrağın yanına gelerek neredense çıkardığı Türk bayrağını kaldırdı ve :

– Yaşasın Türkiye!

Diye bağırdı. Onun bağırmasına asker de mukabele etti.

Türk tarafından top sesleri durdu. Düşman askeri diye karşı gelen Türk süvarisi şaşırıp kaldı. Birden Rus tarafından top sesleri yeniden işitildi. Miralay Demir Ali askere “İleri!” emrini verdi. Süvariler ok gibi ilerlediler. Rus topu onları Türkiye'nin daha içlerine götürdü.

Sabah olmuştu. Yeni doğan gün anayurda kavuşmak hasretiyle çırpınan muhtelif Türk kabilelerinden mürekkep Türk çocuklarını şefkatle selâmladı. Uzak olmayan bir mesafede birkaç minareli küçük bir Türk şehri görüldü. Miralay o şehre doğru yol aldı. Şehre yaklaşınca askeri bir de gözden geçirdi. Alay bando-sunun da hazır olmasını emretti. Askerin nizam ve intizam ile şehire girmesini emretti. Üzerinde bulunduğu kana boyanmış at, şehire ayak basmak üzere iken dört beş minareden ezan sesleri işitildi. Miralay bilâihtiyar atını durdurdu. Emre almış olan at durdu. Arkasından bütün alay da durdu. Hattâ gömleğinin altından akan kan bile durdu.

Ezan tamam oldu. Miralayın emriyle muzıka başladı.

Aksak Timur'un marşı gürledi. Muzıka havasına karışan yedi-sekiz bin atın gürültüsü ile şehir titredi. Bu sestten bütün şehir ayaklandı. Türk bayraklı, Rus kıyafetli bu askerlerden ilk bakışta şehir ahalisi ilk önce korktu, sonra şaşırdı,

bilâhire hayran oldu. Süvariler geniş caddeyi yavaş yavaş takip ettiler. Onların her adımına sokaklar, binalar selâm verir gibi seslendiler.

Muzika susar susmaz askerlerin “Yaşasın Türkiye!” sesi şehri doldurdu.

Asker şehrin ortasına, eski belediye binasında yerleşmiş bulunan Erkân-ı Harbiye dairesi önündeki meydana gelince sıralandı. Binanın üzerindeki Türk bayrağı uzak yoldan gelen bu Türk çocuklarına can ve gönülden selâm verir gibi sabah rüzgârıyla sallandı.

Hâdiseden daha yeni haberdar olan ve hayret içinde bulunan Türk zabitle-
rinin kışladan çıktıklarını görür görmez Miralay Demir Ali:

– Selâm, dur!

Emrini verdi. On iki Türk kabile oğullarının kılıçları birden göğe kalktı. Ve candan yapmış oldukları millî yeminlerini Türk bayrağı kendi dalgalarıyla Levh-i Mahfuza yazılmak üzere göklere gönderdi.

Miralay Demir Ali bir tarafında kızı Sevim Bike, diğer tarafında Feride, olmak üzere Rus bayrağını sürükleye sürükleye gelip öne çıktı ve Türk zabitanına hitaben şu sözleri söyledi:

– Biz de sizin gibi Türküz. Düşmanla dört bir yandan ihata edilmiş Türkiye'nin bu ağır günlerinde sizinle beraber, sizin yanınızda bulunmak anayurt uğrunda canımızı feda etmek için Rus safını bırakarak geldik. Hepimizin kabul edilmesini rica eder ve Türklük uğrunda ifa edilecek emirleri bekleriz.

Dedi ve elindeki Rus bayrağını zabitlerin ayakları altına attı.

– “Yaşasın Türkiye!”

Diye bağırdı, Askerler de onun sözlerini tekrar etmek suretiyle cevap verdiler.

Gözlerinden akan yaşı zabtedemeyen bir Türk binbaşısı Miralay Demir Ali'nin yanına gelip onu kucakladı. Senelerdenberi görüşmeyen ağabey ve küçük kardeş, beklenmedik bir zamanda ve beklenilmeyen bir yerde tesadüfen yüzyüze gelmişler gibi birbirini bağrılarına bastılar, kucaklaştılar, öpüştüler, bir daha kucaklaştılar ve bir daha öpüştüler. Yaş akan gözlerinde sevinç ve saadet gülüm-sedi ve gözyaşlarıyla gülümsemeler birbirlerine karıştı. Onun arkasınca zabitan yeni gelen kardeşleriyle görüştüler, öpüştüler. Yalnız Türk bayrağını tutmakta olan Feride ile Sevim Bike'yi karşılayan olmadı. Onların uzak yerlerden gelmelerini

tebrik edecek, Rus esaretinde geçen bu uzun kara günlerini soracak hemşire ablaları bulunmadı. Onlara kimse analık ve hemşirelik busesi vermedi.

Bu anda Türk muzıkası işitildi. Ordu marşı çalınıyordu. Muzıka biter bitmez binbaşı yüksek bir yere çıktı ve:

– Kardeşler, dedi, Rus boyunduruğundan kurtulup anayurda kavuşmak münasebetiyle ben sizin hepinizi tebrik ederim. Dört bir taraftan düşmanla ihata olunan bu memleket Türk yurdudur. Bu yalnız bizim vatanımız değil, aynı zamanda sizin de yurdunuzdur. Bizim kara günlerimizi bizimle beraber paylaşmak için bugün buraya gelen siz kardeşlerimize en bahtiyar günlerimizde de yurdumuz açık olacaktır...

Binbaşı sözüne devam edemedi. Selâm vaziyetinde duran Miralay Demir Ali sallandı, titredi ve Feride'nin üzerine düştü. Getirilen doktor onu ayılttığı zaman Demir Ali başı ucunda binbaşyı görür görmez göğsü üzerindeki haritaları ve gizli vesaiki hatırladı ve onları çıkarmak istedi. Fakat takatsiz elinin bu işi beceremeyeceğini görünce göziyle Feride'ye işaret etti. Feride onları çıkarıp binbaşy'a verdi. Demir Ali gülümsedi. Binbaşının o haritaları ve kâğıtları açtığına bakarken onun yüzünden ve gözünden bu gülümseme gitmedi. Mensup olduğu Türk milletin varlığını korumaktan ve yaşatmaktan doğan bir neş'enin sembolü olan bu gülümseme onun ruhunu tâ göklere kadar götürdü. Ölüirken de gülererek öldü.

Miralay Demir Ali büyük bir hürmet ve askerî merasimle defnedildi. Merhumun getirdiği vesikalar Rusya ve müttefiklerinin harp esrarını meydana çıkardı ve plânlarını altüst etti. Onun cesûr süvarileri İngilizlere karşı harbetti, onlardan esirler aldı.

Türkiye hükûmeti tarafından Sevim Bike İstanbul'a alınıp bir mektebe yerleştirildi.

Feride ise cepheyi terketmedi. O bir şefkat bakıcısı olarak cephede kalmakta devam etti. O, Batum'da, Gence'de, Bakü'de Türk bayrağının; Kafkasya'da, Türkistan'da, Kırım'da, İdil-Ural'da mukaddes Türk birliği sancağının dalgalandırılmasını mümkün kılacak ilk fırsatı bekleyip duruyordu. O mes'ut güne hazırlanmak için asker arasında fikirdaşlar ve arkadaşlar toplamakta devam etti. Her gün o bu ümide bir gün daha yaklaştığına inanıyor ve bu imanla geceyi gündüze ekliyordu. Büyük gayesine ereceğine olan kuvvetli bir imanla aylarını, yıllarını hep harp cephesinde geçirdi ve o mes'ut kurtuluş gününü bekledi.

Açıklamalar :

Bu eser, yazarın elli yıllık muharrirlik, edebî ve siyasî faaliyetleri esnasında meydana getirdiği elliye yakın eseri arasından Türkiye Türkçesine çevrilen tek romanıdır. 1922 yılında Berlin'de kaleme alınmış olan eser 1938'de yine Berlin'de basılmıştır. Kazan Türkçesi ile yazılmış olan roman, Türkiye Türkçesine çevrilerek İstanbul'da iki defa basılmıştır (1941, 1967). Roman, Kazan Türklerinden olan ve miralay rütbesiyle Rus ordusunda yer alan Demir Ali'nin Türklere karşı savaşmasını ve kendi kardeşlerini yok etme yolunda kullanıldığının farkına vardıktan sonra vicdan azabı çekmesini anlatmaktadır. Sonunda da bu ızdıraptan kurtulmak için Türk ordusuna katılır ve Türkleri büyük bir tehlikeden kurtarır.

Eser, Kazan Türklerinin o dönemde, içinde bulundukları durumu anlatmaktadır.

Araştırmalar :

1. Miralay Demir Ali kimdir?
2. Miralay Demir Ali'yi ızdırap içinde düşüren hususlar nelerdir? Türk olduğu halde Türklerin yok olması için vazife üstlenmek onda ne gibi duygular uyandırır?
3. Miralay'ın kendi benliğini ve kimliğini düşünmeye başlamasında rol oynayan en büyük sebep nedir?
4. Esmâ'nın ve ailesinin Miralay'ın üzerinde ne gibi tesiri olmuştur? Onlarla beraber yemek yemek ve oradaki samimi hava ona neleri hatırlatır?
5. Çeşitli olaylar vasıtasıyla kendi kimliğini bulan roman kahramanı, içinde bulunduğu bu korkunç durumdan kurtulmak ve kendi durumunda olan diğer askerleri de kurtarmak için nasıl bir plân uygulamaya karar verir? Bu plânın hazırlanmasında ve uygulanmasında kendisine kimler yardım eder?
6. Sevim Bike ile Feride'nin orduya katılmasının askerinin üzerinde ne gibi tesiri olmuştur?
7. Kurtulmak için kararlaştırılan plânın istedikleri gibi uygulanamamasına sebep olan hadise nedir? Gece kaçarlarlarken ateş altında kalmalarına ne sebep olmuştur?
8. Türkiye'ye geçişleri ve oradaki Türklere kavuşmaları nasıl olmuştur?

AYAS İSHAKÎ (İDİLLİ)

23 Şubat 1878'de bugünkü Tataristan'ın başkenti olan Kazan'ın Yavşırma köyünde doğdu. Aynı köyün imamı İlâceddin İshakî ile Üstad Bike Kameriye Hanım'ın oğludur. İlk tahsilini babasının medresesinde yapmıştır. 1890 yılında Çistay, üç yıl sonra da Kazan medresesine devam etmiştir. 1893'de gazeteciliğe merak sarmıştır. 1899'da Kazan'daki Tatar-Rus okuluna girmiş ve dört yıl sonra Rus dili öğretmeni olarak mezun olmuştur. Bir müddet öğretmenlik yaptıktan sonra babasının ısrarıyla köyüne götürülerek evlendirilmiştir. Oradaki birkaç yıllık imamlık görevini takiben siyasete atılarak maceralı bir hayat yaşamaya başlamıştır. "Şagirdlik" ve "Tancılar" gibi gizli teşkilatlar kurarak Rusya müslümanlarının haklarını savunmuştur. 1905'te Nijni-Novgorod şehrinde toplanan Rusya Türklerinin I. Kongresine katılmıştır. 1905 yılından 1913 yılına kadar çeşitli yerlerde hep hapisane ve sürgün hayatı yaşamıştır. Rusya'da 1917 Şubat ihtilali çıkınca arkadaşlarıyla beraber Kazan Türklerinin istiklâli uğrunda yoğun bir çalışma içine girmişlerdir. 1920'de Paris'e, 1934-1938 yılları arasında Mançurya, Kore, Japonya, Arabistan ve Finlandiya'ya giderek buralarda yaşayan Kazan Türklerini teşkilatlandırmıştır. 1939'da Türkiye'ye gelmiş ve Türk Yurdu mecmuasında çalışmıştır. 1953'de Amerika Komitesi'nin davetlisi olarak Münih'e gitmiş ve orada Rus olmayan ulusların haklarını savunmuştur. Ayas İshakî 22 Haziran 1954'te İstanbul'da vefat etmiştir.

Ayas İshakî'nin roman, hikâye ve oyun türünde eserleri vardır. İlk eseri *Taallüm'de Saadet* (1896) adlı hikâyesidir. Vefatına kadar Rusya müslümanlarının bağımsızlığını kazanması mücadelesinden vazgeçmeyen Ayas İshakî, gazeteciliği ve siyasî faaliyetleri yanında edebî çalışmaları da çok olan bir şahsiyettir. Eserleri genellikle sosyal konuları ihtiva etmektedir. Kazan Türkçesi ile yazmayı tercih etmiştir. Fikirlerini bir an evvel duyurabilmek için, olduğu gibi, sade bir dille ifade anlatmıştır. Genel olarak Rusya'da gelişen Narodnik (halkçı) akımın tesiri altında kalmıştır. Ceditçilik hareketine da ayak uydurmuştur. Milletın manevî terbiyesi için edebiyatı bir vasıta olarak görmüş ve konularını da halkın hayatından seçmiştir.

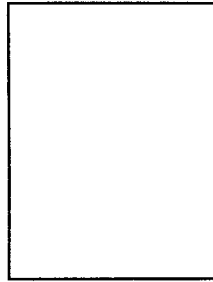
ESERLERİ : **Romanları:** 1. *Mulla Babay* (1913), 2. *Soldat* (1908), 3. *Üyge Tabı* (1938), 4. *Ulug Muhammed* (1947), 5. *Tatarın Kızı*, 6. *Tilenci Kızı* (1907), **Hikâyeleri:** 1. *Kelepuşçı Kız* (1900) 2. *Zindan* (1907), 3. *Cıyıntık Vak Vak Hikâyeler* (1909), 4. *Familiye Saadeti* (1912), 5. *Lokman Hekim*, 6. *Ulug Beyrem*, 7. *Tövbekâr Hatun* (1946), 8. *Şekird Abıy* (1911), 9. *Sünnetçi Babay* (1911), 10. *Kiyev* (1911), 11. *Ustabike* (1915). **Oyunları:** 1. *İki Âşık* (1903), 2. *Kıyamet* (1910), 3. *Jan Bayevîç* (1939), 4. *Üç Hatın Bile Tormuş* (Üç Kadın İle Hayat 1908), 5. *Muallim* (1909), 6. *İki Ut Arasında*, 7. *Hayat Yolunda*, 8. *Dulkin (Dalga) İçinde* (1920) , **Hatıraları:** 1. *Hatıra Defteri*, 2. *Utız (Otuz) Yıllığım* (1927).

Ayas İshakî'nin Türk Tarih Kurumu için hazırlamış olduğı Kazan Tarihi ise henüz neşredilmemiştir.

KIBRIS TÜRKLERİ EDEBİYATI

* Osman Türkay

* Özker Yaşın

KIBRIS TÜRKLERİ

Kıbrıs Türkleri, adanın kuzeyini kaplayan 3509 km²'lik alanda yaşamaktadırlar. Burada Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'ni kurmuş olan Türklerin nüfusu 200.000 kişi civarındadır.

Kıbrıs adasına ilk müslüman akınları 632 yılında yapılmış ve ada, 653-654 yılları arasında Arap iskânına açılmıştır. 1373'de Cenevizlilerin, 1498'de Venedik Cumhuriyeti'nin ve 1571'de Osmanlı Devleti'nin eline geçen Kıbrıs'ta Osmanlı hakimiyeti üç yüz sekiz yıl sürmüştür. 1877 Osmanlı - Rus Savaşı'ndan sonra İngilizler Kıbrıs'a yerleşmişler, 1914'de de adayı ilhak kararı almışlardır. Bu karar Lozan Barış Antlaşması ile resmîleşmiş, İngiliz hakimiyeti 1959 yılına kadar devam etmiştir. Bu dönemde Türklere yapılan baskı artırılırken Rum'lara aşırı serbestlik verilmiş ve bu serbestlikten istifâde eden Rumlar 1931'de isyan çıkarmışlardır. Bunun üzerine İngiliz İdaresi Rumlara karşı biraz sertleşmiş ancak 1943 yılında tekrar yumuşamıştır. O sırada Türkler de ilk siyasî partilerini kurmuşlardır.

1955'te Ada'daki Rumların Yunanistan'a katılma (Enosis) talepleri Kıbrıs'ta kargaşa yaratmış, olaylar Bağımsız Kıbrıs Cumhuriyeti'nin ilânı ile önlenebilmiştir (1960). Enosisçi Rumların Kıbrıs Devleti'ne ortak olan Türklerin haklarını gasbetmeleri, soy kırımına girişmeleri ve 1974'te Türk Topluluğunu yok kabul edip Kıbrıs Elen Cumhuriyeti'ni ilân etmeleri üzerine Kıbrıs Cumhuriyeti'nin garantörü durumunda olan Türkiye, ortak devletin varlığını sürdürmek ve Türk cemaatinin can güvenliğini sağlamak üzere adaya askerî müdahalede bulunmuştur. Rum tarafının anlaşmaya yanaşmaması üzerine 1983'te Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti bağımsızlığını ilân etmiştir.

KIBRIS TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kıbrıs adasının 1571 yılında Osmanlı hakimiyeti altına girmesinden sonra Anadolu'dan buraya göçler olmuştur. Adaya yerleşen Türk halkı bir yandan beraberinde getirdiği kültür değerlerini korumuş, bir yandan da yeni yerleştiği bölgenin etkisiyle, bunlara yenilerini eklemiş ve böylece bunlara bir Kıbrıs Türk Edebiyatı meydana gelmeye başlamıştır. Araştırmacılar bu edebiyatı, Kıbrıs Türkleri tarihine tesir eden olaylara göre dönemlere ayırarak incelerler.

Bunlardan birincisi Kıbrıs'ın Osmanlı İmparatorluğu'na bağlı bulunduğu 1571-1878 yıllarını ihtiva etmektedir. Bu dönem destanlar dönemidir. Pek çok atasözü, masal, mânî, bilmece gibi anonim eserler yanında beş destan, dört efsane ve dört de destanımsı hikayenin var olduğu bilinmektedir. *Canbulat Destanı*, *Tercüman Destanı*, *Kasaboğlu Destanı* gibi anonim destanların yanısıra Âşık Kenzî'nin yazdığı *Kıbrıs Destanı* gibi şairi bilinenler de mevcuttur. *Kıbrıs Destanı*, adadaki isyan olayını anlatır. Bu dönemin en meşhur isimleri Müftü Hilmi Efendi ve Âşık Kenzî'dir.

İkinci dönem, adanın geçici olarak İngilizlere verildiği 1878-1923 yıllarını içine alır. Bu dönemde Kıbrıs Türk Edebiyatı, İngilizlerin Türkler üzerindeki baskıları sebebiyle durgunlaşmış, fakat tamamen de yok olmamıştır. İlk yayın faaliyetlerine başlanmış, ilk özel Türkçe gazete olarak kabul edilen *Saded* ve ilk roman örneği sayılan *Bir Gece Sohbeti* aynı dönemde neşredilmiştir. Ahmet Tevfik Efendi'nin *Bir Manzara-i Dilkûşa* adlı uzun hikayesi ile L. Şişmanyan'ın *Namus İntikamı Yahut Dilenci* adlı dört perdelik tiyatro eseri de ilk edebî örnekler arasındadır. Şiir, gazete yayınları ile birlikte devam etmiş ve serbest nazımla şiir yazma geleneği bu yıllarda başlamıştır. Şiirde dönemin en önemli isimleri Muzaffereddin Galib, Kaytazzade Nâzım, Larnakalı Mehmet Nâzım Bey ve Hâfız Cemâl (Lokman Hekim)'dir. Ada Türklerinin birliğinin sağlanmasında Lokman Hekim'in çok büyük rolü vardır.

Üçüncü dönem, 1923-1955 yılları arasında gelişen edebiyatı ihtiva etmektedir. Bu dönemde ada, 1923 Lozan Antlaşması ile tamamen İngilizlere bırakılmış ve İngilizlerin Türkler üzerindeki baskıları artmıştır. Buna rağmen Kıbrıs Türk Edebiyatı yine de büyüme gayreti göstermiştir. Vezinde hece, konuda milleyetçilik ağır basmıştır. 1943'te İsmail Hikmet Ertaylan tarafından ilk Kıbrıs Türk alfabesi hazırlanmıştır. Geçmişe duyulan hasretin izlerini taşıyan *Osmanlı Devri*, *Canbulat*, *Bayraktar*, *Namık Kemal* gibi başlıklarla yazılan eserler vücuda getirilmiştir. *Çığ*, *İlk Demet* gibi antolojik eserlerin ve *Çardak* gibi edebî dergilerin neşredilmeye başlanması da bu döneme rastlamaktadır. Nesir olarak daha çok milliyetçilik, ahlâk ve politika ile ilgili eserler meydana getirilmiştir.

1955-1964 yılları arasındaki dönemde Kıbrıs Türk Edebiyatını etkileyen en önemli hadise ada Türklerinin isyan hareketidir. Dolayısıyla bu yıllar arasında vücuda getirilen eserlerde "savaş, kahramanlık, Türkiye'ye bağlılık" gibi temalar konu edilmiştir. Dönemin en meşhur şairi Özker Yaşın'dır. 1980'li yılların en önemli siması olan ve "uzay şairi" diye tanınan Osman Türkay'ın ilk şiirleri de bu dönemde yayımlanmaya başlamıştır. Nesirde

ise en meşhur isim Kutlu Adalı'dır. Konularını köy ve köy hayatından alan Adalı, *Dağarcık* isimli eserinde Kıbrıs Türkinde ait pek çok efsaneye, âdet ve geleneğe ışık tutmuştur.

1964-1974 yıllarını ihtiva eden döneme konu olan en önemli olay Erenköy çarpışmalarıdır. Oktay Öksüzoğlu'nun *Erenköy Destanı* bu olayı anlatır. Özker Yaşın ve Osman Türkay bu dönemde de çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Ayrıca tiyatro dalı da bu yıllarda zenginleşmiştir. İnceleme ve araştırma niteliği taşıyan eserler de yine bu dönemde ortaya çıkmıştır.

Son dönem ise 1974 ve sonrasını içinde almaktadır. Bu tarihten sonra yazılan eserlerin çoğu 1974'te meydana gelen Kıbrıs Barış Harekâtı'nı konu edinmiştir. Bir taraftan bu harekât ile yaşanan zafer sevinci ve huzuru işlenirken diğer taraftan da kaliama uğrayıp esir düşen Türkler için duyulan ızdırıp dile getirilmiştir. Son dönemde şiir daha güçlü ve sayıca daha fazladır. Özker Yaşın, Oktay Öksüzoğlu, Orbay Deliceirmak isminden en çok söz edilen şairler arasındadır. Mehmet Yaşın'ın başkanlığında bir araya gelen bir grup şair de kendilerine "74 kuşağı" demişlerdir. Bunlardan Mehmet Yayşın, dile hakimiyeti ve değişik motifleri ustaca kullanışı ile yeni bir akımın öncüsü olmuştur. Bu yıllarda, özellikle 1983 Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ilânından sonra araştırma ve inceleme niteliği taşıyan eserlerin sayısı bir hayli fazladır.

K a y n a k ç a :

1. (?), "Kıbrıs", T.A., C. XXII, Ankara 1975, s. 11-23.
2. *Varlık Şiirleri Antolojisi 1933-1983*, İstanbul 1983.
3. *Kıbrıs Türk Edebiyatı - Başlangıçtan Bugüne* - K.K.T.C. Millî Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları - Kıbrıs 1989.
4. Sipahi Çataltepe, "Çin ve SSCB Dışındaki Türk Dünyası", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, S. 27, Eylül 1990.
5. Gülgün Serdar, "Kıbrıs Türk Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, Ankara 1992.
6. Osman Türkay, *Seçme Şiirler*, Ankara 1990.
7. Bener Hakkı Hakeri, "Kıbrıs", *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi*, C. I, Kıbrıs 1992, s. 200-203.

OSMAN TÜRKAY

①

ŞAİR ÇOCUĞUN SABAH DUASI

Tanrım ne olur böyle her gün

Gökyüzü masmavi

Hava sımsıcak olsun

Beşparmak dağlarının ötesinden

Güneş evimize annem gibi doğsun

Arınmış sevinçlerle dudaklarımız

Öpsün ışıktaki titreyen çiçekleri

Yün iğirsinsin nineler

Emzirsinsin nurtopu bebekleri anneler

Kırlangıçlar sallasın beşikleri

Tanrım ne olur aklımız

Sokakta serseri köpek taşlamasın

Su gibi bilelim derslerimizi

Öğretmen bir gün de

Derse tokatla başlamasın

Tanrım ne olur Ayyıldızın gölgesinde özgür

Yaşayalım bir ömür boyunca mutlu

Toroslar'dan esen yelde olsun ana sütümüz

Tanrım ne olur resmi olsun gülsün de bugün

Bize sert bakmasın Atatürk'ümüz

Tanrım ne olur bir ömür boyu

Gönül yanığı türküler söylesin çobanlarımız

Unutulsun tarla-tarla yeşeren sızılarımız

Hora tepsin halay çeksin oğlaklar

Kaval çalsın kuzularımız

.....

Tanrım ne olur ulu aydınlıklarla
 Uçur bizi iri çiçeklerin gönlüne mutlu
 Dağdan dağa savrulsun kelebek tozlarımız
 Anaç tavuklar açsın kapımızı
 Çalar saat gibi vaktinde ötsün
 Uyku sersemi horozlarımız

Ku ku diye kuğusun güvercinler
 Uçadursun uçaklarında yusufcuklar
 Güzel türküler söylesin saksakağan
 Ve bizi korkutmasın
 Tünelden tren çıkarcasına
 Yuvasından önümüze davetsiz çıkan
 Serseri kara yılan

Seçme Şiirler'den (s. 25-26).

Açıklamalar:

Okuduğunuz bu şiirde bir çocuğun hasret duyduğu, olmasını arzu ettiği şeyler ve hayal ettiği bir hayat konu edilmiştir. Şair ruhlu olan bu çocuk arzularını, güzel bir üslupla Allah'a yalvararak ifade etmiştir. Bu metinde şair, dua eden çocuğun şahsında kendi arzularını ve hatta Kıbrıs Türkünün dileklerini de dile getirmiştir.

Şiir, serbest nazımla yazılmıştır. Sık sık geçen "ne olur" ifadesinde bir yalvarma söz konusudur. Şiirde anlatıma güzellik katan benzetmelere de rastlanmaktadır. Meselâ, güneş anneye, horozlar çalar saate, yılan da trene benzetilmiştir. Bunun gibi, kırlangıçların beşik sallaması, oğlakların halay çekmesi, kuzuların kaval çalması ifadeleriyle de teşhis sanatı yapılmıştır. Belli bir kafiye düzeni yoktur. Şiir, güzel bir Türkiye Türkçesi ile yazılmıştır.

Araştırmalar:

1. Çocuk, duasına hangi sözlerle başlıyor, bu sözler hangi duygusunun ifâdesidir?

2. Çocuğun hasret duyduğu şeyler nelerdir? Sayınız.

3. Şiiri şekil bakımından inceleyiniz.

4. Şiirde geçen edebî sanatları birer birer gösteriniz.

5. "Su gibi bilmek" ne demektir? "Gonül yanığı türkü" nasıl olur?

6. Şairin şiirinde kullandığı ifâdelerden; meselâ,

"Tanrım ne olur Ayyıldızın gölgesinde özgür

Yaşayalım bir ömür boyunca mutlu"

ifâdesinden, onun bu şiiri hangi şartlar altında yazdığını anlayabilir miyiz?

7. Şairin Türkiye'ye bakış tarzını gösteren mısraları bulup açıklayınız.

②

GERÇEKÜSTÜ MUCİZE

Ne Piccadilly meydanındaki renkli ışıklar,

Ne Buckingham sarayındaki avizeler,

Ne Westminster'in yıldızları, kabartmaları:

Dört duvar, bir döşeme, bir dam

Zavallı odam.

Ne Regent sokağındaki göz kamaştırıcı vitrinler,

Ne vitrinlerden gülen mankenler,

Ne de Maples'in mobilye mağazalarında

Ceviz eşyanın şehvetli yumuşaklığı:

Bir yatak, bir masa, kalem ve hokkam

Olanca eşyam.

Ne Soho'daki lüks lokantalar,

Ne Savoy'daki hodgâmlar panayırı

Ne de tropik ülkelerin acayip meyvaları:

Bir tencere, bir çatal, bir tabak

Tamtakır mutfak.

Bu akşam duvarlar ağladı halime,
 Bu akşam çiçekler sarktı tavandan
 Dört yanıma başıboş, salkım saçak:
 Uykuya dalıyorum
 Ve inandırmak için sizi
 Rüyamda duvarların resmini alıyorum.
 Bu akşam bambaşka dünyam
 Bu akşam gömgök oldu odam
 Bütün insanlardan ve dünyalardan ayrı

25 Temmuz 1960, *Ajans Türk Şiirli ve Saatli Takvimi*'nden, s. 419.

OSMAN TÜRKAY

16 Şubat 1927'de Kıbrıs'ın Ozanköy'ünde doğdu. Girne'de özel bir İngiliz okulunu bitirdikten sonra Londra'ya gidip Central London Polytechnic'de gazetecilik tahsilini tamamladı. Felsefe öğrenimi de gördü. 1980'li yıllarda adından çok bahsettiren ve "Uzay şairi" diye tanınan Osman Türkay, Nobel Barış Ödülü'ne aday gösterildi. Halen İngiltere'de yaşamaktadır. Çeşitli dergilerde şiirleri yayımlandı. *Hürsöz*, *Bozkurt* ve *Yeni Gün* gazetelerinde yazdı.

Çeşitli temaları işleyen şiirleri vardır. Eserlerinde değişik motifleri işlemiştir. Şiir hakkındaki görüşlerini, "şiir bence, ruhî ve aklî deneylerimizin; aydınlanma durumlarımızın yüksek seviyede düzenlenmesi, bir disiplin içine sokulmasıdır", şeklinde belirtmiştir. Yalnız şiirde değil, bütün güzel sanatlarda, büyüğü ya da mistik bir yön bulunduğunu söyleyen şairin şiirlerinde de bu mistik havayı hissetmek mümkündür. "Şairin başarısı, öncelikle şiirlerini güzel yazmaktan gelir. Ondan sonra da iyi insan olmaktan, alçak gönüllü, gösterişsiz olmaktan, öne atılıp ben görüneyim türünden kurnazlıklardan uzak durmaktan gelir" diyen Osman Türkay'ın bugüne kadar Türkçe ve İngilizce olmak üzere çok sayıda şiir kitabı neşredilmişmiştir.

On beş şiir ödülü vardır. Bunlar arasında Uluslararası İtalya Şiir Ödülü (1987-1988) ve Albert Einstein Akademi Vakfı Özel Barış Ödülü de vardır. Ayrıca Fahrî Edebiyat Doktorluğu gibi onur ödülleri de sahiptir.

ESERLERİ: Şiir Kitapları: 1. *7 Telli* (1959), 2. *Uyurgezer* (1969), 3. *Beethoven'de Aydınlığa Uyanmak* (1970), 4. *Evrenin Düşünde Gezin* (1971), 5.

Kıyamet Günü Gözlemcileri (1975), 6. *Beethoven and Other Poems*, 7. *Poetry Turkey*, 8. *Variations* (1986), 9. *Symphonies for the World*. **Çevirileri:** 1. *Seçilmiş Şiirler*, 2. *O World Stop Rolling*, 3. *The Leaves of Love*, 4. *T. S. Eliot'tan Seçmeler* (1975)., **Antolojileri :** 1. *Modern Poetry in Translation*, 2. *Avrupa Şiiri*, 3. *Dünya Şiiri*.

ÖZKER YAŞIN

BÂBİL DAHA UZAKTA

Sevinme baharın geldiğine
N'olursun sevinme
Bir yıl daha kocadık
Bir yıl daha tükendi hayatımızdan
Bir yıl daha

Anılarımız paslanıyor görüyor musun
Yalnızlık uluyor kurtlar gibi
Bir garip hal ortalıkta
Bir garip hal ortalıkta

Eski baharlarımız nasıldı hatırla
Acep nerelerde tükendi
Umut çeşmesinin suyu
Gençliğimizi kaçırdılar uzun soluklu atlarla
Peşlerinde çığlık çığlığa, soluk soluğa
Bir yarı aydınlıkta kaldık
Bir yarı aydınlıkta

Yitirdik sevinci bahar sabahlarından
Eski serin rüzgârlar üşütür bizi
Artık koşamayız ayaklarımızda tutsak zincirleri
Bâbil her yıl daha uzakta...
Bâbil daha uzakta

Açıklamalar :

Şair bu şiirinde, yıllar geçtikçe yavaş yavaş elden uçup giden gençliğine üzülmektedir. Bâbil onun için bir umut şehridir, gençliğidir. Geçen her yıl onu, bu şehirden biraz daha uzaklaştırmaktadır. Yıllar geçtikçe gençliğinde geçirdiği o güzel günlerin hatıraları dahi paslanmaktadır. Şiir serbest nazımla yazılmıştır. Şair, yeni gelen baharla eski baharlar arasındaki farkı hatırlayarak mukayese yapıyor ve kendi gençliğini eski baharlara bezetiyor. Özker Yaşın, bu şiiri tahminen otuz beş yaşında iken yazmıştır. Artık gençliğini geride bırakmaya başladığı ve her yıl biraz daha uzaklaştığı bir dönem içindedir. Bu sebeple şiirinde bir karamsarlık dikkati çekmektedir. Hatta bir mısraında, "Bir yarı aydınlıkta kaldık" diyerek bu karamsarlığını kelimelere dökmüştür. Şairin psikolojisi üzerinde ayrıca yaşadığı çevrenin yani Kıbrıs'ın içinde bulunduğu baskılı, siyasî çalkantıların yoğun olduğu günlerin de tesiri vardır. Zira bu durum Kıbrıs Türkünü fazlasıyla etkilemiş ve muztarip kılmıştır.

Araştırmalar :

1. Şair için Bâbil neyi ifâde etmektedir?
2. Şiirde işlenen tema nedir? Nasıl işlenmiştir?
3. Şiiri şekil bakımından inceleyiniz.
4. Şair baharın geldiğine niçin sevinemiyor?
5. Şair gençliğindeki gibi koşamamasını neye bağlıyor?

6. "Gayrı koşamayız ayaklarımızda tutsak zincirleri" mısraından şairin yaşadığı Kıbrıs'taki siyâsî sıkıntılar hakkında da bir fikir verilebilir mi?

②

KIBRISTA BAYRAK

- 1 Bir bayrak dalgalanıyor Kıbrıs'ta
Işıl ışıl gelincik renkli,
Bir bayrak dalgalanıyor Kıbrıs'ta
Bayrakların en güzeli.

- 2 Bir bayrak alev alev
Tunç bilekli yiğitlerin ellerinde,
Bir bayrak nazlı nazlı
Minareler üstünde,
Bir bayrak dalgalanıyor
Her millî günde...
Bir bayrak ki,
Yüzbinlerin gönlünde ...
- 3 Ortasında Ay-yıldız
En yüce dağlardaki
Kar gibi ak.
Mohaç'ta, Budin'de Çaldıran'da
Niğbolu'da, Uyvar'da, Malazgird'te,
Kıtalarından kıtaya koşan
Yağız atlar üstünde,
Sina çöllerinde, Viyana önlerinde
Şerefle yükselen bayrak.
Fethedilmez kaleleri
Yangın gibi saran bayrak,
Kölelik zincirlerini
Kırıp koparan bayrak,
- 4 Milyonlarca genç insan
Senin uğrunda öldü
Sen cenk meydanlarında;
Yıldırımlar, Yavuzlarla,
Sen engin denizlerde:
Turgutlar, Barbaroslarla
Dolaşan kutsal bayrak.
- 5 Ey hürriyet için coşanların,
Ey tanklara karşı
Sopayla, taşla vuruşanların
İman kaynağı,
Şanlı bayrak, al bayrak...
- 6 Ey Lefkoşa'da, Magosa'da, Bafta,
Ey "Taksim"sahasında
Ey Girne Caddesinde
Ey Atatürk Meydanında
Ey şahlanan kalabalıklar üstünde²
Ey Kıbrıs göklerinde
Dolaştırdığım bayrak.
- 7 Sen gözlerimde ışıık,
Damarlarımda köpüren kansın.
Sen şerefsin elimde,
Sen üzerime saldıran düşmana
Sen namussun evimde,
Lâv püsküren volkansın!..
- 8 Seni yere düşürmem asla,
Vurulup devrilsem bile
Gölgene dökülen kanım bayraklaşır...
Seni nesilden nesile oğullarım taşır.
Sen yücelerde mavilikler içinde
Bir meş'ale ol, parla, yan!
Altın bir yele gibi, savrul dalgalan!..

③

BEKLEYEBİLSEM...

Bırakıp gitmesem diyorum
 İstanbul bu kadar güzelken
 Hatırlamak hem iyi hem kötü
 Anılar hem tatlı hem acı
 Şarkılar hem güzel hem çirkin.

Bir vapur düdüğünden
 İstanbul'a geldiğimi bilmek
 Hissediyorum bu şehirdesin sen de
 Yaşıyorsun şu güzellikler içinde
 Tramvayda otobüste
 Bir gün karşılaşırsız beklersem
 Beklersem gerçekleşir düşler
 Beklersem mümkün herşey
 Halbuki bekliyemem...

26 Temmuz 1960, *Ajans Türk Şiirli ve Saatli Takvimi*'nden.

ÖZKER YAŞIN

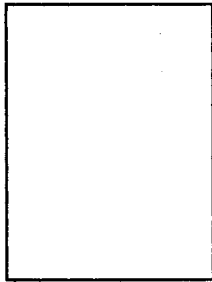
1932 yılında Lefkoşe'de doğdu. İstanbul'da Vefa Lisesi'ni bitirdi. 1950'de Kıbrıs'a dönerek orada fıkra yazarlığı, muhabirlik, reklâm acentalığı ve kitapçılık yaptı. Haftalık *Savaş* gazetesini çıkardı. Bir ara milletvekili olarak çalıştı. 1987'de Türkiye'ye yerleşti. Halen Lefkoşe'de yaşamaktadır.

Önceleri hikâye ve tiyatro denemeleri yazan Özker Yaşın'ın edebî çalışmaları 1964 sonrasında, şiirle birlikte bilhassa roman türünde devam etmiştir. Daha çok millî konularda eserler vermiştir. Bir döneme damgasını vurmuş, Atatürkçü bir şairdir. *Kıbrıs Mektubu* adlı eseri ile 1958 olaylarını, *Kanlı Kıbrıs* ve *Oğlum Savaş Mektupları* isimli eserleri ile de 1963-1964'ün acılı günlerini destanlaştıran şair, bu günlerde geciken Türk müdahalesine karşı isyankârdır, kurtuluşu bekler. Bağlandığı Kıbrıs toprağı için endişelidir. Daha sonraki

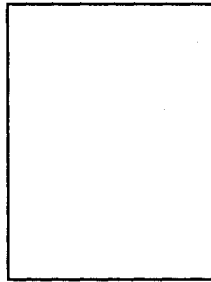
dönemlerde de şiir ve nesir çalışmalarını devam ettiren Özker Yaşın, eserlerine *Kıbrıs'ta Vuruşanlar - Mücahitler* gibi roman çalışmasını, *Hödüknâme* isimli taşlamalarını ekler. 1987 yılından önce şiir kitaplarını üç cilt halinde yayımlamıştır.

ESERLERİ : Şiir kitapları: 1. *Ol Âlem* (1952), 2. *Bayraktar Destanı* (1953, 1971), 3. *Kıbrıs'tan Atatürk'e* (1953), 4. *Limanda Bir Gemi* (1956), 5. *Namık Kemal Kıbrıs'ta* (1957, 1960), 6. *Bâbil Daha Uzakta* (1963), 7. *Kıbrıs Mektubu* (1958), 8. *M. hmetçik Kıbrıs'ta* (1960), 9. *Atatürk'e Saygı Duruşu* (1963), *Kıbrıs'tan Atatürk'e* (kitabının yeniden yazılmış 2. baskısı), 10. *Kanlı Kıbrıs (Bir Şahlanışın Destanı I, 1963)*, 11. *Oğlum Savaş'a Mektuplar (Bir Şahlanışın Destanı II, 1965)*, 12. *Hödüknâme* (1970)'dir. **Romanları:** 1. *Kıbrıs'ta Vuruşanlar* (1974), 2. *Girne'den Yol Bağladık* (1976), 3. *Kıbrıslı Kâzım* (1978). **Hikâyeleri:** 1. *Bütün Kapılar Kapandı* (1954) **Oyunları:** 1. *Kıbrıs'ta Bayrak* (1973), 2. *Bayraktar Türküsü* (1959).

BATI TRAKYA TÜRKLERİ EDEBİYATI

* Mehmet Hilmi

* Adrrahim Dede

BATI TRAKYA TÜRKLERİ

Batı Trakya, Yunanistan'ın kuzey-doğu topraklarında yer alan Dedeâğaç, Gümölcine ve İskeçe vilayetlerinden meydana gelen bölgenin adıdır. 1923'ten bu yana azınlık statüsü ile Yunanistan'a bırakılan bu vilâyetler XV'inci yüzyıldan beri Türklerle meskûndur. Yunanistan'da, Rodos, İstanköy adaları ve Batı Trakya'da yaşayan müslüman Türklerle birlikte Kuman-Kıpçak, Gagavuz ve Karamanlı denilen hristiyan Türklerin sayısı, toplam olarak 150 bin kişi civarındadır. İskeçe ve Gümölcine şehirleri Batı Trakya'nın önemli Türk kültür merkezleridir ve Türkler Lozan Barış Antlaşması'na göre bağımsız basın ve yayın organlarına sahiptirler. Günümüzde Batı Trakya'da, *Akın*, *Gerçek*, *İleri* ve *Yankı* gibi gazeteler, *Hakka Davet*, *Yuvamız* ve *Arkadaş* gibi çocuk dergileri çıkmaktadır.

BATI TRAKYA TÜRKLERİ EDEBİYATI

Batı Trakya'nın Yunanistan'a terk edilmesinden önce Selânik ve civarında, Batı Trakya'da canlı bir edebiyat vardı. Türkiye Türkçesinin sadeleşmesinde çok önemli rol oynayan *Genç Kalemler* dergisi bu topraklarda, Rumeli'de çıkmış, Gazi Mustafa Kemal Atatürk bu topraklarda yetişmişti. Ancak, daha sonraki yıllarda ortaya çıkan göçler, Yunanistan iç savaşı ve II. Dünya Savaşı gibi olaylar, millî sınırların dışında kalmanın yarattığı ruhî çöküntü ve üzüntü Batı Trakya Türkleri ve onların edebiyatı üzerinde menfi tesirler yaratmıştır. Bu ruh hâli Mehmet Hilmi'nin hikâyeleri ile Mehmet Arif'in romanlarında açıkça görülmektedir.

Türkiye ile Yunanistan ilişkilerinde 1960 yılından itibaren görülen yumuşama sonucu bir kısım Batı Trakyalı genç Türkiye'de eğitim görmüştür. Bu gençler geri döndüklerinde mahallî sanatçıların da katılımı ile yeni bir edebiyat hamlesi başlatırlar. *Birlik ve Öğretmen* adlı kültür ve sanat dergileri bu yeni edebî faaliyeti takviye eder. 1960'dan sonra eser veren sanatçılar arasında *Bulgarlar Geldi* ve *Üzeyir Ağa* adlı romanları ile Mehmet Arif (Kemal Şevket Batıbey); çocuk şiirleri yazan Ali Rıza Saraçoğlu, Rahmi Ali ve Mustafa Tahsin; çocuk hikâyecisi Asım Haliloğlu; masalcı ve şair Hüseyin Alibabaoğlu dikkat çekerler. 1960'dan sonra çıkan *Aliş* ve *Birlik* dergilerinin öğrenci ekleri olan *Aliş Çocuk Dergisi*, *Arkadaş* çocuk dergisi gibi süreli yayınlar Batı Trakya'da çocuk edebiyatını canlı tutan yayınlar olmuşlardır.

Günümüzde Batı Trakya Türkleri edebiyatını basılı eserleri ile yaşatan sanatkârlar arasında Ali Rıza Saraçoğlu, Hüseyin Mazlum, Rahmi Ali, Hüseyin Alibabaoğlu, Tevfik Hüseyinoğlu, Asım Haliloğlu ve Abdürrahim Dede'nin adları başta gelmektedir.

Edebî türler arasında en yaygın olanı şiirdir. Şairlerin bir kısmı gelenekçi şiiri devam ettirirken bir kısmı da daha modern, daha bağımsız tarzda şiirler yazarlar. Mehmet Hilmi ile başlayan Batı Trakya Türk hikâyeciliği Hüseyin Alibabaoğlu, Hüseyin Mahmutoğlu, Mücahit Mümin ve Mustafa Tahsin'in yazıları ile sürdürülmektedir. Bugün daha çok Rahmi Ali'nin hikâyeleri sevilerek okunmaktadır. Batı Trakyalı Türkler, Yunan edebiyatından çoğunlukla hürriyet temalı şiirleri de Türkçe'ye çevirmişlerdir. Roman, tenkit, tiyatro ve seyahat edebiyatı türleri gelişmemiştir; emekleme safhasındadır.

Bu bölgedeki edebiyat ürünlerinin pek çoğunda, topluma hâkim olan *sosyal huzursuzluk* teması işlenmiştir. Didaktik şiirler daha çok çocuk edebiyatı mahsulleri arasında görülür. Halk edebiyatı geleneği Yakalı Çoban, Dumanlıdağ, Selâmi, Âşık Asilsoy, İmam Kasım, Âşık İzzet Yusuf gibi ozanlar tarafından yaşatılır. *Yol* ve *Hakka Davet* adlı dinî dergilerde şiirleri yer alan Tevfik Hüseyinoğlu, Hüseyin Salihoğlu, İbrahim Şerif, Fehim Mehmetoğlu ve bilhassa Ali Rıza Saraçoğlu ile Hüseyin Mazlum dinî-tasavvufî edebiyatı canlı tutmaktadırlar. Batı Trakyalı sanatkârlar hemşehrileri olan Atatürk ile öğünürler. Bu öğünç o tapraklarda Atatürk ve Türk tarihi temalı zengin bir edebiyatın doğmasına sebep olmuştur.

Batı Trakya Türkleri, Lozan Antlaşması'nın kendilerine tanıdığı hakları güç şartlar altında, fakat akılcıca kullanarak Türk dili, Türk edebiyatı ve Türk kültürünü, Türk varlığını Yunanistan'da günümüze kadar başarı ile yaşatmışlardır.

K a y n a k ç a :

1. Ahmet Aydın, *Batı Trakya Faciası*, 1970.
2. Cemal Kutay, *Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*.
3. Abdürrahim Dede, *Rumeli'de Bırakılanlar*, 1971.
4. Cengiz Orhonlu, "Yunanistan Türkleri", *TDEK*, Ankara 1976.
5. Mustafa Tahsin, "Batı Trakya Türk Azınlığı'nda Şiir, *Yeni Adım*, İskeçe 1987.
6. Feyyaz Sağlam, "Batı Trakya Türkleri Çocuk Edebiyatı", *Batı Trakya'nın Sesi*, Temmuz-Ağustos 1988, S. 5, s. 32-40.
7. Feyyaz Sağlam, "Batı Trakya Türkleri Edebiyatı", *Batı Trakya'nın Sesi*, Mart-Nisan 1989, S. 9, s. 28-33.

MEHMET HİLMİ

①

KABAHATLİYİZ

Kışın şiddetli bir zamanı idi. Sonbahardan bugüne gelinceye kadar bazen mutedil bazen soğuk ve rutubetli günler ve geceler; memlekette pek bol olan dilencileri, sefil ve hasta çocukları, fakir ve alil ihtiyarları sık ve meşum bir elekten elemiş; sıcak çayhanelerin pek mülâyim salonların, iştihâver kokularla meşbû lokantaların müzîç sadakacıları, kudurmuş bir rüzgârın önüne katılarak nihâyet bulmaz hedeflerin meçhul derinliklerine sürülen hazan yaprakları gibi mahvolup gitmişlerdi...

Kasabanın bekçileri, تنها yollardan mektebe giden çocuklar, hergün birer ikişer fakir cenazesi haber verirler, açlıkla soğğun acı kamçıları altında inleye inleye mahvolan bu zavallıların kadîd haline getirdiği kuru cesetlerini sürüklemeye çalışıyorlardı.

Kış bu sene pek merhametsizdi. Soğuk bir şimal rüzgârı bu zengin kasabının dar sokaklarında Kânun-ı evvelin hırçın kraliçeleri gibi saltanat sürüyor, tiz ışıklar, acı iniltilelerle insanın kalbine derin bir korku ilka ediyordu.

Bir cuma sabahı idi. Hafif bir güneş soluk ve sönük şuâsı ile kâinata hercâi bir kadın tebessümü göndererek bulutların arasına girmeye çalışıyordu. Memleketin bütün keyf ehli kimseleri, sıcak çayhaneler, geniş ve ılık salonlarda soğğun şiddetini bir iki bardak çay ile yarım saatlik asude bir zamanının teselliâver tesirlerine gömmek ile meşgul idiler.

Oturduğum gazino memleketin en zengin tabakasına mensup şahsiyetlerinin âramgâhı idi. Soba, dışarıdaki sabah ayazının dondurucu iğnelerine meydan okur gibi dolu ve gürültülü idi. Herkes bu geceki hararetin dehşetli sukûtundan bahsediyor, odun kömür bahsi sıcak çay kadehlerinin tesiriyle, hararetlendikçe hararetleniyordu.

Bir aralık mevzu, dilencilere, sokaklarda donanlara intikal etti. Bu bahis başlar başlamaz, kahvehanenin sahibi kendisine mahsus koltuğunun üzerinde doğruldu. Elindeki kehriba tesbihi yarım çay kadehinin kırmızı çizgili tabağına bıraktı ve bir "Hele şükür"le başlayarak kışın şiddetini, Cenâb-ı Hakk'ın dilenciler

üzerine bir gazabı olmak üzere tefsir ve arzû-ı İlâhî'nin de, bunda pek ziyâde isâbet ettiğini ilâve etti.

Muhabbet açılmıştı. İri tüylü kalın kürkünün altında cılız bir çocuk gibi kalan efendi:

– Evet Ahmet Ağa, dedi. Bu sene dilencilerden çektiğimizi Hâlık elbette görmüştür. Yövmüyeler doksan frank, iş pek bol iken onların kapı kapı dilenmeleri ayıp değil mi?

Diğer taraftan başında silik bir fes, gözlerinde siyah çerçevelerle bağlanmış [bir gözlük ve] yüzünde bir güzellik bulunan zât atıldı:

– Yahû, hakikaten, kışın geldiği günden beri, hiç bir dilenciye tesâdüf edemedim. Bunlara ne oldu? Kahveci:

– Geberdiler be efendim, diye bağırdı. Hele şu Arnavud Ali'nin hamamının külhânında her gün ikişer, üçer kişinin lâşesi çıkarılıyor. Ali Ağa da aklınca bu elin nankörlerine iyilik edecek de, onlardan hayır görecektir...

İşte bu sırada idi. Kalın bir su buharı tabakısıyla örtülmüş olan pencerelerin dış tarafında muhteriz ve titrek bir gölge belirdi. Rüzgârın acı darbelerine karşı bin müşkülât ile göğsünü muhafaza etmeye çalışan bu hayal, korkar bir vaziyette elini kapıya götürdü. Herkes de başını kapıya çevirmiş; bütün nazarlar içeriye muhterizâne girmeye çalışan yırtık elbiseli zayıf şahsa tevcih edilmişti.

Bu, tahminen on sekiz yaşında bir dilenci çocuğu idi. Kendisini yazın Belediye Hastahanesi'nin kapısı önünde, baygın bir halde yatarken görmüştüm. Hastahanedeki epey bir müddet tedâviden sonra pek zayıf olarak çıkmış, son devreyi bulmuş bir verem müptelâsı zannolacak kadar bir zatürre düşkünü idi.

Gâyet hazin bir çehresi vardı. Zayıf simasının sarılıkları içinde eski bir güzelliğin perâkende döküntüleri sızıyordu. Kendisini her vakit görürdüm. Bilmem nasıl bir his, bana bu zayıf çocuğa karşı merhâmetten ziyâde hürmet telkin ediyordu. Bilemiyordum, hayatını bu kadar soğuk bir masrabadan içen, gençliğinin en tatlı zamanlarını çayhânelerin mütekebbir müdâvimlerinden hayatı dilenmekle geçiren bu çocuk, nasıl bir içtimâî faciânın kurbanıydı?

Hastahanedeki çıktığı vakit, kış henüz başlamış, işsizlik kanatlarını meşûm bir baykuş gibi fakirhânelerin üzerine germeye başlamıştı. Zâten bu çocuğun zâfiyeti de iş yapmasına müsâde etmiyordu.

Yavaş yavaş, hissedilecek bir korkuyla kahvecinin sedirine kadar gitti. Pek hazin ve hıçkırıklı sesinin kahveciye: "Efendi, peder" diye ettiği hitâbının aksi işit[ili]yordu. Her halde bir şey istiyordu. Bunu anlamaya vakit kalmadan kahveci gürlledi:

– Haydi git, sobanın başına oturacaksan otur, dedi. Soba başına oturttuğuma dua etmiyorsun da, bir de çay istiyorsun.

Bu takdire karşı dilenci, sıkılğan bir tavır ile, tekrar bir şeyler söyledi. Fakat, efendi daha fena kızmıştı:

– Defol diyorum! diye bağırdı... Tembel küçük, senin paraların beni adam mı edecek?

Müşterilere dönerek devam etti:

– Bak, bir kere parası ile değil mi imiş, bir bardak da çay istiyormuş, soğuktan donuyormuş. Arnavut Ali'nin külhânında itişerek yazı geçirmeseydin de, çalışsaydın. Şimdi senin veremli, öksürüklü ciğerlerine çay bardağı verip de, bu kadar müşterilerimi mi iğrendireyim?

Çocuk döndü. Gözlerinden iki şeffaf damlanın zayıf yanakları üzerine yuvarlandığını gördüm. Güğsü boğucu hıçkırıklarla inip kalkıyor, çehresine böyle köpek gibi koğulup tahkir edilmeye alışmamış olanlara mahsus bir kırmızılık yayılıyordu. Bütün şiddetiyle etrafa latif bir hararet neşreden sobanın yanına kadar geldi. Bir sandalyenin kenarına ilişerek bir şeyler söylendi. Gözlerinden yaşlar akarken ellerini sobanın etrafında gezdirdi.

Diğer tarafta, herkes bitmez tükenmez bir iştihâ ile büyük çay bardaklarının hararetle mâyini içiyor, bu müstakır dilencinin huzurundan bîzâr olduklarını göstererek sahte bir kibarlık taslamak isteyenler suratlarını ekşitip, kahvecinin dilenciye değil, vicdâna karşı okuduğu hitâbeyi takdir ediyorlardı.

Bu muamele kalbimde tamir edilemeyecek bir acılık bıraktı. Beynim fena halde karıştı. Bu ne kadar insaniyetsizlik idi? Bir dilenciye karşı, hatta ne olduğu bilinmeyen, nasıl bir kabahatin mahkûmu olduğu tanınmayan böyle zayıf ve âciz bir çocuğa karşı bu ne kadar gadr, ne müthiş cezâ idi...

Derhal ellerimi vurdum. Efendisinin hitâbetinden memnun olduğu anlaşılan garson, pek beşûş bir yüzle geldi. Büyük bir bardak çay emrettim. Sesimin heyecanı, vaziyetimin dikkati çeken bir şekle girmesi, kahvehâne halkının nazarı dikkatlerini üstüme celb etti.

Biraz sonra çay geldi. Dilenciye yanıma çağırdım. Herkesin bakmaya iğren-
diği bu öksürüklü, bu titrek çocuğa çay bardağını uzattım ve hâzırına hitâben:

– Efendiler, dedim. Merak etmeyiniz! Bu bardak da, içindeki çay da, bu
dilencinindir. Yalnız biliniz ki, onun ve onun gibilerin iğrenç hallere girmeleri biz
namuslu, malûmatlı insanların insâniyet ve cemiyet mefhûmuna yabancı
kalmamızdandır. Bu sıcak ateşin karşısında, sıcak çay içmek hakkı bilmem bizim
mi, yoksa bizden ziyâde bu dilencilerin mi? Hangimiz buna daha ziyâde muhtacız?
Bu adamlar çalışmıyorlarsa, bu adamlar tembel iseler, bu adamlar hastalıklı,
öksürüklü, veremli ve iğrenç iseler, bunlar cemiyet-i beşeriyenin birer muzır
mikropları, hayırsızları, canileri oluyorlarsa, mesuliyet bize aittir. Bunları terbiye
etmek, onlara iş bulmak, mektepleri maarifi tâmin ve teşmil eylemek, sefilleri
soğuktan, hastalıktan, iğrenç âkibetlerden kurtarmak bizim vazifemizdir.

Burada, bu iğrenç adamın huzurunda bîzâr oluyorsanız, ondan kurtulmak
için, onu aç, çıplak ve sefil bırakarak öldürmek değil; doyurup, giydirip, terbiye
edip insanlara müfit hâle sokarak kurtulmak ve kurtarmak cihetini tercih
etmelisiniz. İnsanlık bunu emreder.

İş o dilencinin yaşlı gözlerini zayıf, titrek ellerini başka pencerelerden, başka
kapılardan, başka gözlerden çevirebilmektedir.

On sekiz yaşında bir gencin sokak ortasında gözlerimizin önünde, soğuk ve
açlık tesiriyle ölümle pençeleşmesini seyretmek zannediyorum ki, bizi,
kendimizden iğrendirecek bir hâl, dilencinin hastalıklı salyalarından daha gîran bir
kabahattir.

Bir adamın hayatı elimizdeyken niçin ölümün pençesine teslim edelim? Bu
insaniyetin takdir edeceği değil, red ve tahkir edeceği bir harekettir.

.....

Sözümü bitirmeden çocuk çayını bitirmiş, gitmişti. Çay bardağını mermer
masanın kenarına vurdum. Garsonu çağırarak herkesin hayretkâr nazarlar altında
tazmin eyledim...

Feyyaz Sağlam, *Batı Trakya/Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı
Antolojisi*'nden, (s. 186-188).

Araştırmalar :

1. Hikâyeyi bölümlere ayırıp özetleyiniz. Hikâyenin kompozisyonunu başarılı buluyor musunuz?
2. Hikâyede anlatılan olaylar nerede, hangi mevsimde ve hangi mekânda geçer?
3. Hikâyedeki başlıca şahıslar kimlerdir? Yazar bunların fizik ve ruh portrelerini hangi ölçülerde veriyor?
4. Kahveci Ahmet Ağa'nın kış hakkındaki yorumuna katılan adam hangi ekonomik sebebi ileri sürer?
5. Hikâyedeki şahısların dilenciler hakkında ortak kanaatları var mı? Bunu bir cümle ile ifade edebilir misiniz?
6. Dilenci kovulduğu halde niçin kahveyi terketmez?
7. Yazar, kahveci ve müşterilerin dilencilere bakış tarzı arasında esaslı farklar vardır. Bu cümleden hareketle, müşteriler tiksindikleri için olaya psikolojik açıdan bakarlar; kahveci müşterileri kaçacağı için ekonomik açıdan bakar. Yazar hangi açıdan bakıyor? Yazara katılıyor musunuz?
8. Hikâyenin dili hakkında düşündüklerinizi anlatınız.
9. Karşılıklı konuşma cümlelerinde tabîlik var mıdır?
10. Üslûbun sanatkârane olduğunu söyleyebilir miyiz? Niçin?
11. Bu hikâyede tahlillere yer verilmiş midir? Metinde yerlerini bulup gösteriniz.

Kelimeler :

alîl : hastalıklı, sakat
âramgâh : dinlenme yeri
arzû-yı ilâhî : Tanrı'nın dileği
asude (âsûde) : sessiz, rahat, sakin
beşûş : güleç, güler yüzlü
bizâr : tedirgin, usanmış
celbetmek : kendine çekmek
cemiyet-i beşerîyye : insan toplulukları
fakîrhâne : yoksul evi
gadr : haksızlık
gazap : kızma, hiddet, öfke
gîran : ağır
hayretkâr : hayret edici, hayretli
hâzırûn : orada bulunanlar
hercai : vefasız

huzur : varlık, mevcut bulma
ilka etme (k kalın okunur) : koymak, bırakmak. Metinde: vermek
intîkal etmek : geçmek
iştahâver : iştah açıcı, açlığı tahrik edici
kadîd : çok zayıf insan bedeni, iskelet
kânun-ı evvel : eski takvimde kış mevsiminin ilk ayı. Aralık ayı
kehrîba (yahut) kehrûbâ : süs eşyası, ağızlık ve tesbîh yapımında kullanılan bir taş cinsi
keyf ehli : rahatına düşkün kimse
külhan : hamam ocağı
lâşe : leş, (mecazen) kokmuş ve pis şey
latif : hoş

maarif-i tâmim (ta'mim) ve teşmil eylemek :
herkesin faydalanacağı şekilde yaymak,
genişletmek.

mahabbet : sohbet, konuşma

maşraba : su tası

mefhûm : kavram

meşbû : dolmuş, dolu

meşûm : uğursuz, kötü

muhabbet : sohbet, konuşma

muhteriz : çekingen, çekinen

muhterizane : çekinerek

mutedil : ılımlı, ılık

müdevim : devam edici, müşteri

müfit : faydalı

mülayim : (havası) ılıman, ılık

müptelâ : tutkun, yakalanmış

müstakır : yerleşmiş, sabit

mütekebbir : gururlu, kibirli

müthiş : korkunç, dehşetli

müzîc : bunaltıcı, tedirgin edici, sıkıcı

perâkende : dağınık, perişan

sadakacı : dilenci

sukût (k kalın okunur) : yok olma, ortadan kalkma

şuâ : ışık, ışık teli, ışın

tahkir : (k kalın okunur) : hakaret etme,

alçaltma, hakir görme

takdir : değer biçme, kıymet tayin etme

tâmin (ta'mim) : bir işi husûsîlikten çıkarıp

herkese ait ve şâmil etme, yayma,

şumûllendirme

tazmin eylemek : zararı ödeme

tefsir etmek : yorumlamak

teselliâver : avutucu

teşmil eylemek : yaymak, genişletmek

tevcih edilmek : (yüz) bir yöne çevrilmek

tiz : ince, keskin

vicdan : insanı kendi davranışları hakkında bir

yargıda bulunmaya iten, kişinin kendi

ahlâk değerleri üzerine dolaysız ve

kendiliğinden yargılama yapmasını

sağlayan güç.

zâfiyet : zayıflık

zatürre düşküni : zatürreden dolayı

zayıflamış

②

GÜNDÜZ NENE

Her gün evindeki sobasının başını, yahut tatlı bir rehâvet ile meşbû olan yatağını terk ederek kahvehânelerin dumanlı havası içinde birkaç saatlik vakit geçirmek isteyen gençleri; sabahın sinirlere mahmurluk aşıl原因 hafif ve serin rüzgârlarının karıştırdığı, kumral, siyah saçlarını hoş bir itinâ ile tanzim ederek sabah kahvesini arkadaşlarının evlerinde içmeye giden genç kızlar, Gündüz Nene'nin zifiri karanlıklarında nişan veren kuzgunî siyah çehresini ve bunun etrafındaki beyaz, bir genç kız sinesi kadar beyaz fistanını görürler, tatlı bir ürkeklikle konuşurlar, şakalaşırlardı...

.....

Gündüz Nene, memleketin kölelerinden idi. Kölelerin çocuklarından değil... Binâenaleyh, ihtiyar olduğu anlaşıyordu. Memleketin bütün ihtiyar ve genç beyleri, hatta bunların babaları ve dedeleri, hep Gündüz Nene'nin kolları arasında büyümüşler, hep bu parlak siyah bir renge mâlik olan zenci kadının himmeti ve gayreti ile meydana gelmişlerdi. O kadar ihtiyar olmasına rağmen bu hususta hiç

bir emâreye mâlik değildi. Yaşadığı senelerin adedini, hesâbını şaşırان bu ihtiyar kadının çehresinde hiç bir buruşukluk görünmüyordu.

Ağzında zaman zaman dökülen ince fakat süt gibi beyaz ve muntazam dişler, bu siyah çehrenin arasında inci daneleri gibi arzı endâm ediyor, asırlardan kalmış bir kalenin mermerden bina olunmuş fakat yıpranmamış duvarlarını andırıyordu...

Bu ağır vücudun pek eski bir tarih taşıdığı yalnız ayaklarından anlaşılırdı. Uzun, bitmek tükenmek bilmeyen senelerin her gün birer ikişer yığdıkları sıklıkla gittikçe zayıflayan bacaklar, artık hareket edemeyecek bir hâle gelmişlerdi. Gündüz Nene, en zîyade onlardan şikâyet ederdi. Bunların bu zâfiyetini hiç beğenmiyor, ağır vücûdunun altında sürüklenen bu iki ayağa âdetâ hiddet ediyordu. Fakat, bunun tek sebebi daha ziyâde, ihtiyarlığına birer canlı şâhit olmalarındandı. Zirâ, Gündüz Nene, katiyyen ihtiyarlamak istemiyor, hayatın önüne serdiği sefalet levhalarından kendine mahsus bir lezzet bularak, derin ve aşılmaz bir ümidin, hoş câzib bir emelin saadetlerle mâlf neticesini görmek, ondan sonra bu beyazları sararmış gözlerini kâinata kapamak istiyordu.

Gündüz Nene, beyaz insanların fildişi kırmak için gittikleri o uzak memleketlerin evlâtlarındandı.

Afrika'nın fildişi sahillerinde, o muazzam ormanların kenarlarındaki zenci köyleri, bir zamanlar Avrupalı köle tâcirlerinin en ziyâde saldırdıkları yerlerdi. Ormanlardaki hayvanlarından, topraklarındaki madenlerinden velhasıl, her türlü tabiî mahsûlâtından istifâde ettikleri bir memleketin insanlarını da, cebren alır, başka memleketlere de bir hayvan gibi satar, para kazanırlardı.

Gündüz Nene, güneşin insan kafasına kızgın taşlar geçirdiği bir memlekettten henüz pek küçük iken çalınmıştı...

O, aradan büyük bir asır, belki daha fazla bir zaman geçtiği halde, bu vakayı katiyen unutmaz; onu, her an, ibâdet etmeye mahsus mevhum bir kible gibi kalbinin en derin hücrelerinde saklardı.

Kızgın, sıcak günlerin birisinden sonra, yine aynı yeisengîz bir sıcaklık ile giren bir gece; Gündüz Nene'nin kalbine saklanan kiblenin siyah bir çerçevesiydi. İşte, bu zifri karanlıklar içinde, kulübenin sazlardan örme kapısı yıkılmış, parlak bir ziyâ her tarafı aydın etmişti. Babası ile anası hemen bu nâgehânî baskın üzerine oklarına saldırmışlardı. Fakat o saniyede küçük zencinin kulaklarını yırtan iki tiz sedâ herşeyi bitirmiş, bütün ümitleri kırmıştı...

Zenci kız, biraz sonra kolları bağlı olduğu halde, kulübenin kapısından çıkarken, parlak ziyânın altında, anasıyla babasının kanlar içinde çırpıntılarında başka bir şey görmemişti...

Uzun hayatının ilk düğümü olan bu nokta, işte Gündüz Nene'nin kalbinin en derin hücrelerine yerleşen emellerin temeliydi. Artık, ondan sonrasını tamamen hatırlar; fakat, ehemmiyet vermez, düşünmek bile istemezdi. Onu, uzun zaman bir geminin anbarında bağlı tutmuşlar, döğmüşler nihayet, minâreleri, câmileri, evleri bol bir kasabaya getirmişler; başka birine satmışlardı. Burası "Mısır" idi. Bu küçük zenci kızı, Mısır'ın büyük konaklarında kırbaçlar altında terbiye edilmiş, senelerce buralarda kalmış, elden ele geçmişti. Fakat, günün birinde, nasıl bir sebep-burasını o da bilmiyordu- onu bu memlekete kadar atmıştı. Konaklarda genç kızlar, saraylılar, onun zifiri geceleri utandıracak keskin parlaklığıyla her tarafa ziyâ veren gülüşü, hiddetinden kudurtacak kadar kuzgunî siyah olan yüzünden kinâye olmak üzere, ona, "Gündüz" ismini vermişlerdi.

Zaman değişmiş, artık, kölelerin yaptığı hizmetlerle, kendilerine ait olan masrafların tekâbül etmediği anlaşılmış; yavaş yavaş bu ticaret terk edilmeye başlanmıştı.

İşte bu vakit, Gündüz Nene, yine konaklarda tanıdığı bir "beyaz" ile evlenerek hürriyetini eline almıştı. Bu tarihten bugüne tam altmış sekiz sene geçmişti. İzdivacından onbir sene sonra kocası ölmüştü. Nihâyet Gündüz Nene, yine konaklara devamı başlamıştı, maîşetini oradaki hizmetinden çıkarmaya çalışmıştı.

Bu da kim bilir ne kadar sürdü... Zaman oldu o konakların kapıları da Gündüz Nene'nin yüzüne kapandı. Fakat o, bunlardan müteessir olmuyordu. Zirâ, kalbinin derinliklerine sakladığı emel, artık bu topraklarda, hayatını mahvettiği bu yabancı yerlerde yaşamak ümidini alıyordu. Sanki, anasının, beyazın kurşunu ile delinen bağı kendine açılıyor; bir siyah, fakat saf el, kendisini oraya, o taşlarından, topraklarından yeni bir hayat bulmak ihtimâlini beslediği o memlekete davet ediyordu. Bu pek eski ve pek kuvvetli arzu kökleştikçe, Gündüz Nene'nin kalbinde tamir kabul etmez, tedâvi imkânı muhal bir daüssıla hâlini alıyordu.

Gündüz Nene, kendi memleketinin buraya ne kadar uzak olduğunu öğrenmişti. Şimdi para toplayacak; bir gün, hiç kimsenin haberi olmadan şimendifere, ondan sonra vapura binecek, anasının babasının kanlar içinde çırpındıkları

o kulübenin kenarında, kendi kendisine ağlayacak, ağlayacak, ağlayacak... Sonra tâli'inin bu acâyip cilvesinin mükâfatını Allah'tan isteyecekti...

Zavallı kadın; bu emeli müzehhep hülyâlarının fiile gelebilmesi için kim bilir ne kadar çalışmıştı? Kahvehanelerde, câmilerin kapıları önünde, beylerin, paşaların konaklarında kim bilir ne kadar dilencilik etmişti?

Artık zayıflamıştı. Memleketin bütün küçük çocuklarını bilir, sever, şakalaşırdı. Onların cıvıltılarından, onların her türlü hareketinden en ziyâde anlayan o idi...

Bir küçük çocuk onun gözlerinin önüne, o karanlık gecenin tüyler ürpeten fâciasının getirdi.

.....

Gündüz Nene'nin yüzünü görmeyeli beş sene oluyor. Bugün memleketimden aldığım bir mektup, bu ihtiyar zenci kadının vefât ettiğini bildiriyor ve:

– Azizim, diyor. Gündüz Nene iki gün evvel öldü. Hem de sokaktaki çamurlu taşlar üstünde... Üzerinde bulunan kemerde 87 adet altın, birkaç frank bulundu.

Gözlerimden yuvarlanan iki damla yaş ile, ağzımdan gayri ihtiyari şu cümleler fırlamıştı: Zavallı Gündüz Nene... Acaba, o kıymetli emelin, erbâb-ı sâhibesi, ferî uçmuş gözlerini kâinata ne gibi hissiyâtın tesiriyle kapamıştı. Ölümün kucağına atılınca kadar, yeis-i gâlibâne pençleşen bu zenci kadını, bu insaniyetin, medeniyetin düşüncelerine hicap fırtınaları salıyorken gölgesi, ne kadar hürmet edilecek bir seciyeye malikdi...

Feyyaz Sağlam, *Batı Trakya / Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*'den, (s. 189-191).

MEHMET HİLMİ

1902 yılında, Batı Trakya'da, İskeçe'de doğdu. Aynı şehirde öğrenim gördü. Asıl mesleği olan öğretmenliğin yanı sıra tütün işçiliği de yaptı. Zor şartlar altında mücadele verip Gümölcine ve İskeçeli Türk gençlerini millî dernekler halinde teşkilatlandırdı. Bu yüzden üç defa sürgüne gönderildi. 1931 yılında vefat etti.

Mehmet Hilmi, Batı Trakya Türklerinin haklarını korumak, millî varlığı devam ettirmek için *Yeni Ziya* ve *Yeni Adım* gazetelerini çıkardı. O, bir sanatçıdan

çok bir siyaset adamıdır. Ama fikirlerini, duygularını ifadede hikâye sanatından da faydalanmıştır. Bu hikâyelerde halkının problemlerini dile getirir. Gözlemci bir yazardır. Tahlillere ağırlık vererek olayları çözümlemeye, okuyucuya bir mesaj vermeye çalışır. Hikâyelerinde sürgün edildiği yerler hakkındaki izlenimlerini de anlatır.

Eserleri henüz bir kitap haline getirilmemiştir.

ABDÜRRAHİM DEDE

①

GÖZLERİM

Benim gözlerim; anam!
Kimi dolmuş nemli
Dökmek ister hicranı...

Benim gözlerim; anam;
Kimi susuz kalmış, çorak,
İçmek ister hicranı...

Benim gözlerim;
Gözlerim Anacağım!
Dört mevsim gibi...

Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, C. I, S. 6'dan, (s. 230).

Araştırmalar:

1. Şair "kimi" kelimesine nasıl bir anlam yüklemiştir?
2. Şair nemli gözleri ile neyi dökmek istemektedir?
3. Şair bazı zamanlarda da ayrılık hissini duymakta, fakat ağlayamamaktadır.

Bu ifadenin geçtiği mısraları gösteriniz.

4. Gözlerin dört mevsim gibi olması ne demektir?
5. Şair duygularını kim ile paylaşıyor? Bunun sebebi ne olabilir?
6. Şiirin teması nedir?

②

SEVEN ÖĞRETMEN

Kara toprağı, bir zaman için de olsa örtüp, bembeyaz karların içine gömülüydü dize kadar ayaklar. Kaç defa yapmışlardı bu yolculuğı! Hiç yorulmak bilmeden. Vazifeleri uğruna fedaya hazırdılar. Şimdi de dalıp çıkıyorlardı onu, güçlükle, adım-adım, sevdiği bütün kalbi ile bağlandığı yere, kişilere götürürlerken. Hiç tahmin etmemişti böylesine bir yaşamı. Yorucu zor, fakat tatlı bir yaşamı!!!

Çocukluk yıllarını düşündü. Öğrenciyken yaptığı rüyalarını... En büyük dileği, kardeşlerine elinden geldiği kadar yardımda bulunmak. Onları yetiştirmek. Kendi eseri diye övünebilecek kişiler yetiştirmek... İmreniyordu. Kıskanıyordu, hocalarını. Geleceğin çiçeklerini yetiştiren biricik hocalarını, o da onlar gibi olmak istiyordu. Hocaları gibi, karanlıklar içinde ışık saçan bir meş'ale gibi. Biliyordu. Etrafına ışık saçabilmesi için yanması lâzımdı kendisinin. Tıpkı bir mum gibi. Çevresini aydınlatırken eriyordu düşünmeden kendisini. Değmez mi idi? Ne çıkarmış bir vücuttan? Er geç Allah'ın rahmetine kavuşacak olan bir vücuttan?.. Yeter ki arkasında ateşinden ısınmış, aydınlanmış, parlamış kişiler bıraksın. Olmuştu böylece öğretmen. Bu gün pek de önemsenmeyen, küçük görünen bir ilkokul öğretmeni... Balkan'ın, geri kalmış bir köyüne atanmıştı. Seven, sırtına ağır bir yükü alarak. Yılmamıştı. Senelerce çalıştı. Kar, rüzgâr, soğuk demeden yılmadan çalışmış, çalışıyordu büyük bir istekle Seven...

.....

Batıyordu ayakları, yumuşak fakat dondurucu dize kadar karlara. Bıraktı izler ebediyyen kalmak istercesine, buz oluyordu. Yaklaşıyordu. Her adım atışında hızlanıyordu atışları kalbin. Bir heyecan, mutluluk yudum yudum su yudumlarcasına iniyor, sarıyorlardı bütün vücudunu. Terliyordu. Evet! Soğuk olmasına rağmen terliyordu. Sarfettiği enerjiden mi, yoksa heyecandan mı pek farkedemiyordu bunu...

Uzaktan durmuş seyrediyordu ulaşmak istediği yeri, köyü, kişileri. Onların arasında yaşamak en büyük saadeti idi Seven'in. Onlarla beraber Yaradan'a,

teşekkür, isteklerde bulunmak... Onlara örnek olmak, ne büyük anlatılmaz zevk! Yaşın yüz de olsa kendini henüz doğmuş günahsız bir çocuk gibi hissediyorsun. Bir insanın, bu hayatında daha büyük bir arzusu olabilir mi? Hep genç kalmak, ihtiyarlamamak. Ölmek. Ebediyen yaşamak. EDEBİYYEN!!! Hayır, olamaz. Bundan daha büyük bir istek olamaz...

– Öğretmenimiz gelmiş!.. Yayılıvermişti ağızdan ağıza bu iki kelime. Kadını, erkeği, çocuğu, hep birden:

– Öğretmenimiz gelmiş!!! diye koşmuşlardı Ona doğru. O, kollarını açmış, almıştı hepsini kale kollarının arasına. Gözleri ne kadar derine iniyordu! Nasıl da parlak, saydam, sıcaktılar! Sevgilisini kollarına almış, ondan sıcaklık dileyen bir sevgili gibi.

.....

Yıllar birbirini kovaladı. Geçtikçe geçtiler. Ölenler, doğanlar oldu. Seven halen orada. O köyde idi. Saçları ağarmış, yüzü buruşmuş, fakat güzelliğinden hiçbir şey kaybetmemişti. Yaşı elliye geçmişti ama kalbi henüz bir yaşına girmişti. Çocuktan daha Seven Öğretmen. Emekliye çıkmıştı, ama yetiştirdiği öğrencileri ağızlarından bir an bile düşürmemişti "Seven" Öğretmen, kelimelerini. Ağızlarında O, kalplerinde O idi. Gittikleri yere de:

– Biz Seven Öğretmenin öğrencileriyiz. O bizi yetiştirdi, diyorlardı iftiharla. Yürüdü Seven Öğretmenin ismi. Yürüdü. Durmadı. Sonsuzluğa kadar uzanan ölümsüz bir yolculuğa çıkmıştı Seven Öğretmen kelimeleri...

Feyyaz Sağlam, *Batı Trakya / Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi'nden*, (s. 168-169).

ABDÜRRAHİM DEDE

1954 yılında İskeçe'de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı şehirde yaptı. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni bitirdi. Halen İstanbul'da sanayici olarak çalışmaktadır.

Abdürrahim Dede, Batı Trakya Türklerinin sözlü edebiyat ürünleri ile folkloruna ilmî metodlarla yönelmiş, masal efsane, mâni, atasözü, bilmece, ninni

ve türkü gibi anonim ürünlerini derleyip neşretmiştir. Balkan Türklerinin tarihi, problemleri ve günümüzdeki durumları konularında eserler yazmıştır. Dede aynı zamanda hikâyeci ve şairdir.

ESERLERİ: 1. *Rumeli'de Bırakılanlar* (1971), 2. *Batı Trakya Türklerinde Eski Türk Dini Şamanizmden Kalıntılar* (2. Uluslar Arası Türk Folklor Kongresi Tebliği), 3. *Batı Trakya'da Türk Folkloru* (1978), 4. *Balkanlarda Türk İstiklâl Hareketleri* (1978), 5. *Azınlıklar Ezilmemeli - Batı Trakya Türkleri* (1981), 6. *İskeçe'deki Türk Eserleri* (1984), 7. *Bulgaristan'daki Müslüman Türklerin Dramı* (1985), 8. *İlhanlı Destanı* (1993).

KIRGIZİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

* Cengiz Aytmatov

KIRGIZ TÜRKLERİ

Kırgızistan Cumhuriyeti, kuzey ve kuzeybatıda Kazakistan, güneybatıda Özbekistan, güneyde Tacikistan, güneydoğuda Tanrı dağlarının bir parçası olan Kökalatav sıradağları ve Çin (Doğu Türkistan) ile sınırları bulunan, Tanrı Dağları ve Pamir Dağları'nın karlı ve buzlu eteklerinde kurulmuş, şiddetli depremlerin olduğu bir ülkedir. Yüzölçümü 198.500 km², nüfusu 4.500.000'dir (1991).

Kırgız ismine defa eski Çin kaynaklarında rastlanmaktadır. Bu yazılı Çin kaynakları Kırgızların, M. Ö. III'üncü yüzyılda, Orta Tanrı Dağları bölgesinde göçebe kabileler olarak yaşadıklarını anlatmaktadır. Kırgızlar zamanla Orta Tanrı Dağları bölgesinden, Yenisey havzasına doğru çekildiler. Bu döneme ait yazıtlardan, Kırgızların Orhun alfabesini kullandıkları anlaşılmaktadır.

840 yılında, Uygur imparatorluğu'nu yenen Kırgızlar kendi hakanlıklarını kurdular. 1137'de Kırgız ülkesi Karahitayların egemenliği altına girdi. XVII'nci yüzyılda, Kırgızistan toprakları, Oyrat-Kalmuk Hanı tarafından işgal edildi. 1830 yılında, Hokand Hanlığı'nın idaresi altına girdi. 1863-1876 yılları arasında bu hanlığın Ruslar tarafından işgal edilmesiyle, Kırgızlar bu sefer de Rus egemenliği altına girdiler. Bu dönemde bir çok ayaklanma, Ruslar tarafından bastırıldı. Sovyet rejiminin kurulmasından sonra, Kırgızistan 1922 yılında Türkistan'dan ayrılarak SSCB içinde, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bir bölge haline getirildi.

Günümüzde Kırgızistan artık bağımsız bir cumhuriyettir.

KIRGIZ TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kırgız Türkçesi, Türkiye Türkçesinden oldukça farklı olan Kazak Türkçesi'ne benzemektedir. Halen Kiril alfabesi kullanılmaktadır. Latin alfabesine geçiş çalışmaları da devam etmektedir.

Kırgızların zengin bir sözlü edebiyat geleneği vardır. Bu sözlü edebiyat, Kırgız kültüründe çok önemli bir yer tutar. Yıllar ötesinden gelen halk destanları, Kırgızların, Kazak Türkçesine çok yakın olan dilleriyle, halk ozanları tarafından kuşaktan kuşağa aktarılır. [Kırgızistan'da halk destanı deyince, türünün dünyada en büyüğü olan "Manas

Destanı" akla gelir.] Kırgızistan'da bizim halk ozanı veya âşığı dediğimize benzer ve adına "Manascı" denilen halk şairleri, geçmiş günümüze bağlayan büyük kültür taşıyıcılarıdır.

Çağdaş Kırgız edebiyatı -birkaç istisnâ isim dışında- adeta yoğun bir propaganda edebiyatıdır. Edebiyatçılar, türü ne olursa olsun, eserlerinde daima Marksist Leninist Sovyet ideolojisinin propagandasını yapmışlar, Kırgızların komünist ihtilâlinden önceki hayatını karalayıp yeni dönemi, yeni rejimi övmüşlerdir. Ancak, bu tür eserler yoluyla da olsa Kırgız edebiyatında bir yenileşme olmuş, modern şiir, küçük ve büyük hikâye, roman, tiyatro, gazete yazıları ve tenkit türlerine ait eserler kaleme alınmıştır. Kırgızlar ve Kazaklar arasında sınıf çatışması olmadığını belirten ve Kırgızistan'da dil çalışmalarının temelini atan K. Tınistanov ve Sıdık Karaçev gibi, Sovyetler Birliği'nin resmî ideolojisine uymayan, yeni rejime sıcak bakmayan veya reddeden sanatçılar da vardır. Bunlar "Sovyet düşmanı" ilân edilerek hapsedilmişler veya öldürülmüşlerdir.

Bu dönemde modern Kırgız tiyatrosu da doğmuş ve çok büyük gelişmeler göstermiştir (Bugün Bişkek'te on tane tiyatro binası bulunmaktadır).

Yine bu dönemde dünyanın sekiz yüzden fazla klâsik yazarının eserleri, Kırgız Türkçesine tercüme edilmiş ve başta dünyaca ünlü Cengiz Aytmatov olmak üzere Kırgız yazarlardan bazılarının eserleri de, yetmiş ülkenin diline çevrilmiştir. Çağdaş Kırgız yazarları arasında Tölögön Kasımbek, Asan Cakşılıkov, Cunay Mavlânov gibi sanatçıların adını saymak mümkündür.

K a y n a k ç a :

1. Yavuz Akpınar, "Kırgız Edebiyatı", *TDEA.*, CV. V, İstanbul 1982, s. 311-316.
2. Emine Gürsoy-Naskali (terc.), "XX. Yüzyıl Sovyet Kırgız Edebiyatı", [Kırgız Sovetlik Sotsialistik Respublikası, Entsiklopediya, Frunze 1983], *TD.*, S. 505, Ocak 1994, s. 25-36; Şubat 1994, s. 125-136.

CENGİZ AYTMAOV**GÜN UZAR YÜZYIL OLUR (GÜN OLUR ASRA BEDEL)'den**

... Orada geçmişten kalan tek iz Ana-Beyit mezarlığı idi. Devenin çift hörgücü gibi tıpatıp birbirine benzeyen ve bu yüzden Ekiz Tübe (İkiz Tepe) denilen iki tepenin üzerindeydi Ana-Beyit. Bu mezarlık bölgenin en kutsal mezarlığı sayılıyordu. Eskiden bazı aileler ölülerini buraya, öyle uzak yerlerden getirirlerdi ki cenaze alayı geceyi bozkırda geçirmek zorunda kalırdı. Ve ölünün yakınları merhumu Ana-Beyit'e gömmüş, ona böyle bir saygı gösterebilmiş olmaktan haklı bir gurur duyarlardı. Halk içinde en çok sayılan, sevilen, bilgili, haklı bir üne sahip insanlar buraya gömülürlerdi. Her şeyi bilen ve bölgeyi çok iyi tanıyan Yelizarov bu mezarlığa '*Sarı-Özek Anıt Kabri*' derdi.

O gün, Boranlı demiryolu istasyonundan çıkıp bozkırda ilerleyen develi, traktörlü, kazma makineli ve köpekli tuhaf cenaze alayı, işte oraya gitmek-teydiler...

Ana-Beyit mezarlığının bir efsanesi, Juan-Juanlar'ın bozkırı işgal ettikleri çağlara dayanan bir hikâyesi vardı: Sarı-Özek'i işgal eden Juan-Juanlar tutsaklara korkunç işkenceler yaparlarmış. Bazen de onları komşu ülkelere köle olarak satarlarmış. Satılanlar şanslı sayılırmış, çünkü bunlar bazen bir fırsatını bulup kaçar, ülkelerine dönerek Juan-Juanlar'ın yaptığı işkenceleri anlatırlarmış. Ama asıl işkenceyi, genç ve güçlü oldukları için satmadıkları esirlere yaparlarmış. İnsanın hafızasını yitirmesine, deli olmasına yol açan bir işkence usulleri varmış. Önce esirin başını kazır, saçları tek tek kökünden çıkarırlarmış. Bunu yaparken usta bir kasap oracıkta bir deveyi yatırıp keser, derisini yüzermiş. Derinin en kalın yeri boyun kısmı imiş ve oradan başlarmış yüzmeye. Sonra bu deriyi parçalara ayırır, taze taze, esirin kan içinde olan kazınmış başına sımsıkı sararlarmış. Böylece sarılan deri, bugün yüzücülerin kullandığı kauçuk başlığa benzermiş. Buna "Deri geçirme işkencesi" derlermiş. Böyle bir işkenceye maruz kalan tutsak ya acılar içinde kıvranak ölür, ya da hafızasını tamamen yitiren, ölünceye kadar geçmişini hatırlamayan bir mankurt, yani geçmişini bilmeyen bir köle olurmuş. Bir devenin boynundan beş-altı kişinin başını saracak deri çıkıyormuş. Bundan sonra, deri

geçirilen tutsağın boynuna, başını yere sürtmesin diye, bir kütük ya da tahta kalıp bağlar, yürek parçalayan çığlıkları duyulmasın diye uzak, ıssız yere götürürler, elleri ayakları bağlı, aç, susuz, yakan güneşin altında öylece birkaç gün bırakırlarmış. Bu tutsaklar birer mankurt olmadan yakınları bir baskın düzenleyip onları kurtarmasın diye, yanlarına gözcüler koyarlarmış. Açık bozkırda her taraf kolayca görüldüğü için gizlice gelip baskın yapmak kolay olmazmış.

Juan-Juanlar'ın bir tutsağı mankurt yaptıkları duyulur, öğrenilirse, artık onu en yakınları bile gerek zorla, gerek fidye vererek kurtarmak istemezlermiş. Çünkü bir mankurt, eski vücuduna saman doldurulmuş bir korkuluktan, bir mankenden farksız olurmuş onlar için.

Bununla birlikte, bir defasında, adı tarihe Nayman Ana olarak geçen bir göçebe kadın, oğlunun başına gelenlere dayanamamış, onu kurtarmak istemiş. Efsane böyle anlatır. Ana-Beyit mezarlığının adı da buradan gelir. "Ana-Beyit" ana barınağı, ana huzuru demektir.

Sarı-Özek'in kızgın güneşine "mankurt" olmaları için bırakılan tutsakların çoğu ölür, beş-altı kişiden ancak bir ya da ikisi sağ kalırmış. Onları öldüren açlık ya da susuzluk değil, başlarına geçirilen soğumamış deve derisinin güneşte kuruyup büzülmesi, başlarını mengene gibi sıkıp dayanılmaz acılar vermesiymiş. Bir yandan deve derisi büzülüyor, bir yandan da kazınan saçlar büyüyüp başına batıyormuş. Asyalılar'ın saçları fırça gibi sert olur zaten. Kıllar üste doğru çıkamayınca içeri doğru uzar ve diken gibi batarmış. Bu dayanılmaz acılar sonunda tutsak ya ölür ya da aklını, hafızasını yitirmiş. Juan-Juanlar işkencenin beşinci günü, 'sağ kalan var mı?' diye gelip bakarlarmış. Bir teki bile sağ kalmışsa, amaçlarına ulaşmış sayarlarmış kendilerini. Hafızasını yitirmiş tutsağı alır, boynundaki kalıbı çıkarır, ona yiyecek içecek verirlermiş. Köle zamanla kendine gelir, yeyip içerek gücünü toplarmış. Ama o bir mankurt imiş artık ve böyle bir köle, pazarlarda, güçlü-kuvvetli on tutsak değerinde sayılırmış. Hatta Juan-Juanlar arasında bir gelenek varmış ki buna göre, aralarında çıkan bir kavgada bir mankurt öldürülürse, bunun için ödenecek bedel, hür bir insanın ölümü için ödenecek bedelden üç kat fazla olurmuş.

Bir mankurt kim olduğunu, hangi soydan, hangi kabileden geldiğini, anasını, babasını, çocukluğunu bilmezmiş. İnsan olduğunun bile farkında değilmiş. Bilinci, benliği olmadığı için, efendisine büyük avantaj sağlamış. Ağzı var, dili yok, itaatli

bir hayvandan farksız, kaçmayı düşünemeyen, bu yüzden de hiç tehlike arzetmeyen bir köle imiş. Köle sahibi için en büyük tehlike, kölenin başkaldırması, kaçmasıdır. Ama mankurt isyanı, itaatsizliği düşünemeyen tek varlıkmiş. Efendisine köpek gibi sadık, onun sözünden asla çıkmayan, başkalarını dinlemeyen, karnını doyurmaktan başka bir şey düşünemeyen bir yaratık... En pis, en güç işleri, büyük sabır isteyen çekilmez işleri gık demeden yaparlarmış. Sarı-Özek'in ıssız, engin, kavurucu çöllerine ancak bir mankurt dayanabileceği için, buralarda deve sürülerini gütmeye işi onlara verilirmiş. Böyle yitik yerlerde, bir mankurt birkaç kişiye bedelmış. Yanına yiyeceğini, içeceğini verince, kış demeden, yaz demeden, o ilkel hayata dönüşten dolayı sızlanmayı düşünmeden kalabilirmiş bozkırda. Onun için önemli olan tek şey efendisinin emirlerini yerine getirmekmiş. Açlıktan ölmemesi için yiyecek, donmaması için eski püskü giyecek verdiniz mi, başka bir şey istemezmiş...

Bir tutsağın içine korku salmak için ona kafasının uçurulacağını ya da başka bir yerinin kesileceğini bildirmek; onun hafızasını silme, son nefesine kadar taşıyacağı ve başkalarının anlayamayacağı yegâne kazancı olan bilincini kökünden yok etme cezası yanında hiç kalır. İşte, göçebe Juan-Juanlar, o kısa tarihlerinde, insanın bu gizli özüne kastetmek gibi en büyük vahşet örneğini çıkardılar. Tutsakların yaşayan anılarını elinden almak usulünü bulmakla, insanlığa karşı en korkunç cinayeti işlemiş oldular.

Çev. Refik Özdek, (s. 149-152).

Açıklamalar:

Cengiz Aytmatov'un bütün dünyada geniş yankılar uyandıran bu romanı, yürek paralayan, tüyler ürperten bir haykırıdır. Fakat umutsuz bir çırpını değil, aynı zamanda tutsaklığa karşı bir meydan okuyuştur.

Romanın kahramanı Yedigey Cangeldin, cepheden döndükten sonra, Kazak bozkırlarında küçük bir aktarma istasyonunda çalışmaya başlar. Burada bazı olaylara tanık olur. Uzak geçmiş ile çağrışım yaratan bu olaylar gerçekte bir siyasi rejimin çöküşünün sebepleridir. Aytmatov, kaçınılmaz olan bu çöküşü eserleriyle hızlandıran yazarların başında gelir.

Yedigey, ölen emektar arkadaşı Kazangap'ın cenazesini mezarına götürürken, kendisinin ve milletin geçmişini, acı-tatlı düşündürücü yanlarıyla bir bir gözlerinin önünden geçirir. Cenazesini Naymanların kutsal mezarlığına götürdükleri zaman, orada bir uzay üssünün kurulmuş olduğunu görürler ve cenazenin gömülmesine izin verilmez. Öte yandan, Rus-Amerikan ortak araştırması sonunda kozmonotlar, uygarlık düzeyi dünyanınkinen çok daha yüksek bir gezegen keşfederler. Bu gezegende yaşayanlar, dünyalılarla ilişki kurmak isterler. Fakat daha yüksek bir uygarlığı, daha iyi bir yönetimi kendileri için zararlı gören dünyalı yöneticiler, bu isteği reddederler.

Aytmatov, romanında "İnsanlarımızı mankurt olmaktan kurtaralım" mesajını vermektedir. Mankurt; bir Nayman efsanesinde, şöyle anlatılır: Juan-Juanlar, tutsak ettileri genç savaşçılara, akıl almaz bir işkence usûlü ile geçmişlerini unuttururlar. Geçmişini unutan tutsak, artık bir 'mankurt'tur. Anasını, babasını, çocuklarını bile tanımaz. Yeni efendisinin emriyle ve ona yaranmak için öz anasını öldürmekten çekinmez. Romanda, derin ve tertemiz aşklar, efsane ve masallar, KGB'nin acımasız uygulamaları güzel bir dille anlatılır.

A r a ş t ı r m a l a r :

1. Ana-Beyit mezarlığı, niçin en kutsal mezarlık sayılıyordu?
2. Ana-Beyit mezarlığının efsanesi nedir?
3. Mankurt nedir?
4. Aytmatov'un bu efsaneyi anlatmakla vermek istediği mesaj nedir?
5. Sizce Mankurt, neyin sembolüdür?

CENGİZ AYTMATOV

1928 yılında Kırgızistan'da Şeker köyünde doğdu. İlk öğrenimini doğduğu köyde yaptı. Cumbul Veteriner Okulu ile Kırgızistan Tarım Enstitüsü'nde okudu (1953). Deneme çiftliklerinde teknisyen olarak çalıştı. Gorki Enstitüsü'nde staj gördü. Edebiyat Fakültesi'ni bitirdi. Eski Sovyet Yazarlar Birliği üyesi idi.

Hikâye ve roman yazarıdır. İlhamını Manas ve diğer Kırgız destanlarından alan Aytmatov'un eserlerinin ana konusu savaş ve aşktır. Bazı yazarlar Cemile'yi dünyanın en güzel aşk hikâyesi olarak nitelendirirler. Çeşitli dillere çevrilen eserlerinde Kırgız Türklerinin köy hayatını anlatır

ESERLERİ: 1. *Cemile*, 2. *Masaldan Sonra*, 3. *Beyaz Gemi*, 4. *Kopar Zincirlerinden Gülsarı*, 5. *Toprak Ana*, 6. *İlk Öğretmenim*, 7. *Yüz Yüze*, 8. *Selvi Boylum*, 9. *Deve Gözü*, 10. *Askerin Oğlu*, 11. *Oğulla Görüşme*, 12. *Gün Uzar Yüzyıl Olur (Gün Olur Asra Bedel)*, 13. *İlk Turnalar*, 14. *Deniz Kıyısında Koşan Ala Köpek*, 15. *Fuji Yama*, 16. *Oyun*, 17. *Yıldırım Sesli Manasçı*, 18. *Beyaz Yağmur*, 19. *Kızıl Elma*, 20. *Cengiz Han'a Küsen Bulut*, 21. *Dışi Kurdun Rüyaları*, 22. *Sultan Murat*.

Aytmatov, SSCB'nin en yüksek mükâfatı olan Lenin Ödülü sahibidir.

[Eserlerinin yeni baskıları Ötüken Yayınevi tarafından yapılmaktadır.]

MANAS DESTANI

[Kırgızların büyük başbuğu Orazlı'nın ölümünden sonra, Kalmuk hanı Alevke (Alöoke), Kırgız ülkesini istilâ eder. Orazlı'nın yerine geçen Cakıp ve Noygutların beyi Akbalta ayaklanma çıkarırlar. Bunu haber alan Alevke, Kırgız boylarının Altay'a sürülmesini emreder. Burada Cakıp Bey'in bir oğlu dünyaya gelir. Çocuğa "Manas" adı verilir. Ancak, bir kehânet yüzünden bu ad gizlenir ve çocuk "Devcinli" adını alır. Manas, Kıtay-Kalmukları yenerek, Kırgızları kurtarır. Bu olaydan sonra Manas, han ilân edilir. Alevke'ye savaş açar. Pekçok mücadeleden galip çıkar. Kalmuk hanı Aziz'in oğlu Almambet'le kardeş olur. Kanıkey'le evlenir. Hayatı, ulusu için yaptığı savaşlarla geçer. Belinden aldığı bir süngü yarasından ölür. Ölümünden sonra hanımı Kanıkey'i evlendirmek isterler. Kanıkey, bunu kabûl etmez, oğlu Semetey ve kaynanası Çıyırdı ile kaçır. Semetey, babasının mirasını alabilmek için yurduna, Talas'a gider. Akun hanın kızı Ayçörek ile evlenir. Babasının ve yurdunun düşmanlarıyla savaşır. Düşmanlarından Kançora ile Kıyaz, onu yaralarlar. Semetey, ortadan kaybolur. Hanımı Ayçörek, mecbur kalarak Er Kıyaz'la evlendiğinde Semetey'in çocuğunu taşımaktadır. Bu çocuk Seytek'tir. Seytek, büyüyünce babasının intikamını alır ve Talas'a yerleşir].

... Cakıp Bey büyük bir törene hazırlık yaparak Kambarboz adlı aygırın sürüsünden dokuz at kestirip bir kaç yere kazanlar astırdı. Altay dağlarında göçüp konan Kırgız, Kazak, Moğol ve Kalmuklar'dan bütün komşu halkları ziyafete çağırdı. Bu büyük ziyafetin yapılmasını Manas ve kırk yiğidi istiyorlardı. Bu toplantıdan maksat darmadağın yaşayan Kırgızları bir başbuğ yahut bir han idaresi altında toplamaktı. Altay'da kendi hanlarına muhalif olan Kalmuk ve Moğollar da bulunuyordu. Bu ziyafete onların ileri gelen temsilcileri de çağırıldı.

Bu ziyafet büyük düşman olan Çin Hanı Esen Hanın teşebbüslerine karşı tedbir almak maksadı ile toplanan bir kurultay niteliğinde idi. Bu ziyafete gelen kalabalığa, gümüş gibi ak sakkallı Bay Alp toplantının sebebini uzun bir nutuk ile anlattı. Asıl maksat Esen Hanın korkunç hareketine karşı birleşmek, bu birliği sevk ve idare için bir beğ veya han seçmek gerekliliği idi. Toplantıda bulunan bütün halk "çok iyi, makul" diye bağırıyorlardı. Bu sırada Manas'ın kırk yiğidinden biri olan Aynagul adlı bir yiğit "Biz avda bulunduğumuzda, ak başlı kurban kesip Manas'ı Han seçtik" dedi.

Bir müddet konuştuktan sonra ittifakla Manas'ı han ilân ettiler. Bütün halk "Hanı var yurt olduk. Yaşasın Han Manas!" diye haykırdılar.

Manas Altay'da yaşayan sürgün Kırgızların hanı, daha doğrusu başbuğu, seçildikten sonra savaş meydanına girmeye hazırlanan alplar gibi silâhlendi. Giydiği zırh ateşte yanmaz, ok geçirmezdi. Böyle her savaşa hazır bir muharip alp olarak Aymanboz adlı atına bindi...

Altay'daki bütün Kırgızların akıl hocası Balta idi. Çenesi düşük, dili açık bir ağa idi. Ak sakalını sıvayarak şöyle konuştu: "Yurdumuzun başbuğu öldüğü günlerde Kıtay ve Kalmuklar bizim üzerimize saldırdılar. Karşı duramadık. Savaşı kaybettik, dağıldık. Kimimiz gitti İran'a, kimimiz gitti Kanka'ya, kimimiz sürüldük Altay'a... Uzaklardan gelen haberlere göre şimdi de Aladağ'da Kırgızlar bulunuyormuş. Bu Kırgızlar şimdiye kadar Kalmuk hanı Alöoke (Alevke) ile çarpışıyorlarmış. Kalmuk ve Mançu ile çarpıştık. Bundan sonra nasıl barınabiliriz. Dağılmış, tozmuş Kırgızlarımızı toplayıp Aladağ'a gitmekten başka çare yok".

Aksakal Bay Ağa da "Kırgızların Alatağ'ımıza doğru yürümesi gerek. Azmış, tozmuş halkımızı toplayıp ata babamızın yurduna getirelim" dedi.

Kırgızların büyüklerinden biri Alp Koşay idi. O, düşmanlarla çarpışıp Kırgız ülkesinin bir bölgesinde kalmış, kurgan yapıp yıllarca Kalmuk ve Çinli ile savaşıyordu. Kaplan gibi ata biniyordu. Büyük kalabalık düşmanla karşılaşınca nara atıp tek başına saldırdı. Koşay Alp bağlanmış pazarın bağı çözmuş, demir topuzundan ateş, tuttuğu yerden kan çıkmış, öyle bir ünlü alp idi, arvayı (arbağı) güçlü idi. Bütün Kırgız halkı, onun üzerine koruyucu Ruh-tanrının kanatlarının gölge olup koruduğuna inanırdı.

Er Koşay, Cakıp Ağa'nın Kırgızları ile Altaylar'a sürülmekten kurtulup Kalmuk ve Çinliler'le mücadeleye devam etmiş, başından büyük sıkıntı ve

ıstıraplar geçmiş, nihayet Tanrı dağlarının bir köşesinde kurgan (kale) kurup "azıp-tozmuş" Kırgızları toplayabilmişti. Kırk yiğidi ile Isıkgöl yakınlarına Manas'ın gelmiş olduğunu haber alan Er Koşay, Manas'ı karşılamak için savaşçı erlerini topladı, kendisi de savaşa yahut bir askerî törene hazır olan muharip kumandan gibi silâhlanmıştı. Isıkgöl yakınında Er Koşay'la Manas karşılaşır selâmlaşır öpüştiler. Manas, kısa bir nutuk ile kendisinin ve arkadaşları olan "kırk"ların Koşay'ın emrinde bulunmak üzere geldiklerini anlattı. Bu nutku dinleyen Er Koşay'ın gözleri yaşardı, Manas'ın kurgana (kaleye) beraber gelmesini istedi. Manas'ın "kırk"ları atlarından inip Er Koşay'ı Türk töresince diz çöküp selâmladılar. Kurgana girdiğinde halk doksan kara boğa kurban kestiler. Er Koşay altından yapılmış kuşağını boynuna dolayıp ağlayarak Yaradan'a yalvarıp genç kahramana başarılar diledi. Sonra bembeyaz, lekesiz kısrak kendi eliyle getirip Manas'a uzun ömür ve başarılı hayat dileyip ellerini açıp dua kıldı. Beyaz kısrak da Manas için kurban oldu. Er Koşay, genç Manas'a kendi hayatının hikâyesiyle Kırgız ilini eline alan Kalmuk Hanı Alööke (Alevke)'nin zulmü ve vahşetini birer birer anlattı. Bu zalim Kalmuk Hanı ile savaşır yenildiğini, nihayet onun hanlığını tanımaya mecbur olduğunu göz yaşlarıyla hikâye etti. Altaylar'a sürülmüşlerden başka Lob derya çevresinde de bir çok Kırgız oymaklarının sürülmüş bulunduğunu haber verdi. "Şimdi sen Altay'daki Kırgızlar'ı toplayıp gel de bu vatani Kalmuk-Kıтайlar'dan kurtar. Yolun açık olsun!" diye, dua ederek Koşay Ağa Manas'ı, Altay'daki sürgün kardeşlere selâmlarla teşyi etti...

Manas sağ salim Altay'a geldi. Onun gelmesini bekleyen Kırgızlar onu görmeye ve ata yurtları hakkında bilgi ve haberler dinlemeye toplandılar. Cakıp Ağa, oğlunun uzak ve tehlikeli seferden sağ salim dönmesini büyük bir ziyafet ile, kutlamaya karar verdi. Bu ziyafet Kırgızlar'ın bir kurultayı olacaktı.

Cakıp Ağa ikiyüz büyük tulum dolusu kırmızı hazırladı ve bu kırmızın bir kısmından, Altaylılar usulü ile, rakı elde etti. Pekçok hayvan kestirdi. Bu ziyafet (toy) devam ederken arslan Manas Aladağ'da-Isıkgöl'de Kalmuk Hanı Alevke uyruğu olup yaşıyan Kırgızların hazin hikâyelerini anlatarak uzun bir nutuk söyledi. "Kalmuk ve Çin hanları Kıpçak, Kazak ve Kırgız halkını yok etmek için sözleşmişler, bunlara karşı tedbir almazsak, bizi ortadan kaldıracaklar" diye söze başladı ve devam ederek; — "Buraya toplanan ağalar ve iniler! Düşmana yalvarmakla canınız kalmaz, hayatınız kurtulmaz. Nara atarak saldıran düşmanlardan

"Ah, korktuk!" demekle diri kalacak mıyız?... Atababalarımızın yolundan yürüyelim. Korkup oturmakta, düşmana yalvarmakta fayda yok. Zalim düşmandan kurtulma çaresi ondan kaçmak, yalvarmak değildir. Arvahu büyük Aladağımızı düşmandan kurtaralım".

Aranik denilen yerde büyük bir savaş oluyor:

Manas, Kalmuk ve Çinli düşmanlara karşı sefere hazırlandı. Aksay denilen yere geldiği zaman Kıpçak beylerinden Aydar Han oğlu Er Gökçe ve Kırgız alplarından Bakay ona iltihak ettiler. Manas'ın babası Cakıp Han'ın eski dostlarından ve Manas'ı da çok seven Bakay Alp bu seferi münasip görmediğini anlatarak bu sefere çıkışı vakitsiz bulduğunu, hatta Manas'a uyup Altay'dan da acele çıkmış olduklarını söyledi: "Evimizi göstermeden bizi mezarsız, kefensiz bırakacak mısın?" diye bir çok sözler sarfetti. O, bu sefere çok kızıştı.

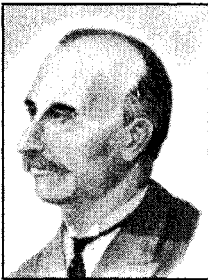
Bakay Alp'in bu sözlerinin Manas'a fazla tesir etmediği görülmüyordu. O, hiç heyecana kapılmadan şöyle konuştu: "Ne söylüyorsun baba? Bizi tehdit eden düşmana karşı hareket göstermeden "Eyvallah!" diyerek baş mı eğeceğiz? Düşmana baş eğip dalkavukluk etmekle barış, sükûnet ve rahatlık kazanılmaz... Böyle sükûnet ve rahatlık yerine ben savaşı tercih ederim. Düşmandan korkup kaçmak ne kadar fena ise ona yalvarmak, baş eğip önünde elpençe durmak da o kadar alçaklıktır. Savaşalım. Kazanırız. Kazanmazsak şerefle şehit oluruz... Erkek kuzu büyüdükten sonra Tanrı için kurban olur. Erkek çocuk büyür, yiğit olursa ili, vatanı için ya gazi olur, ya da şehit... Tanrının yazmış olduğunu göreceğim, hey ağamız Bakay, Kırgız'ı düşmanın elinde görmektense canı çıksın Manas'ın!..."

Bu sözleri ile ağası Bakay'ı bir parça darıltmış olmakla beraber herkes Manas'ı haklı buldu.

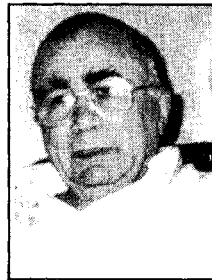
Manas orduya hareket emrini verdi. Toz toprağı havaya kaldırıp davul, zurna sesleri arasında Kalmuk Hanı Keselik'in barındığı Aranik Kalesi'ne doğru yola düzüldüler. Bu Kırgız ordusunda Aydar Han oğlu Er Gökçe, Er Ümbet, Argın boyundan Kara Koca, Kıpçak alplerinden Ürbü, Noygut boyundan Çuvak, Canadil oymağından Canay Alp bulunuyorlardı. Her tarafta kızıl tuğ dalgalanıyor, gûya bir dağ göçüyor gibi gürültü ile ordu ileri hareket ediyordu.

Çev. Abdülkadir İnan, *Manas Destanı*'ndan, (s. 18-23).

KIRIM TÜRKLERİ EDEBİYATI

* İsmail Gaspıralı

* Cengiz Dağcı

KIRIM TÜRKLERİ

Kırım, Altınordu Devleti'nin bir ili idi. 1428'de Altınordu Devleti'nden ayrılıp Giraylar yönetiminde bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Fatih Sultan Mehmet zamanında Osmanlı Devleti'ne bağlanmış ve 1475 yılında Gedik Ahmet Paşa'nın Kefe'yi almasıyla İstanbul-Bahçesaray münasebeti daha da ilerlemiştir. XVIII'inci asra kadar Osmanlı himayesinde bulunan ve 1774 yılında Rusya ile Osmanlılar arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı himayesinden çıkan Kırım Hanlığı, 1783 yılında Rusya tarafından işgal edilmiştir. Bu dönemde Kırım Türkleri ile Osmanlı Türkleri arasındaki siyasî, edebî ve kültürel bağlar tamamen kopmuştur. Medreseler kapatılıp, Kırım aydını susturulmuş ve pek çok âlim Türkiye'ye göç etmek zorunda kalmıştır.

Çarlık hükümetinin halk üzerindeki baskısı ve zulmü artmış ve halk Türkiye ile Dobruca'ya doğru göçe başlamıştır. Neticede Kırım'da, Kırım Türklerinin % 35'i kalmıştır. Onlardan boşalan yerlere Rus hükümeti, çok sayıda Rus, Ukrain, Alman ve Bulgar göçmenlerini yerleştirmiştir. Ancak 1917 yılında Rusya'da ihtilâlin meydana gelmesi, Kırım Türklerinin siyasî ve sosyal hayatlarında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 13 Aralık 1917'de Millet Meclisi toplanmış ve Kırım Türkleri hukûken istiklâllerini ilân etmişlerdir. Ancak 1920'de Kırım, tamamen Bolşevik hakimiyeti altına girmiştir. 18 Kasım 1921'de ise Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti ilân edilmiştir. 1941 yılında Alman ordularının işgaline uğrayan Kırım, 1944 yılında tekrar Sovyet işgaline maruz kalmıştır. Sovyet hükümeti Kırım halkını düşman ilân edip topluca sürgün etmiştir. 1945 yılında Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti tamamen ortadan kaldırılarak Rusya'nın bir eyaleti haline getirilmiştir. Daha sonra bu bölge 1954 yılında Ukrayna SSC'ne hediye edilmiştir. 1953 yılında Stalin'in ölmesiyle beraber yumuşayan baskı sebebiyle Kırım Türkleri sosyal, iktisadî ve kültürel haklarının korunması, etnik varlıklarının tanınması ve Kırım'a geri dönme konularında mücadele etmeye başlamışlardır. Nihayet 5 Eylül 1967'de Kırım Türklerinin haksız yere sürgün edildiğini belirten bir karar ilân edilmiştir. Fakat yine de sürgün edilen Kırım Türkleri Kırım'a geri dönememişlerdir. 1968-1969 yılında bir miktar Kırım Türkü anavatanlarına döndüyse de orada çok büyük baskılara maruz kalmışlardır. Bir kısmı da geri gönderilmiştir. Kırım Türkünün anavatana dönme mücadelesi bugün de devam etmektedir.

KIRIM TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kırım Türklerinin, başlangıçta yazılı edebiyatları yoktu. Halk edebiyatı geleneğini yaşatan Kırımlıların pek çok destan, çın, masal, mâni, atasözü, tapmaca, ağıt vs. türünde edebî ürünleri vardır. Kırım lehçesi ile yazılı edebiyat ise ancak 1917 yılından sonra meydana gelmeye başlamıştır. Başta Kırım Han'ı I. Mengli Giray olmak üzere Kırım Hanlığı hanedanından bir çok şair yetişmiştir. Bunların hepsi de Osmanlılarla olan uzun ve sıkı münasebetlerinden dolayı Osmanlı Türkçesi ile şiirler yazmışlardır. 1783 yılında Kırım'ın Rusya'ya katılmasından sonra Kırım'dan Türkiye'ye pek çok şair ve âlim göç etmiş, bunun neticesinde Kırım Türkçesi ve edebiyatı zayıflamaya başlamıştır. Çar hükûmetinin baskıları sonucunda halk herşeyini terk edip "Ak Toprak" dedikleri Türkiye ve Dobruca'ya doğru gitmiştir. Bu sebeplerden dolayı Kırım'da edebî gelişmeler tamamen durmuş, sadece Kırımlı âşıkların söyledikleri çınlar, mâniler ve yırlar yaşamıştır. 1883 yılında Tercüman gazetesinin çıkarılmaya başlanmasıyla beraber yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde yazılan bütün eserler ya Tercüman gazetesinde neşredilmiş ya da kitap olarak basılmıştır. Böylece Kırım Türkleri edebiyatı, Rus istilâsı zamanındaki durgunluğundan kurtulup canlanmaya başlamıştır. Bu canlanmada İsmail Gaspıralı'nın çok mühim rolü ve gayretleri olmuştur. 1905'de Meşrutiyetin ilânından sonra milliyetçilik fikrinin ön plana çıkmasına paralel olarak edebiyatta da hızla ilerleyen bir millîleşme hareketi görülmüştür. Bu devirde üç ayrı aydın tipi ortaya çıkmıştır. Bunlardan birincisi İsmail Gaspıralı ve Tercüman gazetesi etrafında toplanan ve yetişen gençler grubu; ikincisi Rusların Kırım'daki Türk birliğini bozmak ve müslümanları hristiyanlaştırmak maksadıyla açtıkları misyoner okullarından yetişen milliyetçi öğretmenlerdir. Üçüncüsü de 1905'ten sonra İstanbul'dan özel olarak getirilmiş öğretmenler tarafından yetiştirilen veya doğrudan doğruya İstanbul'da tahsil gören gençler grubudur. Bunların hepsi de milliyetçi insanlardır.

Meydana getirdikleri eserler göz önüne alınırsa Kırım'da 1905'ten itibaren canlanan edebî gelişmede iki edebî dilin varlığı görülür. Bunlar Kırım Türkçesi, Osmanlı Türkçesi'dir. Daha sonra I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla 1915 senesinden itibaren Türkiye ile münasebetler kesilmiş ve Batı Türkçesinin yerini Kuzey Türkçesi almıştır. Şamil Toktagazi (1881-1913), Hasan Çergeyev (1879-1946), İlyas Borangaski (1852-1942), Ali Bodanski (1865-1920), İsmail Lemanov (1871-1942), Osman Akçokraklı (1879-1938) bu

dönemin önemli isimlerindendir. Yayın organları ise *Tercüman*, *Vatan Hadimi*, *Âlem-i Nisvân*, *Ha! Ha!* ve *Millet* isimli gazetelerdir.

1917-1944 yılları arasındaki dönemde, Sovyet hükûmetinin bazı tavizler vermesi neticesinde bir rahatlama olmuş ve 1921'de "Kırım Muhtar Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti"nin kurulmasından sonra Tatar okulları, kütüphaneler, tiyatrolar gibi çeşitli kültür ve eğitim kuruluşları açılmıştır. Böylelikle Kırım aydınları sistemin izin verdiği ölçüde millî kültürün gelişmesi için yeni Kırım Sovyet Edebiyatı'nı meydana getirmeye başlamışlardır. Bu dönemde Hasan Çergeyev, Mehmet Nüzhet, Abdullah Lâtifzâde, Ömer İpçi, Bekir Çobanzade, Yakup Şikaralı gibi bazı sanatçılar, edebî eserler vermişlerdir. Bu dönem içinde 1929'da otuz bir harfli Lâtin alfabesi kabul edilirken 1938'de Stalin döneminde çıkarılan bir kanunla da Kırım Türkçesinde Kiril alfabesi kullanılmaya başlanmıştır.

Kırım Türkleri edebiyatı 1944 ile 1953 yılları arasında bir suskunluk dönemi yaşamıştır. Zira bu dönemde Kırım Türkleri 1944 yılındaki katliamın ardından toplu olarak Türkistan içlerine sürülmüşlerdir. Ancak bu suskunluk 1953'te Stalin'in ölmesiyle sona ermiştir. Bundan sonra Kırım Türkçesinin, edebiyatının ve sanatının gelişmesi için çalışmalara başlanmıştır. *Lenin Bayrağı* adlı gazete bu çalışmaların en önemli yayın organı olmuştur. Daha sonra 1980'de iki ayda bir çıkan *Yıldız* dergisinde genç yazarları etrafında toplamıştır. Ayrıca radyo ve televizyonda Kırım Türkçesi ile yapılan programların da bu çalışmaların gelişmesinde büyük rolü olmuştur.

1970'li yıllarda sürgün sebebiyle Özbek, Kazak, Rus okullarında okuyan Kırımlı çocuklar ana dillerini öğrenmeye başlamışlardır. Bunun için de *Ana Tili* isimli gramer kitapları neşredilmiştir.

Bu dönemde Gafur Gulam neşriyatının, Kırım Edebiyatı'nın yeniden canlanmasında çok büyük rolü olmuştur. 1957 yılında bu neşriyat arasında, otuz Kırımlı müellifin hikâye, deneme ve şiirlerini toplayan *Baar Ezgileri* isimli eser yayınlanmıştır.

Dönemin şairleri Cafer Bulganaklı, Kerim Camanaklı, Ziyaddin Cavtöbeli, Abdullah Lâtifzâde, Çerkez Ali, Şâkir Selimov, Yunus Temirkaya, Bekir Çobanzâde, Şeryan Aliyev'dir. Bunların çeşitli şiir kitapları, bu dönemde neşredilmiştir. Şâmil Aladdin, Yusuf Bolat, Cevdet Ametov, Abdullah Dermenci, Gani Murat, Rıza Fazıl, Rıza Halid, Osman Ayder, Eşref Şemizâde ise roman, hikâye, deneme ve makale türünde eserler veren sanatçılardır.

K a y n a k ç a :

1. "Kırım Tatar Edebiyatı", *TA.*, Ankara 1975, C. XXII, s. 62-63.
2. Mustafa Kutlu, "Kırım Türk Tatarları", *TDEA.*, İstanbul 1982, C. V, s. 317-321.
3. Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*, Ankara 1988.
4. Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul 1989, s. 217-220.
5. Zuhâl Yüksel, "Kırım Türk Edebiyatı", *TDEK.*, Ankara 1992, C. III, s. 684-704.

İSMAİL GASPIRALI**KAHİRE KONFERANSI'ndan**

... "Hazerât! Dikkat edin, cümlemizin esbâb-ı taayyüşü ancak baba-ecdattan kalma toprakların verdiği bereket-i tabiiye sayesinde. Hünere ve marifetle hasıl ettiğimiz şey pek azdır. Bereketli topraklarımız birçok şeyler hasıl ediyor, bunları âlem pazarlarına çıkarıp satmak dahi elimizden gelmiyor. Bundan başka bereketin bir hissesini malımızı nakleden ecnebî gemicilerine vermeye mecburuz. Ticaret meydanı olan Avrupa, Amerika kıtaları aranılırsa hiçbir beldeinde Müslüman taciri bulunmaz; bulunduğu takdirde müstesna kabilinden olur. Şarklı tacire rastgelinirse ya Ermenidir, ya Rumdur, ya Yahudidir, ya Hindû; lâkin Müslüman değildir! İşbu Mısır'da yirmi kadar Hint mağazası var, güzel ticaret ediyorlar ama hiçbir Müslüman ticarethanesi değildir! Bizim Kazan'da ve Bakû'de her milletten tacir ve misafir bulunur ama Hintli, yâki Mısırlı bir Müslüman tacir görülmez! Memalik-i hariciyede iş görmediğimizden sarfınazar, kendi vatanımızda dahi âciz kalıyoruz. Turan ve İran'ın, Osmanlı ve Mısır'ın, Mağrib'in ve Hind'in ticaret-i mahalliyesi, alışverişi yine ecnebler elindedir!" "Hazerât! 'Yağmur yağar içeriz; yerden çıkar yeriz' ile bugün dünyada ömretmek mümkün olamayacaktır. Bu miskinlik, bu faaliyetsizlik, hünersizlik bizleri bitirecektir. Ecnebisiz ve yalnız Müslüman işçilerle İslâm hükümetleri de iş göremiyorlar. Demiryolu, deniz rıhtımı, kanal, fabrika tesis olunacaksa ecnebi mühendislerine muhtac kalıyorlar. Hülâsa-i kelâm Mağrip'te şehir-i Ribat, Şarkta Şâhâbât hep bir derece berbat; işgüzar olsa yaramıyor; Ali, Murat ve Hudâdât gerek oluyor ya Jori ya Ferdinand!"

Nadir Devlet, *İsmail Bey (Gaspıralı)*'den, (s. 113-114).

Açıklamalar :

Okuduğunuz metin İsmail Gaspıralı'nın, 1 Ekim 1907'de Kahire'de verdiği konferanstan alınmış bir paragraftır. Gaspıralı, El-Mu'ayyad gazetesinin başyazarı Şeyh Ali Yusuf'un düzenlediği bu konferans vasıtasıyla, İslâm dünyası hakkındaki görüşlerini açıklama fırsatı bulmuştur. Bu konuşmanın tam metni Sıratı-müstakim dergisinin 21 Temmuz 1325 tarihinde çıkan 48 numaralı nüshasında yer almıştır.

Ona göre İslâm dünyası hangi yönetimin altında olursa olsun her zaman geri kalmaktadır. Cezayir'deki müslümanları Yahudiler, Girit'tekini Yunanlılar, Bulgaristan'dakini Bulgarlar ve Rusya'dakilerini herkes geçmiş durumdadır. Bu acıklı durumun incelenmesi gerekmektedir. Gaspıralı'ya göre bu kötü durumun sebeplerinden birisi müslüman toplulukların ticaretten anlamamalarıdır. Metinde bunun üzerinde durmuştur.

Araştırmalar :

1. İslâm dünyasının ticarî konularda geri kalmışlığının sebebi neye bağlanıyor?
2. Metinde geçen "Yağmur yağar içeriz, yerden çıkar yeriz" ifadesi hangi manâda kullanılmıştır?
3. Gaspıralı'ya göre müslümanların geçim sebebi nedir?
4. Metne göre, müslüman tacirlerin yetişmemesinin sebepleri nelerdir?
5. Yazar, en sonunda, metinde anlatmak istediği düşüncelerini nasıl bir üslûpla özetliyor?

Kelimeler :

cümlemiz: hepimiz
esbâb-ı taayyüş: geçim sebebi
hazerât : efendiler (huzurda bulunanlar)
hudâdât: Tanrı vergisi
hülâsa-i kelâm: sözün kıyası
işgüzar: işbilir, becerikli
mağrib: batı

memâlik-i hâriciye: dış ülkeler
ömretmek: yaşamak, ileriye gitmek
sarfınazar: bakmak
tacir: ticaretle uğraşan, tüccar
tesis olunmak: yapılmak, kurulmak
ticaret-i mahalliye: iç ticaret
yâki: veya

İSMAİL GASPIRALI

1851 yılında Kırım'da doğar. Doğumundan sonra ailesi Bahçesaray'a yerleşir. Gaspıralı'nın hayatının ilk on yılı burada geçer. İlk derslerini Zincirli Medresesi'nde Hacı İsmail Efendi'den alır. On yaşında Akmesic Rus Orta-okulu'na, on iki yaşında da Voronej Rus Askerî Okulu'na verilir. Buradan Moskova Askerî Lisesi'ne nakledilir. Ancak Girit muharebesine katılmak üzere okuldan kaçarsa da Odessa'da yakalanıp Kırım'a geri gönderilir. Bundan sonra sırasıyla Bahçesaray'da Zincirli Medrese'de, Yalta'da Dereköy mektebinde ve tekrar Zincirli Medrese'de Rusça öğretmenliği yapar. Daha sonra bu görevinden istifa ederek 1872'de Paris'e gider. 1874'de İstanbul'da bulunur ve 1875 yılında tekrar Kırım'a döner. 1878'de Bahçesaray'da Belediye Başkanı seçilir. Dört yıl bu vazifede kalır. 1879'dan itibaren "Genç Molla" takma adıyla yazılar yazar. 1883 yılında da *Tercüman* gazetesini çıkarmaya başlar. Ömrünün son zamanlarında sıhhati bozulur ve 1914 yılında altmış üç yaşında iken ölür.

Düşüncelerini "dilde, fikirde, işte birlik" sözleriyle ifade eden Gaspıralı, günlük konuşma dili ile halk edebiyatı üzerinde çalışarak bütün Türklerin kullanabileceği bir edebî dil meydana getirmeye çalışmıştır.

ESERLERİnden bazıları: 1. *Asya'da Komşularımız* (1903), 2. *Salnâme-i Türki* (1882), 3. *Türkistan Uleması* (1900), 4. *Medeniyet-i İslâmiye* (1889), 5. *İki Bahadır* (1886) vs. **Hikayeleri**: 1. *Kadınlar Ülkesi*, 2. *Arslan Kız*, 3. *Gündoğdu* vs.

CENGİZ DAĞCI

YURDUNU KAYBEDEN ADAM

[Savaş sebebiyle beş yıl boyunca köyünden ayrı kalan Savaşçı, savaş bitip de geriye döndüğü zaman köyünde korkunç bir manzarayla karşılaşır. Her yer cesetlerle dolu, evler harap ve bomboştur. Bütün hayalleri yıkılır. Buraya geldiğinde gecedir ve bu gece ona hiç bitmeyecekmiş gibi gelir. Bu manzaradan sonra kendi evine gitmeye cesaret edemez ve geri döner. Bir çeşme başında otuz üç çocuk ile beraber bekleyen Melek Hanım'la karşılaşır. Sağ kalanların hepsi sürgün edilmiş, geriye sadece Melek Hanım'la bu çocuklar kalmıştır. Onlar da kendilerini sürgün yerine götürerek aracı beklemektedirler. Savaşçı da onlara katılır ve bir aile gibi olurlar. Melek Hanım, son derece güçlü bir kadındır. Sık sık ümitsizliğe kapılmasına rağmen bunu bir ana şefkatiyle çocuklara hiç belli etmez. Önce kamyon ve daha sonra da trenle gün ışığını hiç görmeden, tamamen karanlık içinde ve aç-susuz kaç gün gittiklerini bilmeden çok uzun bir yolculuk yaparlar. Bu arada pekçok zayıat verirler. Sonunda, geriye kalan on beş çocukla beraber gözlerini kör edercesine kamaştıran gündüze ve sürgün yerine ulaşırlar. İki odalı bir eve yerleşirler].

... Ve işte, o geceden sonra, bizim Savaşçı ve Melek hanım için, uzun yıllar sürecek olan, hatta sonu görünmeyen, sürgün hayatı başladı. Zordu bu hayat. Ama yaşamak gerekiyordu. Yaşamaya borçluydular sanki, yükümlüydüler dersin. Arkada bıraktıkları ölümlerin ruhları karşısında, dedelerinin elleri altında ve alın terleriyle yeşermiş bağların hatırası ve yurt için canlarını feda edenlerin onurları karşısında yaşamaya mecburdular belki de.

O yılın baharı hasta beş çocuktan yalnızca biri kurtuldu. Melek hanım ağladı, ağladı. Savaşçı akasya ağacı dibinde bağdaş kurup oturarak, herkesten gizlediği gözyaşlarını döktü. Ama biliyordu; dökülen gözyaşları da yaşamak içindi. Üstelik (Savaşçıya göre) bu çocukların ölümleri, yolculuk süresince, cesedlerini demiryolu kenarında aç kurtlara bıraktıkları çocukların ölümlerine kıyasla, mutlu bir ölümdü. Çünkü cesedlerini oturdukları evin az uzağındaki bayıra gömebiliyordu.

Dört çocuğun küçük mezarları çevresine taşlar dizdi, baş uçlarına, üzerlerine çocukların ve doğduğu yerin isimleri yazılı tahta parçalarını dikti ve Melek Hanım'ı ve Savaşçıyı evlerinde ziyaret eden yaşlı kadınlar çocukların ruhlarına mevlit okudular.

Üzüntüsü uzun sürdü Savaşçının. Melek Hanım çaresizdi -ne dediyse, ne ettiyse- gülümseme getiremedi onun yüzüne. Günün uzun saatlerini akasya ağacı dibinde geçiriyordu Savaşçı. Zaman zaman başını kaldırıp uzaktaki sıra dağlara bakıyordu. Sürgün yerine yerleşeli bir tek kuş gelip konmamıştı akasya dalına, ne akasya dalına, ne de içerisinde oturdukları evin saçağına. Yeni bir felâket mi bekliyordu kendilerini? Ama nasıl bir felâket? Felâketlerin en büyüğüne sahip olduktan sonra, başka nasıl bir felâket bekleyebilirdi kendilerini? "Deprem belki" diye düşündü Savaşçı. Ve aniden köyünü, yıllar öncesi çocukken köyünde olan depremi hatırladı. Tüm kuşlar terketmişlerdi köyü. İneklerin yanında, tavuklar arasında yemlenen kuşlardan bir tek kuş kalmamıştı köyünde. İyi hatırlıyordu babasının sözlerini: "Felâket bekleyen bir bölgeyi kuşlar bir an önce terkederler", demişti. Gerçek miydi acaba?

'Öksüzler Yurdu' bulunan sitedeki barakalara yerleştirildikten sonra, iki çocuk kalmıştı yalnızca Melek Hanım'ın ve Savaşçının yanında; biri kız, öteki oğlan. Kızın adı Ayşe'ydi, oğlanın Memet. Ama, önce trende, sonra da sürgün yerinde ikisinin bu adlarına yeni adlar eklenmişti: Ayşe'ye Numüne, Memet'e Atik. Ve zaman geçtikçe öteki çocuklar arasında daha fazla ekli adlarıyla tanınıyorlardı Ayşe'yle Memet.

Bir gün, Melek Hanım akşam sofrasını kurarken, Numüne eve girdi ve babasının kolunu tuttuğu gibi, dışarıya çekti. Aynı zamanda dudaklarına kaldırdığı parmağıyla sus işaretini veriyordu babasına.

Eşikte durdular. Numüne, ayaklarının parmak uçlarına yükselerek, Savaşçının kulağına fısıldadı: "Akasya ağacına bak, baba". Savaşçı baktı. Akasya ağacının dalındaki kuşu görmeden önce, kuşun ötüşünü duydu. Bir ardıçtı. Ağacın en yüksek dalına tünemişti. Uzun uzun öttü. Bir ara uçtu. Havada geniş bir kavis çizerek, komşu evin saçağına kondu; dönüp tekrar akasya ağacının dalına tünedi ve ötmeye başladı. Savaşçının yüzü ve gözleri tatlı bir gülümseme içindeydi.

.....
Evet.

Aradan yıllar geçti. Dört çocuğun ölümleriyle bayıra açılan mezarlık büyüdü, genişledi, eni konu bayırı kaplayıp, kendi köyündeki mezarlık kadar, büyük bir mezarlık oldu. Ama ihtiyar akasya ağacı yıl yılı, yaz yazı çiçek açtı; çocuklar da büyüüp evlendiler; çocuklar çocuk doğurdular ve ölen çocukların yerlerini başka çocuklar aldılar. Melek Hanım da dört çocuk doğurdu tümü tümüne; ve tümü oğlan; ve bizim Savaşçının çok sevdiği Alim adını koydular her birine:

Alim,
Alimcan,
Alimgir,
Alimseyt.

Geçen her yılla Sürgünyeri değişti. Kulübeler yıkıldı, yerlerine badanalı evler kuruldu. Evler önünde bostanlar, hatta kendi yurtlarından (kimin tarafından ve nasıl getirildiğini bilmedikleri) tütün fidelerini diktiler mezarlığın karşı yakasına. Pencere diplerinde, pencere destekleri üstündeki saksılarda kendi yurtlarının çiçeklerini yetiştirdiler; güneşli yerlerde elma ve armut ağaçları diktiler. Gerçekten şaşılacak bir şeydi bu! Nerden geliyordu bu güç? Nereden geliyordu bu erdem? Yalın ve yaban toprağı uysallaştırıp güzelleştiriyorlardı. Bostan, çiçek, meyve cümbüşüne dönüşmüştü Sürgünyeri. Allah'ın varlığına bile inanmaya başlamıştı bizim Savaşçı. Ölenler azalıyor, yıl yılı genç gelinler, hatta otuzbeşinde ve kırkında olan kadınlar, çocuk doğuruyorlardı.

Bir gün bizim Savaşçı peykede ve akasyanın gölgesinde otururken, karşiki evlerden bir gürültü koptu. Şaşkın, ayağa kalktı Savaşçı. Evlerden dökülmüş kadınlar, çocuklar, ihtiyarlar, başları üzerine kaldırdıkları kollarını kıvıra kıvıra, parmaklarını şaklata şaklata, eğile büküle dans yapıyor, 'Mendil' ve 'Haytarma' oyunlarını oynuyorlardı. Bir yerlerden davul sesleri geliyordu. Alanın ortasınca koşan bir gençten yana seslendi Savaşçı:

"Hey!.. Ne oluyor?.. Dur, hele!.. Neler oluyor orda?"

Genç adam durmadı. Yalnızca başını Savaşçıdan yana çevirerek bağırdı:

"Yeni kararname!.. Sürgün kaldırıldı!.. Suçlama kaldırıldı! Milletimiz özgür, dede!.. Milletimiz özgür!.."

Masmavi gökyüzünde yıldırım çakmıştı dersin. Gözlerini yumdu ve uzunca bir süre olduğu yerde kaldı Savaşçı. Sonra "İllallah" dedi ve peykeye oturdu. Ne

düşüneceğini bilmiyordu. Düşünecek durumda değildi de. İçinden, "İllallah, İllallah" diye tekrarlıyordu yalnızca. Gürültüyü ve davul seslerini evde Melek Hanım da duymuştu galiba ki, unlu ellerini önlüğüne sile sile, akasya ağacına yürüdü.

Savaşçının önünde durduğu zaman haber, kuru bir orman yangını gibi, kaplamıştı ortalığı. Savaşçı ayakta idi. Gözleri ıslı ıslı Savaşçının ve ısıltılı gözlerinden yaşlar sızıyordu çenelerine. Melek Hanım onun yüzünü avuçladı. Savaşçı boğularak:

"Duydun mu?" dedi, "Duydun mu?" dedi. Melek Hanım da kendisinin gözyaşlarını tutabilecek durumda değildi. Ellerini birbirlerinin omuzlarına attılar.

"Duydum" dedi Melek Hanım.

"Bilmiyordum" dedi Savaşçı.

"Bilmiyordun ne?" dedi Melek Hanım.

"Bizim insanlarımızın bu denli güçlü; felâketlere karşı bu denli dayanıklı olduklarını bilmiyordum" dedi Savaşçı.

Önlüğüyle Savaşçının çenesini kuruladı; kendi gözlerinden yaşları silerken:

"Ulusumuzun en büyük ve en şerefli yiğitleri demiryolunun kenarında kalanlar" dedi Melek Hanım.

Günlerce sürdü şenlik ve bayram havası. Ve o günden sonra Sürgünyeri, yalnızca Sürgünyeri değil, Sürgünyeri'nde bütün hayat başdöndürücü bir hızla değişmeye başladı. Gerçi özgürdüler gayrı, ama yurtlarına dönmelerine izin verilmiyordu. Dönen onbinlerce insanı, devletin polis ve savunma güçleri geri çeviriyorlardı. Üstelik bölgenin türlü yerlerinden pek de hoş olmayan haberler geliyordu. Meselâ -Hırçık mı, Kırçık mı denen- bir yerde haksızlığa karşı yer alan ayaklanma ve başkaldırma sonucunda yüzlerce can kaybı verildiği haberi geliyordu.

Ama bütün bunlar Sürgünyeri'nde hayatın değişmesine engel olamazdı. Yeni binalar kuruldu, kaldırımlı sokaklar, küçük parklar, okullar kuruldu; 'Derviza' denen geleneksel güreş yarışmaları, toy-düğünler, sünnet günleri, millî dans ve koro gruplarının gösterileri düzenleniyordu. Bölgenin büyük kentlerine taşınan aileler de az değildi. Gençler ve kızlar teknik okullarda, üniversitelerde okuyorlardı. Şaşılabilecek sayıda doktorlar, mühendisler, endüstri ve tarım uzmanları, atom fizikçileri, genç şair ve yazarlar çıkıyordu aralarından. Önceleri eserleri yasaklanmış yazar ve şairler de anılmaya başlamıştı. Yaşlılar her adımda eski

yurdun sözünü ediyor, anayurt sevgisi sönmez bir ateş gibi yanıyordu gençlerin gönüllerinde. Yılda bir kez yıkılmış, üstünde babalarının bir zamanlar yürüdükleri yolları yaban otlar kaplamış, ya da yabancıların oturdukları köylerini ziyaret edenler de oluyordu. Her ziyaretlerinde bir avuç toprakla, denizin kıyısından kaldırdıkları üç-beş çakıl taş, bir kır çiçeği, bir söğüt veya bir asma dalıyla dönüyorlardı Sürgün Oyerine.

Bizim Savaşçı ihtiyarlamıştı. Avurtları çökük, gözkapakları sarkık, saçları sakalı apaktı. İhtiyar akasya da, Savaşçı gibi, ömrünün son yıllarını yaşıyordu. Gene de kuru dalları arasında yıl yılı çiçek açan dallar da eksik değildi. Kuru dallara bakarken yüreği acıyordu Savaşçının; o dalları kesmek, akasyayı budamak istiyordu ama... onun harcı değildi artık bu soy işler. Gençlerse... Eeeh, gençler! Gençlerin neyineydi akasya! Yalnızca akasya mı? Hiç mi hiç benzemiyorlardı kendi gençliğinin gençlerine. Herşeyleriyle başkaydılar. Giysileri, türküleri, konuşmaları... Yok yook! yurt sevgilerini yitirmiş değillerdi; tersine, daha güçlü, daha da parlak bir ateşle yanıyordu yürekleri içinde yurt sevgisi, ama tuhaf bir biçimde; sevgilerini bile kaba bir biçimde vuruyorlardı dışa.

Akasyanın dibindeki peykede geçiriyordu ihtiyar Savaşçı günlerini. Çok eskimiş ama hâlâ başında taşıdığı fötr kalpağını çıkarıp peykeye koyuyor, başını arkada akasyanın gövdesine yaslayıp, köyünün hâtırasına dalıyordu; köyünün yeşil bağlarını görüyordu; dağların yamaçlarındaki çamları, meşeleri görüyordu; kıyıları, denizi görüyordu; ve şarkılardaki gibi, ne zaman karşıdan bir gemi geçse, gözlerinde kurumuş yaşlarını buluyordu.

Ama her zaman öyle hüzünlü geçmiyordu Savaşçının günleri. Haftada bir, bazan iki kez, torunlarını, Atik'in ve Numüne'nin çocuklarını, komşu çocukları akasyanın dibine toplayıp, kendilerine eski yurt anılarını, belki artık masallaşmış, savaş öykülerini anlatıyordu.

Bir gün gene çocukları toplamıştı çevresine. Çocuklar, her zamanki gibi, parmakları ağızlarında, iri ve alabildiğine açık gözleriyle savaşıya bakıyorlardı. Bizim ihtiyar savaşçı; "Zaman zaman içinde..." diye söze başladığı zaman, karşığı evin duvarı gerisinden bir grup genç çıktı, güçlü adımlarla akasya ağacına doğru yürüyerek, Savaşçının on adım kadar uzağında durdular. On kadar genç vardı grupta. Tümünün sırtlarındaki meşin ceketleri apoletli ve demir düğmelerle kakmalıydı; her biri uzun saçlıydı; bazılarının başlarında David Crocket'vari fötr

kuyruklu kalpakları vardı. Biri önderdi galiba; sarı bıyıklıydı, kumral saçları omuzları üzerine dökülüydü; ve omuzuna yüce bir gitar asılıydı. Genç adam birileriyle bıçak döğüşü yapmıştı anlaşılan; dudağının sol köşesinden çekilen bıçak, sol kulağı dibine dek uzadığı gibi, kulağının yarımını da kesip atmıştı. Çirkindi yüzündeki yara. Kimin oğluydu bilmiyordu Savaşçı. Gencin kendisi de bilmiyordu belki kimin oğlu olduğunu.

Durduğu yerden uzunca bir süre ışıltılı gözleriyle baktı genç adam bizim Savaşçının yüzüne. Sonra "Sen bu çocuklara gene masal mı söylüyorsun?" diye sordu. Bizim Savaşçı "Evet" dedi. Gitarlı genç iki adım daha Savaşçıdan yana atarak, elini kaldırdı, parmaklarını avucunda toplayıp sıktı, yumruk yaptı ve yumruğunu kendi çenesi altına götürdü.

"Bu çocuklara masal değil, gerçeği söyle!" diye bağırdı. Ve yumruğu hâlâ sıkılı: "Çocuklara gerçeği söylemezsen, bu yumruğu senin ağzına tıkarım ve bak!.. O zaman hiçbir şey söyleyemezsin!"

İhtiyar Savaşçı, "Zemane insanları... ne Tanrı'ya inanırlar, ne de Peygambere saygıları var" dedi içinden.

"Anladın mı?" dedi gitarlı genç.

"Benim masallarımın tümü gerçek" dedi Savaşçı, çok yavaş bir sesle.

Genç adam hâlâ küskündü.

"Gerçeğin de gerçeği var!" diye bağırdı.

Gencin gürültülü sesini Melek Hanım da duymuş olacaktı ki, kapıda boy gösterdi.

Yaşının hayli ilerlemiş olmasına rağmen, bizim Savaşçı gibi, çöküp çökermiş değildi Melek Hanım. Tersine güçlü, canlı, çevik, hatta hırçındı. Şu anda mutfakta hamur işiyle meşguldü galiba ki, önlüklüydü, elinde oklava tutuyordu. Grubun önünde duran sarı bıyıklı ve gitarlı genç Melek Hanım'ın gözüne ilişince oklavayı başı üzerine kaldırdı, eşikten atladı.

"Hey! Sen!.. Kulaksız Alim! Gene ortalığı karıştırmaya mı geldin buraya? Defol! Defol! Yoksa öbür kulağını itlere yediririm!" diye bağırdı Melek Hanım; ve akasya ağacına doğru yürümeye başlamıştı ki, gençler dönerek alanın karşı yakasındaki evlere koştular.

Melek Hanım Savaşçının çevresindeki çocuklara seslendi:

"Siz onlar gibi olmayın! Onlara benzemeyin sakın!.. Dedenizi dinleyin her zaman!"

Ve dönerek eve girdi. Savaşçıysa yeniden anlatmaya başladı:

"Çok eski bir zamanda... yani benim gençliğimde, birbirinin yanında ve denizin kıyısında, bir köyle bir kasaba vardı. Kasabanın ismi Gurzuf'tu, köyün ismiyse Kızıлтаş'tı. Daha öncede söylemiştim sizlere. Bu köy ve kasaba nerde biliyor musunuz?"

"Biliyoruz!" diye bağırıldılar çocuklar bir ağzıdan.

"Nerde?" diye sordu Savaşçı.

"Bizim yurdumuzda!" diye karşıladılar çocuklar Savaşçının sorusunu.

Ve Savaşçı öyküyü anlatmasını sürdürdü.

Yansılar'dan, (s. 356-362).

A  ı k l a m a l a r :

Okuduğunuz hikâye, 1928-1931 yılları arasında kırk bin Kırimlı Türk'ün sürgün edilişini ve bu sürgünde çektiği sıkıntıları anlatmaktadır. Eserlerinin hemen hemen hepsinde olduğu gibi yazar, bu eserinde de Kırim Türkünün çilesini dile getirmiştir. Yazar, Türkiye Türkçesinde "sanki" kelimesinin taşıdığı mânâyı "dersin" kelimesine yüklemiştir. Meselâ bir yerde, "Oldukları yerde taş kesilmişlerdi dersin" ifadesini kullanmıştır. Türkiye Türkçesinde bu daha çok, "Oldukları yerde sanki taş kesilmişlerdi" veya "Sanki oldukları yerde taş kesilmişlerdi" şeklinde ifade edilir. Bu mânâda "dersin" kelimesine de konuşma dilinde rastlamak mümkündür. Daha çok "dersin ki" şeklinde kullanılır. Ayrıca yine Türkiye Türkçesinde, çok sinirlenmek mânâsına gelen "kanı beynine fırlamak" deyimini Kırim Türkçesi'nde "kanı kafasına taşmak" şeklinde ifade edilmektedir.

Araştırmalar:

1. Hikayenin, Kırım Türkünün hayatıyla ilgisi nedir?
2. Savaşçı, köyüne döndüğü zaman nasıl bir manzara ile karşılaşmıştır ve nasıl etkilenmiştir?
3. Melek Hanım nasıl bir kadındır?
4. Sürgün yerine varıncaya kadar kaç kere ve nasıl yolculuk yaparlar?
5. Akasya ağacının Savaşçı üzerindeki tesiri nedir?
6. Savaşçı'nın ve sürgüne gönderilen diğer insanların hiç bir zaman akıllarından ve gönüllerinden çıkmayan duygu nedir?

CENGİZ DAĞCI

9 Mart 1920'de Kırım'ın Yalta şehrinin Kızıltaş köyünde doğdu. Babası Emir Hüseyin Dağcı'dır. Çocukluğu kıtlık, yokluk ve Rus emperyalizminin zulmü ve büyük baskılar altında geçti. İlköğrenimini köyünde ve Akmesic'te yaptı. Aynı şehirde ortaokulu bitirdi (1938). Kırım Pedagoji Enstitüsü ikinci sınıfında iken II. Dünya Savaşı çıktı. 1940'da askere alınarak Odesa Subay Okulu'nda tank eğitimi gördü. 1941'de Ukrayna cephesinde Almanlar'a esir düştü. Almanlar'ın yenilmesi üzerine esir kampından kurtularak müttefik devletler safına sığındı. 1946'da Londra'ya yerleşti. Hâlen Londra'da ticâret ile uğraşmakta, roman yazmaktadır.

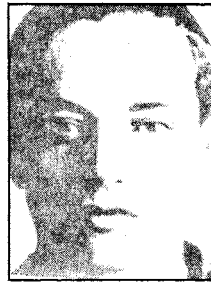
Günümüz romancılarındandır. Eserlerinde Kırım Türkleri'nin 1928'den sonra Rus emperyalizminin zulmü altındaki korkunç hayatını anlatır. Romanlarının sayısı, hacmi ve inandırıcılığı ile Türkiye dışında eser veren Türk sanatçılarının en başta geleni olmuştur.

ESERLERİ : 1. *Korkunç Yıllar* (1956), 2. *Yurdunu Kaybeden Adam* (1957), 3. *Onlar da İnsandı* (1958), 4. *Ölüm ve Korku Günleri* (1962), 5. *O Topraklar Bizimdi* (1966), 6. *Dönüş* (1968), 7. *Genç Temuçin* (1969), 8. *Bâdem Dalına Asılı Bebekler* (1970), 9. *Üşüyen Sokak* (1972), 10. *Yansılar I* (1988), 11. *Yansılar II* (1988), 12. *Yansılar III* (1988), 13. *Benim Gibi Biri*, 14. *Anneme Mektuplar*.

ÖZBEKİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

***Abdülhamit**
Süleyman Çolpan

***Aybek**

ÖZBEKİSTAN TÜRKLERİ

Özbekler üç Türk kavminin birleşmesinden meydana gelmişlerdir: Karluklar, Oğuzlar, Kıpçaklar. Bu üç kavmin izleri dillerinde de görülmektedir. Bugünkü Özbekistan, 1860 ile 1880 arasında Rus işgaline mâruz kalan ve Çarlık Rusyası'nda **Türkistan Umumî Valiliği** adı ile idare edilen Batı Türkistan'ın bir parçasıdır. Türkistan Umumî Valiliği'nin Fergana, Semerkand, Sir Derya vilâyetlerinin birer parçasıyla, Hive, Buhara Hanlıklarının Özbeklerle meskûn olan kısımları, bugün Özbekistan Cumhuriyeti'dir. Merkezi Taşkent'tir. 1989 Rus istatistiklerine göre sayıları 20 milyon civarındadır.

ÖZBEKİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Modern Özbek edebiyatının kökleri Çağatay edebiyatına, diğer bir deyişle Ali Şîr Nevaî, Bâbü'r Şah, Şîbânî Han ve büyük Süfî Ahmed Yesevî gibi sanatçılarla temsil edilen eski Türkistan Türk edebiyatına dayanır.

1860-1910 yılları gelenekçi Orta Asya Türk şiirinden çağdaş Özbek şiirine Geçiş Dönemi'ni teşkil eder. Muhayyir (1842-1918), Mukimî (1850-1903), Zevkî (1853-1921), Fûrkat (1859-1909), Anber Atın (1870-1906), Sadrittin Otâr (1878-1954), Avaz Otâr (1884-1919), Abdurrauf Fîtrat (1886-1938) ve Hamza Hakimzâde Niyazî (1889-1929) Geçiş Dönemi'nin başlıca şairleridir. Şiirde aruz veznini ve dîvan edebiyatı nazım şekillerini kullanmak, Orta Asya Türk toplumunda eskimiş ve çağın ihtiyacına cevap vermeyen yönlerini tenkid, modern eğitim ve bilimin önemini vurgulama ve realizm bu sanatçıların ortak özellikleridir.

Özbek şairleri modern şiiri Osmanlı, Azerî ve Kazan Tatar şairlerinin İstanbul, Bakü, Bahçesaray ve Kazan gibi XIX'uncu yüzyıl Türk kültür ve sanat merkezlerinde basılan gazete, dergi ve kitaplar vasıtası ile tanınırlar. Özbek Türk edebiyatında gerçek yenilik bu eserlerin Özbek topraklarına girmesinden sonra görülür.

Modern Özbek Türk edebiyatı Abdurrauf Fîtrat'ın 1918'de kurduğu **Çağatay Güringi** adlı yazarlar birliği etrafında toplanan sanatçılar tarafından meydana getirilmiştir. Bunlara **Ceditçi şairler** denir. Ceditçilerin en büyüğü Abdülhamid Süleyman Çolpan'dır. Bu topluluk içinde Elbek (1839-1939), Batu (1904-1940), Şakir Süleyman (1900-1942), Aybek (1905-1968), Aydın (1906-1953), Gayretî (1905-1940), Hâmid Alimcan (1909-1944), Gafur Gulam (1903-1966), Mirtemir (1910-), Zülfîya (1915-), Zafer Diyar (1912-

1946), Kâmil Yaşin (1909-)'in adlarını da anmak gerekir. Sonraları bu şairlerden Elbek, Batu, Musa Taşmuhammedoğlu, Aybek ve diğerlerinden meydana gelen bir grup Çolpan'ın şiir anlayışına bağlı kalarak millî edebiyatı devam ettirmişler, bu yüzden 1937 ile 1940 yılları arasında baskı altında tutulmuşlar, bir kısmı tutuklanarak sürülmüş, bir kısmı öldürülmüştür. Bir diğer kısmı da II. Dünya Savaşı'nın başlaması ile cepheye sürülmüş, bunlardan bazıları orada ölmüş, kimi sakat kalmış, kimi de esir düşmüştür. Ceditçi şairlerin ikinci grubu Sovyet hükûmetinin emrine girip Sosyalist Realizm akımına uygun olan propaganda şiirleri yazmışlardır. Stalin'in ölümü (1953) ve Kruşçev'in iktidarı ile Özbek edebiyatında nisbî bir rahatlama görülür. Sadece rejimin propagandasını yapan eserlerin yanında lirik şiirler de ortaya çıkar. Lirik şiirlerin en yoğun olduğu yıllar 1960-1970 arasındır. Günümüzde ise genç ozanlar Çolpan ile başlayıp Aybek ile sürdürülen sembolizmi devam ettirirler. Yaşayan şairlerin en büyüğü, en meşhuru Erkin Vahidov'dur. Vahidov ve onu takip eden Berat Baykabilov, Abdullah Aripov, E'tibar Ahunova, Gülçehre Cöreyeva, Aziz Abdürrezzak, Rauf Parfi, Cemal Kemal ve Aman Matcan gibi genç Özbek şairleri şekil bakımından eski, muhteva bakımından da çağdaş bir şiir ortaya koymuşlar, millî tarihe, millî mirasa, Orta Asya Türklerinin yetiştirdiği Ali Şîr Nevâî, Uluğ Bey, Farabî ve İbni Sînâ gibi Türk büyüklerine sahip çıkan, onları öven şiirler yazmışlardır.

Özbek edipleri roman ve hikâye sanatını da Osmanlı, Azerî ve Tatar Türk edebiyatçılarının aracılığı ile tanıdılar. Özbeklerin ilk romancıları Mirmuhsin Sermuhammed ile Hamza Hâkimzâde Niyazî, ilk hikâyecileri de Çolpan ile Abdullah Kadirî'dir. 1920'den sonra gelişen Özbek roman ve hikâyeciliği üzerinde Abdullah Kadirî (1894-1940) ile Sadriddin Aynî (1878-1954)'nin tesiri büyüktür. Bu iki sanatkâr, konusunu Özbeklerin uzak ve yakın tarihini teşkil eden eserler verdiler. 1930-1940 yılları arasında sanatçılar sindirildiği için millî edebiyat suskunluk dönemine girdi. İkinci Dünya Savaşı yıllarında görülen hürriyet havası da uzun sürmedi. Savaşın sonunda Stalin yeniden edebî eserler üzerinde sansür uygulattı. Roman yazarı ve hikâyeciler Stalin'in ölümünden sonra kısmen rahatladılar ve özellikle 1960 yılından sonra tarihî roman ve hikâyelere ağırlık verdiler. Lâkin Sovyet yöneticileri Özbek yazarlarını hiçbir zaman serbest bırakmadılar.

Meşhur Özbek romanlarına Aybek'in *Balalık* ve *Ulug Yol'u*, Mirzakalan İsmailî'nin *Fergâne Tan Atgunça'sı*, Adil Yakubov'un *Ulug Bek Hazinesi*, Askad Muhtar'ın *Çınar'ı*, Mirkerim Asım'ın *Ceyhun Üstide Bulutlar'ını* ve nihayet Memedali Mahmudov'un *Ölmes Kayalar'ı* örnek olarak gösterilebilir. Hikâyeciler arasında da Saïda Zunnunova, Ölmes

Ömerbek, Seyyar, Nurali Kabul, Nazar Eşankul ile Selâmet Vefa'nın adları anılmaya değer.

Özbek edebiyatının ilk piyes yazarı Mahmud Hoca Behbudî (1874-1919)'dir. Ancak piyes sanatının gelişmesinde en çok emeği dokunan Abdurrauf Fitrat (1886-1937) ile Çolpan'dır. (Fitrat'ın tiyatro eserleri: *Hint İhtilâlcileri*, *Ebu Müslim*, *Ebü'l-Feyz Han*, *Timur'un Saganası*.)

1930-1950 yılları arasında genellikle Komünist Partisi çizgisinde ve sadece o ideolojiyi propaganda eden piyesler yazıldı. Özbek tiyatro edebiyatı ancak 1960 yılından sonra Uygun, M. Şeyhzâde, Askad Muhtar, Said Ahmed, Erkin Vahidov, Âdil Yakubov ve Abdülkahhar İbrahimov'un eserleri ile varlık gösterebilmiştir.

K a y n a k ç a :

1. Çolpan, *Uyganış*, Taşkent 1922.
2. Aybek, *Tuygular*, 1926.
3. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1972.
4. Baymirza Hayit, "Çağdaş Özbek-Türk Edebiyatının Zirvede İki Şairi: Kadirî ve Çolpan", *Türk Dünyası Araştırmaları*, S. 15, İstanbul, Aralık 1981.
5. Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, Ankara 1989.
6. Timur Kocaoğlu, "Özbek Edebiyatı", *TDEK*, C. III, Ankara 1992; "Çolpan'ın Şiirlerinde Tabiat ve Hürriyet Duygusu", *Türk Edebiyatı*, S. 242, Aralık 1993, s. 41-45.

"ÖZBEK EDEBİYATI"

Son yıllarda genel olarak bütün Türk boylarında, ayrı olarak ise Özbek yazar ve şairlerinde geçmişe, tarihe olan ilginin arttığını müşahade ediyoruz. Buna sovyet propogandasının Türklere herşeyi bize borçlusunuz, geçmişinizde hiçbir şey yok idi mealindeki propogandalarının da etkisi olmuş olabilir. Başka bir ifade ile Türkler geçmişlerini aramaya başladılar. Tabî ki bu arama rejimin müsaade ettiği oranda olmaktadır. Bu arayış kendini yazar ve ediplerin tarihi konuları işleyen eserlerinde sezilmektedir. Meselâ Özbek yazarlarından Aksad Muhtar, *Çınara* (Çınar) (Moskova, Sovyetskiy Pisatel Serisi, 1977) adlı eserinde bin yıllık bir Çınar'ı işliyor ve romanın kahramanı Akil "tarih ancak bugün başlamadı" diyerek geçmişe kötüleyenlere cevap veriyor. Başka bir Özbek yazarı mirmuhsin, *Zodçiy* (Zatçı-Mimar) (Moskova, Sovyetski Pisateli Serisi, 1978) adlı tarihi romanında Timurlular devrini canlandırarak ortak Türk kültüründen bahsediyor. Diğer bir Özbek yazarı

Mamadali Mahmud(ov) 1981 yılında "*Şark Yıldızı*" adlı edebî dergide yayınlanan romanında ise Orta Asya'nın Rus işgali altına girme devrini canlandırmıştı. Bu eser çok tutulunca tarihî gerçekleri tahrifle suçlandı. Diğer Türk boylarındaki tarihi roman akımlarına örnek olarak Kazak romancısı Olcas Süleyman(ov)'un "*Az i ya*" (Az ve Ben) (Alma Ata 1975), meşhur Kırgız yazarı Çingiz Aymat(ov)'un "*I dolşe veka dlitsya den*" (Bir gün bir asırdan fazla sürer) (Frunze 1981) ve Tatar yazarı Nurihan Fettah "İtil suu aka torur" (Kazan 1980) gösterebiliriz.

Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası* , (s. 185).

ÇOLPAN

①

Özbek Türkçesi ile:

KÜZ

Kömkök eken sargaydılar yapraklar
Ağrık, mağlub, tutkun Şarknın
Buzlukların közleri kim, oynaklar
Galib Garbnın kanga tolgan közidek.

Kara bulut tödesi kim köklerni
Şarknı yapan perde yanlıg yapmışdır;
Küz koşunu agu tolug oklarını
Yaz bağrıga heç sanaksız atmışdır!

Belâ yanlıg katar-katar çizilib,
Kök yüziden kargalar hem ötelər;
Şarkdek içden yaşırına ezilib,
Köp cânlılar songı tınnı küteler.

Bütün barlık-çağlık öçiş aldıda.
Savuk, kara kışga köçiş aldıda...

Türkiye Türkçesi ile:

GÜZ

Yemyeşil iken sarardılar yapraklar
Ağrılı, mağlup, tutsak Doğu'nun yüzü gibi;
Kasırgaların gözleri cilveyle oynasır
Galip Batı'nın kanla dolmuş gözü gibi.

Kara bulut kümesi gökleri
Doğu'yu örten perde gibi örtmüştür;
Güz ordusu zehir dolu okları
Yaz bağrına sayısızca atmıştır!

Belâ gibi arka arkaya dizilip,
Gökyüzünden kargalar da geçerler;
Doğu gibi içten gizlice ezilip,
Çok canlılar son nefesi beklerler.

Bütün varlık, hayat bitmek üzere.
Soğuk, kara kışa göçmek üzere...

Buhara, 4 Kasım 1921, *Uyanış*'tan, (s. 6). Çev.: Timur Kocaoğlu

A  ı k l a m a l a r :

Çolpan, susturulan, isyanları bastırılan bir milletin şairidir. Bütün Orta Asya esir Türk elleri şairleri gibi o da duygu, düşünce ve hayallerini semboller yoluyla anlatmıştır. Esir Özbeklerin hâlini anlatan *Güz* şiiri basit bir tabiat tasviri değildir. Burada *sonbahardaki tabiat olayları* Doğu ile Batı arasındaki mücadelenin, *sarı yapraklar* Doğunun ağırlı, yenik ve esir yüzünün, *kasırgalar* Batının cilveyle oynayan kanlı ve galip gözünün, *sonbahar* ve *kış* tutsaklığın, *ilkbahar* ile *yaz* hürriyetin, *kar*, *karga* ve *kara bulut* işgalcilerin, *kuş*, *çiçek* ve *kız* da esir Doğu Türk ellerinin sembolüdür. Şair, şiir boyunca mağlup Doğunun, Batılılar -ki burada kastedilen Ruslar'dır- tarafından işgal edilmesini vurgular.

Şair, vatanının hâlini anlatırken kendi ruh hâlini, düşüncelerini bir elbise gibi tabiata giydirir; tabiat bir ayna gibi şairin hislerini yansıtır. Bunun daha çok romantizmin özelliği olduğunu biliyoruz.

A r a ş t ı r m a l a r :

1. Şimdi sarı olan yapraklar evvelce hangi renktedir? Şair bu renk ile neyi anlatmak istemiştir?
2. Doğunun yüzüne ait sıfatları şiirden bulup gösteriniz.
3. İlk iki mısrada bir benzetme sanatı vardır. Buna dikkat ederek iki mısraı tek bir nesir cümlesi hâline getiriniz.
4. Şiirde geçen "perde" sözü ile şair neyi kasdetmiş olabilir?
5. "Güz ordusu" tamlamasında hangi edebî sanat vardır? Aynı mısrada bir de teşhis sanatı vardır. Niçin? İzah ediniz.
6. Karga sürülerinin gökyüzünden arka arkaya geçmeleri ile Özbek Türklerinin tarihi arasında bir ilgi var mıdır? Araştırınız.
7. Bu şiirde şair iyimser midir, kötümser midir?
8. Şiirin nazım şekli *sonedir*. Ancak bu sonenin hangi milletin edebiyatında görüldüğünü edebiyat terimleri sözlüklerinden araştırınız. İngiliz, Fransız ve İtalyan sonelerinin arasındaki farkı gösteriniz.

②

HALK**Özbek Türkçesi ile:**

Halk tenizdir, halk tolkundur, halk küçdir,
 Halk isyândır, halk alevdir, halk öçdir...
 Halk kozgalsa küç yokdır kim tohtatsun;
 Kuvvet yok kim halk istegin yok etsün.

Türkiye Türkçesi ile:

Halk denizdir, halk dalgadır, halk güçdür,
 Halk isyandır, halk alevdir, halk öcdür,
 Halk ayaklanırsa, güç yok ki (onu) durdursun;
 Kuvvet yok ki, halk isteğini yok etsin.

Halk isyânı saltanı yok kıldı,
 Halk istedi, tâc ve tahtlar yıkıldı..

Halk isyanı saltanatı yok etti,
 Halk istedi, tac ve tahtlar yıkıldı...

Halk istese âzâd bolsun bu ölke,
 Ketsün unın başıdaki kölenke,
 Bir kozgalur, bir köpürer, bir kaynar,
 Bir intilür, bir havlıkâr, bir oynar,

Halk isterse hür olsun bu ülke,
 Gitsin onun başındaki gölge.
 Bir ayaklanır, bir köpürür, bir kaynar,
 Bir arzular, bir heyecanlanır, bir kıyıldar,

Yoklıknı da, açlık nı da yok eter
 Öz yurtını her nersege tok eter...

Yokluğu da, açlığı da yok eder,
 Öz yurdunu her şeye tok eder...

Bütün küçni halk içiden alaylık,
 Kuçak açıb halk içige baraylık!

Bütün gücü halk içinden alalım,
 Kucak açarak halk içine gidelim.

Çolpan, *Uyganiş*'dan, (s. 11).

Çev.: Timur Kocaoglu [*TDEK*'ından, C. III, s. 759-760].

③

ZİYÂ-YI KAMER

Kamer ziyâsını döktükçe dalgalı denize
 Gelir hayâlîme, geçmiş o ömr-i aşk ve heves;
 Yüzün ziyâsını serper gece bu soluk benize
 Gönül talatıma başlar; fakat yüzünde kafes.
 Gönül kafesde talatımla uğraşırken, ben
 Zavallı ben gene âvâre aşkın ardından
 Koşar, gider; gene emeli bulmayarak
 Döner, gelir, dökerim katreler... sedef gibi ak!

Deniz miyah-ı kebûtiyle işte çalkanarak,
 Talatımla da müdavim... ben işte aldanarak
 Gönül talatımla: "Aşk gel, bırakma" derim,
 Ve şöyle aşk-ı serâbın elinde cân veririm...

Denize talatımı, üstünde bir yığın periler,
 Beyaz, hafif, sise benzer zarif tılsımla,
 Kamer ziyâsını okşar ve raks eder, sevinir,
 Deniz kucağı oyun bağçesi güler, oynar,
 Ben işte sevgili ümidler... ve son teneffüsle
 Nefes alır ve gene râhıma girer giderim,
 Bu yolda canımı -hiç şüphesiz- fedâ ederim...

Kamer ziyâsını serper o dalgalı denize,
 Yüzün ziyâsını serper bu sopsoluk benize...

(2 Şubat 1922)

(Çolpan bu şiiri Osmanlı Türkçesi ile yazmıştır) *Uyganış*'dan, (s. 38)

[TDEK'ından, C. III, s. 760-761.]

ÇOLPAN

1987 yılında Özbekistan'ın Fergane vilayetine bağlı olan Andıcan şehrinde doğdu. Asıl adı Abdülhamid Süleyman'dır. Çolpan (yani Sabah Yıldızı) onun takma adıdır. Özbek medreseleri ile Rus okullarında tahsil gördükten sonra meşhur Özbek şair ve yazarı olan Abdür-rauf Fıtrat'ın idare ettiği Çağatay Gürüngü adlı sanat ve edebiyat derneğinde çalıştı. Şiirleri yüzünden sekiz defa tutuklandı. Stalin devrinde, 1937'de, Taşkent'te yapılan bir yazarlar toplantısında, "eserlerinde, ideolojik açıdan komünizm dışı meselelerle uğraştığı için, davaya ihanet ettiğini söyleyerek suçunu itiraf etmesini" istediler. Çolpan, "Siz beni üç gün içinde ıslah edemezsiniz" diye cevap verdi. Bu olaydan sonra, halk düşmanı ve milliyetçi olmakla suçlanıp tutuklandı ve "Aydınları Temizleme" hareketleri esnasında, 1938'de kurşuna dizildi. Şehit edilişinden 19 yıl sonra 1957'de, Çolpan'ın medenî hukuk yönünden suçsuzluğu yöneticiler tarafından kabul edildi; ancak eserlerinin neşrine izin verilmedi.

Çolpan, Özbek edebiyatının Yenilikçi Dönem şairlerinin en büyüğüdür. Hâlâ yaşayan pek çok Özbek şairi üzerinde sanatı ve düşünceleri ile tesirli olmuştur. İlk şiirleri Genç Özbek Şairleri adlı antolojide yer alır (Taşkent, 1922). Bu şiirlerinde Ali Şîr Nevâî'yi, Fuzûlî'yi ve Tagore'u örnek aldığını söyler. Daha sonraki şiirlerinde şahsiyetini bulmuştur. Çolpan, duygulu, ateşli, zeki, korkusuz ve tavizsiz bir hürriyet şairidir. Şiirlerinde halkının Stalin dönemindeki dertlerini, özlemlerini sembollerle terennüm ediyor, milletin duygu ve düşüncelerine tercüman oluyordu. Özbekistan Türklerinin Sovyetler'e karşı verdiği bağımsızlık mücadelesine ömrünün sonuna kadar inançla destek verdi. Çolpan aynı zamanda Doğulu milletlerin problemleri ile de ilgilendi. Lirik bir şairdir. Şiirlerini daha çok hece ölçüsü ile halk şiiri tarzında yazar. Özbek Türk şiirine sade dili ve orijinal üslubu ile yenilikler getirmiş, edebiyat sanatına yeni bir şekil ve yön vermiştir. Münekkitler onu "Özbeklerin Puşkin'i" diye nitelendirirler. Çolpan'ın sanatında Orta Asya halk şiirinin, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin, Mehmet Emin Yurdakul ve Mehmet Akif gibi Türk şairlerinin tesiri vardır.

Çolpan çok okuyan bir şairdi. Çok kültürlü idi. Doğuyu ve Batıyı iyi tanıyor-
du. *Şûrâ* dergisinde, *Maarif* ve *Okutguçi* dergisinde çıkan yazı ve tercümeleri ile

Hintli şair Rabindranath Tagore'u Özbek halkına tanıtır. Puşkin'in şiirlerini, Maksim Gorki'nin *Ana'sını*, Gotz'un *Trandot'unu* ve W. Shakespeare'in *Hamlet'ini* Özbek Türkçesine çevirmiştir. Bu tercümelerindeki başarısı çağdaşı olan münekkitletlerce övülmüştür.

Sanatkâr aynı zamanda iyi bir hikâyecidir. 1925-1927 yılları arasında *Güzel Makaleler* dergisinde (Taşkent 1925-1927) neşrettiği hikâyeleri ile bu alandaki kabiliyetini isbat etmiştir.

Sanat hayatına 1917 yılında yazdığı, sade bir vatandaşın hayat mücadelesini anlatan Halil Ferenk (Kurnaz Halil) adlı dramı ile başlamıştı. Çolpan oyun yazarı olarak da parlak bir sanatkârdır.

ESERLERİnden bazıları: **Şiir kitapları:** 1. *Uyganış* (1922), 2. *Bulaklar* (1924), 3. *Tan Sırları* (1926), 4. *Koşuklarım* (1935), 5. *Gece ve Gündüz* (1937). **Piyesleri:** 1. *Halil Ferenk* (1917), 2. *Yarkın Ay* (6 perde, 1920, 1926), 3. *Yana Üylenemen* (1928), 4. *Uzun Kulaklı Baba*, 5. *Zaman Hatunu*, 6. *Müthiş Yumruk*, 7. *Yoldaş Karşibayev*, 8. *Goar'nın İsyanı*. **Diğer eserleri:** *Geçe* (roman, 1936), *Hamlet* (tercüme, 1934), *Seyahat Eden Kız* (Tagore'dan tercüme).

AYBEK

Özbek Türkçesi ile:

ERKİN KUŞ

Melek kebi güzel bir kuş,
Tal şâhığa kelip kondı.
Dedim: "Kuşça, yanıma tüş,
Yaş könlümge elem toldı.
Bir az küyle, şe'rin söyle,
Mahzun ruhim kanat kaksın!
Sırlı, güzel nagmelerin
Amelimnin şem'in yaksın."

Türkiye Türkçesi ile:

ÖZGÜR KUŞ

Melek gibi güzel bir kuş,
Dal ucuna gelip konu.
Dedim: "Kuşçuk, yanıma in,
Genç gönlüme elem doldu.
Biraz öt, şiirin söyle,
Üzgün ruhum kanat açsın!
Sırlı, güzel ağmelerin
Emelimin mumun yaksın."

- "Yandım erknin sevdasına,
Kafeslerden cüde bezdim.
Bakçalarının hicrânında
Yüregi kan tutkun edim."

- "Yandım özgürlüğün sevdasında,
Kafeslerden (de) çok bezdim.
Bahçelerin özleminde
Yüreği kan tutsak idim."

"Koy, çakırma kökke uçay,
Erkinlikke endi çıkay;
Bahar kelib, her yan küldi,
Ççeklerni bir az kuçay!"
Deye kuşça her yan bakdı.
Tınık kökke kanat kakdı.

"Bırak, çağırma göğge uçayım,
Özgürlüğe şimdi çıkayım;
Bahar gelip her yan güldü,
Ççekleri biraz sarayım!"
Diyerek kuşçuk her yana baktı.
Durgun göğge kanat açdı.

Tuygular'dan (1926)

Çev.: Timur Kocaoğlu

(TDEK'ından, C. III, s. 761)

Açıklamalar:

Aybek'in 1924 yılında yazdığı Erkin Kuş (Özgür Kuş) adlı şiirini okudunuz. Aybek de ustası Çolpan gibi milletin içinde bulunduğu kötü şartları, esareti, susturulmuş ve sindirilmiş halkının özlemlerini şiirde semboller kullanmak suretiyle ifade etmiştir. Bu şiirde ayrıca lirizm, duygu unsuru da ağırlıklı olarak hissedilmektedir.

Araştırmalar:

1. Aslında özgürlüğe muhtaç olan kuş mu, yoksa şair midir?
2. İlk kıtadaki hangi söz ve kelimeler kuşun Özbek şairi sembolize ettiğini gösteriyor?
3. Kuş niçin şairin yanına gelmez?
4. Kuşun özlemi nedir?
5. Şiirin teması nedir?
6. Orijinal metni dikkatle okuyup Özbek Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasında ortak olan kelimeleri bir liste halinde yazınız.
7. Yine şiirin orijinal metnine bakarak veznini bulunuz.
8. Şiirin kafiye örgüsünü bir şema halinde gösteriniz.

AYBEK

10 Ocak 1905 tarihinde Taşkent'te doğdu. Asıl adı Musa Taşmuhammedoğlu'dır. İlk ve orta öğrenimini cedit usûlü (yenilikçi) okullarda yaptı (1921). Nevâî Yüksek Okulu'nu bitirdi (1925). Bir müddet öğretmen olarak çalıştıktan sonra Leningrad İktisat Enstitüsü'nden mezun oldu (1930). Özbekistan üniversitelerinde öğretim üyeliği (1930-1953) ve Özbekistan Yazarları Kurumu başkanlığı yaptı (1945-1950). Özbek Tili ve Edebiyatı dergisi başyazarlığı görevinde bulundu (1958-1968). 1 Temmuz 1968'de vefat etti.

Aybek, Özbek edebiyatının Çolpan'dan sonra en büyük şairidir. Çolpan'ın yolundan yürüyerek milletin içinde bulunduğu kötü durumu semboller kullanarak şiir diliyle anlatmıştır. Ceditçilik denilen millî edebiyatın da önde gelen romançılarındandır. Romanlarının konusunu çoğunlukla Özbek tarihinden seçmiştir.

Aybek'in bütün eserleri on dokuz cilt halinde yeniden yayımlanmıştır. Bu seri **Eserler** adını taşır. İlk cildinde şiirleri yer alır. İlk şiirleri *Tuygular* adlı kitapta toplanmıştı (1926). Romanlarından bazıları: *Kutluk Han* (1926), *Navât* (1944), *Balalık* (1963), *Ulug Yol* (1967). Yazar, *Nevâî* romanı ile Sovyet Devlet Ödülü'nü kazanmıştır.

TÜRKMENİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

*** Ata Atacanoglu**

TÜRKMENİSTAN TÜRKLERİ

Asya'daki bağımsız Türk devletleri arasında, Kazakistan'dan sonra en geniş topraklara sahip olan Türkmenistan'ın yüzölçümü 488.100 km²'dir. Topraklarının % 90'ı çöldür. Nüfusu, 1989 yılı sayımına göre 3.534.000'dir.

Bugünkü Türkmenistan toprakları üzerinde tarih boyunca Köktürkler, Uygurlar, Karahanlılar, Büyük Selçuklular, Moğollar, Timurlular ve Hıve Hanları hâkimiyet kurmuşlardır. Türkmenler ile Ruslar arasında ilk ciddi temas 1717'de olmuş, Rusların istilacı birlikleri geri püskürtülmüştü. Lâkin 1869 yılından itibaren on beş yıl süren Rus saldırıları sonunda Türkmenistan tamamen Çarlık Rusyası istilasına uğradı. 1717-1720 yılları arasında ülkede iç savaş cereyan etti. 1922'de Türkmenistan tamamen kızıldurdunun kontrolüne girdi. 22 Ekim 1991 tarihinde de bağımsızlığına kavuştu.

TÜRKMENİSTAN TÜRKLERİ EDEBİYATI

Türkmenlerin çok zengin folkloru ve halk edebiyatı vardır. *Leyli bile Mecnûn*, *Yusuf bile Züleyha*, *Zohre bile Tahır*, *Aslı bile Kerem* gibi halk hikâyeleri her zaman, her devirde halk arasında anlatılmıştır. Bilhassa *Koroğlu* destanı ile *Şahsenem bile Garip hikâyesi* Türkmenistan halkının çok sevdiği halk edebiyatı ürünlerindendir.

Türkmenler, klâsik edebiyatlarını Hoca Ahmed Yesevî (öl. 1166) ile başlatırlar. *Kıssa-i Yûsuf* şairi Âlî (XIII'üncü yy.) ve Benâî (XV'inci yy.) ile sürdürülen bu edebiyat asıl eserlerini XVIII'inci yüzyıldan itibaren verir. Dinî ve tasavvufî eserler sahibi Âzâdî (1700-1760), Mahtumkuli (1730-1780), Kemine, Molla Nepes, Seidî, Zelîlî XVIII ve XIX'uncu yüzyılın tanınmış Türkmen sanatçılarıdır. Bu gruptan bilhassa Mahtumkuli ile Kemine, Türkmen düşüncesi üzerinde tesirli olmuşlardır. Millî ruhun canlı tutulması, düşmana karşı direnmenin teşvik edilmesi, Türkmen birliğinin sağlanması ve Türkmen Türkçesi'nin edebiyat dili olması konularında da yine bu iki şairin, bilhassa Mahtumkuli'nin rolü büyüktür.

Mişkin Kılıç, Bayram Şanır, Kör Molla, Molla Murat ve Durdu Kılıç da millî gururu okşayan şiirleri ile meşhur olmuş XIX'uncu yüzyıl sonu ve XX'nci yüzyıl başlarında yaşamış Türkmen şairleridir.

Modern Türkmen edebiyatının en meşhur şairi Ata Atacanoğlu'dur. Bundan başka Saylan Muratof, Atamırat, Atabayev, Akmuhammed Velsapar, Bayram Cudiyev gibi sanatçıların isimleri de zikre değer.

Kaynakça :

1. L. Basın, Le Turkméne, *Fundamenta I*, Paris 1959.
2. "Atacanof Ata", *Türkmenistan Sovyet Ansiklopedisi*, C. I, Aşkabad 1974, s. 219.
3. "Türkmenistan Edebiyatı", *Türkmenistan Sovyet Ansiklopedisi*, C. VII, Aşkabad 1978, s. 355.
4. Yavuz Akpınar, "Ata Atacanof", *Kardaş Edebiyatlar Dergisi*, S. 5, Ocak-Şubat-Mart 1983, s. 16-20.
5. Ahmet Caferoğlu, "Doğu ve Batı Türkistan Türkleri", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, C. II, S. 7-8, İstanbul, Aralık 1985, s. 28-32.
6. *Edigenim Edi Yıldız*, 1-2, Aşkabad 1989.

ATA ATACANOĞLU

①

Türkmen Türkçesi ile:**GÜLÜM BAR, GÜLZARIM BAR**

Gülüm bar, gülzarım bar,
 Al yanaklı yarım bar,
 Al yanağı nar yalı,
 Ak alkımı gar yalı,
 Dünya güzelliğinin
 Barı şonda bar yalı.

Sergin seher çağında
 Alma yığya bağında.
 Şeyle bir on nezi bar,
 Şeyle bir ovazı bar,
 Gözi gidye yigitlen
 Huşi göçye yigitlen
 Sesin eşden çağında.

Goy, gözleri gitmesin,
 Hiç kem umit etmesin,

Türkiye Türkçesi ile:**GÜLÜM VAR, GÜLZARIM VAR**

Gülüm var, gülzarım var,
 Al yanaklı yarım var,
 Al yanağı nar gibi,
 Ak gerdanı kar gibi,
 Dünya güzelliğinin
 Hepsini şunda var gibi.

Serin seher çağında
 Elma yığıyor bağında.
 Şöyle bir mes'ut hâli var,
 Şöyle bir âvâzı var,
 Gözü gidiyor yigitlerin
 Akli göçüyor yigitlerin
 Sesini işittikleri zamanda.

Koy, gözleri gitmesin,
 Hiç kötü (şey) ümit etmesin,

Menin messan maralım
Menden özge seretmez,
Menden özge hiç yigit
Yüreginde yer etmez.

Benim âsûde maralım
Benden başka(sını) seyretmez,
Benden başka hiç (bir) yiğit
Yüreğinde yer etmez.

Gülüm bar, gülzarım bar,
Al yanaklı yarım bar,
Al yanağı nar yalı,
Ak aklımı gar yalı,
Dünye güzelliginin
Barı şonda bar yalı.

Gülüm var, gülzarım var,
Al yanaklı yarım var,
Al yanağı nar gibi,
Ak gerdanı kar gibi,
Dünya güzelliğinin
Hepsi şunda var gibi.

Kardaş Edebiyatlar'dan, (s. 16).

A r a ş t ı r m a l a r :

1. Şiir hangi ölçü ile yazılmıştır? Duraksız mısraları gösteriniz.
2. Kafiye örgüsünü bir şema halinde gösteriniz.

3. Şiirde övülen kimdir? Bu güzelin fizikî güzellikleri ile bunların benzetildiği unsurları tesbit ediniz. Bu şiirde anonim halk edebiyatı benzetme unsurlarının hangileri yer almıştır?

4. Övülen güzelin sesi nasıldır? Âşıklar üzerinde ne gibi tesirler uyandırır?

5. Üçüncü kıtada "Koy, gözleri gitmesin" yani "bakmasınlar" ve "Hiç kötü (şey) ümit etmesin" sözleri ile şairin neyi kastettiğini bir de siz kendi dilinizle ifade ediniz.

6. Şiirin teması nedir?

K e l i m e l e r :

alkım: gerdan
alma: elma
bar: var
barı: hepsi
eşden: iştikler
gar: kar
gidye: gidiyor
goy: koy, bırak
göçye: göçüyor
gülzar: gül bahçesi
huş: akıl
kem: kötü
maral: ceylan

messan: âsûde, rahat
nez: hâl
on: mesut
ovaz: âvâz, ses
özge: başka
seher: tan vakti
seretmez: seyretmez
sergin: serin
şeyle: şöyle
şonda: şunda
yalı: gibi
yığya: yığıyor
yigitlen: yigitlerin

②

ÇAL DÜTARIM

Türkmen Türkçesi ile:

Bugün yine bağda gördüm,
 Tezelendi köne derdim,
 Vah üyrek diyen eden ok,
 Yagsa baş alıp giderdim.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Elden gitdi ıgtıyarım.

Gözüm açıp, görenim ol,
 Barlığımı berenim ol,
 Avçı bolup, ata bilmen,
 Kovup yören cerenim ol.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Yar bolmasa, yok mıdarım.

Sen söyende, ol söymese,
 Sen köyende, ol köymese,
 Ören erbet bolar eken
 Lâf atanda, ol duymasa.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Belki ayan bolar zârım.

Türkiye Türkçesi ile:

Bugün yine bağda gördüm,
 Tazelendi eski derdim,
 Vah yüreğin dediğini dinleyen eden yok,
 Yohsa başımı alıp giderdim.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Elden gitti ihtiyârım.

Gözüm açıp gördüğüm o,
 Varlığımı verdiğim o,
 Avcı olup atamam,
 Kovup sürdüğüm ceylanım o.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Yar olmasa, yok müdârâm.

Sen sevdiğinde o sevmese,
 Sen yandığında o yanmasa,
 Çok kötü olur imiş
 Lâf atıldığında o duymasa.
 Çal, dütarım,
 Çal, dütarım,
 Belki ayân olur zârım.

ATA ATACANOĞLU

Modern Türkmen edebiyatının meşhur şair, yazar, gazeteci, hikâyeci, mütercim ve piyes yazarlarından olan Ata Atacanoğlu, 15 Aralık 1922 tarihinde Türkmenistan'ın Marı şehrinde doğdu. İlk tahsilini Köy Okulu'nda yaptı. Taşkent'te Türkmen Tekniker Okulu'nu (1937), Aşkabat'ta Pedagoji Enstitüsü'nü bitirdi. 1947'de gazetecilik kurslarına katıldı. Sovyetler Birliği Yazarlar Şurası Yüksek Edebî Kursları'nı tamamladı (1959-1960). Tagtabar'da öğretmenlik yaptı. Bir yandan da matbuatta çalıştı. 1964-1971 yılları arasında Devlet Matbuat Komitesi Başredaktörlüğü yaptı. Yüksek Sovyet üyesi oldu. 1971-1972 yıllarında da Türkmen Yazarlar Birliği başkan yardımcılığını yürüttü.

Sanat hayatı *Alma Yene Gülleyer* adlı şiir kitabı ile başlar (1948). Daha çok samimi duygular taşıyan lirik şiirleri ile meşhur olur. Hem hece vezni ve hem de vezinsiz yazdığı bu şiirlerinde dili çok sade, üslûbu akıcı ve sürükleyicidir. Kafiye ve ahenge önem verir. Şiirlerinin pek çoğu bestelenmiştir. Bazı şiirlerinde de sosyal ve ahlâkî problemleri ele alır. Bu tür şiirlerini manzum hikâye tarzında yazar. Tiyatro eserlerinde de günlük hayatla ilgili problemleri işler.

Türkmence ve Rusça olmak üzere, şimdiye kadar otuz civarında kitabı basılmıştır. Bunlardan meşhur olanları: 1. *Guşgı Galası* (1917 ihtilâlini anlatan dram, 1960), 2. *Meniñ Dövürdeşlerim* (1960), 3. *Edime-edim* (1962), 4. *Üçlerin Siyahatı* (1964), 5. *Sallançağım Sehra Meniñ* (Şiirler, 1965), 6. *Nan Bilen Namus* (1961), 7. *Öçme Ocağım* (Şiirler, 1971), 8. *Çakmak* (roman, 1978), 9. *Men Size Baryan* (Şiirler).

TÜRKMEN NİNNİLERİ

Türkmen Türkçesi ile:

Menin ballım ak şeker,
Eker bağında şeker,
Ecem suva gidende,
Kekem nezini çeker.

*

Menin balam almalı,
Ak yanagı burmalı,
Gara gözi sürmeli,
Elden ele almalı,
Posalak yüzden sormalı.

*

Menin gülüm gül kişi,
Gülüm badam iymişi,
Dağda bir maral gördüm,
Öz gülümün yörüşi.

*

Menin gülüm ay yalı,
Aya - güne tay yalı,
Ağzına bir söz alsa,
Gant atılan çay yalı.

Türkiye Türkçesi ile:

Benim ballım ak şeker,
Eker bağında şeker,
Ninem suya gidende,
Amcam nazını çeker.

*

Benim balam elmalı,
Ak yanağı burmalı,
Kara gözü sürmeli,
Elden ele almalı,
Yuvarlak yüzden öpmeli

*

Benim gülüm gül kişi,
Gülüm badem yemişi,
Dağda bir ceylan gördüm,
Benim gülümün yürüyüşü.

*

Benim gülüm ay gibi,
Aya - güne ışık gibi,
Ağzına bir söz alsa,
Şeker atılan çay gibi.

(Anonim), *Edigenim Edi Yıldız* 1 ve 2'den (s. 70-71).

KELİMELER

ece: nine
gant: şeker
keke: amca
nez: naz
posalak: yuvarlak

sormak: öpmek
suv: su
tay: ışık
yalı: gibi

UYGUR TÜRKLERİ EDEBİYATI

* Ziya Samadi

UYGUR TÜRKLERİ

Uygurlar, çoğu Çin Halk Cumhuriyeti'nin Şincan Uygur Özerk Bölgesi'nde, yani Doğu Türkistan'da olmak üzere Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan topraklarında yaşarlar. Nüfusları, Doğu Türkistan'da 7.214.431 (1990 verilerine göre), diğer ülkelerde 250.000; toplam olarak da yaklaşık 8 milyon civarındadır.

Uygur adına bir kavim ismi olarak ilk defa Köktürk yazıtlarında rastlarız. Uygurların ataları Orhun ve Selenga ırmakları boylarında, önce Hunlar'a, sonra VI'ncı yüzyıl ortalarına kadar Moğollar'ın ataları sayılan Juan Juanlar'a bağlı olarak yaşıyorlardı. Daha sonraları, aynı bölgede kurulan Köktürk Devleti'ne bağlandılar. 744 yılında, Köktürkler'in hâkimiyetine son verip Ötüken Uygur Devleti'ni kurdular. Bu devlet en parlak devrini Moyunçur ve oğlu Böğü Kağan zamanında yaşadı. 840'ta Kırgızlar Uygurlar'ı yenerek devletlerine son verdiler. Bu yenilgiden sonra Uygurlar kitleler halinde Güney'e ve Batı'ya göç ederek yurtlarını terk ettiler. Bir kısmı Kitaylar'a, bir kısmı Karluklar'a karıştılar. Diğer bir kısmı da Çin'in Kansu eyaletine yerleşti. En büyük grup ise Tarım havzasına yerleşerek burada Koço Uygur Devleti'ni kurdular. Koço Uygurları yaşadıkları bu Doğu Türkeli'nde bölgenin en medenî topluluğu oldular.

Uygurlar XIII ve XIV'üncü yüzyıllarda İslâm dinini kabul ettiler. Bağımsızlıklarını yitirdikten sonra Kitaylar'a ve Cengiz Han'a tâbî oldular. Bir müddet de dinî liderler (hocalar) tarafından idare edildiler. XVIII'inci yüzyılın ikinci yarısından itibaren Çin hakimiyetine girdiler. Bundan sonra Uygurların tarihi adeta Çin yönetimine isyanlar tarihidir. Zaman zaman muvaffak olan isyanları millî devletler takip etti ise de bu siyasî birliklerin hiçbiri uzun ömürlü olmadı. Son onbeş-yirmi yıl içinde de Doğu Türkistan'a milyonlarca Çinli yerleştirilerek bu kadîm Türk yurdunun nüfus yapısı kısmen bozuldu.

UYGUR TÜRKLERİ EDEBİYATI

Uygur edebiyatı Ötüken Uygur Devleti zamanında meydana getirilen yazıtlarla başlar. *Moyunçur Kagan*, *Karabalasagun* ve *Suci* yazıtları ile yeni bulunan bir kısım kitabeler ilk dönemin ürünleridir. Mani ve Burkan muhiti yazılı dinî eserleri, yazıtlar dönemini takip eden ve çoğu Koço Uygur Devleti'nden kalan eserlerdir. XIX'uncu yüzyıl sonu ve XX'nci yüzyıl başlarında A. Stein, A. fon le Coq ve S. Hedin tarafından yapılan

kazılar ve araştırmalarda ele geçen ve Avrupa'ya taşınan bu devre ait binlerce belgenin bir kısmı II. Dünya Savaşı bombardımanlarında yok olmuştur.

İslâmî dönem ilk Uygur eserlerinin en önemlileri Kaşgarlı Mahmud'un *Divânu Lügati't-Türk*ü ile Yusuf Has Hâcib'in *Kutadgu Bilig*i'dir. XIX'uncu yüzyıla kadar Doğu Türkistan'da eser veren sanatkârlar Çağatay edebî lehçesi ile yazmışlardır. (Zaten Uygurca'ya en yakın Türkçe Özbek Türkçesi'dir. Gerek Özbekçe ve gerekse Uygurca Çağatay Türkçesi'nin bir devamıdır).

XVII'nci ve XVIII'inci yüzyılda Uygur Türkleri arasında yetişen *Mühebbet-nâme* ve *Mihnetkem* adlı eserlerin sahibi Hirketî, tasavvufî şiirleriyle ünlü Zelifî, lirik gazelleri ile dikkat çeken Nöbetî, Uygur dîvan şiirinin önde gelen şairleridir. XIX'uncu yüzyıldan itibaren Uygur ülkesinde yeni bir edebî dil ve edebiyat gelişmeye başlar. Yine XIX'uncu yüzyılda Uygur Türklerinin hayatında büyük değişimler olmuş, millî mücadele ruhu güçlenmiştir. Bu asırda yaşayan *Leylâ ve Mecnûn*, *Vâmık u Azrâ*, *Rabia ve Saidin* gibi on sekiz hikâyeden oluşan *Mühebbet Destanları* şairi Abdurrahim Nizârî (1770-1840) Uygur edebiyatının en ünlü ozanıdır. Aşk ve hürriyet temalı gazeller yazan Mir Hasan Saburî (mahlası Sedaî'dir), *Şerh-i Şikeste Destanı* yazan Seyyid Muhammed Kaşî, gazel ve destan şairi Turdî Garibî, 1886 Kuçar isyanını anlatan Molla Şâkir, destan ve koşmaları ile meşhur halk şairi Sadır Pehlivan (1798-1871), *Pend-nâme* adlı on bin mısralık destanı yazan İsmail Bey Bınışan, *Zübdetü'l-Mesâil* ve *Tezkire-i Ashâb-ı Khef* yazarı, şair ve tarihçi Muhammed Sadık Kaşgari, Kalender ve Gomnam'ın adları da bu dönem önemli şair ve yazarlarından sayılırlar. Molla Bilâl Nazimî (1823-1899) de 1867 İli isyanını ve Uygur halkının millî mücadele ve kahramanlıklarını anlatan *Kitâb-ı Guzât der Mülk-i Çinî*, halk hikâyelerinden faydalananarak yazdığı *Nozugum*'u, hicivlerini topladığı *Çanmuza Yusuphan*'ı ile bu dönem edebiyatında iz bırakanlardan olmuştur. Bu arada bir de *Garip ve Şah Senem* şairi Şemseddin ile dört dilde şiir yazan Tecellî (1850-1930)'yi zikretmek gerekir.

1841-1842 yıllarında tertip edilen, içinde Abdurrahim Nizârî'nin destanlarını, Turdî Garibî ile Norozahun Ziyâyî'nin gazel ve muhammeslerini ihtiva eden, otuz bin mısradan fazla olan *Garibler Hekâyâtı* adlı elyazması mecmua XIX'uncu yüzyıl Uygur edebiyatını temsil edebilecek niteliktedir (Bu üç sanatkârın üslûbu, sanat anlayışları ve görüşleri birbirine çok benzediği için eserlerinden derlemeler tek kitap haline getirilmiştir.)

XX'nci yüzyılın ilk yarısında Uygur edebiyatı daha çok tarih yazıcılığı şeklinde kendini göstermiştir. Uygurlar istilacı Çinlilere karşı verdikleri istiklâl savaşlarını uzun uzun

anlatan tarih eserleri yazmışlar, bir kısmı matbu, bir kısmı da elyazması halinde olan bu kitaplar yoluyla millî şuuru canlı tutmaya çalışmışlardır. Rûbab eşliğinde şiirler söyleyen ve *Koşakçı* denilen halk ozanları da Çin zulmünü dile getiren, millî mücadeleleri anlatan ve bu manzumeler yoluyla, halk hafızasını canlı tutan destanlar söylemişler, aydın yazarların tarih türü ile yaptıkları vazifeyi onlar destan türü ile yerine getirmişlerdir. Bu destanların en meşhuru 1911 Kumul isyanını anlatan *Timur Halpe* (Halife) destanıdır [Uygur Halk edebiyatı ürünlerinin bir kısmı (atasözleri, masallar, türküler) halk ağzından derlenerek Çin'de ve Sovyetler Birliği'nde basılmıştır. (*Uygur Helk Koşakliri*, 3 cilt, Urumçi 1979-1982; *Uygur Helk Çöçekliri*, 3 cilt, Urumçi 1982; *Uygur Helk Makal-Temsilliri*, 2 cilt, Urumçi 1979-1983; *Uygur Makal ve Temsilliri*, Alma-Ata 1978; *Uygur Makal ve Temsilliri*, Moskova 1981)]

Son asrın ilk yarısında yaşayan ve genç yaşta sömürgeci Çinlilerce şehit edilen iki uygur sanatçısının adı burada saygı ile anılmalıdır. Bu sanatçıların ilki Abdülhalik Uygur (1901-1930)'dur. Şiirlerinin bir kısmı halkın hafızasına nakşolmuş, bir kısmı okul şarkısı olarak bestelenmiş, bir kısmı da marşlar haline getirilmiştir. Rejime ters düşmeyen bazı şiirleri ancak 1988'de basılabilmektedir. İkinci sanatkâr Lütfullah Muttalip (1922-1944)'tir. Halk şiiri geleneğine bağlı kalmıştır. Halkın beğendiği şiirlerin bir kısmını *Aksu* gazetesinde neşretmiştir. Tiyatro eserleri de vardır.

1936-1944 yılları arasında Doğu Türkistan'da şuurlu ve yoğun bir Türkçü edebiyat görülür. 1936'da kurulan ve *Uruş Haberi*, *Yurt*, *Altay*, *Tiyenşen* dergilerinin neşrini gerçekleştiren "Altay Neşriyatı" adlı yayınevi Türkçü edebiyatın adeta lokomotif olmuştur. İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra, Mesut Sabri Baykuzu gibi yazarlar, bu dergilerdeki yazıları ile Uygur Türklerinin aydınlanmasına, yeni ve aydın bir neslin doğmasına vesile olmuşlardır. Türkçü Uygur edebiyatının bu döneme ait seçkin eserleri arasında Mehmet Emin Buğra'nın *Kutluk Türkan*'ı, Mesut Sabri Baykuzu'nun *Niyaz Kız* (Dram, Urumçi 1948) ile *Derme-Çatmalar* (Hikâyeler, Urumçi 1948) ve Abdurrahim Öktür'ün hamasî şiirler kitabı olan *Tarim Boylir*'i sayılabilir.

Modern Uygur edebiyatının tarihi adeta bir sanatkar-şehitler tarihi görünümündedir. 1944 yılından sonra Uygur topraklarında kesin hakimiyet kuran Kızıl Çin kendilerine itaat etmeyen Türk aydınlarının büyük bir kısmını yok etmiş, bir kısmının da ana yurdundan kaçmalarına sebep olmuştur. 1950 sonrasında eser veren yazarların en verimli ve meşhuru Ziya Samadi'dir.

K a y n a k ç a :

1. Ziya Samadi, *Cıllar Sırrı*, Alma-Ata 1967.
2. Kurtuluş Öztopçu, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul 1992.
3. A. Şekür Turan, "Uygur Türkleri Edebiyatı", *TDEK. Türk Edebiyatı*, C. III, Ankara 1992, s. 769-778.
4. Bilge Tigin, "Uygur Tiyatrosu", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, Yıl 9, S. 33, İstanbul 1992, s. 17-20.

ZIYA SAMADI

Uygur Türkçesi ile :

**CILLAR SIRI'ndan
BİRİNCİ BAP**

1

Şanhaynın merkezige caylaşkan "Goji-Fenden" başka mehmanhanılarga nisbeten alipte ve heyvetlik bolup, cahan bazirinin rikabetçiliri: soda-sanaet opkanliri ve ularnin gumaştaliri, kesiplik dellallar hem de bekar telep bayveççe tekinhorlarnın ugisi hesaplındı. Asmanpelek bu benanın yigirme birinçi kevitidiki bir hil yasıdak hocrilarnın hemmisi de degidek şerin taamlar, caranlık neğmiler zil kedeh avazlırı ve levan setenlernin menalık tebessümi, cıvıllık dilkeşligige maslaşkan halda sırlık söhbetler ve mehsetlik kelişimler tüzilip turıdıgan edi.

Goji-Fendennin 12 -kevitidiki üç hanlık hocrida Gulca baylırının birsi Yunus Bayveççe orunlaşkan. Unın Şanhayga kelginige tehi ay toşmısımu, soda-setik cehettiki paaliyitidin köre eyşi- işrette patla namı çıkıp, bezi kören Uygur bayveççilirige has mertligi sodigerlerin, hususen Şanhay setenlirinin dikket-etivarını kozgıgan edi.

Bugün keçte Goji-Fendennin 14 -kevitidiki ataklık restorannın bir künlük sodisini bolap- kötire elişimu bekar emeste!

"Şundak ziyapet ötküzey ki, -dep piçirlidi Yunus, ziyapetke teklipek kılınguçıların tizimini bir-birlep közdin keçürüvetip, - körgerler levini çışlise, anılganlar kulak şıntaytıp kalsun, Uygur bayveççisinin mertligi ve mehman-doslugıga apirin okısun..."

İşik kıya eğilip, bosugıda sakla - bürti ve çeçi postumidek girdap çüşırilgen pakagına lekin tuluk taşteğ çin semrigen kişi peyda boldı ve:

– Yu şangun - bayveççinin şerin hiyalini bölüvettim, etimalım, hi-hi-hi... - yalğan küldi ve hörmet bildürüp beşini egdi.

– Kelin-kekin. Can cürin, oturun. İşlar kandak - sorıdı Yunus.

Cıllar Sırı, 'ndan, (s. 5).

Türkiye Türkçesi ile :

YILLARIN SIRRI

BİRİNCİ BÖLÜM

1

Şanhay'ın merkezinde olan "Goci-Fenden" (Lüks Otel), başka otellere göre daha lüks ve görkemli olup, dünya pazarının rekabetçileri, ticaret merkezleri ve onların müşterileri, tellâllar ve boş gezen zenginlerin yuvası sayılır. Göğ'e kadar yükselen bu binanın yirmi birinci katındaki özel dekore edilmiş odaların hemen hemen hepsinde güzel sofralar bulunur, hoş nağmeler kadeh seslerine karışırdı. Güzel, süslü hanımların mânâlı tebessümleri ve cilveli konuşmalarıyla renklenen tatlı sohbetler neticesinde sık sık ticarî anlaşmalar yapılırdı.

Goci-Fenden'in on ikinci katındaki üç odalı daireye Gulca zenginlerinden birisi olan Yunus Bayveççe yerleşmiştir. Şanhay'a geleli bir ay bile olmamasına rağmen, ticarî işlerden daha ziyâde eğlence yerlerinde adını duyurdu. Onun bazı Uygur zenginlerine has cömertliği oradaki tüccarların ve özellikle Şanhay güzellerinin dikkatini çekmişti. Bu akşam Goci-Fenden'in on dördüncü katındaki o ünlü lokantayı bir günlüğüne kiralaması da bu cömertliği göstermiyor mu!

"Öyle bir ziyafet olsun ki" diye fısıldadı Yunus, davetliler listesini tek tek gözden geçirirken. "Görenler dudağını ısırsın, duyanlar hayrette kalsın, Uygur zenginlerinin cömertliği ve misafirperverliğine hayran olsunlar..."

Kapı açıldı, kapının önünde sakalı, bıyığı ve saçları traş edilmiş, kısacık boylu ama kilolu biri göründü ve:

– Yu şangun! (Yunus Bey) Düşüncenizi böldüm herhalde, hi-hi-hi..."
Yalandan güldü ve hürmetle başını eğdi.

– Gelin, gelin, buyrun Can, oturun. İşler nasıl? diye sordu Yunus.

Araştırmalar:

1. Goci Fenden nasıl tasvir edilmiştir?
2. Bu otel ne amaçla kullanılmaktadır?
3. Yunus Bayveççe kimdir? Nasıl bir insandır?
4. Yunus Bayveççe'nin ziyafet vermesindeki gaye nedir?

Kelimeler:

alipse: lüks
apirin okımak: aferin demek
asmanpelek: göğe yükselen
ataklık: ünlü
bay: zengin
bayveççe: zengin
bazir: pazar
bekar emeste: boşa değildi
bekar telep: başı boş
beş: baş
bezi: bazı
bosug: ön
bölüvetmek: bölmek
Can cürin: Başkanlara verilen ünvan
caranlık: hoş, güzel
caylaşmak: yerleşmek
cılvı: cilve
çeç: saç
çişlemek: dişlemek, ısırarak
degidek: aynı, hemen hemen
açılmek: açılmak
etimal: herhalde, ihtimâl
etivar: itibar
eyşi-işret: eğlence
gumaşta: müşteri
hanı: hâne, oda
hemmisi: hepsi
heyvetlik: görkemli
hil: özel
hiyal: hayâl
hocri: oda
işik: kapı
kandak: nasıl
keç: akşam
kelişim: anlaşma
kelmek: gelmek
kevit: kat
kozgamak: çekmek, kazanmak
köre: göre
kötirmek: götürmek
lekin: lâkin
lev: dudak
levan seten: güzel kadın

maslaşkan: uygun
mehman-dostluk: misafirperverlik
mehmanhani: otel
mehsetlik: maksatlı
mertlik: cömertlik
neğmi: nağme
olurmak: oturmak
opkan: merkez
orunlaşmak: yerleşmek
ötküzmek: yapmak
paaliyit: faaliyet
pakagina: kısacık
patla: çok, ünlü
piçirilmek: fısıldamak
postumidek girdap çüşırmek: traş edilmek
sakla-bürt: sakal-bıyık
semirmek: şişmanlamak
sırlık: gizli
soda-sanaet: ticaret
soda-setik: ticaret
sodi: kira
sodiger: tüccar
sorımak: sormak
şerin: tatlı
şıntatmak: çınlatmak
şundak: öyle
taam: yemek
tehi: daha
tekinhor: zengin
teklip kılınuçı: davet edilen
toşmak: dolmak
tuluk taştek: kilolu, şişmanca
ugi: yuva
unun: onun
yalgan: yalan
yasıdak: süslenmiş

ZİYA SAMADİ

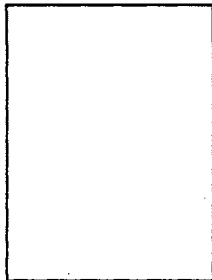
15 Nisan 1914'de Kazakistan'ın Yarkent şehri Honihay köyünde doğdu. İlk tahsilini Yarkent'te Uygur ve Rus okullarında yaptı (1921-1930). Kolhozların kurulmaya başladığı yıllarda ailesi ile birlikte Doğu Türkistan'a göçüp Gulca şehrine yerleştiler. Samadi, burada tezgahtar (1931-1933), öğretmen ve idareci (1934-1937) olarak çalıştı. Uygur Medeniyetini Yayma Birliği'ndeki kültür faaliyetleri, sömürgeci Şınşisey hükûmetinin dikkatlerini çekti ve hapse atıldı (1937-1944). Hükûmet değişikliğinden sonra hapisten çıkarıldı. Doğu Türkistan İnkılâpçı Gençler Teşkilatı'nda (1944-1947) idareci, Devlet Tiyatrosu'nda müdür olarak çalıştı. Urumçi'de, Milliyetçi Çin ile birlikte kurulan Birleşik Hükûmet nezdinde Emniyet Müdür muavinliği yaptı (1947). Aynı yıl milletvekili oldu. Birleşik Hükûmet'e vücut veren Bitim Anlaşması bozulunca Gulca'ya döndü; Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nde Medeniyet Merkezi Başkanlığı, Edebiyat ve Sanatçılar Birliği Başkanlığı, Maarif Vekaleti Başkan Yardımcılığı gibi görevlerde bulundu. *Şincan Edebiyat ve Sanat Dergisi* başmuharrirliğini yürüttü. Çin Komünistlerinin sömürgeci siyasetine karşı çıktığı için beş ay sorgulandı, bütün görevlerinden azledildi, tutuklanarak ıslah edilmek ve zorla çalıştırılmak üzere Taklamakan kolhozuna sürüldü ve bu sürgün üç yıl sürdü (1958-1961). Sürgünden sonra Kazakistan'a geçip Alma-Ata'ya yerleşti (1961). Burada Yazarlar Birliği Uygur Bölümü Başkanı (1962-1973) ve Birlik Yönetim Kurulu üyesi oldu (1973'ten beri).

Çağdaş Uygur edebiyatının en büyük yazarıdır. Eserleri Kazak ve Özbek Türkçelerine, Rusçaya tercüme edilmiştir. Tiyatro eseri, senaryo, roman ve hikâye dallarında eserler vermiştir. Modern Uygur edebiyatının da kurucularındandır. Kazakistan Cumhuriyeti'nin Halk Yazarı ünvanı alan yegâne sanatçısıdır.

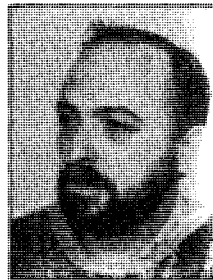
ESERLERİ : Tiyatro Eserleri: 1. *Kanlı Dağ* (Dram, 1934), 2. *Garip ve Senem* (Dram, 1936), 3. *Sırrı Açıldı* (Komedi, 1936), 4. *Sevecen Ana* (Komedi, 1937), 5. *Tedirgin Dakikalar* (1945), 6. *Çin Zindanlarında* (1946), 7. *Zulme Zevâl*

(1951), 8. *Laşman*, 9. *İparhan* (1974-1976, Pekin 1957). **Senaryoları:** 1. *İli Nehri Boyunda*, 2. *Kanlı Dağ*, 3. *Garip ve Senem*, 4. *Zulme Zevâl* (Bu eserler Uygur Türkçesi ile Pekin'de 1957'de neşredildi). **Müzikal:** 1. *Boynu Kesik* (1991). **Hikayeleri:** 1. *Bir Tane Sigara* (1970, Uygurca, Kazakça, Rusça), , 2. *Kaysılar Olgunlaştığı Zaman* (1976), 3. *Dertlinin İnleyişi* (1976 Uygur Türkçesi, Rusçası 1986). **Romanları:** 1. *Mayımhan* (1965'den itibaren dört defa Uygur Türkçesi ile basıldı. Rusça, Kazak Türkçesi ve Özbek Türkçesine çevrildi. 1982'de *Ejderha Yılı* adıyla filme çekildi ve film 1984'te Ayvazof ödülü aldı), 2. *Yılların Sırrı* (dört kitap, 1967, 1972, 1989; Özbek Türkçesi ve Rusça'ya da çevrildi), 3. *Gani Batur-Mayımhan* (1979, Rusça'ya çevrildi 1986), 4. *Ahmet Efendi* (1984-1992).

**[ESKİ] YUGOSLAVYA TÜRKLERİ
EDEBİYATI**

*** Nimetullah Hafız**

Avni Engüllü

[ESKİ] YUGOSLAVYA TÜRKLERİ

[Eski] Yugoslavya beş asır boyunca Osmanlı Devleti idaresinde kalmıştı. Çok kalabalık bir Türk nüfusuna sahipti. Bu nüfus 1912-1913 Balkan Savaşı'ndan sonra giderek azalmıştır. 1953'te yapılan nüfus sayımı sonuçlarına göre bu ülkedeki Türk sayısı 260 bin civarında iken günümüzde bu sayının 150-170 bin kişi arasında olduğu tahmin ediliyor.

Türklerin [eski] Yugoslavya lkesi ile tanışmaları ta Hunlar zamanında gerçekleşmiş, Hunları yine Türk boylarından olan Avarlar ile Tuna Bulgarları'nın iskânı takip etmiştir. Bugün aynı topraklarda Türkler toplu olarak Priştina, Dragaş, şkp, Bitola, Gostiva, Devar, Kie, Manastır, Kalkandelen, Bosna ve Kruşeva şehirlerinde yaşarlar. Türk nüfusu yoğun olarak Kosova ve Makedonya bölgelerinde bulunur.

[ESKİ] YUGOSLAVYA TÜRKLERİ EDEBİYATI

[Eski] Yugoslavya'da Türk edebiyatı XIV'üncü yüzyılda başlar. Türkler bu toprakları bir yandan iskâna açarken, diğer yandan din, dil ve edebiyatlarını da müderrisler, şeyhler, dervişler, ozanlar aracılığıyla yerli halka tanıtmışlardır. XVI'ıncı yüzyıla gelindiğinde [eski] Yugoslavya sınırları içinde doğan ve yetişen Türk dıvan şairlerinin sayısının elliyi geçtiğini bize tezkireciler haber verirler. Gelişme daha sonraki asırlarda da devam etmiş, bu toprakların elden çıkmasına kadar sürmüştür. Osmanlı Türk edebiyatının zengin ve tarihî geleneğine sahip olan [eski] Yugoslavya Türkleri, iki dünya savaşı arasında kaderine terkedilmiştir. [Eski] Yugoslavya Türkleri bu dönemde millî dil ve varlıklarını korumak için ısrarla Türkiye'deki Türk edebiyatını izlerler ve okurlar, sözlü halk edebiyatını canlı tutmaya çalışırlar; ancak önemli bir edebî eser meydana getiremezler.

1930-1944 yılları arasında [eski] Yugoslavya Türklerinden bir grup, nasyonal sosyalist Almanların işgaline karşı teşkilâtlanan Yugoslav sosyalistlerinin yanında yer alır ve onlarla birlikte savaşırlar. Kurtuluşu takip eden yıllarda, yeni kurulan Yugoslavya Devleti'nde rol alan sosyalist Türkler, yönetim işlerinin yanı sıra sanata ve edebiyata da el atarlar. Rejimin istediği yeni insan tipini meydana koymak için önce Makedonya'da sonra Kosova'da Türkçe eğitim yapan ilkokullar açılır, kültür ve sanat derneklerinin faaliyetlerine, Türkçe gazete ve dergilerin neşrine izin verilir.

Makedonya'da çıkarılan Türkçe *Birlik* gazetesi (1944), *Pioner* (1950), *Sevinç* (1951) ve *Tomurcuk* (1954) adlı çocuk dergileri ile *Sesler* dergisi (1965); Kosova'da neşredilen Türkçe haftalık *Tan* gazetesi (1969), *Çevren* (1973), *Esin* (1976) ve *Kuş* (1979) dergileri; her iki bölgede açılan ve Türkçe eğitim veren ilkokullar, buralarda neşredilen Türkçe okul kitapları [eski] Yugoslavya'da yeni bir Türk edebiyatının filizlenmesini sağlar. Bütün edebî faaliyetler hükümet kontrolünde ve rejim çizgisinde çıkan *Birlik* ve *Tan* gazetelerinin çatısı altında doğar ve gelişir. Üsküp ve Priştina'daki bazı fakülte ve yüksek okullarda Türkçe eğitimin başlaması ve Türk aydınlarının Türkiye ile olan münasebetleri bu gelişmeyi hızlandırır.

[Eski] Yugoslavya Türk sanatçıları edebiyatın bütün türlerini denerler. Fakat en gözde olanı şiir türüdür. Kuruluş döneminde eser veren şairler arasında Enver Tuzcu, Şükrü Ramo, Mustafa Karahasan, Naim Şaban, Necati Zekeriya, Fahri Kaya, Mahmut Kırıatlı ve Süreyya Yusuf'un adlarını sayabiliriz. Bunları İlhami Emin, Nusret Dişo, Nimetullah Hafız, Hasan Mercan, Recep Murat Bugariç, Enver Baki, Arif Bozacı, Avni Engüllü, Bayram İbrahim, İskender Muzbeğ, Fahri Ali, Altay Suroy, Murtaza Busra, Avni Abdullah, Alaettin Tahir ve Şecaettin Koka'nın mensup olduğu ikinci nesil şairler takip eder. 1970 yılı sonrasında eser veren yeni nesil şairler arasında da Suat Engüllü, Agim Rifat Yeşeren, Zeynel Beksaç, Reşit Hanadan ve Osman Baymak'ın ismi zikredilebilir.

Hikâye dalında da Necati Zekeriya, Fahri Kaya, Nusret Dişo Ülkü, Hasan Mercan, Enver Baki, Şecaettin Koka, Avni Abdullah, İskender Muzbeğ, Alaettin Tahir ve Avni Engüllü'nün adını anmak gerekir.

[Eski] Yugoslavya Türk sanatçıları kırk civarında tiyatro eseri ve bir de roman yazmışlardır. Fakat bu türlerdeki eserler henüz emekleme döneminde sayılabilir.

[Eski] Yugoslavya Türk edebiyatının en muvaffak olduğu tarz, şüphesiz ki şiir ve hikâyelerden oluşan bir çocuk edebiyatı tarzıdır. Bu başarının çeşitli sebepleri vardır. Şair ve yazarların ilk eserlerini çocuk dergilerinde neşretmeleri, yayın hayatı az çok sürekli olan bu dergilerle irtibatlarını kesmemeleri, çocuk edebiyatını canlı, cazip ve devamlı kılmıştır. Gazetelerin çocuk ekleri vermesi (*Birlik* gazetesi *Bahçe*, *Tan* gazetesi de *Boncuk* adlı çocuk ekleri veriyordu.) şair ve yazarlara yeni yayın sahası yaratmış ve çocuk edebiyatını tahrik etmiş olabilir. Bu tarz bir bakıma "Türklüğün, millî varlığı koruma ve devam ettirme şuurunun edebiyata yansımından dolayı ortaya çıkmış ve devam etmiş" şeklindeki bir yoruma da müsaittir. Çünkü ilk ilkokul ders kitaplarında yer alan çocuk şiirleri tercüme yoluyla Türkçeye girmişti. Sanatçılar belki de tercüme eserlere karşı varlıklarını

göstermek, seslerini çıkarmak için bu yola başvurdular. Nitekim *Birlik* gazetesinin verdiği *Alfabe* adlı çocuk eki ile *Sevimli Kıraat* adlı okuma kitabı çok kısa bir sürede çocuk edebiyatını hem canlı hem de cazip hale getirmiştir. Çocuklar için yazılan şiir ve hikâyelerde tabiat (ağaç, bulut, mevsimler, hayvanlar, çiçekler), tabiat sevgisi, vatan sevgisi, kahramanlık, masal, biraz mizah, hürriyet, çocuk ve insan sevgisi gibi tema ve konular işlenmiştir.

[Eski] Yugoslavya Türk edebiyatı üzerinde özellikle Yugoslav hikâyecileri (Cankar, Koçiç, Dumanoviç, Matuval, Glişiç, Andriç ve Kırleja) ile Türkiye'de eser veren sosyalist yazar ve şairlerin tesiri görülmektedir. Bazı eserler diğer Yugoslavya dillerine (Sırpça, Makedonca, Arnavutça'ya) tercüme edilmiştir.

K a y n a k ç a :

1. Bedri Selim (haz.), *Çağdaş Yugoslavya Türk Hikâyeleri Antolojisi*, İstanbul 1978.
2. Saim Sakaoğlu, "Nimetullah ve Tacida Hafız", *TFAD*, C. XVIII, S. 354, Ocak 1979, s. 8548-50.
3. Mustafa İsen, "Yugoslavya Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine", *Yugoslavya Türk Çocuk Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara 1983.
4. Fahri Kaya, *Gökkuşığı*, Üsküp 1984.
5. Necati Zekeriya (haz.), *Çiğdem, Çocuk Şiirimiz Güldestesi*, Priştine 1985.
6. İ. Güven Kaya, *Yugoslavya Türk HalkıYazınına Gerçekçi Bir Bakış*, Priştine 1986.
7. İ. Güven Kaya, *Yugoslavya Türk Halkı Edebiyatı*, İstanbul 1992 (Özel Arşivimizde).
8. Nimetullah Hafız, *Yugoslavya'da Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış* (Özel Arşivimizde).

* Bu kitabımızda istifade edilmek üzere, "[Eski] Yugoslavya'da Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış" adlı yazısını göndermek nezaketini gösteren aziz Nimetullah Hafız'a ve henüz neşredilmeden "Yugoslavya'da Türk Halkı Edebiyatı" adlı kitabının giriş bölümünün fotokopisini yollayarak bizi bilgilendiren sayın İ. Güven Kaya'ya teşekkür ederiz.

NİMETULLAH HAFİZ

①

KOSOVA'DA SÜNNET ÂDETLERİ

Yugoslavya'nın Kosova Bölgesi'nde Türk dili ve Türk edebiyatı gibi gelenek ve görenekleri de halen sürdürülmektedir. Günümüze dek bu dil, edebiyat ve âdetlerle ilgili birkaç yazı yazılmış, kongrelerde sunulmuş ve kimi dergilerde yayınlanmıştır. Fakat aralarında bugüne kadar sünnet âdetleri ile ilgili birşey kaydedilmemiştir. Bu nedenle bu Kongre'de bura Türklerinin şimdiye dek sürdürdükleri bu gelenek ve görenekleri anlatmaya çalışacağız.

Kosova'da üç büyük kutlama yapılmaktadır ve bunların hazırlanmasında büyük miktarda para sarf olunmaktadır. Çünkü her aile çocuklarının doğumunu, erkek çocukların sünnetini ve oğullarının evlenmelerini büyük ziyafetlerle kutlarlar. Tebliğimiz Kosova'da sünnet âdetleri ile ilgili olduğundan öteki doğum ve evlilik âdetlerini bir yana bırakarak, Kosova'da yaşlılarla sürdürdüğümüz, konuşma vasıtasıyla derlediğimiz malzemelere dayanarak bu âdetleri göstermeğe çalışacağız.

Bir ailenin erkek çocuğu on-on iki yaşlarına gelince o aile sorumlusu çocuğunu sünnet ettirme girişiminde bulunur. Çocuğunun sünneti için yıllardır biriktirip ayırdığı parayla büyük ziyafet hazırlar tüm akraba, dost ve konu komşusunu çağırır. Parası olmayanlar "vakıf borcuna girer" ve bu sünnetini en iyi bir şekilde hazırlamaya girişir. Kimi aileler, çocukları daha küçük ve daha büyük iken de, sünnet ederler. Zengin olanlar eskiden kendi oğullarıyla birlikte tanıdıkları fakir çocuklarını da kendi çocuklarıyla birlikte sünnet eder, hazırladığı düğüne onların da dost ve akrabalarını davet ederler.

Sünnet düğününde de öteki düğünlerde olduğu gibi daha öncelerden hazırlanmalara başlanır. Akraba ve dostlar aşçı kadın vasıtasıyla en az üç gün önce davet edilir. Davet edilenlerin aşçı kadına bir miktar para verme âdetleri vardır. Kimileri, çağırılanların hediye getirmelerini istemezler ve "düğün" yerine "mevlüd" diye çağırırlar. Mevlüde çağırıldıkları zaman hediye götürme âdeti yoktur. Yardımcı olarak akraba kızları çağırılır. Onlar kahveler pişirirler, piringler

döver, tatlılar, sebzeler hazırlar ve temizlik yaparlar. Son günde tespihler ele alınır ve çağrılacak misafirler onlarla hesaplanır. Bu hesaba göre sofralar temin edilir. Önceleri ağaç çubuklarından örülmüş özel düğün sofraları kullanılırdı. Şimdi aynı büyüklükte ama iki bölümlü tahtadan ve hatta üstü plastik veya naylonla sarılmış sofralar kullanılır.

Düğünlerden önce kadın aşçı da temin edilir. Aşçı davet edilenlere göre ne kadar masraf olacağını ve ne kadar et, zarzavat, şeker gerektiğini hesap eder. Yakın akrabalar da ayrıca bu çeşit düğüne yardımda bulunmaya hazırlanırlar. Kimisi inek, koç, kimisi et, kimi şeker, baklava, şekerpare... gibi tatlılar getirir. Öküz, inek veya koç getiren yakınlar onları çeşitli renkte boyalarla, tellerle süsler ve boynuzlarına portakal, elma takarak çalgılarla götürürler. Tatlı tepsileri de çiçeklerle süslenmiş olarak götürülür.

Düğün için iki hafta önceden bir konak temin edilir. Konağın sünnet olacak çocuğun evine yakın, bahçeli ve bol odalı olmasına dikkat edilir. Bu konakta çocuk sünnet olur ve erkekler için düğün hazırlanır. Çocuğun evinde ise kadınlara öğleyin birkaç sofa ziyafet yapılır.

Sünnet olunacak çocuğa tepeden tırnağa yeni çamaşırlar, uzun sünnetlik gömleği ve elbise satın alınır. Sünnet olmadan bir gün önce banyosunu yaptıktan sonra yeni çamaşır ve elbiselerini giyer. Ayrıca düğün olacak yerde yatağı hazırlanır, yeni döşek, yeni yorgan, yeni çarşaf serilir. Yatak veya karyola etrafı tellerle süslenir. Yatağın bulunduğu yerde bir iple tavandan, göz değmesin diye top halinde süslü bir baş sarımsak indirilir. Çocuk sünnet olduktan sonra sarkan sarmısağa elle vura vura eğlenir.

Sünnet olmadan bir gün önce mahalle ve akraba çocukları bir araya gelir ve birinin arabasıyla bütün şehiri gezerler. O günde, yine göz değmesin diye sünnet olacak çocuğun alnına bir parmakla kömür karası sürülür ve bu sünnet düğününün sonuna kadar kalır.

Düğünden bir hafta önce sünnet olacak çocuğun yakınları gelir, düğün hazırlıklarına yardım eder, çalgı çalar, şarkı, türkü söyler, eğlenirler. Sünnet ve düğün perşembe günü öğleden sonra olur. Düğüne çağrılanlar ikindi namazından sonra konağa gelirler. Temin edilen çalgıcılar da gelir. Düğünde en çok davul, darbuka, def, keman ve klarnet çalınır. Başta imam olmak üzere gelenler konakta bir araya gelir, yemek yerler. Düğünler için özel olarak bulundurulmuş sofa bezi

döşenir ve onun üzerine düğün sofrası konulur. Ayrıca sofra etrafına havlu yerine "sofra peşkeri" denen birkaç metre uzun olan bez açılır. Son zamanlarda sofra kirlenmesin diye naylon ve hatta naylon üzerine büyük bir tepsi de konur. Yemekler büyük sahanlarla tepsi ortasına getirilir. Önceleri hepsi o sahandan tahta kaşıklarla yemek yerlerdi. Şimdi herkesin önüne tabaklar konulur ve herkes ayrı ayrı yer. Yemeğe imamla birlikte "bismillah" ile başlarlar.

Düğünlerde paça, musakka, tava veya yahni, sarma, baklava, tuzlu sütlâç hazırlanır. Daha eskiden yemeklerin sayısı daha çoktu. Son zamanlarda paça, üç yemek, bir tatlı ve tuzlu sütlâç çıkarılır.

Düğün akşamları daha ağırlaşır. Eskiden bu geceye "din gayreti" denirdi. "Din gayretine" gelenlere kahveden başka bir şey verilmezdi. O gece sabaha kadar konak kapıları açık dururdu ve isteyen gelir, istediği kadar kalır, oynardı. Bazıları çocuk sünnet olmadan önce mevlüd hazırlardı. Bazıları ise bu mevlüdü akşamleyin düzenler ve mevlüde gelenlere birkaç sofra yemek ikram eder. Son zamanlarda bu sünnet düğünleri de öteki düğünler gibi modernleşti. Gündüz ya da akşamleyin çocuk sünnet olduktan sonra "banket" dedikleri ziyafeti düzenlerler. Bu çeşit düğünlere karı koca, yaşlı genç gibi tüm akraba ve dostlar katılır. Bu düğüne gittikleri zaman çocuğun annesine, babasına daha çok evlerine tepsi, tencere, sahan, çini, fincan, bardak gibi hediyeler götürürler. Düğün "din gayreti" gibi sabahlara kadar sürer. Durumları iyi olanlar bu çeşit düğünlerini birkaç gün daha sürdürürlerdi. Prizren'e yakın olan Dragaş ve etrafındaki köylerde sünnet düğünlerinde güreş de düzenlenir. Yakın olanlar bu düğünlerde bir hafta kadar daha kalıp def çalmak ve şarkı, türkü söylemekle düğün zevkini sürdürürler.

Düğün bittikten sonra, yani ertesi gün çocuk kendi evine taşınır. O gün, sünnet olan çocuk ziyaret edilmez. Düğünün ikinci gününden itibaren düğüne çağrılanlarla birlikte çağrılmayanlar bile çocuğun sünnetini kutlamak için ziyarete giderler. Giderken kimisi şeker, kahve, pirinç, kimisi çocuğa oyuncak, tatlı veya para götürür. Bunların kapıları üç gün açık kalır.

III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri'nden,

(C. V, s. 173-176).

Açıklamalar :

Nimetullah Hafız [eski] Yugoslavya'da yetişen bir edebiyat tarihçisi ve folklorcudur. III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi'nde (1987) sunduğu tebliğinden yer yer atlamak suretiyle aldığımız bu metin onun folklorcu yönünü aksettirmektedir.

Araştırmalar :

1. Yazar, Kosova sünnet âdetlerini hangi gerekçe ile folklor kongresine getirmiştir?
2. Kosova'da hangi vesilelerle büyük kutlamalar yapılır?
3. Yazar, aktardığı bilgileri nasıl ve kimlerden derlemiştir?
4. Düğün sahibi, akraba ve dostlarını nasıl davet eder?
5. Davetlilerin sayısı hangi araçla tesbit edilir? Niçin?
6. Yakın akrabaların düğün evine mal ve hizmet olarak katkıları nelerdir, sayınız?
7. Sünnetten önce, sünnetlik çocuklara ve arkadaşlarına ne gibi eğlence imkânları sağlanır?
8. Çocuğa göz değmemesi için neler yapılır?
9. Kosova'daki eski ve yeni ziyafet usûl ve araçları arasında ne gibi farklar vardır?
10. "Din gayreti" ne demektir? Anlamını metne dayanarak söyleyiniz.
11. Düğün evine ve sünnet olan çocuğa götürülen hediyeleri sayınız.
12. Sizin yaşadığınız bölgedeki sünnet düğünleri ile Kosova'daki sünnet düğünlerinin farklı ve benzer taraflarını anlatınız.
13. "Folklor" ve "ilmî tebliğ" yahut "bildiri" terimlerinin anlamını araştırıp öğrendikten sonra, bu tebliğin neden bir folklor kongresinde sunulduğunu açıklayınız.

Kelimeler

din gayreti: sevap kazanmak amacıyla yapılan ikram ve faaliyet

kongre: bir kuruluş veya meslek mensuplarının temel problemlerini tartışmak üzere yaptıkları genel toplantı, kurultay

mevlüd (doğrusu mevlid, mevlit): 1. Hz. Muhammed'in doğumu ve hayatını anlatan

mesnevî, 2. Bu mesnevînin okunduğu dinî tören

sofra bezi: sofranın altına serilen yaygı
sofra: yemek, üzerinde yemek yenen şey

tebliğ: bildiri

zarzavat: sebze

②

YARIN GENE SABAH OLACAK

Yarın gene sabah olacak

Dili çözülecek kuşların, şeytanlıkları çocukların

Bir bakacaksın boy verip açacak yeni tomurcuklar

Denizler de yeniden dalgalanmaya başlayacak

İşte böyle, yarın gene sabah olacak.

Yarın gene sabah olacak

Altın kapıları açılacak gündüzün

Sonra gezinecek sokaklarda kişiler

Kimisi okuluna kimisi işine gidecek

İşte böyle, yarın sabah gene sürecek.

Her şeyde bir değişiklik göreceksin

Doğa dünden daha iyi

Çocuklar dünden daha güzel olacak

Yarın gene sabah olacak.

Necati Zekeriya (Haz.), *Çiğdem, Çocuk Şiirimiz Güldestesi*'nden, (s. 79).

A  ı k l a m a l a r :

Çocuklar için yazılmış bir şiir okudunuz. Nimetullah Hafız ilmî araştırmalarının yanı sıra sanat faaliyetlerinde bulunmuş, [eski] Yugoslavya'daki Türk sanatçıların yolunu izleyerek çocuk edebiyatı ürünleri de vermiştir. Bu lirik ve didaktik şiirlerinde şair genellikle millet ve vatan sevgisi, anne sevgisi, tabiat sevgisi gibi temalar işlemiştir.

Okuyucu olarak yedi-on dört yaş grubundaki çocukların hedef alınması; çocuğa bildiği kelimelerle, kısa cümlelerle ve onun hayâl gücünü etkileyici benzetmelerle seslenilmesi çocuk edebiyatının temel anlatım prensipleridir. Bu edebiyatın gayesi de çocuğu eğitmek, onu iyi bir insan, iyi bir vatandaş olarak yetiştirmek, içinde yaşadığı toplumun mânevî değerlerini eğlendirme yoluyla öğretmek ve sevdirmektir. Bu tür eserlerde tabiat sevgisi ve yaşama sevinci temaları da sıklıkla işlenir.

A r a ş t ı r m a l a r :

1. Sabahla birlikte tabiatı (kuşlar, çiçekler ve denizlerde) meydana gelecek değişiklikleri şiire bakarak birer birer sayınız.
2. Sabahleyin insanlarda bir değişiklik olacak mı? İnsanlar ne yapacaklar?
3. Niçin çocuklar yarın daha güzel olacaklar?
4. "Altın kapıları açılacak gündüzün" sözleri ile şair hangi tabiat olayına işaret ediyor?
5. Bu şiir günün hangi vaktinde yazılmış olabilir?
6. "Yarın" ve "sabah" kelimeleri ile şairin anlatmak istediği gerçek, bir sonraki gün ile alâde bir sabah mıdır? Şairin başka özelemleri olabilir mi?

③

ESKİ MAHALLEMİZ

Eskiden burada bir mahallesi vardı çocukluğumuzun
 Bugün döğüşür, yarın unutturduk kavgalarımızı,
 Bugün vurulur, yarın hissetmezdik ağrılarımızı.

Hani şimdi o giden dönmiyen günlere kurduğumuz kinler
 Ceviz kabuğunu bile doldurmayan kavgalarımız
 Kavgalarımızda çocukluğumuzun şeytanlıkları hani?

Bu gördüğüm eski mahallemiz değil
 Bu gördüğüm eski mahallemiz değil
 Mahallemizde başka çocuklar var.

Gün Aydın'dan, (s. 27).

④

EVİM

Neye böyle delicesine esersin yel
 Senden korktuğumu mu sanıyorsun?
 Boşuna, boşuna gidiyor çalıştığın
 Sonra getirdiğin şu yağmurdan, kardan
 Ne yararın var?
 Görmüyor musun ki yaptığın bu perişanlık
 Hepsi benden uzak?

Korkmuyorum çalımından yel
 Taş yağdırsan da bile
 Çünkü benim evim var, barkım var.

Gün Aydın'dan, (s. 26).

NİMETULLAH HAFIZ

2 Aralık 1939 tarihinde Prizren'de doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı şehirde yaptı. Kısa sürelerle Üsküp'te *Birlik* gazetesinde, Priştine'de Meto Bayraktari ilköğretim okulunda, Üsküp Radyosu Türkçe programları bölümünde gazeteci, öğretmen ve spiker olarak çalıştı. Belgrad Üniversitesi Filoloji Fakültesi'nin Şarkiyat Bölümü'ne yazıldı. Sarayevo Fakültesi'nin aynı bölümünü bitirdi (1968). Prizren'de Tarihî Eserleri Koruma Kurumu'nda yedi yıl çalıştı. 1973 yılından beri Priştine Üniversitesi Şarkiyat Bölümü'nde öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır. Doktora eğitimini İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde tamamlamıştır (1976).

Nimetullah Hafız, Türk folkloruna hizmet eden ilim adamlarındandır. [Eski] Yugoslavya'daki Türk halk edebiyatı, folkloru, edebiyat tarihi ve edebî eserleri konularında çalışmaları vardır. Zaman zaman yazdığı şiirlerini kitap haline getirmiştir. Daha çok çocuklara seslenen bu manzumeleri, farklı mısra yapısı ve konuşur gibi yazılması ile [eski] Yugoslavya Türk şiirine yenilik getirmiştir. Makaleleri ve tebliğleri Üsküp ve Priştine'de çıkan *Birlik* ve *Tan* gazeteleri ile *Sesler* ve *Çevren* dergilerinde; Türkiye'de *Vakıflar*, *Türk Folklor Araştırmaları*, *Sanat Dünyamız* adlı dergilerde bir kısım folklor ve Türkoloji seminer ve kongrelerinde okunan ilmî tebliğleri ihtiva eden kitaplarda neşredilmiştir.

ESERLERİ: 1. *Gün Aydın* (Şiirler, Üsküp 1964, 1973), 2. *Ana Kucağı* (Şiirler, Üsküp 1983), 3. *Prizren Türk Halk Edebiyatı Metinleri ve Ağız Hususiyetleri*, İstanbul 1976 (Dr. tezi, basılmadı), 4. *Yugoslavya Türk Şiirinde Atatürk*, Ankara 1983, 5. *Kosova Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştina 1985, 6. *Makedonya Türk Halk Edebiyatı Metinleri*, Priştina 1985, 7. *Bulgaristan'da Çağdaş Türk Edebiyatı*, 2 cilt, Ankara 1990, 8. *Yugoslavya'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*, 3 cilt, Ankara 1989.

AVNİ ENGÜLLÜ**SAKLAMBAÇ**

Bir noktaya

Çömelmiş bakışları dedenin.

Sokağın çocukları

Bir araya gelmişler

Oynuyorlar saklambaç.

Dedem öyle bakıyor ki,

Çocukluğu

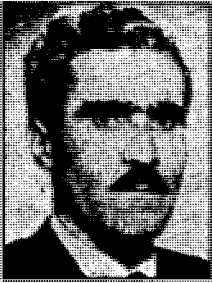
Hâlâ aç.

Necati Zekeriya (Haz.), *Çiğdem Çocuk Şiirimiz Güldestesi*'nden, (s. 118).

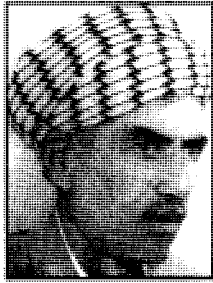
AVNİ ENGÜLLÜ

1947'de Üsküp'te doğdu. Şair, yazar, mütercim ve gazetecidir. Halen Üsküp Radyosu'nda çalışmaktadır. Çocuklar için yazdığı şiirlerini *Mete* (1983) ve *Dört Mevsim* (1984) hikâyelerini de *Söğüt Altı* (1974) adlı kitaplarda toplamıştır.

IRAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

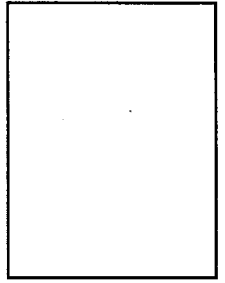
*** Ata
Terzibaşı**

**Mustafa
Gökkaya**

**Nazım
Refik Koçak**

**Nesrin
Erbil**

IRAK TÜRKLERİ

Güney komşularımızdan olan Irak, 490.000 km²'lik bir alana sahip olup, Irak Türkleri kuzeyden güneye doğru Musul, Erbil ve Kerkük çevresinde yaşamaktadırlar. Nüfusları 2 milyon civarındadır.

Irak Türkleri bin yıldan fazla zamandır bu topraklarda mevcudiyetlerini sürdürürler. Bu bölgede meydana gelen bir çok siyasi çalkantiya rağmen Türk kültürünün izleri zamanımıza kadar yaşamıştır. Abbasi Halifesi Mu'tasım zamanında (833-842), Irak topraklarında yaşayan Türkler, daha sonra 1055 yılında Tuğrul Bey'in Bağdat'a girmesiyle oraya iyice yerleşmişlerdir. Abbasi halifelerini himaye eden Selçuklulardan sonra Atabeyler (XII-XIII'üncü yüzyıllar), İlhanlılar (1258-1336), Celayirliler (1336-1360), Karakoyunlular (1360-1469), Akkoyunlular (1469-1508) ve Safeviler (1508-1534) bu bölgede hüküm sürmüşlerdir. 1534 yılında Kânûnî Sultan Süleyman'ın çıktığı Irakeyn Seferi ile bölge Osmanlı topraklarına katılmıştır. Geçici olarak, bir süre, tekrar Safevilerin eline geçmişse de 1638 yılında IV. Murad tarafından geri alınmış ve 1918 yılındaki İngiliz işgaline kadar Osmanlı idaresinde kalmıştır. 5 Haziran 1926'da Irak Türklerinin bulunduğu Musul vilayeti (Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye) Türk âleminden koparılmıştır.

IRAK TÜRKLERİ EDEBİYATI

Irak Türkleri Edebiyatı iki dönem halinde incelenir:

1- XX'nci Yüzyıldan Önceki Müşterek Edebiyat

2- Muasır Edebiyat

XIV-XV'inci asırlar arasında gelişen Irak Türk Edebiyatı, müşterek Türk Edebiyatı'nın bir parçası olarak kabul edilmekte ve bazı edebiyat tarihçileri tarafından Azerî edebiyatı diye adlandırılan sahanın içinde yer aldığı söylenmektedir. Nesîmî, Fuzûlî, Rûhî, Nevres-i Kadîm ve Ahdî gibi tanınmış şairler yanında, Ahdî'nin *Gülşen-i Şuarâ* adlı tezkiresinde zikredilen Mustafa Hakîkî Bey, Karakoyunlu İbrahim Germî Bey, Fikrî Bey, Ahmed-i Harîrî, Keşfî Bey, Hâlî Bey, Hüseyinî (Ahdî'nin amcası), Hâdimî, Derûnî, Adbu'd-Delîl Zimmetî, Rızâî (Ahdî'nin büyük biraderi), Rindî (Ahdî'nin amcasının oğlu), Şemsi

(Ahdî'nin babası), Zâyîî, İlmî, Zihnî, Âteşî ve Fazlî (Fuzûlî'nin oğlu) gibi şairlerin hepsi Bağdat ve çevresinde yaşamış ve bu bölgenin dil hususiyetlerine büyük ölçüde sadık kalarak eserler vermişlerdir.

1918'den sonra Anadolu Türklerinden ayrılan Irak Türkleri, bu ayrılığın verdiği üzüntü ve çaresizliğe rağmen millî değerlere sıkı sıkıya bağlı kalmışlar, bunun neticesi olarak da eski şiir geleneğinin devamı niteliğinde yeni mahsuller vermişlerdir.

XX'nci yüzyılda Irak Türkleri arasından yetişen ve Irak Türkleri edebiyatının bu asırdaki zirve şairi kabul edilen Hicrî Dede (1908-1952), mahallî ağız özelliklerini koruyarak yazdığı *Kerkük Hatıratı* adlı şiirinde dîvan tarzını halk tarzına yaklaştırmıştır.

1911 yıllarında Türkiye'deki şairler arasında yaygın olan halk dilini ve tabirlerini kullanarak şiir yazma geleneği, Irak Türkleri edebiyatında da görülmektedir. Bu tarzın temsilcileri Hıdır Lütfî, Mehmet Sadık, Kudsîzâde Ahmed Medenî Efendi'dir.

Irak Türkleri edebiyatçıları bir taraftan eski geleneğe bağlı eserler vermeye devam ederken, diğer taraftan da Anadolu'daki yeni edebî cereyanları takip etmeyi ihmal etmemişlerdir. Bu durum, edebiyatçıları iki gruba ayırmıştır. Bazıları, yeni edebî cereyanlarla verilen mahsulleri "öze dönüş" olarak değerlendirirken, bazıları da "özden kopma" hareketi olarak telâkki etmişlerdir. *Beşir* gazetesinin, yayın hayatına girmesiyle yeni şiir dili, Iraklı Türk edebiyatçıları arasında yayılmıştır. Bir müddet sonra bu durum, edebiyatçıları arasında şiddetli tartışmalara yol açmıştır. Yeni şiire en fazla tepki gösterenlerin başında, eski geleneği savunanlar arasında yer alan Mehmet Sadık ve Ata Terzibaşı gelir. Yeni şiir taraftarı Salah Nevres'le Ata Terzibaşı arasındaki tartışmalara dönemin tek edebî yayın organı olan *Kardaşlık* dergisinde geniş çapta yer verilmiştir. Bütün bu tartışmalara rağmen Kerkük'te şiir yazma geleneği her iki görüş doğrultusunda ilerlemeye devam etmiştir. Daha sonra İngilizlerin Irak'ı tamamen işgal etmesi üzerine Irak Türklerinin Türkiye ile irtibatı kesilmiştir. 1922'de İngiltere ile Irak arasında yapılan bir anlaşmayla Irak'ta bulunan diğer azınlıklarla beraber Türklere de bazı haklar verilmiş, ancak bu, fazla uzun sürmüyüp 1938'den itibaren geri alınmıştır. Bütün bunlara rağmen Irak'taki Türkler arasında XX'nci yüzyılın ilk yarısında edebî gücünü gösteren edebiyatçıları yetişmiştir. Hicrî Dede, Hıdır Lütfî, Mehmet Sadık, Tercilli Ömer Ağa, Kudsîzâde Mehmet Zeki Efendi, Mehmet Rasih Öztürkmen, Kudsîzâde Ahmet Medenî Efendi, Haşim Nihad Erbil ve Cevad Nebioğlu bunlar arasındadır. O zamana kadar Türklerin yayın organları *Kerkük* ve *Âfak* adlı gazete ve dergi idi. Irak Cumhuriyeti döneminde ise *Beşir* gazetesi yayın hayatına girdi. 1961 yılında da *Kardaşlık* dergisi çıkmaya başladı. Bu dergi

vasıtasıyla edebî görüşlerini rahatça açıklayabilen Iraklı Türk edebiyatçıları, eski çığıra bağlı olanlar ve yenilik (sadeleşme) taraftarı olanlar olmak üzere iki gruba ayrılmışlardır. Bunlardan eski çığıra bağlı olan ve Mehmet Sadık'ın izinden yürümeye devam edenler, Tisinli Celâl Rıza (1905-1981), Hasan Görem (d. 1920), Osman Mazlum (d. 1922), Mehmet İzzet Hattat (d. 1929) ve Fahrettin Ergeç (d. 1933)'tir. Sadeleşme hareketine katılanlar ise Reşit Akif Hürmüzlü (1893-1973), Esat Nâip (d. 1900), Sait Besim Demirci (1902-1965), Nazım Refik Koçak (1905-1962), Tevfik Celâl Orhan (1905-1981) ve Abdulhakim Mustafa Rejioğlu (1910-1975)'dur.

XX'nci yüzyılda Irak Türkleri edebiyatının en başarılı şairlerinden birisi de Nesrin Erbil (d. 1938)'dir. Yeni şiir anlayışına katılanlar arasında Muzaffer Arslan (d. 1946) ile genç kuşaktan, hem şiir hem de nesirde başarılı örnekler veren Nusret Merdan (d. 1948) ve Mustafa Ziyâî (d. 1959) de zikredilebilir.

Iraklı Türk şair ve yazarları en fazla tesiri altında bırakan edebî tür "mânî" ve mâninin bir çeşidi olan "hoyrat"tır. Mustafa Gökkaya (1910-1983) ve Nâsır Bezirgân (1927-1990) sırf bunlardan faydalanarak şiirler yazmışlardır. Felekoğlu (d. 1929), Nihat Akkoyunlu, Hicrî Dede, Nazım Refik Koçak, Reşit Kazım Beyatlı, Reşit Ali Dakuklu, İzzettin Abdi Beyatlı, Osman Mazlum, Ali Marufoğlu ve Mehmet İzzet Hattat gibi daha bir çok Iraklı Türk şair bu türe ilgi duymuş ve başarılı örnekler vermişlerdir.

Irak Türklerine mensup bir çok şair ve yazar Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'ye yerleşmiştir. Bunlar arasında pek çok eser veren Haşim Nahit Erbil, Necmettin Esin (1912-1987), Ömer Öztürkmen (d. 1929)'nin isimleri sayılabilir.

Kaynakça :

1. Ata Terzibaşı, *Kerkük Hoyratları ve Mânileri*, İst. 1975.
2. Şükrü Elçin, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 1986.
3. Ziyat Akkoyunlu-Suphi Saatçi, *Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi*, Ankara 1991.
4. Ekrem Pamukçu, *Irak Türkleri Şairlerinden NESRİN ERBİL (Hayatı, kişiliği, şairliği ve şiirleri)*, Ankara.

ATA TERZİBAŞI

KERKÜK'TE KARŞILIKLI HOYRAT ÇAĞIRMA GELENEĞİ

...Hoyrat çağırma geleneklerinden en önemlisi karşılıklı olarak *düello* biçiminde kavgalı bir yarışmayı andıran çağırma şeklidir. Bu çeşit çağırmalar çok defa dargınlığa, döğüşe, hatta yaralama ve öldürme olaylarına bile sebebiyet verir. Karşılıklı olarak icrâ edilen bu çağırma yarışmaları, sadece hoyrat çağırانları coşturmakla kalmayarak, dinleyenleri de galeyana getirir.

Bizde, bu karşılıklı çağırma tarzı için "kaşar be kaşar çağırma" ve "kaşarın vermeh" deyişi kullanılır.

Çağırıcı, meclisdeki meslektaşını düelloya davet maksadıyla çok defa,

Kâbab yandı köz ister

Sürme yandı göz ister

Köz köze, gözüm göze

Ustav durıp söz ister

hoyratını çağırır. Bunun üzerine karşısındaki çağırıcı da hemen şu *hoyratla kaşarın* verir:

Kâbab yandı köziv çek

Sürme yandı göziv çek

Köz köze, gözüm göze

Ustav geldi öziv çek

Bunun ardından başka *hoyratlar* söylenir. Mecliste hazır bulunan öteki çağırıcılar da bazen yarışmaya katılırlar. Bazen de ara yer kızılsınca işi tatlılığa dökmeye çalışırlar ve bu arada hep birden neşeli beste (türkü)ler söyleyerek ortalığı yatıştırırlar.

Hoyrat düellosu bazen saatlerce sürer. Hatta bir defa, eski iki rakip sayılan Mustafa Kalayı ile Reşit Küle Raza'nın akşamdan sabaha kadar karşılıklı *hoyrat* söylediklerine şahit olanlar, bu hâdiseyi tafsilâtıyla anlatırlar. Ben şahsen şimdiye değin bir çok kavgalı *hoyrat* yarışmalarına şahit olmuşumdur. Bu arada, Reşit Küle Raza ile Mehemed Gülboy'un saatlerce süren yarışmalarında iki kez bulunmuştum. İki mecliste geçen bu yarışmaların tamamını vaktiyle teybe de almıştım. Sayın okuyucularımıza burada bir fikir vermek üzere her iki mecliste geçen düelloyu kısaca anlatmaya çalışacağım.

1959 yılının mart ayında bir gece, tertiplediğimiz çalgılı ve içkili özel *hoyrat* meclisinde Reşit Küle Raza ve Mehemed Gülboy'dan başka, ayrıca usta çağırıcılarımızdan İzzeddin Ni'met ve Tezeli Şükür Hayara da bulunmaktaydı. Tören, akşam karardıktan sonra başlayarak, aralıksız bir şekilde gecenin yarısına değin sürmüştür.

Düello, Mehemed Gülboy'un *nobatçı* usulüyle çağırdığı bir *hoyrata* Reşit Küle Raza'nın itirazıyla başlamıştı.

... sonra *iydele* usulü ile dokunaklı olarak şu *hoyratı* çağırmaya başladı:

Koy getsin hercayını

Ne çekisen vayını

Yariv bed asıl ossa

Uzahtan gör boyını

Bunun üzerine Mehemed Gülboy, şu *hoyratla* kanşarın verdi:

Bir de men

Bir sen çağır bir de men

Şah Senem çobanıyam

Koyın vermem kurda men

Reşit Küle Raza bu defa yine Mehemed Gülboy'u muhatap yaparak, vaktiyle Kerküklü meşhur *hoyrat* çağırın Şerif'e hitaben söylenilmiş olan şu *hoyratı* çağırdı:

Gözim Şerif

Sen akkıl ol men arıf

Maydanı çöl göripsen

Bilmisen birda varıh

Karşılıklı *hoyratlar* böylece devam ederek ortalık kızışınca Mehemed Gülboy, işi tatlılığa dökerek, çok iyi bildiği *muçıla* usûlüyle şu *hoyratı* çağırdı:

Kırmızı gül oyım oyım

Yara barabar boyım

Yağış yağar yer doymaz

Men sennen nece doym

Bundan sonra öteki çağırıcılar da bazı *hoyratlar* çağırarak, besteye geçildi ve böylece meclisin kızgın havası yatıştırılmış oldu. Daha sonra Mehemed Gülboy, tekrar Reşid Küle Raza'ya karşı *beşîrî* usulüyle,

Rızamı

Tehsil ele rızamı

Gözlerivnen mey içdim

Lebiv ele mezemi

hoyratını söylemesi üzerine Reşid, hâlâ rızalık göstermeye yanaşmıyordu. Nitekim, karşılıklı olarak aynı usulle şu *hoyratı* çağırdı:

Bazardan kazı geçdi

Elinde sazı geçdi

Ge felek ispat ele

Kim sennen razı geçdi

Ağır bir hitap kabilinden olan bu *hoyrata* Mehemed Gülboy, tatlı bir dille şu mukabelede bulundu:

*Kırmızı gül paranda
Açıl dosta varanda
Gâvır musılman olı
Men sene yalvaranda*

Bu defa Reşid, yüzde sevgi, ihte kin saçan tevriyeli bir *hoyrat* çağırıdı:

*Gül tikâne
Sarmaşıp gül tikâne
Men sennen vazgeçmerem
Meğer ümrüm tükene*

Nihayet, söylenen *hoyrat* ve bestelerden sonra Reşid, meseleyi çağırıldığı şu *hoyratla* kapamak istiyordu:

*Gecenin yarısıdı
Yar ümrüm varısıdı
Gel dostım ikrarlaşah
İkrar din yarısıdı*

Mehemed Gülboy, dostâne bir şekilde vedalaşarak meclisten ayrılırken, arkasından Reşid Küle Raza, Kerkük'ün eski bestelerinden olan:

*Get get get güzel oğlan dudağım neynisen
Kazzaz'da pembe kaytan hiç görmiyipsen*

türküsunü söylüyordu.

"Kerkük Hoyratları ve Mânileri"nden, (s. 197-202).

Açıklamalar:

Okuduğunuz bu metinde, Irak Türkleri edebiyatında "hoyrat çağırma geleneği" üzerinde durulmuştur. Kerkük ağzında hoyrat, "horyat" şeklinde telâffuz edilir. Kelime mânâsıyla "kaba, nâdân, hissiz, güzellikten anlamayan kişi" demek olan hoyratı, Prof. Dr. Şükrü Elçin, "Halk Edebiyatına Giriş" adlı eserinde şu

şekilde tarif etmektedir: "Mânilerin ikinci bir şekli "kesik mâni" veya "cinaslı mâni" adını almaktadır. Mısra sayısı ile kafiye düzeni az-çok değişiklik gösteren cinaslı mâniler, umumiyetle ses, tekerleme, mânâ ve cinas hususiyeti gösteren bir kelime grubu halindeki eksik mısrayla başlar; daha çok bu biçimdeki mânilere Âzerbaycan Türkleri "bayati", Güney ve Doğu Anadolu bölgelerimiz ile Irak Türkleri (Kerkük) "hoirat" adını vermektedir".

Hoyratlarda aşk, içtimâî hayat, ahlâk, felsefe, darb-ı mesel gibi hemen her tema işlenmiştir. Basit üslûplu, derin mânâlı ve özellikle de cinaslı kelimelerden kurulan hoyratlar, çeşitli edebî sanatlarla da daha mükemmel hale getirilmişlerdir. Genellikle 7 heceli olup 1., 2. ve 4. mısralar birbiriyle kafiyeli, 3. mısra serbesttir.

Hoyratların da çeşitleri mevcuttur. Örnek metin içinde geçen hoyrat çeşitleri; *nobatçı*, *i(y)dele*, *muçıla* ve *beşîrî*dir. Metnin yazarı Ata Terzibaşı, "Kerkük Hoyratları ve Mânileri" adlı eserinde bunları şu şekilde izah etmektedir: *Nobatçı usûlü*: Her zaman "nalan nalan" veyahut "ulan ulan" sözleriyle başlayan ve çok zaman "He dediv bağımnan gül deren olmaz, çamır başıva bülbül, men bağıvdan gül derdim" miyaniyle son bulan bu usûl, eskiden halay esnasında zurna ile giriş yapılarak söylenirdi. Başlangıçta yumuşak bir sesle okunan bu usûlde ses perdeleri yavaş yavaş yükselir ve nihayet tekrar hafifçe alçalır. Nobatçı usûlü, vaktiyle bu ağızla meşhur olmuş XIX'uncu asır okuyucularından Nobatçı (nöbetçi) Mustafa'ya isnad edilmiştir. Bu usûlün XX'nci yüzyılda en usta okuyucusu Mustafa Kalay'dır. *İ(y)dele usûlü*: Bu usûl, Irak Türklerinin meşhur hoyrat çağırıcılarından olan Mehemed İde'nin usûlüdür. Hayatını saman ticâreti ile kazanan Mehemed İde, kendisinden mal alanlar için bazen adı geçen usûlle hoyratlar çağırırmış. Bu usûl, Mehemed İde'den Mehemed Çulboyı'na ve bundan da Reşid Küle Raza'ya geçmiştir. *Muçıla usûlü*: Bu usûl, Kerkük'te yüzyıldan fazla bir zaman evvel, adam öldürmekten suçlu olarak boynu vurulmak suretiyle idam edilen Muçıla (Mustafa)'nın icadı sayılarak ona isnad edilmiştir. Her zaman "zalım zalım" sözleriyle başlayıp, "Ah men yoh sen, mehsübüvem yegen" veyahut "düşgünüvem bu günde men" miyaniyle sona erer. Bu usûlde hoyrat söyleyenler, Reşit Küle Raza, Osman Teplebaş, Abdülvahid Küzeçioğlu, Mehemed Gülboy, Kadır Mihayîl'dir. *Beşîrî usûlü*: Eski hoyra usûllerindendir. Bu usûl, değişik zümrelere göre bazı makamlara (çargâh, rast, mahur) dahil edilmekte ise de Ata Terzibaşı, bu

makamlardan ayrı, müstakil bir halk makamı sayılması gerektiğini bildirir. XX'nci yüzyılda bu makamın en iyi icrâcısı Abdülvahid Küzeçioğlu'dur.

Okuma metnindeki hoyratlarda Irak Türklerinin konuştuğu Türkçenin özellikleri görülmektedir. Meselâ, ikinci şahıs eki olan "-n", "-v" şeklinde kullanılmaktadır. Bu duruma iyelik eklerinde de rastlanılmaktadır: Ustav, köziv, göziv, öziv, yarıv, gözleriv, lebiv. Pek çok örneğine uygun olarak önce sert bir edâ ile başlayan hoyrat atışmaları tatlı bir dille anlaşmaya varılarak neticelendirilmiştir.

Araştırmalar :

1. Metinde geçen her hoyratın temasını ayrı ayrı bulup gösteriniz.
2. Yukardaki hoyratlarda bulunan cinasları ve diğer edebî sanatları gösteriniz.
3. Hoyratları şekil yönünden inceleyiniz.
4. Yazarın şâhit olduğu hoyrat düellosunda kimler vardı? (Metinden tesbit edeceğiniz bu isimler bize hoyrat şeklinin sadece anonim değil aynı zamanda ferdî ürünler de olduğunu gösterir).
5. "Kaşar be kaşar" ve "kaşarın vermeh" ne demektir?
6. Metinde geçen hoyrat usûlleri nelerdir? Açıklayınız.
7. Hoyrat düellosunda ortalık kızışınca yatıştırmak için ne yapılır?

Kelimeler :

akkıl: akıllı
ara yerin kızıması: tartışmanın şiddetlenmesi
arîf: ârif
barabar: beraber, eşit
bed asıl: soysuz, kötü soylu
besteye geçildi: şarkılar söylendi
bırda: burda
boyım: boyum
boyını: boyunu
çağırçı: hoyrat çağıran
çağırmah: hoyratı makamlı bir şekilde söylemek.
çekisen: çekiyorsun
çobaniyam: çobaniyim
durıp: durmuş

ele: eyle
galeyana getirmek: coşturmak
gâvır: hristiyan
ge: gel
getsin: gitsin
göriksen: görüyorsun
görmiyipsen: görmemişsin, görmedin mi?
gözel: güzel
göziv: gözün
gözlerivnen: gözlerinden
hercaı: dönek.
ikrarlaşah: söz verelim, sözleşelim
kâbab: kebab
kaşar: karşılık
kaytan: ipekten yapılmış ip, sicim, halat.

kazı: kadı
kazzaz: kumaşçı.
koyın: koyun
köziv: közün
lebiv: lebin (dudağın)
maydan: meydan
men: ben
musılman: müslüman
nece: nice, nasıl
neynisen: ne yapacaksın?
olı: olur
oyım oyım: oylum oylum
öziv: özün
paranda: yaprak yaprak.
sarmaşıp: sarılmış

sennen: sana, senden
tehsil: tahsil
tikân: diken
ustav: ustan
uzahıtan: uzaktan
ümrim: ömrüm
varıh: varız
varısıdı: varisiydi
vayını: kahrını, derdini.
vazgeçmerem: vazgeçmem
vermeh: vermek
yağış: yağmur
yarısıdı: yarısıydı
yarıv: yarin

ATA TERZİBAŞI

1924 yılında Kerkük'te doğdu. Günümüz Türk dili, Türk edebiyatı ve folkloru uzmanıdır. Mahalle mektebine devam edip, din bilgisi ve Kur'an dersleri aldı. Sonra, ilkokul seviyesinde olan Türk Mektebi'ni, Kerkük Lisesi'ni (1946) ve Bağdat Hukuk Fakültesi'ni bitirdi (1950). Halen Kerkük'te avukatlık yapmaktadır.

Ata Terzibaşı, Irak Türkmenlerinin dili, edebiyatı ve folkloru konularında çalışıp eserler veren bir araştırmacı yazardır. Çalışmalarının bir kısmını 1945'ten itibaren Bağdat, Kahire, Beyrut, Halep, Ankara, İstanbul ve Kerkük'te çıkan çeşitli gazete ve dergilerde neşretmiştir. Kerkük Türklerinin sesi olan *Kerkük* ve *Âfak* gazetelerinin, meşhur *Kardaşlık* dergisinin de yazarları arasındadır.

ESERLERİ: 1. *Kerkük Hoyratları ve Mânileri* (3 cilt, 1955-1960; 2. basım: 1975. Bu kitabında, halk edebiyatı türlerinden olan hoyrat ve mânîler üzerinde durmuş, bu türün Kerkük'teki tarihî gelişme çizgisini belirleyip derlediği metinleri sunmuştur.) 2. *Kerkük Şairleri* (1. cilt: Bağdat 1985; 2. cilt: Kerkük 1986, 3. cilt: Bağdat 1988), 3. *Kerkük Havaları* (1. cilt: Bağdat 1985; 2. cilt: Bağdat 1991). 4. *Kerkük Eskiler Sözü* (1962), 5. *Kerkük Ağzı*, 6. *Türkmen Sözlüğü*. *Kardaşlık* dergisinde çıkan ve Irak Türkmen edebiyatını ve bu edebiyatın başlıca temsilcilerini tanıtan makaleleri de önemlidir.

MUSTAFA GÖKKAYA**EY YARALI KERKÜK**

1	Bilmem sen haralısan
Diyesen yaralısan
Gözlerivden yaş ahar
Gök girip kareliisen	5	Kerkük kalalı Kerkük
Başı belâlı Kerkük
Şahraban narı kimin
Sıhıp el eli Kerkük
	Kerkügem yaralıyam
Gök girip kareliyem
Gözlere tikân oldum
Men çünkü yaralıyam		Kerkügün yanar dağı
Boynunda siyah bağı
Her gün her gece geli
Hesteler sorar sağı
	Kerkügem kareliyem
Cigerden yaralıyam
El diyer bizim Kerkük
Bilmem men haralıyam		Kerkügün harasına
Oh değıdi yarasına
Ahtarı tebib tapmaz
Derdinin çarasına
	Kerkügüm nece Kerkük
Düşüptü saca Kerkük
Allah'tan imdad diler
Her gün her gece Kerkük		Kurum az
Cülhe çohtu kurum az
Tökülen şehid kanı
Bin il kalsa kurumaz

Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi'nden, (s. 226-227).

Kelimeler :

ahtarı: arayıp
cülhe: örümcek
diyer: der
diyese: sanki
geli: gelip
grip: giymiş
gök: mavi
hara: nere
heste: hasta

il: yıl
kareli: karalı
kurum: örümcek ağı
nar: nar
Şahraban: bir yer adı
sıhıp: sıkıp
tapmaz: bulmaz
tikân: diken

MUSTAFA GÖKKAYA

Halk şairidir. 1910 yılında Kerkük'te doğdu. Çocukluğu ve gençliği babasının taş ocağında çalışmakla geçti. Okula hiç gidemedi. Kendi kendine okuma-yazma öğrendi. Yaşlılık yıllarında kırtasiye ticareti ile uğraştı ve 18 Mart 1983 tarihinde, hayatı boyunca hiç ayrılmadığı Kerkük'te öldü.

Eski Kerkük kahvelerinde okunan halk hikayelerini, destanları, hoyrat atışmalarını dinleyerek halk edebiyatına ilgi ve sevgi duydu. Halk edebiyatı nazım şekilleri ile millî, sosyal, mizahî ve didaktik temalı şiirler yazdı. Kerkük halk ağzı özellikleri taşıyan şiirleri ile genç şairler üzerinde etkili oldu. Şiirde ilk defa halk ağzını kullanarak bir ekol meydana getirdi. Kerkük'ün eski fıkralarını ve halk hikayelerini akıcı ve çekici bir üslupla şiirleştirdi. En çok kullandığı şekli 7 heceli mânî tarzıdır. Hoyrat ve şiirlerini *Beşir* gazetesi ile *Kardaşlık* dergisinde neşretti. Kerkük Katliâmı üzerinde yazdığı şiirlerini *Yaralı Kerkük* (Bağdat, 1963) adlı şiir kitabında, mizahî şiirlerini ise *Kozağ* (Kerkük, 1968) adlı eserinde topladı. [Hidayet Kemal Beyatlı'nın Mustafa Gökkaya konulu doktora tezi vardır.]

NAZIM REFİK KOÇAK

①

YURDUMUN DERDİ

Gazi Paşa'ya

Yurdum Kerkük, avulum Türk, Başbuğum Kemâl Paşa;
Ben seninle öğünürüm al-bayrağım bin yaşı.
Al-bayrağım seni yurttan koparanlar, savanlar,
Yok olsunlar, yurdumuzdan bizi yer yer kovanlar.
Sallandığın yüce damda gel gör nasıl yabancı,
Bir paçavra bağlamışlar; yağların yalancı
Bayrağıdır bu kirli bez; tutsak olduk biz buna.

Kurtulmakçın, bağlamışız belimizi hep sana,
 Büyük Gazi kurtar bizi bu kâhpelerin bezinden;
 Kerkük Türk'tür gel ayırma anasını kızından.
 Burada bir gözü yaşlı, bağı taşlı, öksüz var,
 Gece gündüz ayrı düşer yurdu için kan ağlar.
 Gel gör nasıl bu güzel yurt yağların elinde:
 Öten bülbül susmuş artık, barsız kalan bağında;
 Türk çarığı değmiyeli, dağlarımız çiçeksiz;
 Geziyoruz görünüşte, iç yüzümüz yüreksiz.
 Bir çoğumuz bu hasretten, için için ezildi,
 "Türküm" diye can verdiği mezarına yazıldı.
 Başa gitmez böylelikle varlığımız son güne,
 Türk diyerek öleceğiz, gider gibi düğüne.
 Ne olurdu yüce Tanrım kavuştursan bir daha,
 Yumdurmadan gözlerimi, çok sevdiğim bayrağa.
 Dumlupınar kahramanı Türk yüzünü güldüren,
 İnönü'de, Sakarya'da, Yunanlı'yı sindiren!
 Artık yetiş, kurtar bizi Anadolu yığıti,
 Al başına Kemâl'ini, sür tamuya bu iti.
 Yer yer soyup Kerkük'ümü çevirdiler soğana;
 Kimsesiz yurt, yağlı lokma, şimdi boğan boğana.
 Geçmiş günler bu yurt içre hep biz idik efendi;
 Kürt ne imiş, Arap kimdir, anlamazdık bu fendi
 Şimdi bizim buyruğumuz geçmez olmuş burada,
 Boynu bükük öksüz gibi dolaşırız arada.
 Çekemeyiz biz bu derdi, içerimiz hep yandı,
 Artık yetiş, ölüyoruz, bıçak kemiğe dayandı.

Irak Muasır Türk Şairleri Antolojisi'nden, (s. 192).

②

Horyatlar

Yara bağdan	Yâd elde yaram
Gül derdim yara bağdan	Sızlar yâd elde yaram
Rakîbler kan ağlasın	Yar sarmazsa sağalmaz
Kurtuldu yara bağdan	İşler yâd elde yaram

NÂZIM REFİK KOÇAK

Kerküklü şair ve yazar. 1905'te Kerkük'te doğdu. Türkmen asıllıdır. İlk ve orta öğrenimini Kerkük Nümune Mektebi ile İlmîye Mektebi'nde gördü. Bağdat Harboku'nda öğrenci iken bilinmeyen bir sebepten dolayı ayrılıp memuriyet hayatına başladı. Uzun süre Irak'ın çeşitli şehirlerinde posta, telgraf ve nüfus memuru olarak çalıştı. Kerkük Nüfus Müdürü iken 8 Mayıs 1962'de kalp krizinden vefat etti.

Edebiyata çocuk denecek bir yaşta başladı. Kerküklü şairlerin yanı sıra Namık Kemal, Abdülhak Hâmid, Tevfik Fikret, Cenab Şahabeddin ve Ahmet Haşim'in eserlerini okuyarak etkilendi. Şiirlerinde dîvan edebiyatı tesirleri de vardır. Eserlerinde vatan sevgisi, hayattan ve çevreden şikâyet ve küskünlük temalarını sade, duru bir Türkçe ile işlemiştir. Nâzım Refik Koçak, Misak-ı Millî sınırları içinde olmasına rağmen Lozan Antlaşması ve daha sonraki ikili anlaşmalarla Türkiye sınırları dışında bırakılan Kerkük'ün Türkmen aydınları üzerinde yarattığı acıları ifade eden ve Mustafa Kemal Atatürk'e ithaf edilen şiiri ile çok meşhurdur. Bu şiir yayımlanmadığı halde Irak Türkmenlerinin hafızasında yıllarca yaşamış, günümüze kadar gelmiştir. Şiirlerini Kerkük'te çıkan *İleri*, *Kerkük*, *Âfak* ve *Beşir* gibi gazetelerde, diğer yazı ve hikayelerini de Bağdat'ta neşredilen *Yeni Irak* gazetesinde yayımlamıştır. Şiirlerinin bir kısmını Aydın Kerkük *Ölümünün 11'inci Yıldönümünde Nâzım Refik Koçak* (Kerkük 1973) adı altında neşretmiştir. Koçak'ın bir de yarım kalmış roman denemesi vardır.

NESRİN ERBİL

①

HANCI İLE HASBİHAL

1

Ne gurbette gezdim, ne de yorulдум
 Ne derdimi söyledim, ne de soruldum.
 Sırrımı derececek tek seni buldum
 Ben kendi yurdunda garibim hancı.

3

Sana öz yurdundan kopup koşmuşum
 Sil göz yaşlarını ben de coşmuşum
 Kadehi doldurma zaten sarhoşum
 Ben hicran meyini içmişim hancı.

Sana anlatacak derter çok bende
 Güllerim derildi taze gülşende
 Artık karanlıktan bahsetme sen de
 Ezelden bu zulmet nasibim hancı.

Yalnız gurbet gezen değildir derterli
 Garipler sılaya varmakla ümitli
 Bana her ümidin kapısı kilitli
 Kader elbisemi biçmişim hancı.

5

Ne kadar anlatsam yine ruhum boş
 Vazgeç benden hancı gariplere koş
 Teselli yok bana bırak başı boş
 Ben kendi yolumu seçmişim hancı.

Irak Türkleri Şairlerinden NESRİN ERBİL'den, (s. 20).

(Nesrin Erbil bu şiiri, ünlü şair Bekir Sıtkı Erdoğan'ın "Hancı" adı ile bilinen "Binbir gece" adlı şiirine nazire olarak yazmıştır.)

②

GENÇLİĞE SESLENİŞ

Ey gönüller dileği, ey aziz can tanesi,
 Ey şarlardan şarlara fıskıran şan tanesi,
 Sensin bütün bizlerin emeli, can dileği,

Sensin bu yurda bekçi, sensin demir bileği,
 Kalbin gibi dilin de vatani hecelerken
 Dinmez derdine çare aradın gecelerden
 Hislerin, emellerin açılın yaprak yaprak,
 Verme namert eline, senindir şu mert toprak.
 Aç sineni rüzgâra, göster açık alnını,
 Akıt vatan uğruna bütün asil kanını,
 Yorgunluk bilmeyiz biz, atıl ileri atıl,
 O som altın yapraklı deftere sen de katıl.
 Ne dağlar ne düzlükler zor gelmemeli sana,
 Engeller baş eğmeli gönlündeki imâna,
 Sensin bütün bizlerin emeli, can dileği,
 Sensin bu yurda bekçi, sensin demir bileği.
 Sen gönüller dileği, sen hıncımın kanısın,
 Sen savaş meydanında erlerin akınısın.

Irak Türkleri Şairlerinden NESRİN ERBİL'den, (s. 88).

NESRİN ERBİL

Irak Türklerinin yetiştirdiği büyük kadın şairlerden biri olup, 1939 yılında Kerkük'ün kuzeyinde Erbil'de doğdu. Babası Ata Reşid Bey ve ağabeyleri de zamanlarının tanınmış edip ve şairlerindendi. Yakalandığı bir hastalık sebebiyle daha ilk okuldayken tahsilini yarıda bırakmak zorunda kaldı. Ancak okuma, öğrenme ve araştırmaya olan merakı ve azmi ile kendi kendini yetiştirdi.

Şiirlerinde Türkçeyi şekil, mânâ ve üslûp olarak incelikle ve ustalıkla kullanmıştır. Bekir Sıtkı Erdoğan'dan etkilenmiş ve hatta onun, halk arasında "Hancı" diye bilinen "Binbir Gece" adlı şiirine nazire olarak "Hancı ile Hasb-ı Hal" şiirini yazmıştır.

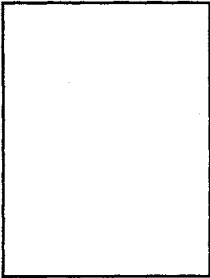
Uluslararası bir başarıya sahip olan şair, 1956'da Amerika Birleşik Devletleri'nde düzenlenen uluslararası bir şiir yarışmasında birincilik ödülünü kazanmıştır. Geniş bir kültüre sahiptir; Arapça, Farsça, İngilizce ve Almanca'yı

çok iyi bilir. İdealist, milliyetperver, mücadeleci bir karaktere sahiptir. Milletine karşı sınırsız bir sevgi ile bağlıdır.

Şiirlerini açık ve anlaşılır bir üslûpla yazmıştır. Hayal oyunlarını ve uzak çağrışımları pek sevmez. Şiirlerinin hemen hemen tamamını serbest ve hece tarzına bağlı kalarak yazmıştır. Onun şiirlerinde şahsî kinlerini, üzüntülerini ve aşklarını görmek pek mümkün değildir. Milletinin acılarını kendine dert edinen Nesrin Erbil, şiirlerinde de bu duygularını dile getirmiştir.

Şairliğin yanısıra aynı zamanda bir ressam olan Nesrin Erbil'in pek çok yağlı boya tablosu vardır.

**BAŞKURT
VE
KARAÇAY-MALKAR
TÜRKLERİ EDEBİYATI**

M. Taci

Kâzim Möçü

Kaysın Kuli

BAŞKURT TÜRKLERİ

Rusya'da, Ural dağlarının güneyinde yaşayan bu Türk topluluğu, 1.4 milyon nüfusa sahiptir. Başkurtlar'ın % 75'i Rusya Federasyonu'na bağlı olan ve 19 Şubat 1919'da Ruslarla yapılan bir anlaşma ile kurulan Başkırdistan Özerk Cumhuriyeti'nde, geriye kalanları da Tataristan ve Orta Asya'daki cumhuriyetlerde yaşarlar. Başkırt Özerk Cumhuriyeti'nin yüz ölçümü 143.600 km², nüfusu yaklaşık olarak 4 milyon, başkenti de Ufa şehridir (Cumhuriyetteki Başkurtlar, nüfusun 1/4'ünü teşkil eder).

Başkırt Türkleri tarihin çok eski dönemlerinden beri bu topraklar üzerinde yaşamaktadırlar. IV'üncü yüzyılda Hunlar'ın, V'inci ve IX'uncu yüzyıllar arasında da Altınordu devletinin hakimiyeti altındaydılar. Bu devletin yıkılmasından sonra Başkurtlar Şibânîler'e, Kazan Hanları'na bağlandılar. 1552 yılından sonra da tamamen Rus hakimiyetine girdiler. Çarlık Rusyası'na karşı zaman zaman yaptıkları isyanlarda başarılı olamamışlardır.

BAŞKURT TÜRKLERİ EDEBİYATI

Başkırt Türkçesi, Türkçe'nin Kıpçak grubu lehçelerindendir.

1917 Bolşevik ihtilâlinde önce Başkırt Türkleri, Kazan Türkleri ile beraber "Kazan Hanlığı"nın sınırları içinde yaşıyorlardı. Dört asır süren bu beraberlik, zaten çok fazla olmayan farklılıkları ortadan kaldırmış, ortak bir yazı dili meydana gelmiştir. Bu yazı diline Kazan Türkçesi hâkimdi. Başkırt Türkçesi daha çok bir konuşma dili olarak varlığını sürdürüyordu. Başkurtlar ayrı bir siyasî varlık haline gelince konuştukları dili yazı dili haline getirdiler.

1917-1930 yılları arasında Başkırt dil ve edebiyatı üzerinde herhangi bir baskı olmamış, dil ve edebiyat kendi mecrasında akıp gelişmeye başlamıştır. Ancak 1930 yılından sonraki dönemde yazılan eserlerde Sovyet müdahalesi açıkça görülür.

Başkurtların en büyük şairi Mecid Gafurî'dir. Hacibünnecar Öteki, Zeki Velidi Togan, Şehzade Babiç gibi tanınmış yazar ve şairleri de vardır.

K a y n a k ç a :

1. Saadet Çağatay, *Türk Lehçeleri Örnekleri II*, Ankara 1972, s. 85.
2. Nadir Devlet, *Çağdaş Türk Dünyası*, İstanbul 1989, s. 105-113.
3. Ahmet Temir, "Kuzey Türk Edebiyatı", 'Tatar-Başkurt', *TDEK*, C. III, Ankara 1992, s. 705-724.

M. TACİ**VATAN****Başkurt Türkçesi İle:**

Tirbetkende yırlap minin bişikte
 Oşo hüzzü men esemden işittim
 Askan sakta kitaplarzın tew bitin
 "Watan" hüzi balkıp kitti yalt itip
 Her azımda watan, hine tayandım
 Hulap üstim hinin irkin hawandı
 Utta yanmas, huza batmas küs birip,
 Watan bizzi kıyu itip üstirzin.
 Nindey hüž bar hinen kedirli bizge
 Nindey il bar hine tinlerlik yerze.

Türkiye Türkçesi İle:

Beşikte şarkı söyleyip beni salladığı zaman
 Şu sözü ben annemden işittim.
 Kitapların ilk sahifelerini açtığım zaman
 Vatan sözü nur saçarak aydınlattı.
 Her adımda vatan, sana dayandım
 Nefes alarak seni hür havanı soludum.
 Ateşte yanmaz, suya batmaz güç verip
 Vatan bizi yiğit olarak büyüttün.
 Hangi söz var bizim için senden daha değerli,
 Seninle kıyaslayabileceğim hangi ülke var.

Hulış'dan [Saadet Çağatay,
Türk Lehçeleri Örnekleri-II, Ankara 1972, s. 85].

Çev.: Kaşauby Miziev

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ

Karaçaylılar, Bulgarlar Türklerinin bir koludur. Kuzey Kafkasya'da yaşarlar. Önceleri Hun federasyonunun hür üyeleri iken sonraları Kabartay Çerkezleri'nin boyunduruğuna girdiler. XV'inci yüzyıl sonlarından itibaren 1812 yılına kadar Osmanlı Devleti himayesinde varlıklarını sürdürdüler. Ülke, 1812'den sonra Rusya topraklarına katıldı. 1860 yılına kadar, defalarca Rus idaresine karşı isyan ettiler. Ruslar 1873 yılında Balkarlar (=Malkarlar) ve Çerkezler'le birlikte Karaçaylar'a karşı bir soykırımı başlattı. Türk şehir, köy ve kasabaları Rus göçmenlerle dolduruldu. Türkler Türkiye'ye göçe zorlandı. Karşılıklı mücadele Sovyet rejiminin yerleşmesine kadar devam etti. 1921'de Karaçay-Çerkez Özerk Eyaleti kuruldu. Karaçaylılar 1926 yılında aynı birlik içinde yeni bir eyalet haline geldiler. Stalin zamanında, Alman ordularıyla işbirliği yapmakla suçlanan Karaçaylılar topluca Sibirya'ya sürüldüler. 1957'de yurtlarına dönüp yeniden Karaçay-Çerkez Özerk Bölgesi'ne yerleştiler. Şimdi Rusya Federasyonu'na bağlı ve 14.100 km² genişliğinde olan bu özerk bölgede yaşarlar. Bu cumhuriyetin nüfusu 450.000 kişidir. Nüfusun % 51'i Türk, % 49'u Ruslardan oluşur. Karaçayların bugünkü nüfusu 150.000'dir (Burada 30.000 kadar da Nogay vardır).

Malkarlar, Kabartay-Malkar Özerk bölgesinde yaşarlar. Nüfusları 70.000 kişi, başkentleri de Nalçik şehridir. Stalin, Malkarları 1944-1957 yılları arasında sürgüne tâbi tutmuştur.

Karaçay Türkçesi, Malkar Türkçesi ile birlikte, Türkçenin Kıpçak koluna bağlıdır. Edebiyat dilleri de ortaktır.

KARAÇAY-MALKAR TÜRKLERİ EDEBİYATI

Kuzey Kafkas dağlarında yarı göçebe bir hayat süren Karaçay-Malkar Türklerinin yazılı edebiyatı XIX'uncu yüzyılın sonlarından itibaren başlamıştır. Bundan önce bir yazıya sahip olmadıkları için ancak sözlü edebiyat gelişmiştir. Bu itibarla Karaçay-Malkar Türkleri Edebiyatı iki bölümde incelenmiştir:

1. Halk Edebiyatı
2. 1917 sonrası "Sovyet Dönemi Edebiyatı"

1. Halk Edebiyatı: Karaçay-Malkar Türkleri XVIII'inci yüzyılın sonlarından itibaren İslâmiyetle tanışmış ve XIX'uncu yüzyıl başlarında İslâmiyetle beraber Arap harflerini

kullanmaya başlamışlardır. Bu zamana gelinceye kadar hayvancılığa dayalı yarı göçebe bir hayat sürdürdükleri için herhangi bir yazıya sahip değillerdi. Bu sebeple de nesilden nesile aktarılan sözlü bir edebiyat meydana getirmişlerdir. Efsaneler, destanlar, tarihî şarkılar, mâniler, ata sözleri, ninniler ve bilmeceler bu dönem edebiyatını meydana getiren mahsullerdir.

Karaçay-Malkar Türkleri halk şairlerinin önde gelenleri arasında Kasbot Koçhar, Appa Canıbek, İsmail Semen ve Kâzım Möçü sayılabilir.

Karaçay-Malkar Türkçesinde, niniye "bellav" veya "beşik cırı", ata sözüne "nart söz", bilmeceye de "comak" denilmektedir.

2. Sovyet Dönemi Edebiyatı: Bu dönem 1917 Sovyet ihtilâli ile başlamıştır. Dönemin başından itibaren önce Lâtin sonra da Kiril alfabesi kullanılmıştır. Bu dönemin ilk temsilcileri olan yazar ve şairler eserlerini resmî ideoloji doğrultusunda meydana getirmişlerdir. Daha sonra gelen şair ve yazarlar ideolojik konulardan uzaklaşarak tabiata, insanlığa, tarih ve kültüre dair konularda eserler vermeye yönelmişlerdir.

Bu dönemde yetişen edebiyatçılar arasında Abdülkerim Baykul, Akmaylanı İsmail, Azamat Süyünç, Azret Örtönlü, Bayçorlanı Soslan, Baykullanı Davud, Bilâl Laypan, Habiylanı Nazir, Halimat Bayramuklanı, Hamit Laypan, Hasan Appaylanı, Hüseyin Cavba, İsa Botaş, İsmail Toğçuk, Karakotlanı Yusuf, Kaysın Kuli, Kerim Otarov, Kosbot Koçhar, Magomet Bayçora, Magomet Mokaev, Musa Batçalı, Osman Hubiylanı, Salih Guetuev, Tenzile Zumakkulova ve Tohtar Borlak'ın adları sayılabilir. Bunlardan Hasan Appaylanı'nın yazdığı üç ciltlik *Kara Sandık* isimli roman, Karaçay-Malkar edebiyatının ilk romanı sayılmaktadır. İlk cildinde komünizmi öven, son cildinde ise bunun tam tersini savunan Hasan Appaylanı, birçok Karaçay-Malkarlı aydın gibi Ruslar tarafından öldürülmüştür. Alim Toppeev ile Zeyton Tolgurov da meşhur romancılarıdır.

Malkarlar yönetim olarak doğrudan doğruya Moskova'ya bağlı oldukları için kitap ve dergi basma şansları yüksekti. Bu yüzden Malkar edebiyatı, Karaçaylarınkinden daha hızlı gelişmiştir.

K a y n a k ç a :

1. "Karaçay Türkçesi", *TA*, C. XXI, s. 263-265.
2. "Balkar Türkçesi", *TA*, C. V, s. 167-169.
3. Ufuk Tavkul, "Karaçay-Malkar Türk Edebiyatı", *TDEK*, Ankara 1992, s. 727-741.

BIYNÖGER DESTANI

[Beylerin beyi, Gezдох'un oğlu, insafsız avcı Biynöger (=Bineger)'in kardeşi Umar hastalanır. Derdine devâ olacak şey, ak bir geyiğin sütüdür. Biynöger'in o geyiği bulması için bir av köpeğinin yardımına ihtiyacı vardır. Av köpeği almak için gittiği dayısı ona yardımcı olmaz. Biynöger, ak maralı aramak üzere dağlara çıkar. Birdenbire üç ayaklı bir geyikle karşılaşır. Biynöger, geyiği kovalar. Karanlık ve koyu bir sisten dolayı geyiği kaybeder. Bu, gerçek bir geyik değil, geyikler tanrısının kızıdır. Ak geyik, Biynöger'e, kendisini vurmasının mümkün olmayacağını, geri dönmesini söyler. Avcı onun alelâde bir geyik olmadığını anladığı halde dinlemez, takip eder. Geyik bunun üzerine Biynöger'e beddua eder].

Karaçay Türkçesi ile:

1. "Sen çaşlığından bizni etibizden toymadın
Biz garipleni tavda çaşarga koymadın
Endi tınla, bir-eki kargış aytayım:
Seni tüben canın teren bolsun, terk bolsun
5. Ogarı canın cip-arkan cetmez tak bolsun
Eki köndelenin çıpçık ötmez bek bolsun
Munu içinde seni çaşar künün köp bolsun
Seni etinden karga-kuzgun toymasın
Endi bizni koysan, caratkan Allah koymasın"
10. Ol sagattan tav tuban boldı cars boldu
Munu kiyigi köz tuvrasından tas boldu.
Ogarı canı çıp arkan cetmez tav boldu
Töben canı da terin boldu, terk boldu
Eki köndeleni çıpçık ötmez bek boldu.
15. On beş künnü ol kaya randa çaşadı
But etlerin kaldırmay kesip aşadı
Bu kuvgunna elle koptula, halk keldi
Karnaşı Umar munu kaya randa esledi
Uzatsala da cip-arkan ana cetmeydi
20. Umar anı katından uzak ketmeydi
Ol, Bineger'den "karnaşım tüş" dep titeydi
Bineger'a turgan cerinden tepmeydi".

[Köylülerin ve Umar'ın çabaları boşa gider. Biynöger kayalardan aşağı inemez. Bu defa sevgilisine haber verirler, gelir:]

23. Tos katınna atlı kuvgun ketgendi
Eşitgenley coluna suuk kant etti
25. Süygeni ölgen cerde canın berirge ant etti.
Cetip Bineger'e ol bılay aytıp kıçardı:
"Komuk bolgansa, biyleni biyi süygenim
Tansık bolganma, çartlap çıkadı cüregim
Sana kelgenme iki butumu at etip,
30. Kollarımı alanı sürgen kamçı edip,
Kutas çaçımı üsüme caygan camçı etip,
Közlerimde cılamuklardan tamçı etip.
Altınlını burnundan tutup bırğaçı,
Üstündegi men tikken dari kölegin
35. Teşip al da közlerine çıрмаçı
Kesin, oynavçu meni ak mamuklay öşünüm
Açıp turama endi mana aylan da çınaçı".
Munu eşitgenley, Bineger koptu, can kirdi,
Altınlısın burnundan tutup bırğadı,
40. Kölegin de eki közüne çırmadı
Izı bla kesi kaya randan çınadı.
Mında çıksa da kerti temir ırgaklay,
Ogartın tüştü, kıçınna salgan cummaklay,
Tos katını ol işni körüp turgandı,
45. Kesi cüregine citti kıbdısın urgandı"

Türkiye Türkçesi ile:

1. "Sen çocukluğundan [beri] bizim etimize doymadın
Biz garipleri dağda yaşamaya bırakmadın,
Şimdi dinle, biraz beddua edeyim:
Senin aşağı tarafın derin olsun, uçurum olsun,
5. Yukarı tarafın ip[in], urgan[ın] yetişemeyeceği kadar dik olsun,
İki yan tarafın serçe geçmiyecek kadar (berk) dar olsun.
Bunun içinde senin yaşayacağın günler çok olsun,
Senin etine karga kuzgun doymasın,
Şimdi sen bizi bıraksan [bile], yaratan Allah [seni rahat] bırakmasın. "
10. O saatte dağı duman bastı, sis bastı,
Bu geyik göz önünden kayboldu.
Yukarı tarafı ip[in], urgan[ın] yetişemeyeceği dağ oldu,
Aşağı tarafı derin oldu, uçurum oldu,
İki yan tarafı serçe geçmiyecek kadar dar oldu
15. On beş gün o kaya kovuğunda yaşadı,
Bud(unun) etlerini bitinceye kadar kesip yedi.
Bu [korkunç] hâdiseye köyler kalkındı, ahali geldi
Kardeşi Umar bunun kaya kovuğunda [olduğunu] farketti,
Uzatsalar da ip urgan ona yetmiyor[du],
20. Umar onun yanından ayrılmıyor[du],
O Bineger'e: "kardeşim in" deyip yalvarıyor[du],
Bineger ise durduğu yerden kımıldamıyor[du].
23. Dostuna atlı haberci gitmişti,
[Kadın] işitince yoluna soğuk yolluk hazırladı,
Sevgilisinin öleceği yerde canını vermeğe ant içti,
Yetişip Bineger'e o, böyle deyip çağırdı:
"Rezil olmuşsun beyler(in) beyi sevgilim,
Seni arzuluyorum, hoplayıp çıkıyor yüreğim,
Sana geldim, iki butumu at edip,
30. Kollarımı onları süren kamçı edip,
Üstüme yayılmış sırma saçımı yamçı edip.

- Gözlerim göz yaşlariyle (damla edip) dolup,
 (Altınlı) tüfeğini ucundan tutup bıraksana!
 Üstündeki benim diktiğim ipek gömleğini
35. Çözüp alarak gözlerine sarsana!
 (Kendin) sevgilim, (benim) ak pamuk gibi göğsümü
 Açıp duruyorum, şimdi bana çevril de atlasana!"
 Bunu işidince Bineger kımıldadı, canlandı
 (Altınlı) tüfeğini ucundan tutup bıraktı,
40. Gömleğini de iki gözüne sardı,
 Sonra kendisi kaya[nın] kovuğundan atladı,
 Buradan zorlukla çıktı ise de,
 Yukarıdan düştü böreğe konmuş yumak gibi.
 Dostu bu işi görüp durmuştu
45. Kendi yüreğine keskin hançeri saplamıştı.

Açıklamalar:

Karaçay Türkleri halk edebiyatından tipik bir avcı destanı okudunuz. Oldukça eski bir efsaneye dayanan destanın bu varyantı Saadet Çağatay tarafından Ramazan Karaçay'dan derlenmiş ve Türkiye Türkçesine çevrilmiştir (Fuad Köprülü Armağanı, İstanbul 1953, s. 93-112).

Araştırmalar:

1. Hastaya ilaç olarak "süt arama" motifine Dede Korkut hikâyelerinde de rastladınız mı? Hangisinde?
2. Ak geyik olağan üstü bir varlıktır. Geyiğin olağan üstü özelliklerini sayınız.
3. Hangi edebiyat türlerinde olağan üstü varlıklara çok yer verilir? Araştırınız.
4. Hikâye sonunda kadının kurtarıcı rol ile karşımıza çıkması motifine, Türk halk edebiyatında, başka hangi eserlerde rastlanır? İki örnek gösteriniz.
5. Avcı Bineger sizce bu cezaya lâyık mıydı? Niçin?

KÂZİM MÖÇÜ

①

Malkar Türkçesi ile:**İĞİ SÖZ**

İgi söznü bıçak kesmez,
İgi söznü boran eltmez,
İgi söz otda da küymez,
İgi sözge bağa jetmez.

İgi sözsüz jaşan nedi?
Tuzsuz hantha teppe-tengdi!
İgi söznü aythan-erdi!
Akılı, juregi kengdi.

İgi söz-halknı küçüdü,
Zulmuğa kebin biçedi.
Ol igileni işidi,
Osallağa kamiçidi.

İgi söz korkğanı bilmeyd,
Bayğa mujuraça tiyed.
Jarlı üyge ökülça kired,
Kıynlığa ol ong bered.

Ok jerine jetip suwuyd,
Su da bir zamanda kuruyd,
İgi söz suwumaz, kurumaz,
Anı kişi tutup tıymaz.

Türkiye Türkçesi ile:**İYİ SÖZ**

İyi sözü bıçak kesmez,
İyi sözü fırtına götürmez,
İyi söz ateşte de yanmaz,
İyi sözün pahası biçilmez.

İyi sözsüz hayat nedir?
Tuzsuz yemekle aynı şeydir!
İyi sözü söyleyen-erkektir!
Akı, yüreği geniştir.

İyi söz-halkın gücüdür,
Zulüm için kefen biçiyor.
O iyi (insanların) işidir,
Kötüler için kamçıdır.

İyi söz korkuyu bilmez,
Zengine dayak gibi iner.
Fakir eve savunucu olarak girer,
Zavallıya o destek verir.

Mermi hedefine ulaştıktan sonra soğur
Su bile günün birinde kurur,
İyi söz soğumaz, kurumaz,
Onu kimse yakalayıp durdurmaz.

İgi söz-jomaktı, jirde,
Sözü barnı-küçü bardı!
İgi sözsüz dünya tardı,
Jürek, yol da karangıdı.

İgi söz-köz jarıgındı,
Ahlunga aytırıgındı.
Jılı otdu ot jağangda,
Ol kuruwlayd duşmaningdan.

Toyung, kuwançing -igi söz,
Künde jubançing -igi söz,
Künde tıyançing -igi söz,
Kaman, kılıçing -igi söz,

İgi söz-jol nöger bolad,
Kıyın kün birgenge barad.
Biz ölsek-igi söz kalad,
Ol sav kalğanlağa jarayd.

Kâzim sözün bermez sizge,
Zulmunu süygen betsizle!
Meni sözüm-nögerd tüzge,
Tıyanç fakırğa, öksüzge.

İyi söz-masaldır, şarkıdır,
Sözü var olanın -gücü vardır!
İyi sözsüz dünya dardır,
Yürek, yol (bile) karanlıktır.

İyi söz-göz nurundur,
Akrabana söyleyeceğindir.
Ocağında sıcak ateştir,
O koruyor düşmanından.

Eğlencen, kıvancın -iyi söz,
Her günkü uğraşın -iyi söz,
Her günkü dayanağın -iyi söz,
Hancerin, kılıcın -iyi söz.

İyi söz-yol arkadaşın olur,
Zor gününde beraberine gider.
Biz ölürsek - iyi söz kalır,
O hayatta kalanlara yardımcı olur.

Kâzim sözün vermez size
Zülmü seven yüz­süzler!
Benim sözüm-dosttur doğruya,
Dayanaktır fakire, öksüze.
Çeviren: Kaşaubiy Miziev

Kâzim, *Çığarmalarını Eki Tomluğ'u'ndan*, (s. 306).

②

Malkar Türkçesi ile:

Biyik taulanı başında,
Kar da erir, künnge tözmez.
Alay meni jürek kayğım,
Ol karlaça, erip ketmez.

Joyulğan juğutur kanı,
Dump bolur, jutulur jerge.
Meni kaygımı jer jutmaz,
Jel alıp da ketmez tüzge.

İstanbul - 1910

*Kâzim, Çığarmalarını Eki
Tomluğu'ndan, c. I, s. 335.*

Türkiye Türkçesi ile:

Yüksek dağların başında,
Karda erir, güneşe dayanmaz.
Ama benim kalbimdeki ızdırap,
O karlar gibi eriyerek yok olmaz.

Vurulan dağ keçisinin kanı,
Yok olur, karılır toprağa.
Benim ızdırabımı toprak yutmaz
Rüzgar alıp da götürmez ovalara.

Çev.: Kaşauby Miziev

③

Malkar Türkçesi ile:

Palah tau tarlada jolnu tınç tabad,
Ajaşmağanlay, bizge kelip kalad.
Nasıp kayda ajaşıp kalgan bolur?
Ne kıyın, uzak edi bizge jolu!

(1913)

*Kâzim, Çığarmalarını Eki
Tomluğu'ndan, c. II, s. 39'dan.*

Türkiye Türkçesi ile:

Belâ dağ (ve) vadilerde yolu kolay buluyor,
Yolu kaybetmeden bize geliyor.
Mutluluk acaba nerede yolu kaybetti?
Ne kadar zor, [ve] uzaktır bize yolu!

(1913)

Çev.: Kaşauby Miziev

④

Malkar Türkçesi ile:

Bağdat'ha da, Stambul'ğa da bardım,
Mekka'nı Kaaba taşına baş urdum.
Alay kayıthanda jarlı jerime.
Anama jangıdan tuwğança boldum.

(1910)

Türkiye Türkçesi ile:

Bağdat'a, İstanbul'a da gittim,
Mekke'nin Kâbe taşına baş vurdum.
Ama döndüğümde zavallı toprağıma,
Sanki yeniden anadan doğdum.

(1910)

*Kâzim, Çığarmalarını Eki
Tomluğu'ndan, c. II, s. 7.*

Çev.: Kanşaubiy Miziev

⑤

Malkar Türkçesi ile:

Munu aythan aksak Kâzim,
Açıldıla eki közüm,
Kart bolğanma endi özüm,
Sizge kalsın ahşı sözüm!

(1939)

Türkiye Türkçesi ile:

Bunu söyleyen aksak Kâzim,
Açtırırlar iki gözüm,
İhtiyarlaştım artık kendim,
Size kalsın iyi sözüm!

(1939)

*Kâzim, Çığarmalarını Eki
Tomluğu'ndan, c. II, s. 245.*

Çev.: Kanşaubiy Miziev

KÂZİM MÖÇÜ

1859 yılında Malkar dağlarında, Şıki köyünde doğar. Şark edebiyatlarını, Arapça ve Farsça'yı öğrenir. Hac için Mekke'ye gittiğinden halk arasında Kâzim-Haci adıyla tanınır. Soydaşları Malkarlarla birlikte Orta Asya'ya sürülen şair, Kazakistan'ın Taldı-Kurgan ilinde vefat eder ve bilinmeyen bir yere gömülür (1945).

Kâzim Möçü, halk şairi ve Malkar edebiyatının kurucusudur. İlk şiirlerini XIX'uncu yüzyılda yazar. Destanları ile çok sayıda şiirleri vardır. Eserlerinde, İslâm dini, adalet, dürüstlük, dostluk temalarını derinliğine işler ve Malkar halkının millî şuurunu ayakta tutmaya çalışırdı. Sovyet döneminde neşredilen şiirlerinde dinî kelimeler sansürce ayıklandı, değiştirildi. Son şiirlerinde yurtseverlik

temasını işleyen ozan, Sovyet rejimini öven şiirler de yazmasına rağmen bu totaliter rejimin kurbanı olur ve sürgün edilir.

ESERLERİ: 1. *Tahir ile Zühre* (destan), 2. *Buzjigit* (destan), 3. *Yaralanan Dağ Keçisi* (destan), 4. *İyman-islâm* (dinî şiirler), 5. *Kâzım, Çığarmalarını Eki Tomluğu*, (2. cilt, şiirler, Nalçık, 1989).

(Kaşauby Miziev)

KAYSIN KULİ

①

Malkar Türkçesi ile:

Hant tuzungu, balıngı da
Tatıtıların bileme,
Kırdıngı, karıngı da,
Jerim maltay keleme.

Salam bereme kar taşha,
Mahtayma çiy balıngı,
Mılı topurak jabışkan
Saban ağaçlarıngı.

Nazmula'dan, (s. 48)

Türkiye Türkçesi ile:

(Sofra) tuzunun da, balının da
Tadlarını biliyorum.
Otlarını, karını da
Yerimi çiğneyerek geliyorum (=yaşıyorum)

Her taş(ın)a selâm veriyorum
Övüyorum taze balını,
Nemli toprak(a) yapışan
Senin karasabanını.

Çev.: Kaşauby Miziev

②

Malkar Türkçesi ile:

At arır, ögüz da arır
Zamana tohtamay barır,
Maşına da eski bolur,
Jel jangılay kalıp turur.
Çerek da kururğa bolur,
Kuwanç a kurumay kalır.
Batır da kart bolur, ölür,
Jaz, keliuçüsünley, kelir.
At arır, ögüz da arır.
Jasan a jangılay kalır!...
Kuli Kaysın, *Nazmula'dan, (s. 132)*

Türkiye Türkçesi ile:

At yorulur, öküz de yorulur,
Zaman ise durmadan devam eder,
Araba da eskir (aşınır),
Rüzgar yenileyin kalır (eskimez),
Nehir de kuruyabilir.
Sevinç ise kesilmeden devam eder.
Yiğit de ihtiyarlar, ölür,
Bahar her zaman geldiği gibi gelir,
At yorulur, öküz de yorulur,
Hayat ise yenileyin kalır.

Çev.: Kaşauby Miziev

KAYSIN KULİ

Malkar dağlarındaki Ogarı Çegem (=Yukarı Çegem) köyünde, 01 Kasım 1917 tarihinde doğdu. Çocukluğu çiftçiler ve avcılar arasında geçti. 1935 yılında Moskova'da Tiyatro Yüksek Okulu'na girdiyse de bu alanda çalışmadı, şiir yazdı. İkinci Dünya Savaşı'na paraşütçü olarak katıldı ve yaralandı. Ünlü Sovyet yazarları Fadaev ile Simonov'un ısrarı ile muharip asker sınıfından ayrılp savaş muhabiri olarak cepheye döndü. Malkarların sürgün edildiği yıl ona sürgüne gitmeme izni verilmesine rağmen o Kırgızistan'a, halkının yanına gitmeyi tercih etti. Burada, 13 yıl boyunca gizlice şiirler yazdı ve eserlerini sakladı. 1957 yılında yurduna döndü, şiirlerini neşretti. 1985 yılında Çegem'de öldü. Evi müze yapılmıştır.

Kaysın Kuli tiyatro tahsili yapmasına rağmen piyes türü üzerinde çalışmadı ve şiirler yazdı. İlk şiir kitabı 1940 yılında çıktı. Sürgün sonrasında neşrettiği şiirleri ile Sovyetler Birliği'nin en tanınmış şairleri arasına girdi, önemli ödüller aldı. Kaysın Kuli'nin şiirleri pek çok dünya dillerine tercüme edildi ve şair Malkar halkının âdeta bir sembolü sayıldı. **Şiir kitapları:** 1. *Salam Ertidenlik* (=selâm sabah, 1940), 2. *Jaralı Taş* (=Yaralı Taş, 1965, şair bu eseriyle Rusya Devlet ödülü aldı). 3. *Jer Kitabı* (=Toprak Kitabı, ölümünden sonra bu kitaba SSCB Lenin ödülü verildi). 4. *Nazmula* (=Şiirler, 1987).

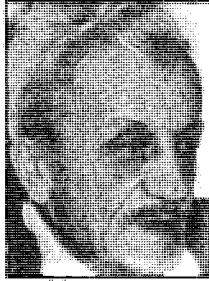
İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE

ÇAĞDAŞ EDEBİYAT

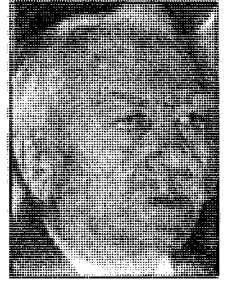
**Arif Nihat
Asya**

**Necip Fazıl
Kısakürek**

**Cahit Sıtkı
Tarancı**

Tarık Buğra

Orhan Veli Kanık

**Fazıl Hüsnü
Dağlarca**

Haldun Taner

Behçet Necatigil

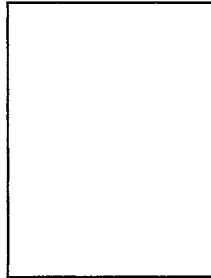
**Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu**

Atilla İlhan

Edip Cansever

Sezai Karakoç

Sevinç Çokum

BAYRAK

Ey mavi göklerin beyaz ve kıvıl süsü...
Kızkardeşimin gelinliğı, şehidimin son örtüsü,
Işık ışık, dalga dalga bayrağı,
Senin destanını okudum, senin destanını yazacağım.

Sana benim gözümle bakmıyanın
Mezarını kazacağım.
Seni selâmlamadan uçan kuşun
Yuvasını bozacağım.

Dalgalandığın yerde ne korku, ne keder...
Gelgende bana da, bana da yer ver!
Sabah olmasın, günler doğmasın ne çıkar;
Yurda ay-yıldızının ışığı yeter.

Savaş bizi karlı dağlara götürdüğü gün
Kızılığında ısındık;
Dağlardan çöllere düşürdüğü gün
Gölgene sığındık.

Ey şimdi süzgün, rüzgârlarda dalgalı;
Barışın güvercini, savaşın kartalı...
Yüksek yerlerde açan çiçeğim;
Senin altında doğdum,
Senin dibinde öleceğim.

Tarihim, şerefim, şiirim, herşeyim;
Yer yüzünde yer beğen
Nereye dikilmek istersen
Söyle, seni oraya dikeyim!

②

FETİH MARŞI

Yelkenler biçilecek, yelkenler dikilecek;
Dağlardan çekdiriler, kalyonlar çekilecek...
Kelpetenlerle sûrun dişleri sökülecek!

Yürü: hâlâ ne diye oyunda, oynastasın?
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Sen de geçebilirsin yardım, anadan serden...
Senin de destanını okuyalım ezberden...
Haberin yok gibidir taşıdığı değerden...

Elde sensin, dilde sen; gönüldeyin, baştasın...
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Yüzüne çarpmak gerek zamânenin fendini!
Göster: kabaran sular nasıl yıkar bendini!
Küçük görme, hor görme -delikanlım- kendini!

Şu kırık âbideyi yükseltecek taştasın;
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Bu kitaplar Fâtih'tir, Selim'dir, Süleyman'dır;
Şu mihrab Sinânüddin, şu minâre Sinan'dır;
Haydi artık, uyuyan destanını uyandır!

Bilmem, neden gündelik işlerle telâştasın...
Kızım, sen de Fâtih'ler doğuracak yaştasın!

Delikanlım, işâret aldığın gün atandan
Yürüyeceksin... millet yürüyecek arkandan!
Sana selâm getirdim Ulubadlı Hasan'dan...

Sen ki burçlara bayrak olacak kumaştasın;
Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Bırak; bozuk saatler yalan, yanlış işlesin!

Çelebiler çekilip haremelerde kışlasın!

Yürü aslanım, fetih hazırlığı başlasın...

Yürü, -hâlâ- ne diye, kendinle savaştasın?

Fâtih'in İstanbul'u fethettiği yaştasın!

Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor'dan, (s. 182).

③

BİR BAYRAK RÜZGAR BEKLİYOR

Ziya İlhan Zaimoğlu'na

1

<p>1 Şehitler tepesi boş değil,
Biri var, bekliyor...
Ve bir göğüs nefes almak için
Rüzgâr bekliyor.</p>	<p>4 Öpelim temizse dudaklarımız...
Fakat basmasın toprağına
Temiz değilse ayaklarımız.</p>
<p>1 Türbesi yakışmış bu kutlu tepeye,
Yattığı toprak belli,
Tuttuğu bayrak belli.
Kim demiş Meçhul Asker diye?</p>	<p>5 Rüzgârını kesmesin gövdeler...
Sesinden yüksek çıkmasın
Nutuklar, kasideler!</p>
<p>3 Destanını yapmış, kasideye kanmış...
Bir el ki ahretten uzanmış,
Edeple gelip birer birer
Öpsün diye faniler.</p>	<p>6 Geri gitsin alkışlar, geri...
Geri gitsin ellerin
Yapma çiçekleri!</p>
	<p>7 Ona oğullardan, analardan
Dilekler yeter...
Yazın sarı, kışın beyaz
Çiçekler yeter.</p>

Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor'dan, (s. 18).

④

KUŞLAR

<p>1 Tomurcuklar, filizler
Koncalar düşüncede
Gülleri işaretle
Açılan bu bahçede.</p> <p>Uçunuz kuşlarım, uçunuz;
Yollara kanad açınız...
Daliyle bizim, güliyle bizim
Bahçelere göçünüz!</p> <p>Burda kanad bir elin,
Burda yuva bir dalın
Hendesesini bozabilir...</p> | <p>4 Gagalar havaya
Bir yasak yazı
Yazabilir...
Yolunuz haritada,
Sesiniz notada
Bir eğri çizgi
Çizebilir...</p> <p>Bir bahçe bulun ki, kuşlarım,
Göğünde kanadlar,
Yerinde ayaklar
Yüzebilir, gezebilir, tozabilir.</p> |
|--|--|
- 6 Uçunuz kuşlarım, uçunuz;
Yollara kanad açınız...
Daliyle bizim, güliyle bizim
Bahçelere göçünüz!

Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor'dan, (s. 25-26).

⑤

DEVLER

<p>1 Sarsarak köprüleri
Devler geçti bu yollardan:
Dudaklarında Hun Türküleri.</p> <p>2 Tulgalı başbuğlar
Ve rüzgârda
Bayraklar, uğultular, tuğlar...</p> | <p>3 Bir dünya doldu boşaldı...
Yazık ki adları, destanlardan
Masallara kaldı!</p> <p>4 Sağa, sola, ileri...
Devler geçti bu yollardan,
Kaldı ayak izleri.</p> |
|---|--|

- 5 Hâlâ nabızlar atıyor: 6 Yıllar yığın yığın o gündenberi...
 Şu çamlı, meşeli dağların Ne bir destan parçası,
 Altında devler yatıyor. Ne bir zafer kemeri!

- 7 Fırtınalar armağan olsun
 Göğüsler dolsun Hun
 Türküleri!

Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor'dan, (s. 9-10).

ÂRİF NİHAT ASYA

1904 yılında Çatalca'da doğdu. Küçük yaşta babası ölmüş olduğundan akrabalarının himâyesinde büyüdü. Balkan bozgunundan sonra halası ile İstanbul'a geldi. Haseki Mahalle Mektebi'nde, Gülşen-i Maarif Rüştîyesi'nde okudu. Bolu ve Kastamonu sultanlerinde eğitime devam etti.

Yüksek öğrenimini İstanbul'da Dârümuallimîn-i Âliye'de yaptı. Adana, Edirne, Malatya, Kıbrıs, Eskişehir ve Ankara'da edebiyat öğretmenliği yaptı. Adana milletvekili olarak bir dönem parlamentoda bulundu (1950-54). 1969 yılında elli ikinci sanat yılı kutlandı. Emekliye ayrıldıktan (1962) sonra Ankara'ya yerleşti. *Yeni İstanbul ve Bâbıâli'de Sabah* gazetelerinde siyasî ve edebî fıkralar yazdı. 5 Ocak 1975 tarihinde Ankara'da öldü.

Cumhuriyet döneminin şair ve yazarlarından. Şiirimizde, Türk milliyetçiliğinin insan, tarih, tabiat, vatan ve bayrak sevgisini İslâmî bir çeşni içinde ifâde eden şairlerdendir.

Şiirlerinde sâde, temiz, anlaşılır bir Türkçe kullanmıştır. Vezin ve şekle fazla bağlanmamış, daha çok muhtevâyâ önem vermiştir.

ESERLERİ : Şiir kitapları: 1. *Bir Bayrak Rüzgâr Bekliyor* (1945), 2. *Rubâiyyat-ı Ârif* (1956), 3. *Kubbe-i Hadrâ* (1956), 4. *Kökler ve Dallar* (1964), 5. *Kıbrıs Rubâileri* (1964), 6. *Nisan* (1964), 7. *Emzikler* (1964), 8. *Duâlar ve Âminler* (1967), 9. *Kova Burcu* (1967), 10. *Yürek* (1968), 11. *Avrupa'dan Rubâiler, Köprü* (1969), 12. *Aynalarda Kalan* (1969), 13. *Dîvançe-i Ârif* (1970), 14. *Basamaklar* (1971). **Mensur şiirleri:** , 1. *Heykeltraş* (1924), 2. *Yastığının Dünyâsı* (1930), 3.

Âyetler (1936). **Mensur eserleri:**, 1. *Kanatlar ve Gagalar* (Vecizeler, 1945), 2. *Enikli Kapı* (1964), 3. *Terâzi Kendini Tartamaz* (1967), 4. *Tehdit Mektupları* (1967), 5. *Onlar Bu Dilden Anlar* (1970), 6. *Top Sesleri* (1975, Üç ve beş numaralı mensurelerinin birleştirilmiş baskısı), 7. *Aramak ve Söylemek* (1976), 8. *Kanatlarını Arayanlar* (1976).

[Şairin bütün eserleri Ötüken Yayınevi tarafından neşredildi, 1975-1977].

NECİP FAZIL KISAKÜREK

①

SAKARYA TÜRKÜSÜ

İnsan bu, su misali, kıvrım kıvrım akar ya;
 Bir yanda akan benim, öbür yanda Sakarya.
 Su iner yokuşlardan, hep basamak basamak;
 Benimse alın yazım, yokuşlarda susamak.
 Her şey akar, su, tarih, yıldız, insan ve fikir;
 Oluklar çift; birinden nur akar, birinden kir.
 Akışta demetlenmiş, büyük, küçük, kâinat;
 Şu çıkan buluta bak, bu inen suya inat!
 Fakat Sakarya başka, yokuş mu çıkıyor ne,
 Kurşundan bir yük binmiş, köpükten gövdesine;
 Çatlıyor, yırtınıyor yokuşu sökmek için.
 Hey Sakarya, kim demiş suya vurulmaz perçin?

Rabbim isterse, sular büklüm büklüm burulur,
 Sırtına Sakaryanın, Türk tarihi vurulur.
 Eyvah, eyvah, Sakaryam, sana mı düştü bu yük?
 Bu dâvâ hor, bu dâvâ öksüz, bu dâvâ büyük!..

Ne ağır imtihandır, başındaki, Sakarya!
 Binbir başlı kartalı nasıl taşır kanarya?

İnsandır sanıyordum mukaddes yüke hamal:
 Hamallık ki, sonunda, ne rütbe var, ne de mal,
 Yalnız acı bir lokma, zehirle pişmiş aştan;
 Ve ayrılık, anneden, vatandan, arkadaştan.
 Şimdi dövün Sakarya, dövünmek vakti bu ân;
 Kehkeşanlara kaçmış eski güneşleri an!
 Hani Yunus Emre ki, kıyında geziyordu;
 Hani ardına çil çil kubbeler serpen ordu?
 Nerede kardeşlerin, cömert Nil, yeşil Tuna;
 Giden şanlı akıncı, ne gün döner yurduna?
 Mermerlerin nabzında hâlâ çarpar mı tekbir?
 Bulur mu deli rüzgâr o sedayı: Allah bir!
 Bütün bunlar sendedir, bu girift bilmeceleer;
 Sakarya, kandillere katran döktü geceler.

Vicdan azabına eş, kayna kayna Sakarya,
 Öz yurdunda garipsin, öz vatanında parya!

İnsan üç beş damla kan, ırmak üç beş damla su;
 Bir hayata çattık ki, hayata kurmuş pusı.
 Geldi ölümlü yalan, gitti ölümsüz gerçek;
 Siz, hayat süren leşler, sizi kim diriltecek?
 Kafdağını assalar, belki çeker de bir kıl!
 Bu ifritten sualin, kılını çekmez akıl!
 Sakarya, sâf çocuğu, mâsum Anadolu'nun,
 Divanesi ikimiz kaldık Allah yolunun!
 Sen ve ben, gözyaşıyla ıslanmış hamurdanız;
 Rengimize baksınlar, kandan ve çamurdanız!
 Akrebin kısı kacında yoğurmuş bizi kader;
 Aldırma, böyle gelmiş, bu dünya böyle gider!
 Bana kefendir yatak, sana tabuttur havuz;
 Sen kıvrıl, ben gideyim, Son Peygamber Kılavuz!

Yol onun, varlık onun, gerisi hep angarya;
Yüzüstü çok süründün, ayağa kalk, Sakarya!...

Çile'den, (s. 312-314).

②

KALDIRIMLAR

I

Sokaktayım, kimsesiz bir sokak ortasında;
Yürüyorum, arkama bakmadan yürüyorum.
Yolumun karanlığa saplanan noktasında,
Sanki beni bekleyen bir hayal görüyorum.

Kara gökler kül rengi bulutlarla kapanık;
Evlerin bacasını kolluyor yıldırımlar.
İn cin uykuda, yalnız iki yoldaş uyanık;
Biri benim, biri de serseri kaldırımlar.

İçimde damla damla bir korku birikiyor;
Sanıyorum, her sokak başını kesmiş devler...
Üstüme camlarını, hep simsiyah, dikeyiyor,
Gözüne mil çekilmiş bir âmâ gibi evler.

Kaldırımlar, çilekeş yalnızların annesi;
Kaldırımlar, içimde yaşamış bir insandır.
Kaldırımlar, duyulur, ses kesilince sesi;
Kaldırımlar içimde kıvrılan bir lisandır.

Bana düşmez can vermek, yumuşak bir kucakta;
Ben bu kaldırımların emzirdiği çocuğum!
Aman, sabah olmasın, bu karanlık sokakta;
Bu karanlık sokakta bitmesin yolculuğum!

Ben gideyim, yol gitsin, ben gideyim, yol gitsin;
İki yanımdan aksın, bir sel gibi fenerler.
Tak, tak, ayak sesimi aç köpekler işitsin;
Yolumun zafer tâkı, gölgeden taş kemerler.

Ne sabahı göreyim, ne sabah görüneyim;
Gündüzler size kalsın, verin karanlıkları!
Islak bir yorgan gibi, sımsıkı bürüneyim;
Örtün üstüme örtün, serin karanlıkları.

Uzanıverse gövdem, taşlara boydan boya;
Alsa buz gibi taşlar alnımdan bu ateşi.
Dalıp, sokaklar kadar esrarlı bir uykuya,
Ölse kaldırımların kara sevdalı eşi...

Çile'den, (s. 116-118).

③

KALDIRIMLAR

II

Başını bir gayeye satmış kahraman gibi,
Etinle kemiğinle, sokakların malısın!
Kurulup şiltesine bir tahtaravan gibi,
Sonsuz mesafelerin üstünden aşmalısın!

Fahişe yataklardan kaçtığın günden beri,
Erimiş ruhlarımız bir derdin potasında.
Senin gölgeni içmiş, onun gözbebekleri;
Onun taşı erimiş, senin kafatasında.

İkinizin de ne eş, ne arkadaşınız var;
Sükût gibi münzevî, çığlık gibi hürsünüz.
Dünyada taşınacak bir kuru başınız var;
Onu da, hangi diyar olsa götürürsünüz.

Yağız atlı süvari, koştur atını, koştur!
 Sonunda kabre çıkar, bu yolun kıvrımları.
 Ne kaldırımlar kadar seni anlayan olur,
 Ne senin anladığın kadar, kaldırımları...

Çile'den, (s. 119).

④

AZGIN DENİZ

Hangi hissin parmağı dokundu ki derine,
 Düştü bir gizli alev salkımı içlerine?
 Hangi kâbus bastı ki seni uykularında,
 Birdenbire cehennem kaydadı sularında?
 Örtüldü baştan başa tenin beyaz bir terle,
 Duman gibi yayılan incecik köpüklerle.
 Hangi ızdırab kaldı, bağrına üşüşmeyen?
 Hangi ölüm şarkısı bu dilinden düşmeyen?
 Hangi öfkeyle yüzün böyle karıştı yer yer,
 Sana yan mı baktılar, bir şey mi söylediler?
 Bir şey dinleme artık, artık bir şey dinleme!
 Çağır bütün kıvranan rûhları cehenneme
 Karşına sâhil, kaya, insân, kim çıkarsa vur.
 Vur başına, âlemde sert olan ne varsa vur.
 Sal her taraftan, dağdan, gökten, pencereden sal,
 Nihâyet kala kala dünyâda tek kişi kal!

Çile'den, (s. 142).

NECİP FAZIL KISAKÜREK

16 Mayıs 1905'te İstanbul'da doğdu. Hukukçu Abdülbâki Fâzıl Bey'in oğludur. Bahriye Mektebi'ni (Deniz Lisesi) bitirip İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne devam etti (1924-1925). Millî Eğitim Bakanlığı'nca Sorbon Üniversitesi'ne gönderildi. Tahsilini tamamlamadan geri döndü. İstanbul ve

Anadolu'da çeşitli bankalarda müfettişlik ve muhasebe müdürlüğü (1926-1939), Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde öğretim görevliliği, Devlet Konservatuari'nda, İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi'nde ve Robert Kolej'de öğretmenlik yaptı (1939-1943). Daha sonra basın hayatına atılıp geçimini yayımları ile sağladı. *Büyük Doğu* dergisinin ve Büyük Doğu Yayınları'nın sahibi idi. Günlük gazetelerde zaman zaman fıkra ve makaleler yazdı. 25 Mayıs 1983'te İstanbul'da öldü.

Necip Fazıl şiirlerini sâde ve temiz bir Türkçe ile, hece vezniyle söyledi. Fransız şiir anlayışını Türk halk şiirinin ifade kudreti ile birleştirerek his ve fikir yüklü manzumeler meydana getirdi. Pek çok şiirinin ilham kaynağı tasavvuftur. Mistik duygu ve düşünceleri, insanın içine gömülmüş, gizli kalmış özlemleri kuvvetli bir nazım tekniği ile anlattı. Tiyatro eserlerinde insanların ruh bunalımlarını ustaca sergiledi. Fıkra ve makalelerinde, dinî eserlerinde konuyu değişik bir açıdan görüp işledi ve yeni'k yaptı.

ESERLERİ : Şiir kitapları: 1. *Örümcek Ağı* (1925), 2. *Kaldırımlar* (1928), 3. *Ben ve Ötesi* (1932), 4. *Sonsuzluk Kervanı* (1955), 5. *Çile* (1962, ... 1979), 6. *Şiirlerim* (1969), 7. *Esselâm* (1973), **Tiyatro eserleri:** 1. *Tohum* (1935), 2. *Bir Adam Yaratmak* (1938), 3. *Künye* (1940), 4. *Sabırtası* (1940), 5. *Para* (1942), 6. *Nâm-ı diğer Parmaksız Sâlih* (1949), 7. *Reis Bey* (1964), 8. *Siyah Pelerinli Adam* (1964), 9. *Ahşap Konak* (1964), 10. *Yunus Emre* (1969), 11. *Abdülhamid Han* (1969), 12. *Kanlı Sarık* (1970), 13. *Mukaddes Emânet* (1975), 14. *İbrâhim Edhem*. [Bu oyunlar Kültür Bakanlığı tarafından Tiyatro Eserleri dizisinde tekrar ve üç cilt hâlinde basıldı (1976)]. **Hikâye kitapları:** 1. *Birkaç Hikâye, Birkaç Tahlil* (1933), 2. *Ruh Burkuntularından Hikâyeler* (1965), 3. *Hikâyelerim* (1970). **Roman:** *Aynadaki Yalan* (1980). **Hâtıralar:** 1. *Cinnet Müstatili* (1955), 2. *Yılanlı Kuyudan* (1970, Cinnet Müstatili'nin ilâveli baskısı), 3. *Hac* (1973), 4. *Büyük Kapı* (1965, daha sonra, 1974'de *O ve Ben* adı ile çıktı), 5. *Babîâli* (1975). **Dinî ve tasavvufî eserleri:** 1. *Halkadan Pırıltılar* (1948), 2. *Çöle İnen Nur* (1950), 3. *Altın Zincir* (1959), 4. *Altın Halka* (1960), 5. *O Ki O Yüzden Varız* (1961), 6. *İlim Beldesinin Kapısı Hazret-i Ali* (1964), 7. *Bir Pırıltı Binbir Işık* (1965), 8. *Peygamber Halkası* (1968), 9. *Nur Harmanı* (1970), 10. *Başbuğ Velîlerden - 334* (1974), 11. *Veliler Ordusundan-333* (1976), 12. *Doğru Yolun Sapık Kolları* (1978), 13. *İman ve İslâm Atlası* (1981, İlmihâl), 14. *Batı Tefekkürü ve İslâm Tasavvufu* (1982), 15. *101*

Hadis (1951). **Tarihî, siyasî incelemeler, fıkralar, hitabeler, konferans metinleri:** 1. *Abdülhak Hamid ve Dolayısıyla* (1937), 2. *Namık Kemal* (1940), 3. *Çerçeve* (1940), 4. *Müdâfaa* (1946), 5. *Maskenizi Yırtıyorum* (1953), 6. *At'a Senfoni* (1958), 7. *İdeolocya Örgüsü* (1959), 8. *Büyük Doğuya Doğru* (1959), 9. *Her Cephesiyle Komünizma* (1961), 10. *Türkiye'de Komünizma ve Köy Enstitüleri* (1962), 11. *İman ve Aksiyon* (1964), 12. *Ulu Hakan II. Abdülhamid Han* (1965), 13. *Tarih Boyunca Büyük Mazlumlar* (1966), 14. *İki Hitâbe* (1966), 15. *Türkiye'nin Manzarası* (1968), 16. *Tanrıkulundan Dinlediklerim I-II* (1968), 17. *Binbir Çerçeve I-IV* (1968-1969), 18. *Sultan Vahidüddîn* (1968), 19. *Müdâfaalarım* (1969), 20. *Çepeçevre Anadolu ve Gençlik* (1968), 21. *Çepeçevre Sosyalizm, Komünizm ve İnsanlık* (1960), 22. *Son Devrin Din Mazlumları* (1969), 23. *Benim Gözümlle Menderes* (1970), 24. *Yeniçeri* (1970), 25. *Tarihimizde Moskof* (1973), 26. *Hitâbe* (1975, 26 hitâbe), 27. *İhtilâl* (1976), 28. *Sahte Kahramanlar* (1976), 29. *Rapor 1-13* (1976-1980), 20. *Yolumuz Halimiz Çaremiz* (1977). **Senaryoları:** 1. *Vatan Şairi Namık Kemal* (1944), 2. *Senaryo Romanları* (1972, altı senaryo). *Sabırtaş* oyunu CHP Piyes Yarışması'nda birincilik aldı (1947).

TARIK BUĞRA

KÜÇÜK AĞA

[1918'de on yedi yaşında İstanbul Fatih Medresesi'nde talebe olan vaiz Mehmet Reşit Efendi, 1919'da padişaha bağlılık konusunda halkı şuurlandırmak üzere Akşehir'e gönderilir. Orada "İstanbul Hoca" diye tanınır. Kasabanın güzel kızı Emine ile evlenir. Bu esnada Yunanlıların Anadolu içlerine kadar ilerledikleri duyulur. Hocanın vaazları sayesinde halk, İstanbul'a bağlı kalır, Kuva-yı Milliye'ye katılmaz. Bunun üzerine Kuva-yı Milliye, hoca için vur emri çıkarınca, hoca hamile karısını bırakarak Yaka Saray köyündeki Çakırsaraylı çetesine sığınır. "İstanbul Hoca" artık "Küçük Ağa" olmuştur. Çetenin içinde bir ay kalır ve bu arada bir oğlu olduğunu öğrenir. Akşehir'deki Kuva-yı Milliyeciler hocanın yerini öğrenip, baskın yaparlar, ancak hoca kaçmıştır. Çerkes Ethem'in kardeşi Tevfik Bey'in çetesinde bir müfrezenin başına getirilir. Akşehir'dekiler bu defa, hocayı yakalama işini eski bir asker olan Çolak Salih'e verirler. Zorlu bir takipten sonra Çolak Salih, hocayı bulur. Çolak'ın Kuva-yı Milliye lehindeki konuşmalarından etkilenen hoca, Salih ve en yakın

adamlarıyla birlikte kurtuluş hareketlerini önlemeye çalışan topluluklara karşı savaşıır. Roman, Küçük Ağa'nın böyle bir çarpışmada sağ kolundan yaralanmasıyla sona erer.]

(Küçük Ağa'nın daha sonraki faaliyetleri, bu romanın devamı mahiyetinde olan "Küçük Ağa Ankara'da" adlı eserde yer alır.)

ÇOLAK SALİH'İN DÖNÜŞÜ

... Topyeri ile Çobankaya'nın arasındaki Tekke Deresi'ni bir üçgenin tabanı gibi kapatan Taşoluk sokağı iki fırını, bir bakkalı, bahçeli ve iki, üç katlı evleri ile Akşehir'in gözde semtlerinden biri idi. Sokağın tam ortasında Halıhanenin büyük bahçesine dayanan bir çıkmaz vardı. Salih'lerin evi bu çıkmazın sol tarafında, en dipte idi.

Bir vakitler, üç[ü] kız ikisi oğlan, beş çocuklu bu ev, o devrin kendine mahsus varlık ve saadeti ile cıvıl cıvıldı. Sonra kızlar gelin olup gittiler ve kendi alın yazılarını yaşamaya başladılar, oğlanlardan büyüğü harbin daha ilk yılında Çanakkale'de şehit düştü. Öteki, babasının ölümünü Şam'da iken haber alan Salih, işte şimdi, artık bir ihtiyar dulun sessizliği ve yoksulluğu ile dolan o evin kapısı önünde faytondan iniyordu.

Salih arabadan köşebaşında inmek istemişti. Fakat Ligor tembihliydi, kapının önüne kadar götürdü. Üstelik Salih bu sokaktan böyle tek kollu, tek kolunda pis bir torba ile geçmek istemiyordu. Bu iş nasıl olsa olacaktı ama ilkin verdiği bir korku vardı, bu da az şey değildi.

Bir eyvallah da Ligor'a çektikten sonra arabadan indi. Hiç bir tarafa bakmadığı halde bütün sokak halkının pencerele üşüştüğünden emindi. Atların nal sesleri buna yeterdi. Mühim olan ise karşı evin penceresi idi. Acaba Raziye orada mıydı? Orada idi de Salih'in bu halini görünce içi fenalaşmış mıydı?

Bir dünya çöker de insanın içi fenalaşmaz mı? Nitekim Salih hastahane kendine gelir gelmez ilk olarak Raziye'yi hatırlamış ve "Bitti" diye düşünerek şarapneli bir kere daha yemiş gibi olmuştu.

Tahta kapının aş boyaması yer yer dökülmüş, kanatları iyice kaykılmıştı. Fakat, ucuna küçük bir kızılıcık dalı bağlanmış ip olduğu gibi duruyordu. Çekti onu. Kapı açıldı. Salih:

"— Bismillâhirrahmanirrahim" diye mırıldandıktan sonra, neşeli bir sesle bağırdı: "Ana ben geldim".

Taşlık hatırladığından daha serin, çok daha loştu. Karşıdaki bahçe kapısı aralıktı ve bu aralıktan tavuk kümesi görünüyordu. Çil horoz, paçalı tavuk, Raziye adını taktığı kar gibi beyaz tombul ve takkeli tavuk, sonra başkaları... onlar, elbette çoktan gitmişlerdi; ama torunları da yoktu: Kümes bomboştu; bırakılmış evleri andırıyordu.

Soldaki mutfağın kapısı ardına kadar açıldı. Ve mutfak da çoktan terkedilmiş gibiydi.

Salih'in sesi neşeyi artık büsbütün kötü taklit ediyordu:

"— Ana, ben geldim diyorum sana".

Kapıyı kapattı. Taşlık büsbütün karardı ve yukarı sofanın tahtaları hızlı hızlı gıcırdadı:

"— Salih, Salih... Salih'im".

Bir kadının bu sesi çıkarabilmesi için ana olması, bir oğlunu şehit vermesi, dul kalması ve nihayet, son oğlunu da işte böyle cepheden beklemesi gerekti.

Ve, insanın harbin ne demek olduğunu anlaması için bu sesi işitmesi gerekirdi.

Ve bu sesi hiç bir ana bir ikinci defa tekrarlayamazdı... tekrarlamaya gücü yetmezdi. Onun da imdadına göz yaşları yetmişti:

— Ana diyen dillerin dert görmesin... ana diyen dillerin şeker yesin, bal yesin.

Merdiven basamakları sarsılıyordu. Üçüncü basamakta kucaklaştılar. Yaşlı kadıncağzı nasılda bir kuvvetle sarılıyordu oğluna!.. Bu kolları çözmek için ecelin kuvveti bile az gelirdi.

Sonra kendini bıraktı ve sarsıla sarsıla ağlamaya başladı. Sık sık:

— Salihim, Salihim, diyordu. Fakat artık salıncaktaki bebeğe söyler gibiydi.

Ve birden dondu kaldı. Ağlamıyordu da. Neden sonra ve büyük bir zorlayışla:

— Kolun... diyebildi.

Salih'e, "İnme trenden... al başını git" dedirten facia başlıyordu. Herşeyi önceden hesaplamış olması işine yaradı. Şaşılacak bir can sıkıntısı ile:

— Amaan sen de be ana... Geldiğime şükredecek yerde kalkmış kolun diyorsun. Harp bu be ana.

Şimdi şakacılığı da şaşılacak kadar tabii idi:

— Bir kolun lafı mı olur? Afyonlu bir çavuş başını bıraktı da döndü memleketine. Daha neler var... Harp bu.

Kadıncağız uykuda gibi tekrarladı:

— Harp bu... öyle.

Sustular. Dışarda yağmur olanca hızı ile devam ediyor, kül rengi aydınlık gitgide esmerleşiyordu. İçerde ise gece başlamıştı bile.

— Lamba nerede ana, yakayım.

— Yakalım ya.

Kaçar gibi uzaklaştı. Salih ne yukarı çıkabiliyor, ne de aşağı inebiliyordu. Bulunduğu basamağa çakılıp kalmıştı.

Biraz sonra anası geldi:

— İspirte de kalmamış. Var mı sende?

Salih kibriti olmadığını biliyordu ama yine ceplerini karıştırdı:

— Yok bende de... dur dur, belki torbada vardır.

Taşığa indi. Bahçe kapısından sızan belli belirsiz ışıktaki Niko'nun verdiği paketi açtı. Sucuk, peynir, konserve, reçel, üç paket İtalyan sigarası ve bir kutu da kibrit.

— Varmış, varmış. Getir lambayı.

Lamba değil kandildi ve haşhaş yağı kokuyordu.

— Gazı kalmadı da:

Ve teselli etmek içinmiş gibi çabucak ekledi:

— Kimsede yok ki...

Salih kandili yaktı:

— Biraz su ısıtsak ana... Pek kirliyim. İlâçlı suya batırdılar ya, trende yeniden bitlendik galiba. Yıkayıvereyim.

Kadın:

— Tabii tabii, dedi ve mutfığa koştu. Salih de ardından ışığı götürdü. Kandili sol eliyle tuttuğu, üstelik iyice de yana aldığı için yüzünün sağı belli olmuyordu.

"— Onu da sabah görsün" diye düşünmüştü.

— Senin karnın da açtır... Ben yedim de...

— Ben de yedim. İstasyonda... Niko ikram etti.

Kadın yutkundu ve kendini zorladı:

— Sağ olsun... Kötü çıkmadı pek o gâvur oğlu. Bize de öteberi getirdi durdu. Ne ise işte.

Kasabada da cephedekine benzer birşeylerin olduğu belliydi. Üstüne varmadı. Onları yarın çarşıda öğrenirdi.

— Şubeden geçen hafta haber verdiler geliyor diye... Ha bugün, ha yarın... Bekleye bekleye bir hâl olduk.

— Tren çok oyalandı yollarda.

Mutfakta biraz önce birşeyler yendiğini belli edecek hiçbir şey yoktu. Gitti taşlıktan Niko'nun paketini getirdi:

— İki lokma birşey yiyiverelim ana.

— Yedim be Salih.

Demek bunun da yalanı olurmuş!

— Hele hele... Bak reçel de var.

Ekmek tenceresi hep eski yerindeydi. Kandili ocağın yanına astı. Tencerenin kapağını kaldırdı, boştu.

— Bitmiş mi?

Ekmekğin dünden bittiğini bilen sanki o değildi. Salih'in içi önce cız etti, sonra da katılaşıverdi. Fakat yine de gülmek, sarılıp anasını şapur şapur öpmek istiyordu:

— Bende peksimet var. Pek güzel olur reçelle. Dur çıkarayım.

Torbayı karıştırırken eline ilk önce Adana İstasyonu'nda çaldıkları soğanlardan biriyle taş gibi olmuş bir ekmek parçası geldi. Bir türlü tek başına kalıp da yiyememişti bunları. İçi dışı peksimet olmuştu.

Ocak tutuşmuş, duvarlarda alevler oynamaya başlamıştı. Peksimetleri alıp mutfağa girdi:

— Keser nerede? Bir de bıçak ver.

— Gâvur işi bunlar Salih... Zehirli filân olmasın.

Salih güldü:

— Yok ana... Bunları da Niko verdi.

— Ne bileyim ben... Çok işittik de... Gâvurlar zehirli şeyler bırakmış kaçarken...

— Bunlar öylesi değil. Hadi buyur.

Kadın peksimetle başa çıkamıyordu. Fakat elinden geleni yaptı ve epeyce yedi.

Salih epeyce tereddütten sonra sordu:

— İç çamaşırı gibi birşeyler var mı?

Kadın canlandı:

— Var ya, var ya... Babaninkilerden çıkarayım sana.

Çıkmaya davrandı:

— Işığı al sen... Burada ocağın şavkı var.

Anası yukarıda iki yıldır el sürmediği bir çamaşır bohçasını açarken Salih de hasır iskemleye çökmüş ve çenesi avucunda, alevlere dalıp gitmişti.

Biri huzur ve ümit günlerinin hatıraları ile mahzun, öteki üç yıldan beri ilk defa yorgundu.

Çıtırdayan ocak, sahanlar, tencereler, iskemle, kapı, tavan, gusülhane, kilim, sedir, çarşaf, yorganlı yatak, odalar... Kısacası ev işte!...

Uykusuzluğun, yorgunluğun, bitkinlik haline kadar varması başka, uykusuzluğu, yorgunluğu, pisliği, açlığı duymak başka şeydi. Salih şimdi bunları duyuyor ve sağ kolunun yokluğuna, yüzünün harap haline rağmen saadet denen şeyi sezer gibi oluyordu. Yalnız kol ve yüz meselesi de değildi, herkesin, çolak Salih de dahil, dört elle sarıldığı tatlı hayat artık dul ve ihtiyar bir kadınla sakat oğlunun karşısında, günleri, hatta saatleri sıra dağlar, yalçın yarlar gibi dizecek, hergünü bir, Kütülmamare veya Demmer Tepesi savaşına döndürecekti.

Amma uykü göz kapaklarını ağırlaştırıyor, kanının akışı ağdalaşıyor ve Salih hazla gülümsüyordu.

Dışarda rüzgâr fırtınaya çevirmiş, hızı dinmeyen yağıştan binlerce kırbaç yaparak camları, çatıları, duvar ve sokak kapılarını dövmeye başlamıştı. Pervazlar sarsılıyor, zangırdıyordu. İçerde ise alevler, tatlı bir ılıkılık, sessizlik, huzur ve dinlenme, yorgan altında uyuma imkânı vardı. Harpte cephenin mutlak bir emniyet altına alındığı günler olmuştu. Salih alevleri dalgın dalgın seyrederken bunları hayal meyal hatırlıyor, hatırlıyor ve işte öyle hazla gülümsüyordu. Savaş elbette başlayacak ve ecel işaret parmağını akıl dışı bir hız ve kayıtsızlıkla her yöne birden uzatıp duracaktı. Fakat kurtarılmış, garantiye alınmış birkaç gün hatta birkaç saat, hayat içinde bir başka hayattı.

Anası da yukarda zamanı çekip uzatmaya, saniyeleri dakika yapmaya çalışıyordu. Mis gibi kokan çamaşır bohçasında yaşama denilen sonsuz dram, hesapların, kitapların, ümitlerin iflâsı vardı. Kadın, bir tek cümle kuramadan bu duygu ve seziş sağnağının altında eziliyor, yine cümlelerini bulamadığı endişeler, üzüntüler ve ümitsizliklerle ölümü bir dua dileği haline getiriyordu. Farkına varmadan tekrar tekrar içini çekiyor, her iç çekişi ancak bir "Ah" fısıltısı ile nefes kesilmesi olmaktan kurtarabiliyordu.

O değil, bu... Yok şu, şu... Fakat öteki daha iyi... Seçimin bu kadar da zoru olur mu imiş?.. Birbirinden hiç de farklı olmayan don, fanilâ, çorap ve gömleklerden birer tanesini almak için dakikalar geçirdi. Sonra bahçe tarafındaki odaya giderek aynı ağırlıkla yatağı serdi. Salih alevlerin içinde kaybolup gitmiş, anasını çoktan unutmuştu. Kadın da oğlunu unutmuştu fakat bambaşka bir unutuştu bu. Unutuş da değil de sadece çölde bırakılan koldan ibaret bir hatırlayış.

Su kaynamaya başlamıştı. Salih silkindi:

— Ana bu oldu.

— İyi.

— Gel de ılıştırılim.

Anasına muhtaçtı. Kadın çağırışın pek farkına varamadı. İndiği zaman:

— Yatağını da yaptım, dedi.

Su kabını beraber taşıdılar. Soğuk su kabını gusülhaneye Salih taşıdı. Anası kibrit kutusu kadar kalmış bir sabun getirdi. Cimri sayılabilecek bir idareli kullanış olmasa o da çoktan biterdi.

Salih,

— Benim torbada sabun var, dedi.

Bunu söylemeye mecbur saymıştı kendini. Sonra:

— Hadi sen yat ana, dedi.

— Niye?... Yatsıyı bekleyeceğim zati. Konuşmazmıyız?..

— Konuşuruz. Konuşuruz da ben pek yorgunum.

Kadın telâşlandı:

— Helbette... Helbette. Sen yatarsın. İşte giyeceklerin.

Gitti:

Salih torbasını aldı, boşalttı. Kandilin kör ışığında sefalet pek belli olmuyor, her parça bir hatıra ve duygu değerini koruyabiliyordu.

Çamaşırları tekrar torbaya doldurdu, soyundu, çıkardıklarını da oraya bastı. Bunların iyice kaynaması lâzımdı. Fakat elbise işi büyük dertti. Ondaki bitleri ne yapmalıydı? Başka bir elbisesi yoktu, bunları da öyle bir yere koymalıydı ki, bitler etrafı sarmasın:

"— Sabah ola hayır ola" diye dolak, külot, serpuş ve ceketini de torbaya koydu, ağzını büzerek gusülhanedeki çiviye astı.

Başını üç defa sabunladı, çitiledi, çitiledi, bütün vücudunu tek eliyle ne kadar mümkünse o kadar sabunladı, ovdu ve bol bol su dökündü, vücudu da, ruhu da yenilenmiş gibiydi artık. Hele babasının çamaşırları ile geceliğini giyince büsbütün bir başka adam oldu. Uyku da daha bir tatlı arzu halini almıştı.

Sofaya çıktı. Anası pencerenin önündeki sedirde büzülmüş oturuyordu.

— Ana temiz temiz bir öpeyim de öyle yatayım, dedi.

Eline uzandı.

— Bin yaşa Salihim, el öpenlerin çok olsun.

Sesi tuhaf bir şekilde donuktu, duygusuzdu. Oğlunu kucakladı. Ama bu işi bir makine gibi yapmıştı.

Salih tertemiz yatağın içinde yeni bir insan gibi çabucak uykuya dalarken anası da, o da "El öpenlerinin" çok değil, hiç olmayacağını pek iyi biliyorlardı. Kadının hüznü burada ebedî ayrılışın melâlinden de koyu idi.

Bu ev gelin ve torunlar görmeyecekti.

Küçük Ağa'dan, (s. 18-26).

TARIK BUĞRA

1918'de Akşehir'de doğdu. İlk ve ortaokulu Akşehir'de, liseyi Konya'da okudu (1936). İstanbul Üniversitesi Tıp, Hukuk ve Edebiyat fakültelerine devam ettiyse de tamamlamadı. Akşehir'de *Nasreddin Hoca* gazetesini çıkararak gazeteciliğe başladı (1947). İstanbul'da *Milliyet* (1952-1956), *Yeni İstanbul* (1960-1966), *Yol* (1968) ve *Tercüman* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. 26 Şubat 1994 günü İstanbul'da vefat etti.

Günümüzün en usta roman ve hikâye yazarıdır. 1948-1955 yılları arasında çok sayıda hikâye yazmış, bu eserlerde insanın bunalımlarını dile getirmiştir.

Ancak bu yazılarda daha sonraki yazarlarda görülen Türk milletinin dinî ve millî değerleri hafife alma yolu aslâ tutulmamıştır. *Cumhuriyet* gazetesi tarafından açılan hikâye yarışmasında (1948) aldığı ikincilik derecesi ve aynı yıllarda *Çınaraltı* dergisinde neşrettiği hikâyeleri ile dikkat çekmiş, bilahare roman yazmaya başlamıştı. *Küçük Ağa* adlı büyük romanı ile usta bir romancı olduğu anlaşılmıştır. Tiyatro edebiyatıyla ilgili eserleri ile fıkraları da vardır. Yaşayan Türkçe ile yazılan hikâye ve romanları günümüzün en sevilen eserleri olmuştur.

Tarık Buğra "Devlet Sanatçısı" idi.

ESERLERİ: Hikâyeleri: 1. *Oğlumuz* (1949), 2. *Yarın Diye Bir Şek Yoktur* (1952), 3. *İki Uyku Arasında* (1954), 4. *Hikâyeler* (1964, 1969, 1974). **Romanları:** 1. *Yalnızların Romanı* (*Çınaraltı* dergisinde neşredildi, 1948), 2. *Siyah Kehribar* (1955), 3. *Küçük Ağa* (1964, 1979, 1983), 4. *Küçük Ağa Ankara'da* (1968, 1975), 5. *İbiş'in Rüyası* (TRT Roman Başarı Mükâfatı aldı, 1970; yazar tarafından oyun hâline getirildi, Devlet Tiyatrosu'nda oynandı 1972, 1985), 6. *Firavun İmanı* (1976, Türkiye Millî Kültür Vakfı 1978 armağanını aldı), 7. *Dönemetçe* (1978), 8. *Gençliğim Eyvah* (1979), 9. *Yağmur Beklerken* (1981). **Fıkralarından seçmeler:** *Gençlik Türküsü* (1964). **Dil ve edebiyat üzerine yazılar:** *Düşman Kazanmak Sanatı* (1979). **Seyahat yazıları:** *Gagarinrad* (Moskova notları, 1962), **Tiyatro eserleri:** 1. *Ayakta Durmak İstiyorum* (1966), 2. *Dört Yumruk*, 3. *Yüzlerce Çiçek Birden Açtı*, 4. *İbiş'in Rüyası*. **Tefrikâ hâlindeki romanları:** *Aşk Esirleri*, *Şehir Uyurken*, *Yanıyor Mu Yeşil Köşkün Lâmbası?*, *Ölü Nokta*, *Sonradan Yaşamak*, *Abaza Paşa'nın Rüyası*.

CAHİT SITKI TARANCI

①

OTUZ BEŞ YAŞ ŞİİRİ

Yaş otuz beş! Yolun yarısı eder.
 Dante gibi ortasındayız ömrün.
 Delikanlı çağımızdaki cevher,
 Yalvarmak, yakarmak nafil bugün,
 Gözünün yaşına bakmadan gider.

Şakaklarıma kar mı yağdı ne var?
 Benim mi Allahım bu çizgili yüz?
 Ya gözler altındaki mor halkalar?
 Neden böyle düşman görünürsünüz,
 Yıllar yılı dost bildiğim aynalar?

Zamanla nasıl değişiyor insan!
 Hangi resmime baksam ben değilim.
 Nerde o günler, o şevk, o heyecan?
 Bu güler yüzlü adam ben değilim;
 Yalandır kaygısız olduğum yalan.

Hayal meyal şeylerden ilk aşkımız;
 Hâtırası bile yabancı gelir.
 Hayata beraber başladığımız,
 Dostlarla da yollar ayrıldı bir bir;
 Gittikçe artıyor yalnızlığımız.

Gökyüzünün başka rengi de varmış!
 Geç farkettim taşın sert olduğunu.
 Su insanı boğar, ateş yakarmış!
 Her doğan günün bir dert olduğunu,
 İnsan bu yaşa gelince anlarmış.

Ayva sarı nar kırmızı sonbahar!
 Her yıl biraz daha benimsediğim.
 Ne dönüp duruyor havada kuşlar?
 Nerden çıktı bu cenaze? Ölen kim?
 Bu kaçınıcı bahçe gördüm tarumar?

Neylersin ölüm herkesin başında.
 Uyudun uyanamadın olacak.
 Kimbilir nerde, nasıl, kaç yaşında?
 Bir namazlık saltanatın olacak,
 Taht misâli o musalla taşında.

Seçmeler'den, (s. 98-99).

②

ABBAS

Haydi Abbas, vakit tamam;
 Akşam diyordun işte oldu akşam.
 Kur bakalım çilingir soframızı,
 Dinsin artık bu kalb ağrısı.
 Şu ağacın gölgesinde olsun;
 Tam kenarında havuzun.
 Aya haber sal çıksın bu gece;
 Görünsün şöyle gönlümce.
 Bas kırbacı sihirli seccadeye.
 Göster hükmettiğini mesafeye
 Ve zamana.
 Katıp tozu dumana,
 Var git,
 Böyle ferman etti Cahit,
 Al getir ilk sevgiliyi Beşiktaş'tan;
 Yaşamak istiyorum gençliğimi yeni baştan.

Seçmeler'den, (s. 63-64).

③

PAYDOS

Paydos bundan böyle çılgınlıklara;
Sert konuşmağa başladı aynalar.
Yetişir koştum aşkın peşi sıra;
Bitirdi beni bu içki, bu kumar.

Ne saklayayım gaflet ettiğimi?
Elimle batırmışım gençliğimi;
Binip bineceğim en güzel gemi!
Aldığını geri vermez dalgalar.

Meyhaneler, sabahçı kahveleri,
Cümle eş dost, şair, ressam, serseri.
Artık cümbüşte yoksam geceleri,
Sanmayın tarafımdan ihanet var.

Yaş ilerliyor... Artık geçti bizden;
Kişi ev bark edinmeli vakitken,
Gün gelince biz değil miyiz ölen?
Cenazemiz yerde kalmasın dostlar!

Seçmeler'den, (s. 61-62).

④

ÖLÜM TEHLİKESİ

Hızla geç kalabalık caddeden;
Şoför milletine güven olmaz.
Çabucak sapıver sokağına;
Akşam karanlığı tekin değil.
Durma çal evinin kapısını,
Taş düşebilir komşu duvardan.
Ben geliyorum demez ki ölüm

Kaza belâ adım başınadır
 Kişi evde gerek akşamları;
 Ölürsa helâllaşarak ölür.

Seçmeler'den, (s. 54).

⑤

DESEM Kİ

Desem ki vakitlerden bir nisan akşamıdır.
 Rüzgârların en ferahlatıcısı senden esiyor.
 Sende seyrediyorum denizlerin en mavisini.
 Ormanların en kuytusunu sende gezmekteyim.
 Senden kopardım çiçeklerin en solmazını.
 Toprakların en bereketlisini sende sürdürdüm.
 Sende tattım yemişlerin cümlesini.
 Desem ki sen benim için,
 Hava kadar lâzım,
 Ekmek kadar mübarek,
 Su gibi aziz bir şeysin;
 Nimettensin, nimettensin!
 Desem ki...
 İnan bana sevgilim inan.
 Evimde şenliksin, bahçemde bahar;
 Ve soframda en eski şarap.
 Ben sende yaşıyorum,
 Sen bende hüküm sürmekteisin.
 Bırak ben söyleyeyim güzelliğini,
 Rüzgârlarla, nehirlerle, kuşlarla beraber.
 Günlerden sonra bir gün,
 Şâyet sesimi farkedemezsen.
 Rüzgârların, nehirlerin, kuşların sesinden
 Bil ki ölmüşüm.
 Fakat yine üzülme, müsterih ol;
 Kabirde böceklerle ezberletirim güzelliğini,

Ve neden sonra
Tekrar duyduğun gün sesimi gök kubbede.
Hatırla ki mahşer günüdür,
Ortalığa düşmüşüm seni arıyorum.

Seçmeler'den, (s. 33-34).

⑥

GÜN EKİLMESİN PENCEREMDEN

Ne doğan güne hükmüm geçer,	Ve gönül Tanrısına der ki:
Ne halden anlayan bulunur;	- Pervam yok verdiğin elemnden;
Ah aklımdan ölümüm geçer;	Her mihnet kabulüm, yeter ki
Sonra bu kuş, bu bahçe, bu nur.	Gün eksilmesin penceremden

Seçmeler'den, (s. 19).

CAHİT SITKI TARANCI

4 Ekim 1910'da Diyarbakır'da doğdu. Galatasaray Lisesi'ni bitirdi. Yükseköğrenimine Mülkiye Mektebi'nde başladı. Fakat bu öğrenimini bırakıp Paris'te okumaya başladı (1939). Ancak II. Dünya Savaşı çıkınca yurda dönmek zorunda kaldı (1940). Mütercim olarak çalıştı. Genç yaşta ağır bir hastalığa tutuldu (1945). Tedâvi için gittiği Viyana'da 13 Ekim 1956'da öldü. Ankara'da gömüldü.

Cumhuriyet devrinin büyük şairlerindendir. 1930'dan itibaren tanınmaya başlar. Esas şöhretini 1946 CHP Şiir Yarışması'nı kazandığı *Otuz Beş Yaş* şiiri ile yapar. Tabiat güzelliği, hayat ve ölüm temalarını işler. Yeni Şiir'in hazırlayıcılarındandır. Türkçe'yi büyük bir ustalıkla kullanmıştır.

ESERLERİ: *Şiir kitapları:* 1. *Ömrümde Sükût* (1933), 2. *Otuz Beş Yaş* (1946), 3. *Düşten Güzel* (1952), 4. *Sonrası* (1957), 5. *Seçmeler* (1971); *Mektupları:* *Ziya'ya Mektuplar* (1957); *Hikâyeleri:* *Cahit Sıtkı Tarancı'nun Hikâyeciliği ve Hikâyeleri* (1976, hazırlayan S. Önerli). Millî Kütüphane *Cahit Sıtkı Tarancı Bibliyografyası* çıkardı (1971).

ORHAN VELİ KANIK

①

İSTANBUL'U DİNLİYORUM

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Önce hafiften bir rüzgâr esiyor;
 Yavaş yavaş sallanıyor
 Yapraklar, ağaçlarda;
 Uzaklarda, çok uzaklarda,
 Sucuların hiç durmayan çingirakları;
 İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Kuşlar geçiyor, derken;
 Yükseklerden, sürü sürü, çığlık çığlık.
 Ağlar çekiliyor dalyanlarda;
 Bir kadının suya değiyor ayakları;
 İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Serin serin kapalı çarşı;
 Cıvıl cıvıl Mahmutpaşa;
 Güvercin dolu avlular.
 Çekiç sesleri geliyor doklardan,
 Güzelim bahar rüzgârında ter kokuları;
 İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;
 Başında eski âlemlerin sarhoşluğu,
 Loş kayıkhaneleriyle bir yalı;
 Dinmiş lodosların uğultusu içinde
 İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı;

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.
Bir yosma geçiyor kaldırımdan;
Küfürler, şarkılar, türküler, lâf atmalar.
Bir şey düşüyor elinden yere;
Bir gül olmalı;
İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.

İstanbul'u dinliyorum, gözlerim kapalı.
Bir kuş çırpınıyor eteklerinde;
Alnın sıcak mı, değil mi, biliyorum;
Dudakların ıslak mı, değil mi, biliyorum;
Beyaz bir ay doğuyor fıstıkların arkasından
Kalbinin vuruşundan anlıyorum;
İstanbul'u dinliyorum.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 119-120).

②

İSTANBUL TÜRKÜSÜ

İstanbul'da Boğaziçinde,
Bir fakir Orhan Veli'yim;
Veli'nin oğluyum,
Târifsiz kederler içinde.
Urumelihisarı'na oturmuşum;
Oturmuş da bir türkü tutturmuşum:

"İstanbul'un mermer taşları;
Başıma da konuyor, konuyor aman, martı kuşları;
Gözlerimden boşanır hicran yaşları;
Edalı'm,
Senin yüzünden bu halim."

"İstanbul'un orta yeri sinama;
 Garipliğim, mahzunluğum duyurmayın anama;
 El konuşur, sevişirmiş; bana ne
 Sevdalı'm.
 Boynuna vebâlim!"

İstanbul'da, Boğaziçindeyim;
 Bir garip Orhan Veli,
 Veli'nin oğlu;
 Tarifsiz kederler içindeyim.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 87).

③

TREN SESİ

Garibim;
 Ne bir güzel avutacak gönlümü,
 Bu şehirde,
 Ne de bir tanıdık çehre;
 Bir tren sesi duymaya göreyim.
 İki gözüm,
 İki çeşme.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 88).

④

RUBAİ

Ömrün o büyük sırrını gör bir bak da
 Bir tek kökü kalmış ağacın toprakta
 Dünya ne kadar tatlı ki binlerce kişi
 Kolsuz ve bacaksız yaşayıp durmakta

Bütün Şiirleri'nden, (s. 138).

⑤

ANLATAMIYORUM

Ağlasam sesimi duyar mısınız,
 Mısralarımda;
 Dokunabilir misiniz
 Gözyaşlarıma, ellerinizle?

Bilmezdim şarkıların bu kadar güzel,
 Kelimelerin kifayetsiz olduğunu
 Bu derde düşmeden önce.

Bir yer var, biliyorum;
 Her şeyi söylemek mümkün;
 Epeyce yaklaşmışım, duyuyorum;
 Anlatamıyorum

Bütün Şiirleri'nden, (s. 80).

⑥

YAŞAMAK**I**

Biliyorum kolay değil yaşamak,
 Gönül verip türkü söylemek yar üstüne;
 Yıldız ışığında dolaşıp geceleri,
 Gündüzleri gün ışığında ısınmak;
 Şöyle bir fırsat bulup yarım gün,
 Yan gelebilmek Çamlıca tepesine...
 - Bin türlü mavi akar Boğazdan -
 Her şeyi unutabilmek maviler içinde.

II

Biliyorum, kolay değil yaşamak;
 Ama işte
 Bir ölünün hâlâ yatağı sıcak,

Birinin saati işliyor kolunda.
Yaşamak kolay değil ya kardeşler,
Ölmek de değil;

Kolay değil bu dünyadan ayrılmak.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 139).

⑦

MASAL

Çocuk gönlüm kargılardan azade,
Yüzlerde nur, ekinlerde bereket,
At üstünde mor kaküllü şehzade;
Unutmaya başladığım memleket.

Şakağımda annemin sıcak dizi,
Kulağımda falcı kadının sözü,
Göl başında padişahın üç kızı,
Alaylarla kaf dağına hareket.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 25).

ORHAN VELİ KANIK(1914-14. XI. 1950)

1914 yılında İstanbul'da Beykoz'a bağlı Yalıköyü'nde doğdu. Mehmet Veli Kanık'ın oğludur. İlköğrenimine Galatasaray Lisesi'nin ilk kısmında başladı, beşinci sınıfı Ankara Gazi İlkokulu'nda okudu. Ankara Erkek Lisesi'ni bitirdi (1933). Aynı yıl İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Okulu bitiremeden 1936'da Ankara'ya giderek PTT Genel Müdürlüğü'nde memur oldu. Askerlikten sonra Milli Eğitim Bakanlığı Tercüme Bürosu'nda çalıştı (1945). Memurluktan ayrılınca *Yaprak* isimli bir dergi çıkardı (1949-1950 arası, 20 sayı). 14 Kasım 1950'de beyin kanamasından öldü, Rumelihisarı Mezarlığı'na gömüldü.

Cumhuriyet devri Türk şiirinde Garip (veya Birinci Yeni) denilen edebiyatın kurucusudur. 1936-1941 yılları arasında *Varlık, İnsan, Ses, Gençlik ve Kültür* dergilerinde neşredilen ilk şiirlerinde Ahmet Haşim, Necip Fazıl ve Cahit Sıtkı'nın

izleri görülür. Bu dönemde şair hece vezni ile şiirler yazar. Temalarını da umutsuzluk, yalnızlık, tabiat sevgisi ve hâtıraları teşkil eder. 1941'den itibaren duygudan çok akla hitap eden, ince alay bulunduran, sıradan insanların hayatını, ümitlerini, ümitsizliklerini anlatan, ölçüsüz, kafiyesiz yalın üslûp ile ifade edilmiş şiirler söyler. Son şiirlerinde ise, yaşama sevinci ve tabiat sevgisi temalarını işler; kafiye ve edebiyat sanatlarına yer verir. Her şiirinde yalın bir halk Türkçesi kullanmıştır. Nasreddin Hoca fıkraları ile La Fontaine'nin fablleri nazmen Türkçeye çeviren en başarılı şairdir.

ESERLERİ: Şiir kitapları: 1. *Garip* (Oktay Rıfat-Melih Cevdet ile birlikte, 1941), 2. *Vazgeçemediğim* (1945), 3. *Destan Gibi* (1946), 4. *Yenisi* (1947), 5. *Karşı* (1949), 6. *Bütün Şiirleri* (1954, ölümünden sonra şiirlerinin tamamı bir araya getirildi), 7. *Nasreddin Hoca Hikâyeleri* (72 fıkra manzum olarak anlatılır, 1949). **Tercümeleri:** 1. *Bir Kapı Ya Açık Durmalı, Ya Kapalı* (A. de Musset'den, 1943), 2. *Barbarine* (aynı yazardan, 1944), 3. *Scapin'in Dolapları* (Molière'den, 1944), 4. *Sicilyalı Yahut Resimli Muhabbet* (Molière'den, 1944), 5. *Tartuffe* (Molière'den, 1944), 6. *Versaliles Tulûatı* (Molière'den, 1944), 7. *Üç Hikâye* (Gogol'dan, 1945), 8. *Turcaret* (Alain R. Lesage'dan, 1946), 9. *Fransız Şiir Antolojisi* (1947), 10. *La Fontaine'in Masalları* (La Fontaine'den, 1948), 11. *W. Shakespeare, Hamlet ve Venedikli Tüccar* (C. Lamb'dan, 1949), 12. *Sayılı Yosma* (J. P. Sartre'dan, 1961), 13. *Batıdan Şiirler* (O. Rıfat-M. Cevdet ile birlikte, 1963).

Asım Bezirci şair hakkında önemli bir eser yayımladı: *Orhan Veli Kanık* (1967). Aynı yazar, şairin tercüme şiirlerini bulunduran *Çeviri Şiirler* kitabını da neşretti (1982). Basında, O. Veli için çıkan yazıları ve biyografisini kardeşi Adnan Veli Kanık *Orhan Veli İçin* adıyla yayımladı (1953).

HALDUN TANER

ŞİŞHANEYE YAĞMUR YAĞIYORDU

Bir Amerikalı fotoğrafçı, makinesinin objektifini çıkarıp yerine bir at gözü takmak suretiyle, çeşitli resimler çekmiş. Bu resimlerden anlıyoruz ki, eşya ve insanlar, at retinasına, gerçekte olduklarından yarım misli daha iri aksediyorlarmış. Gerçekte olduklarından dedik, bize göründüklerinden demek daha doğru olur. Çünkü bizim de eşyayı gerçek büyüklükleri ile görüp görmediğimiz ayrı bir meseledir.

Amerikalı fotoğrafçının bu buluşuna dayanan bir Alman bilgini de çıkmış, "İşte" diyor "Her şeyi böyle olduğundan daha büyük görüş, hayvanda dolayısıyla bir aşağılık duygusu yaratmış ve onu daha ilk çağlardan itibaren insanın hizmetkârı derekesine indirmiştir".

Fotoğrafçının denemeyi nasıl bir at gözü ile yaptığını bilmiyoruz. Ama bana öyle gelir ki, Almanın ipotezi olsa olsa sütçü, sucu, çöpçü beygirleri gibi proleter atlar için varit olsa gerektir. Ağa Han'ın o, Lord sülâleleri gibi şecereleri tutulan, has ahırlarda bin bir itina ile yetiştirilen aristokrat atları, imkân var mı insanları olduğundan büyük görsünler. Büyüklüğü geçtik, tam ebadda bile göremezler. Onlar yüksek sosyete ile iyice haşır neşir olduklarından, insanları dürbünün tersinden seyreder gibi, küçük, küçücük görmeğe çoktan alışmışlardır.

Her neyse, hikâyemizin kahramanı olan at, alelâde bir çöpçü beygiri olduğundan, her şeyi yarım misli daha iri gören cinstendi. Yirmiyi bitirmiş, yirmi birine yeni basmıştı — Atların yirmi yaşı insanların, aşağı yukarı altmış, altmış beşi demektir — Belediye temizlik işleri kadrosuna Muhittin beyin valiliği zamanında girdiğinden hattâ emekliye ayrılması bile yaklaşmıştı. Üstelik adı da Kalender'di. Bu vasıfları ile her şeyi yarım değil, iki misli büyük görse kimsenin bir şey demeğe hakkı olamazdı.

Vak'a, saat üç sularında, Kalender'in her günkü vazife bölgesi olan Şişhane'de geçiyor.

Hamalın biri, sırtına koca bir ayna vurmuş götürüyordu. İşte Kalender kendi hayalini bu aynada gördü. Tabii, bu hayali gerçekte olduğundan — yahut bizim gördüğümüzden — daha büyük olarak gördü.

Ve KİŞNEDİ

Burada iki ihtimal akla gelebilir:

A) Kalender, aynada gördüğü atın kendi hayali olduğunu anlamıştı. Ki bu takdirde kişneyişi, her şeyi büyük, kendini de dolayısıyla küçük görmeğe alışmış bir mahlûkun, nihayet kendini gerçek büyüklüğü ve öz değeri ile keşfetmiş olmasından ileri geliyordu.

Ama böyle bir hükme varabilmek için, Kalender'in kendini evvelce başka hiçbir yerde görmemiş olması şarttır. Halbuki Kalender, yirmi bir yıl gibi uzun bir hayat süresi boyunca ve hele İstanbul gibi büyük bir şehrin içinde, kendini evvelce hiçbir yerde görmemiş olamazdı. Ayna'da olmasa bile, bir çeşme yalağında, bir su kenarında veya bir çamur birikintisinde muhakkak görmüştür. Hattâ çöpçü çöpleri arabaya boşaltırken, o, çamur sathına vuran aksinin hafif bir rüzgârla nasıl kırışıp ürperdiğini, suya eğilmiş başının gök yüzündeki mavi fonla ve uçuşan beyaz bulutlarla ne tatlı bir âhenk teşkil ettiğini süzgün gözleri ile uzun uzun seyredip oyalanmıştır. Fakat kendini bir su birikintisinde seyretmekle aynada görmek arasında hayli fark vardır. Su birikintileri, ister istemez düzlemesine durduklarından, insan, oraya vuran aksini, tıpkı yüksekçe bir kürsüde nutuk çeken hatiplerin gazetedeki resimleri gibi, daima aşağıdan yukarı bir perspektif yönünden görür ki, bu çeşit aşağıdan çekilmiş resimlerin insanı — ve dolayısıyla atları — daha bir heybetli gösterdiği de inkâr olunamaz. Halbuki ayna hep dikine durduğundan böyle dalkavukça optik oyunlarına başvurmaz. O, insanı nadan nadan, olduğu gibi, gösterir.

Şu halde, kendini daima kendi lehine, romantik ve artistik bir perspektiften görmeğe alışmış bir atın, günün birinde aynanın buz gibi realitesi ile karşılaşması elbette ki, kuvvetli bir şok yaratacaktı. Ve kişnemesi dahi bu hayal kırıklığının çok tabii bir tepkisi sayılmak gerekirdi.

At olalım, insan olalım, ihtiyarlığı kolay kolay üstümüze konduramayız. "Ben hep oyum" dersin "Temizlik işleri kadrosuna ilk girdiğim zamanki kıvrak küheylânım" dersin. Günler geçer, yıllar geçer. Şişhanenin çöpleri bitmez, o dumanlı gençlik çağı duman misali erir biter. Günün birinde talih bir ayna tutar

yüzüne, aklın başından gider. Ben bu muyum diye şaşarsın. Bu külüstür, bu kurada, bu soluğan beygir Kalender ha?..."

Evet Kalender aynadaki hayalini tanıdı ise böyle düşünmüş, bundan kişnemiş olabilirdi.

B) Yahut da, evet yahut da — polis, yolcular, dükkâncılar filân daha ziyade bu ikinci tezi müdafaa ediyorlar — hayvan, aynadaki hayalini başka bir at, kendi gibi bir çöp arabası çeken ve onu ezecekmiş gibi üzerine yürüyen reel, yabancı ve düşman bir at sanmış olabilir ki, bu takdirde kişneyişi gayet meşru bir kendini koruma iç-güdüsünün ifadesi olarak kabul edilmek gerekir.

Üstelik düşman atı yukarda anlattığımız agrandisman meselesi yüzünden, yarım misli daha büyük gördüğü de unutulmasın. Ama hayır, doğuştan beri bütün atları hep bu iri ebatta görmeğe alışık olduğu düşünülürse bunun pek de büyük bir rol oynamadığı anlaşılır.

Maamafih ister birinci ister ikinci ihtimal varid olsun, bunun o kadar önemi yoktur. Hattâ yukarda uzun uzadıya sözünü ettiğimiz optik bozukluğun da önemi yoktur. Asıl önemli olan bundan sonrası.

Kalender KİŞNEDİ.

Korkudan, şaşkınlıktan, hayal kırıklığından, şuur altında saklı kalmış herhangi karışık bir refule duyudan, şundan veya bundan her nedense neden, kişnedi. Acı acı, sinirli sinirli kişnedi. Ve her ürken at gibi, gemi azıya alıp gerisin geri gitmeğe başladı. Sokak zaten yokuştı, yerler de yağmurdan kaygan... Araba o hızla gitti gitti, kaldırıma çıkıp oradaki elektrikçi dükkânının vitrinini şangır şungur yere indirdi.

Başka bir Amerikalı aklı evvel çıkıp da, atın kulak zarından mikrofon yapmak suretiyle, plâk almağı akletmediği için, seslerin beygir kulağına kaç misli kuvvetli aksettiğini henüz bilmiyoruz. Fakat yine herhalde çok kuvvetli aksediyor olmalı ki, Kalender bu şangırtıdan ve hele vitrinden yere düşüp patlıyan yüz mumluk bir ampulün gürültüsünden büsbütün ürktü. Ve arabayı dört nala ileri sürdü.

İşte asıl kaza da o anda oldu.

Sao Paulo'daki firmanın yıldırım telgrafını alınca Artin Margusyan'ın aklı başından uçmuştu. Firma verdiği teklif fiyatını son dakikada bir yüzde yirmi daha kırıyordu. Artin Margusyan şapkasız, paltosuz sokağa fırlamış, şoförünü filân

aramağa lüzum görmeden direksiyonun başına geçmişti. Şimdi hem arabayı sürüyor hem düşünüyordu. Daha doğrusu buna düşünmek de denemezdi. Aklından son süratle birbirini tutmaz birtakım düşünceler geçiyordu. "Asvas barkevede Antranige acebarelov meznasi çımitsine* " diye söylendi. Antranik hem ortağı, hem bacanağı oluyordu. Kendisi Katolik, ortağı Gregoryen olmakla beraber çok iyi anlaşılırdı. Nitekim o gün eksiltmeye kendi yerine onu yollamıştı...

Tekrar altın krome saatine baktı. Daha henüz bir şey kaybolmuş sayılmazdı. Eksiltmenin başlamasına onbeş dakika vardı. Ha gözünü seveyim Antranik, sık dişini efladım. (İşaret memuru da tam durduracak zamanı bulmuştu. Saniyeler Artin Margusyan'a yıl kadar uzun geliyordu. Memur geç işareti verince gaza bastı ve virajı umduğundan güzel aldı). Peki ama henttir nedir bu Lorenzo? Son takkede vingt pour cent fiyat kırılır? Kimbilir ne orostopoğluluk var bu oyunda... (Ön cama habire yağmur serpiştiriyordu) Artin Margusyan "İşte bir bu eksikti" diye homurdanarak, rastgele bir düğmeye bastı. Fakat ön camda bir değişiklik olmadı. Çünkü bastığı düğme arka fenerleri yakıyordu.

Ehliyetini almasına daha birkaç hafta kalmış bir amatörün arabanın girdisini çıkıtsını meslekten bir şoför kadar bilmesi elbette beklenemezdi. Artin Margusyan ikinci bir düğmeye bastı. Bu da aksi gibi yana sapış okunu kaldırıyordu. Fakat Artin Margusyan sebatkâr adamdı. Aslında piyasadaki mevkiini de geniş ölçüde bu meziyetine borçlu bulunuyordu. Bundan ötürü, bir üçüncü düğmeye bastı. Hele şükür, sonunda muradına ermişti. Deminden beri bana mısın demeyen o iki cam silici demir şimdi bir metronom temposuyla sağa sola gitmeğe, hamarat hamarat camı sıvazlamağa başladılar. Margusyan Tepebaşı virajını, işte bu küçük başarısının sevinci ve güpe gündüz yaktığı arka çamurluk fenerleri ile döndü.

"Peki ama pourcentage üzerinden bu işte sen içerdesin oğlum... İlk prix üzerinden ne komisyon alacıldık? Trois fois quatre, douze milles eder, sept fois douze, huit cent quarante. Si le prix d'achat est abaissé de vingt pour cent, le bénéfice en diminuera d'autant — Artin Margusyan heyecanlı olduğu zamanlar Türkçe, Ermenice, Fransızca olarak üç lisan üzerinden düşünürdü. Gerçi az buçuk İngilizce biliyordu ama, ne hikmetse, İngilizce telâkatı yalnız puro içtiği zamanlar açılırdı. —

* Allah vere de Antranik acele edip bir halt karıştırmasa.

Gülümsedi "kendin kendine güvey giroorsun oğlum? Sankim ilk prix üzerinden eksiltme senin üzerinde kalacaktı? Halbuki şimdi karanti bizdedir. Kimbilir Antranik beni görünce ne şaşacak. Sade o mu? Ali Tomar, Kâmilin adamları... Anesti... Kevork Kavafyan... Naili., "Baylar" deyi, bir plaisanterie de yapabilirim Telgrafı baryak gibi havada sallayarak, "baylar derim, vaktinizi boşuna zayetmeyin. Bu fiyata kayfe şimdiye kadar hiçbir yerde teklif edilmedi..."

İşte tam böyle düşünüyordu ki, iki demirin hamarat hamarat temizlediği direksiyon camının, o en temiz ve buğusuz yerinde, yeşil üzerine beyazla yazılmış kocaman bir 515 rakamı, Foks Jurnalın sonundaki objektifin büyümesi gibi büyüdü, büyüdü, büyüdü... Sonra korkunç bir şangırtı ile her şey bir anda karanlığa gömülüverdi.

*

Vatman: "Ok gibi yola fırladı hayvan" diyordu. "Hemen el frenine asılıp kazayı önledim. Arkadan geleni ben nerden göreyim. Bre Allahın öküzü, ne girersin arabanın dibine".

Yolcular da aynı fikirde idiler. Çöpçü beygiri, deli gibi rayın üzerine fırlamıştı. Gerçi bütün yolcular iskambil destesi misali birbirlerinin üzerine yığılmışlardı ama, yine de hep vatmanı haklı buluyorlardı. Toslayan arkadaki otomobilin şoförü idi. Usta şoför olsa zaten, tramvayın o kadar burnuna sokulmaz, sokulsa bile tramvay fren yapınca bunu sezer, gelip öküz gibi bindirmezdi.

Polis tramvaya yol vermeli, kozunu acemi şoförle paylaşmalı idi.

Bütün arkadaki tramvaylar dizi olmuş, bekliyorlardı. Arkada dizi olmuş bekleyen tramvayların on yedincisi tam Beyoğlu Kaymakamlığının önüne rastlıyordu. Yağmur şimdi hızını daha da arttırmıştı. Kasımpaşa tarafından kopup gelen bir karga sürüsü, avaz avaz, Maliye şubesinin üzerinden uçup kayboldu.

Süheyl Erbil, kargalardan, yağmurdan, yağmurlu havada tramvaylara arız olan hıçkırıktan, buğulu camlarda yuvarlanan damlalardan, hele tramvayın içine sinen ıslak palto kokusundan fena halde sinirlenirdi. Bundan ötürü sahanlığa çıkmış, orada duruyordu. Pipoşunu yaktı, kibriti sokağa attı.

Kaymakamlık binasının önünde, bayrağını indirmiş, altı taksi bekliyordu. Tam o sırada merdivenin yukarısında bir nikâh alayı belirdi. Damat orta yaşlı bir zat olup, kadife yakalı lâcivert bir palto giymişti. Gelinse çıtı pıtı bir taze idi, yüzünü ince bir tülle örtmüştü. — Neden nikâha giden kızların çoğu ille tüllü

şapka giyerler? — Kızın elinde güzel bir buket vardı. İkide bir başını kaldırıp gök yüzüne bakıyor, ihtimal yağmurun evliliğe uğur sayıldığını aklından geçirdiği halde, cesaret edip de bunu kadife yakalı eşine bir türlü söyleyemiyordu. Şu, mendilini burnuna tutmuş sevinç yaşları döken hanım, herhalde gelinin anası olacaktı. Gelinle güvey en öndeki arabaya bindiler. Sepet sepet çiçekler de bu arabaya konuldu. Hısım, akraba, öbür otomobillere dağıldılar. En gerideki otomobil tam Süheyl Erbil'in durduğu sahanlığın önüne rastlıyordu. Üç kadınla beyaz saçlı bir adam gelip buna bindiler. Beyaz saçlı adam, az evvel çok hoş bir nükte yapmış olacak ki, kadınlardan biri "İlahi Enişte bey, çok yaşa sen e mi?" diye hâlâ gülüyordu. — Neden her nikâhta ille böyle hoş sohbet bir Enişte bey bulunur? —

Otomobiller uzaklaştıktan sonra Süheyl Erbil içini çekti. Bekârlığı, yalnızlığı böyle yağmurlu havalarda daha bir içinden hissederci.

"Şimdi" diye düşündü "bir küçük ev olmalı, sıcak... Bir de şu deminki gibi çabuk kızaran soyundan, hanım hanımcık, şirin kanlı bir yavrucağ... Gerisi vallahi fasa fiso... Bütün perdeleri indirirdim yağmuru görmemek için... Fazla değil üç oda şöyle, bir de mutfak... Tam bize göre bir kuş kafesi. Mutfakta kahve pişiren karımın şarkı mırıldanan sesi. Ve içimde ve havada ve eşyada, alabildiğine bir yaşama hevesi...

Süheyl Erbil bir daha iç geçirdi... Sonra saatine baktı. Tramvayın hâlâ kalkacağı yoktu. Beş dakika daha beklerse vapuru kaçırdığının resmi idi. Tramvaydan indi. Yakasını kaldırdı. Ellerini ceplerine sokup hızlı hızlı yürümeye başladı.

Süheyl Erbil 83 kilo çekmesine rağmen son derece duygulu bir gençti. Fakat fazla içliliği erkeklığe yakıştıramadığından kendini her zaman yapma bir sertliğin arkasına gizlerdi. Otuz iki yaşında idi ve hâlâ evlenmemişti. Gerçi birçok flörtleri olmuş ama karar verip de içlerinden biriyle yuva kurmak cesaretini gösterememişti. Şimdi saçlarının tepeden döküldüğüne bakarak üzüyor, arada bir "Tohuma kaçıyoruz artık" diye hayıflandığı da oluyordu. Ankara Barosunda avukattı. Ayda ortalama olarak üçyüz-dört yüz lira kazanıyordu.

İşte Süheyl Erbil böyle bir gençti ve şimdi, deve tüyü paltosunun yakasını kaldırmış, Şişhane yokuşunu iniyordu.

Artin Margusyan burnunda keskin bir eter kokusu duyunca "Madem bu kokuyu duyuyorum, demek ki sağım" diye düşündü. — Tabii bunu ermenice olarak düşündü. — Belki yaralanmıştı ama işte sağdı. Esas da bu idi zaten. Gerisi her zaman düzelebilirdi. Yarası ağır bile olsa... Yarası ağır mı idi acaba? Kıpardamaya cesaret edemiyordu. Usulca gözlerini açtı. Etraf, demin buğulu direksiyon camından gördüğünden de dumanlı idi. Kulaklarında acayip bir uğultu... Biri eğilmiş kolunu sarıyordu.

Bir kadın "ayıldı, ayıldı" diye bağırdı.

Bu üç hecelik kelime Artin Margusyan'a hiç yabancı gelmiyordu. A-yıl-dı. Artin Margusyan bunun mânâsını muhakkak bilecekti. Bilmeliydi. A-yıl-dı. Elbet canım, ayıldı, ayılmak, bilmez olur mu, biliyordu ama kafasını toplayıp bir türlü mânâsını çıkaramıyordu. "Acaba hâlâ baygın mıyım?" diye düşündü. Bu sefer sisler içinden yüzüne başka bir baş uzanıp bir şeyler söyledi. Margusyan, söylenenlerin hiçbirini anlayamamıştı. Kolunu saran adam söylenenleri tane tane Margusyan'a tekrarladı. Yine bir şey anılamadı. Bu lâkırdıların içinde de, ikide bir, üç heceli başka bir kelime geçiyordu. Eh-li-yet, ha... eh-li-yet... Margusyan'a bu kelime de hiç yabancı gelmiyordu ama, hay aksi şeytan...

Kolunu saran adam yanındakilere:

"Bir de Adrenalin yapacağım" dedi.

Artin Margusyan sıvalı kolunda iğnenin acısını duyunca "Hayır, baygın değilim" diye düşündü. "Baygın değilim ama büsbütün ayık da değilim".

*

Halk, otomobilin etrafına toplanmıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu.

"Çamurluğa bak çamurluğa... Amma da toslamış be!"

"Verilmiş sadakası varmış herifin..."

"Arka fenerleri de yakmış aval".

Vaka yerine koşup gelen bir komiserle iki polis, vatmanın, Kalender'in çöpçüsünün ve şahitlerin bir bir ifadelerini alıyorlardı.

Vitrini kırılan elektrikçi, dükkânından fırlamış sıcaklığına zarar ziyan faturasını komiserle dayamıştı.

Vitrin kırıldığı sırada içerde abajur bakan beyaz trençkotlu kız da şimdi dükkânın kapısında durmuş, elektrikçinin dükkâna dönmesini bekliyordu. İşte Süheyl Erbil'i bu sırada gördü. Süheyl Erbil, yağmurdan, yağmurlu havalarda

kapalı yerlere sinen rutubetli palto kokusundan ne kadar hoşlanmazsa âdi zabıta vakalarından, rastgele seyrüsefer kazalarından da o kadar hoşlanmazdı. Ne kalabalık, ne polisler, ne yamru yumru olmuş otomobil, ne de yaralı ve yarı-baygın şoför onu yolundan alıkoyamadı. Kaldırımı tıkayan insanların arasından sıyrılıp Bankalara doğru yürüdü. Gerçi beyaz trençkotlu kız, önce Süheyl Erbil'in kendisini görmüş olmasını tercih ederdi ama, oğlan onu görmeden geçince elinde olmıyarak:

"Süheyl bey" diye seslenmek zorunda kaldı.

Sonra da, yaptığından utanmış gibi, alt dudağını hafifçe ısıırıp önüne baktı.

"Serap sen!"

Genç kız, hep öyle dudağını ısıırıyor, yüzünü pembeleştiren tatlı bir utançla gülümsüyordu.

"Serap sen!"

"Evet ben" diye genç kız başını kaldırıp onun gözlerinin içine baktı.

Süheyl Erbil boğazında ılık bir gıcık hissetti. Aman Yarabbim daha da güzelleşmiş. Neden kalbi böylesine kopacakmış gibi vuruyordu.

"Siz Ankara'da değil mi idiniz?"

"Bir dâva işi içi geldim de. Pazartesiye dönüyorum".

"Şey" dedi Serap... "... iyi."

Beyaz trençkotunun yakasından körpe bir dal gibi fışkıran boynu ve soğuktan pırıl pırıl kızarmış yanakları ile beş yıl önceki Serap'dı. Hiç değişmemiş. Hattâ daha da güzelleşmiş.

"Nasıl memnun musunuz Ankara'dan? Ankara'daki hayatınızdan?"

Bunu söylerken kukuletasını düzeltmek bahanesiyle ne yapıp yapıp ellerini göstermişti. Parmaklarında yüzük yok. Demek nişanlı filan değil.

Süheyl dudağını sola çarpıtan bir Ameriken gülümsemesi ile:

"Ankara, İstanbul, İzmir" diye mırıldandı. "Hattâ New York, Paris, Barselon... İnsan yalnız olunca... ve hele yağmur da yağınca..."

Kız:

"Evvelce hiç böyle konuşmazdınız" diye gülümsedi. Böyle gülümsediği zaman ağzının iki yanında iki şirin gamze belirirdi. Serap bunu bildiğinden erkeklerle, yahut evlenecek çağda oğlu olan kadınlarla konuşurken bir biçimine

getirir sık sık gülümserdi. Bu yüzden, hiç de öyle olmadığı halde, herkes onu alaycı sanıyordu.

Süheyl Erbil, "Sahi evvelce böyle konuşmazdım" diye düşündü. Serde toyluk vardı a canım. Sahi ne hışırdım o zaman... İlk gençlik, sersemlik, budalalık çağı. Herkesten başka olmak, kendimize bir şahsiyet yaratmak için sağcı, solcu, ırkçı, turancı, anarşist, idealist geçindiğimiz günler. İçimizin yağı eridiği halde yanımızdaki kızı umursamadığımızı göstermek için körolası bir gururla kendimizi cendereye soktuğumuz çağlar... Sersemlik işte. Ne de yükseklerde idi gözümüz. Vekil olmayı talebe birliği idare kuruluna seçilmek kadar kolay görürdüm o zaman... Gel gör ki, ola ola bugün Ankara Barosunda kırtipil bir avukat olup çıktım.

"Şöyle saçığın altına gelin" diyordu kız. "Orada ıslanıyorsunuz".

Sesinin tonunda, erkeğini koruyan bir dişî şefkati vardı. Sade sesinin tonunda değil, havasında, şahsiyetinde de... Hani şu filmlerde sık sık gördüğümüz feragatli zevce veya hasta bakıcı tipi...

Serap, en çok bu iyi kalbi ile, bu her hücreğine sinmiş dişilik şefkati ile övünürdü. Hem sonra iki gün evvel de Melek'te böyle bir film görmüştü. Mevzuu; haşin tabiatlı bir gangsteri sonunda sevgisi ve şefkati ile yumuşatıp hem kendine, hem topluma kazandıran bir kadın. Hayatta böyle bir kadın olmayı ne kadar isterdi. Gerçi Süheyl, gangster değildi ama, haşin bir gençti. Durmadan anlaşılmadığını söylerdi. Üniversitede kızlara hiç yüz vermez, erkek arkadaşları ile toplum üzerinde, sosyal nizam üzerinde sonu gelmeyen tartışmalara girişirdi.

"Böyleyim işte" demişti bir keresinde. "Evet bu bencil, bu kendi çıkarlarından başkasını düşünmeyen insanları sevemiyorum. Zorla mı, sevmiyorum işte". Fakültenin Mercan'a açılan kapısı önünde idiler. İki kişi yalnız. Serap bir kaşını kaldırıp en mânalı sesiyle: "Hepsini mi?" diye sormuştu. "Hiç ayırma yapmadan mı?" Süheyl bu suale cevap vermemişti, verememişti. Ama Serap onun gözünde bir an yanıp sönen bir ışıltıdan ve yüzünü kaplayıveren pembelikten her şeyi anlamıştı. Süheyl o gün, orada, saçma kibirine kapılmayıp, tek bir kelime Serap'ın beklediği iki heceli tek bir kelime söylemiş olsa idi, her şey değişebilirdi her şey. Serap bu perçemi alnına düşmüş haşin oğlanla Anadolu'nun, değil sade Anadolu'nun, dünyanın en ücra köşesine bile gidebilirdi. Ama o tek kelimeyi söylememişti Süheyl.

Delikanlı:

"Ne daldınız öyle?" dedi.

"Hiç" diye cevap verdi kız.

"Merak ettim, ne düşündünüz?"

"Ne mi düşündüm, ne düşündümse düşündüm. Benim düşündüklerim sizi alâkadar eder mi?"

"Hem de nasıl? Söyleyin rica ederim"

"Hayır söylemeyeceğim"

"Hatırlar mısınız o zaman da hep kavga ile biterdi konuşmalarımız?"

"Ne zaman?"

"İşte o zaman canım".

*

Artin Margusyan artık iyice ayılmıştı. Ayıldıktan başka, Adrenalinin tesiri ile, şimdi âdeta cezbeye de gelmişti.

"Bırakın beni" diye yırtınıyordu. "Bırakın ortağıma bir telefon edeyim. Ondan sonra nereye isterseniz giderim".

Polis:

"Sen hele bir merkeze gel de, telefonu oradan edersin"

Artin, cam kırılmış, kayışı kanlanmış altın şrome saatini gösterip:

"Tabanını öpeyim bırak polis efendi" diye inliyordu. "Beş takkeden eksiltme başlar, haber edemezsem maf" oldum. "

Polis bir düşündü. Kendine kalsa belki razı olacaktı. Fakat komiserle öbür polis, biraz ileride, ciddi ciddi ifade alıyorlardı. Etrafta toplanmış bir sürü insan vardı. Kendi kendine "yufka yürekliliğin âlemi yok" diye söylendi. "Çorbacının menfaatini düşünmek sana mı kaldı?"

Yolculardan biri Artin'den yana çıkıyordu:

"Bırak etsin be kardeşim. Belkim para keybedecek, belkim iflâs edecek, adam öldürmedi ya bu."

O sırada Komiser o yana doğru geldiğinden polis kaşlarını çattı, en azdan üniforması kadar resmî bir sesle:

"Vazifeme müdahale etmeyin" diye bağırdı. Sonra Margusyan'a dönüp, "Haydi ahbap, Merkeze" dedi.

Fakat Artin Margusyan bu sefer de Komiserin ellerine sarıldı.

*

Süheyl'le Serap sanki Şişhane'de değillerdi. Sanki yağmur yağmıyordu. Sanki üç adım ötelerinde kümelenmiş insanlar yoktu. Margusyan'ın polislerle becelleşmesini, durmadan çalınan kampana seslerini ve konuşmalarını zaman zaman anlaşılmaz hale sokan sokak gürültülerini, sanki hiç duymuyorlardı.

Serap:

"Belki haklısınız" dedi. "Belki haklısınız ama, karşınızdakilerin hissiyatını da düşünmeniz lâzımdı. Bilmem yanlış mı düşünüyorum."

Margusyan avaz avaz bağırıyordu:

"He, evet, ağnadık, çarptım, tazmin edeceğim, ehliyetim de yok. Cezasına razıyım. Hapis koyun, ne yaparsanız yapın. Ama kurbanın olayım, bırak şurdan bir telefon edeyim."

"Hakikatsizliği kabul ediyorum" diye Süheyl Erbil cevap verdi "Ama siz söyleyin, nasıl mektup yazabilirdim. Hele o Askerî Tıbbiyeli meselesini duyduktan sonra?"

Kız bir kahkaha attı:

"Nedim mi? Ay güleyim bari. Size kim söylemişse yalan söylemiş. Bir kere amcamın oğlu, kardeş sayılırız. Sonra."

"Az aşağı al arabanı kardeşim, alalalal az daha beri al. Tamam. Bir zahmet arkadaşlar, birlikte abanıp şu otomobili yan sokağa itelim".

"Alâkanın bu türlüünü anlamam, ayıp değil ya".

"Demek inanmıyorsunuz?"

"Hayır inanmıyorum. Hem öyle olsa bile bu bir sebep teşkil etmezdi ki".

"Ben kanunu tatbikle mükellefim. Gerisi beni alâkadar etmez."

"Ne klâkson öttürüp durursun birader. Yol yoksa tepemden mi geceksin?"

"İnsanı idama bilem götürseler son arzusu deyi yaparlar. İnsaniyeti karaborsaya sürmüşler!"

"Karaborsacı babandır. Bir de vazife halindeki memura hakaret ha?"

"182, oğlum 182. Uyuyor musun, geç işareti veriyorlar".

"Aklımın köşesine bile gelmedi. Ben sadece şey..."

"Siz sadece ney? Arkasını getirsenize lütfen. Yalan söylemeyi hiç beceremiyorsunuz Süheyl bey".

"Cemal ağabey! Cemal ağabey!..."

"Hangi Aykut. İngiliz filolojisindeki mi?"

"Yol ver dayı. Destur. Yol açın bakalım".

"Mahallebici mi? Ne diyorsunuz kuzum, duymuyorum".

"Burası....".

"Cemal ağabey! Cemal ağabey!"

"Burası çok gürültü..."

"Hop, ne var Kâzım? Ha... yolla yolla"

"... Burası... diyorum çok gürültülü... Bir mahallebiciye".

"Üç takke var Komiser bey, evim barkım yıkıloor"

"... Bir mahallebiciye girip münakaşamıza orada devam edelim, yahut sinamaya gitsek..."

"Sinemaya mı?"

Serab'ın zihninde bir şimşek çaktı. Evet, Süheyl'i o, yola gelen gangster filmine götürmeli idi. O zaman anlaşma çok kolay olurdu.

"Bilmem ki, nasıl olur?"

"Bal gibi olur işte".

"Annem merak eder".

"Şuradan telefon eder, söylersiniz. Sinema dönüşü sizi annenize ben kendim teslim edeceğim".

Bu son cümle Serab'ı son derece ümitlendirmişti.

İkisi, uçar gibi, kapısında koca bir telefon çanı asılı dükkândan içeri daldılar.

*

Yolcular artık yavaş yavaş dağılıyorlardı.

Yol açılmış, biriken vasıtalar sel halinde akmağa başlamıştı.

Kalender, arabası ile birlikte sürüldüğü yan sokakta, duvarın dibine işiyordu.

Bir ara nasılsa, yumuşar gibi olan Komiser, hâlâ kollarına yapışıp duran Artin'e:

"Amma da şamata ettin be çorbacı" dedi. "Haydi et bakalım nereye edeceksen de, bitsin. Ama kısa sürmeli".

"Yarım takke bilem sürmez".

Artin önde, Komiserle iki polis arkada, kapısında koca bir beyaz çan asılı aynı dükkâna girdiler. Fakat Serap kulaklığı kulağına dayamış, ağızlığı daha iyi yetiştirmek için ayaklarının ucuna basmış, annesiyle konuşuyordu.

Artin "Meg ays bogas er*" diye söylendi. Kendine kalsa o hızla, telefonu kızın elinden kapıp, eksiltme yerinin numarasını çevirebilirdi. Ama Süheyl duvar gibi önüne dikilmiş duruyor, selâmsız sabahsız aralarına giren bu davetsiz misafirlere kızgın boğa gözleriyle bakıyordu.

Artin dışarı fırladı. Niyeti ilk önüne gelen telefonlu dükkâna dalmaktı. Fakat demin nasılsa yumuşamış olan Komiser, Artinle dükkân dükkân dolaşmayı onuruna yedirememiş olacak ki:

"E, hadi yürü yahu, Senlen mi uğraşacağız" diye aksilendi.

Kapının önünde bir hayli becelleştiler. Komiser yeniden yumuşayıp "peki" dediğinde, Serap hâlâ annesiyle konuşuyordu. Artinle polisler ister istemez, iki yüz metre ilerdeki bir dükkâna girdiler. Fakat Artin Margusyan, kulaklığın öbür ucunda acı acı çınlayıp duran, telefon zilinden başka bir cevap alamadı. Saatine baktı: Saat şimdi, üçü tam on üç geçiyordu.

"Bitti" demek için ağzını açtı. Ağzından lâf yerine istim boşaltır gibi bir ısıklık çıktı.

Yarım saatin içinde ikinci defa olarak bayılmıştı.

*

Bu vak'anın geçtiği Şişhane'de mevsim Kasımdı ama, Sao-Paulo'da, aynı ayın aynı günü — meridiyen farkından ötürü — ilkbahar hüküm sürmekte idi. Üstelik Şişhane'de Merkez Binasının önündeki büyük saat, 18.30'u gösterdiği halde Lorenzo et Filho firmasının elektrikli duvar saati — yine aynı sebepten ötürü — 13.30'u gösteriyordu.

Fakat tuhaf bir tesadüf, o gün orada da hava İstanbul'daki gibi Lodostu. Lodos hava ise ihtiyar Lorenzoya fena halde dokunurdu. Nitekim o, sabah yataktan müthiş bir omuz ağrısı ile kalkmıştı. Ağrı, sağ kürek kemiği bölgesinden başlayıp yukarı doğru çıkıyor, oradan ikiye ayrılarak bir kol boynuna, bir kol da bazusunun arkasından sol dirseğine kadar uzuyordu.

Bardağa maden suyu koydu. Cebinden bir hap kutusu çıkarıp iki kaşeyi bir arada yuttu... Ağrıları için, doktor bu salisilâtlı kaşelerle, Bekomplex salık vermişti. Bunlar gerçi ağrıyı biraz yatıştırıyordu ama, insanı boncuk boncuk terletmesine ne demeli?

Yandaki odadan mitralyöz ateşini andıran daktilo tıkırdıları geliyordu.

* Hay aksi şeytan.

Sevira Marono Lorenzo mendilini çıkarıp, alındaki nohut gibi terleri silerken yandaki camlı bölmeye seslendi:

"He. Pedro, Ha novadades de İstanbul?"

Oğlu Pedro, başını iki elinin içine almış, sabaha doğru döndüğü bardaki, Arjantinli dansöz, Konşita Montanegronun esmer baldırlarını düşünüyordu. Sanki bu daktilo gürültüleri içinden, sesi pürtüklü bir trombon, tek başına hâlâ o rumbayı çalmakta idi: "Kumpan kumpan kumpan kumpançero... çero..."

"Sana söylüyorum Pedro uyuyor musun?"

"Que mande?...""

"Margusyan'dan telgraf gelmedi mi hâlâ?"

"Hayır baba"

"Herhalde eksiltmeyi alamamış olacak"

"Son dakikada yüzde yirmi fiyat da kırdık halbuki. Uyuyor galiba bu herifler. Elimdeki malı ne cehenneme göndereyim ben şimdi?"

Böyle söylemekte haksız da değildi. Fazendadan gelen kamyonlar habire aşağı depoya kahve getirip boşaltıyorlardı.

İçeriki daktilo durmuştu. Bir an sessizlik oldu. Bardağın içindeki maden suyu kabarcıklarının pıtır pıtır söndüğü bile duyuluyordu. Lorenzo kalan suyu bir yudumda içti. Şimdi hem düşünüyor, hem de dalgın olduğu zamanlar yaptığı gibi boş bardağı dibinden tutmuş, parmakları arasında çeviriyor da çeviriyordu.

Pedro, kalkıp babasının yanına geldi:

"Hamburgtan" dedi, "Alois Morgenrot namında birinden bir teklif almıştık, hatırlıyor musunuz? Kredi üzerine iş yapmak istediğinden razı olmamıştınız. Garantileri sağlamdı halbuki. İsterseniz Mister Margusyanın partisini olduğu gibi ona gönderelim".

İhtiyar Lorenzo oğluna baktı:

"Bravo" dedi "Bak, bu hiç fena fikir değil".

Küçük Helga:

"Noct eins Papa, bitte noch eins"* diye yalvarıyordu.

* İstanbul'dan ne haber?

** Ne dediniz?

* Bir tane daha yap babacığım, ne olursun bir tane daha.

Alois Morgenrot, kızına üç ay evvelki Frankfurter Zeitung gazetesinden, dört yelkenli kayık yapmıştı. Kızın yalvarması üzerine, yine eski bir gazetenin ticaret sahifesini kopardı. Üzerinde hükmü geçmiş liberasyon listesi bulunan bu soluk sahifeden, çıksa çıksa, iki yelkenli daha çıkabilirdi.

Helga, papatya sarısı saçlarını yüzüne dökmüş; deniz farzettığı yırtık bir kilimin üstünde kayıkların yüzdürüyordu.

Alois Morgenrot: "İyi ki Helga öbür kız çocuklar gibi, taşbebeklere heves etmiyor" diye düşündü.

İçerde teneke sesli bir Volksempfaenger Smetana'nın "Satılmış Nişanlı" uvertürünü çalıyordu.

Alois Morgenrot yaptığı son kayığı kilimin üstüne bırakıp pencerenin önüne gitti.

Dün gece yağan kar, Hamburg'un sefaletini bir hayli örtmüş gibi idi. Morgenrot, yıkıntıların ortasında blok halinde yükselen yeni apartmanlara uzun uzun baktı. Gözü ne vakit bu yapılara ilişse içini ümide benzer, cesarete benzer sıcak bir his ısıtırdı. Onun hayatı da işte şu harabelere benziyordu. Fakat er geç bu harabenin üstünde de yeni yapılar yükselecek, yeni filizler yeşerecekti. Vakti saati gelince elbet bu çile de bitecekti, bitmeliydi. Tevrat ne diyor: "Her şeyin zamanı ve semanın altında olan her işin vakti var. Doğmanın vakti ve ölmenin vakti, dikmenin vakti ve dikilmiş olanı sökmenin vakti var. Öldürmenin vakti ve şifa vermenin vakti, yıkmanın vakti ve bina etmenin vakti var. Ağlamanın vakti... ve gülmenin vakti, raks etmenin vakti ve..."

Herga içerde:

"Mutti daha gelmiyecek mi?" diye sızlanıyordu.

Morgenrot: "Nerde ise gelir şimdi" dedi.

Frau Morgenrot biraz evvel çarşıya, alış-verişe çıkmıştı. Alois Morgenrot'un karısı öz-be-öz Hamburg'lu idi ama, Alous kendi, Hamburg'a yarım asır evvel göçetmiş Çekoslovak yahudisi bir babanın sulbünden geliyordu. Alois bu günahının kefaretinin hâlâ ödeyememişti. İlk Hitler zebellâsı. Sonra İkinci Cihan Harbi macerası. Diyar diyar, ordan oraya kaçış. Parasızlıktan altın dişlerini bile söküp satmak zorunda kalış. Hastalık, açlık, sefalet. Harp bitip de Hamburg'a dönünce karşılaştığı vaziyet... Evet gerçi birçok arkadaşları gibi toplama kamplarında çürüyüp gitmemişti, sağdı, sağlamdı ama, gel gör ki, şu körolası

işsizlik belini fena halde büküyordu. Çok değil şöyle, yirmi bin Mark, evet yirmi bin Marklık bir sermayesi olsa, kaderinin akışını pekâlâ değiştirebilirdi. Ama işte sermayesi yoktu. Bu olmayınca da işi çaresiz komisyonculuğa dökmüştü. Şimdi her gün, bildiği bütün dillerdeki gazetelerin ticaret ilânlarını baştan sona tarıyor, sonra iş çıkacağını umduğu ecnebi firmalara, kira ile aldığı bir makine ile dört başı mamur teklif mektupları yazıyordu.

O sırada kapı çalındı.

Küçük Helga "Annem geldi, annem geldi" diye el çırpıyordu.

Halbuki Frau Morgenrot'un anahtarı vardı, kapıyı çalmazdı.

Kapıyı açan Alois Morgenrot, postacı ile karşılaştı.

"Grüss Gott Herr Mongenrot".

"Grüss Gott"

"Size bir telgraf Brezilya'dan"

"Ne diyorsunuz?"

Mongenrot'un yüzü önce kireç gibi bembeyaz olmuştu. Sonra birden kızardı. Telgrafı okudu, bir daha, bir daha, bir daha okudu. Sonra:

"Endlich"* diye bağırdı.

Bu sevinçle postacının avucuna bir yarım mark bırakmıştı. Alois Morgenrot'tan ömrü boyunca tek fenik bahşiş almamış postacı, adamın aklını oynatmış olmasından korktu. Fakat o, şimdi kızını kucaklamış, gözlerinden yaşlar boşanarak:

"Sana artık taşbebekler de alabilirim Helga" diye söyleniyordu: "Hem de en pahalılarından. Söyle yavrum istermisin onlardan? Hani yatırınca gözlerini kapayan, karnına basınca uva diye ağlayan bebekler..."

*

Şişhane'nin üstüne, ince ince, sessiz sessiz bir Kasım yağmuru yağıyordu. Havada rütubetle karışık soba iski kokusu vardı. Yerler yine iki gün evvelki gibi kaygandı. Ancak ne var ki, bugün Lodos değil de Gündoğrusu esiyordu.

Kalender bugün daha sabahdan bir yorgundu. Ağzına kadar dolu çöp arabasını ağır ağır, temkinli temkinli Şişhaneden indiriyordu. İşte o sırada kendini bir aynada gördü. Ama bugün kendini hamal sırtında giden bir endam aynasında değil de Belediyenin Şişhane'ye yeni koydurduğu orta malı bir seyrüsefer

* Hele şükür.

aynasında gördü. Ancak ne var ki, bu aynadaki hayalini de yine gerçekte olduğundan -yahut bizim gördüğümüzden- yarım misli daha iri olarak gördü.

Fakat buna rağmen KİŞNEMEDİ.

Evet, KİŞNEMEDİ.

Burada yine iki ihtimal akla gelebilir:

A) Kalender "Ömrümde bir defa aynaya bakacak oldum, dünya birbirine girdi. Geçtim olsun, bakmayıveririm. Zaten pek bakılacak bir suratım da kalmamış ya" diye düşünmüş olabilir. Ki böyle düşünebildiği takdirde, atların da, insanlar ve bazı gelişmiş maymunlar gibi, tecrübeden ders alma kabiliyetine ve geçmişle gelecek arasında bir mantık köprüsü kurabilme melekmesine sahip olduklarına inanmak gerekiyor.

B) Yahut da, evet yahut da -bu ikinci ihtimal akla çok daha yakındır- o gün sadece yorgundu, bir canı sıkkındı, ne bileyim ben, gece Belediye ahırında öbür beygirlerle çıkan bir yer çekişmesinden ötürü uykusuzdu, keyfi yoktu da ondan kişnemeğe, ürkmeğe, iki gün evvelki gibi etrafı gürültüye vermeğe üşendi. Kısacası, kişnemeyişinin psikolojik olduğu kadar, bir takım akla yakın, fizyolojik sebepleri de vardı.

Her neyse, ister birinci, ister ikinci ihtimal varit olsun, önemli olan orası değil, asıl ondan sonrası:

Kalender KİŞNEMEDİ.

Aynadaki hayaline ters ters bakıp başını öbür yana çevirdi. Sonra, olgun yaşına yaraşan bir ağırbaşlılıkla, temkinli temkinli, efendi efendi, yoluna devam etti.

Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu'dan, (s. 3-20).

HALDÜN TANER

1915 yılında İstanbul'da doğdu. Ahmet Selâhattin Bey'in oğludur. İlk ve orta öğrenimini Galatasaray'da, yüksek öğrenimini de Almanya'da Heidelberg Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde yaptı. Türkiye'ye dönünce (1938), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü de bitirdi (1950). 1938-1950 yılları arasında sağlığı elvermediği için çalışmadı.

Sonra sanat tarihi asistanlığı, yazarlık, tiyatro tarihi öğretim görevliliği yapmıştı. Edebiyat Fakültesi, *Tercüman* gazetesi ve Gazetecilik Enstitüsü'nde çalışmıştı.

Taner, hikâye ve tiyatro eserleri, makaleler ve fıkralar yazmıştır. Hikâyelerinde genellikle büyük şehirlerdeki yozlaşmış tipleri, züppeleri, iki yüzlüleri anlatır. Canlı, neşeli ve nükteli üslûbu vardır. Tiyatro ve hikayelerinde gözlem, mizah ve yergi unsuru ağır basar.

ESERLERİ: Hikâye kitapları: 1. *Yaşasın Demokrasi* (1949), 2. *Tuş* (1951), 3. *Şişhaneye Yağmur Yağıyordu* (1953), 4. *Ayıştığında "Çalış-kur"* (1954), 5. *On İkiye Bir Var* (1954), 6. *Konçınalar* (1967), 7. *Sancho'nun Sabah Yürüyüşü* (1969) **Piyesleri:** 1. *Dışardakiler* (1957), 2. *Ve Değirmen Dönerdi* (1958), 3. *Fazîlet Eczanesi* (1960), 4. *Lütfen Dokunmayın* (1960), 5. *Günün Adamı* (1961, 1963), 6. *Huzur Çıkmazı* (1961), 7. *Keşanlı Ali Destanı* (1964, 1979), 8. *Gözlerimi Kaparım Vazifemi Yaparım* (1964), 9. *Eşeğin Gölgesi* (1965), 10. *Zilli Zarife* (1966), 11. *Vatan Kurtaran Şaban*, 12. *Astronot Niyazi*, 13. *Ha Bu Diyar*, 14. *Aşk u Sevda* (1972), 15. *Dev Aynası* (1973), 16. *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* (1971). **Diğer eserleri:** 1. *Hak Dostum Diye Başlayalım Söze* (Sohbetler, 1978), 2. *Ölür İse Ten Ölür, Canlar Ölesi Değil* (Portreler, 1979), 3. *Devekuşuna Mektuplar* (1960-1977), 4. *Düşsem Yollara Yollara* (Gezi notları).

Şişhaneye Yağmur Yağıyordu ile *New York Herald Tribune*'ün düzenlediği Uluslararası Hikâye Yarışması Türkiye birincisi oldu ve eser 20 dile çevrildi (1930). *On İkiye Bir Var* ile Said Faik Hikâye Armağanı'nı kazandı (1955). Kabare tiyatrosu dalında *Sersem Kocanın Kurnaz Karısı* oyunu ile TDK 1972 Tiyatro Ödülü'nü kazandı.

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

①

AĞIR HASTA

Üleme bana anneciğim korkuyorum,
 Dua edip edip, geceleri.
 Hastayım ama, ne kadar güzel,
 Gidiyor yüzer gibi, vücudumun bir yeri.

Niçin böyle örtmüşler üstümü,
 Çok muntazam, ki bana hüznün verir.
 Ağarırken, uzak rüzgârlar içinde,
 Oyuncaklar gibi şehir.

Gözlerim örtük fakat yüzümle görüyorum.
 Ağlıyorsun nur gibi.
 Beraber duyuyoruz yavaş ve تنها,
 Dıvardaki resimlerle, nasibi.

Anneciğim, büyüyorum ben şimdi,
 Büyüyor göllerde kâmiş.
 Fakat değnekten atım nerde,
 Kardeşim su versin ona, susamış.

Çocuk ve Allah'tan, (s. 114).

②

YASLI DÜĞÜN

Davul döğüyordu dağı dağı,
 Düğünü vardı Ahmed'in Ayşe ilen.
 Rüzgâr gibi kaçırmıştı karşı köyden geçende,
 Cendermeler geldi gitti bir kaç kez,
 Akar sular durdu, gül gül, kız razı diye,
 Bir muhabbet taşıyordu evden, alandan,
 Davul döğüyordu dağı dağı.

Davul dövüyordu yeri yeri
 Hasırlar serildi çayıra, düze,
 Oyuna düzülmüştü karı kızan, şıkır şıkır,
 Ateş ediyordu delikanlılar havaya, yıldızlara.
 Telini duvağını gayri takmıştı gelin,
 Sallanıyordu saadetten ağaç, ekinler,
 Davul döğüyordu yeri yeri.

Davul döğüyordu göğü göğü,
 Yaklaştı gelinin kardaşı kenardan usul usul.
 Elinde kara mavzer, bakışlardan karanlık,
 Yüreğinde gecelerde bir ağrı; namusu kan temizler
 Kara mavzerin gürültüsü karıştı karşı silâh seslerine,
 Yıkıldı Ahmet nakışlı kilime türküler arasından
 Davul döğüyordu göğü göğü.

Yeni Şiirimiz'den, (s. 92).

③

SÖYLE SEVDA İÇİNDE TÜRKÜMÜZÜ

Söyle sevda içinde türkümüzü
 Aç bembeyaz bir yelken.
 Neden herkes güzel olmaz,
 Yaşamak bu kadar güzelken?

İnsan dallarla, bulutlarla bir,
 Hep o maviliklerden geçmiştir
 İnsan nasıl ölebilir,
 Yaşamak bu kadar güzelken?

Yeni Şiirimiz'den, (s. 90)

④

ANKARA'LI HASAN BAĞLAMASINI YANINDAN AYIRMAZDI

Altı kere aldılar Şehitler tepesini,
Altı kere geri aldık.
Ovalar şahidimiz
Sonunda biz kaldık.

İlle dermiş gâvur,
Gülerim illesine!

Gece atar, gündüz atar, yorulmaz,
Delik delik oldu nazlı yer.
Yanaşmaz ki iki nefes sorasın,
Kimi arar, ne söyler?

Deli midir, kör müdür
Şaşarım güllesine!

Yaralarım köyceğizi düşünür,
Kanımın boşuna akası yok.
Düşmana malûm ola,
Dipçiğim yüreğimdir çarpınca, şakası yok.

Ayacığıma düşmüş
Acırım kellesine

Üç Şehitler Destanı'ndan, (s. 62).

⑤

DİRİLEN KUVVET

– Karanlık geceye neden ofladın,
Ne dedin Süleyman ah mı?
Uzun İsmail var ya, senin mangandan,
Ölmüş de canlanmış essah mı?

– Essah da ne demek, tövbe tövbe,
Hâlâ düşünür düşünür oflarım.
– De Süleyman hepsini, bir bir,
Koma yarım.

– Bir iş oldu siperde encamı derin,
Sorma kardeşim sorma.
İstersen evliya de, ermiş de İsmail'e,
İstersen hayra yorma.

Dövüşüyorduk üç şehitlerimizde,
Zorluyordu derya gibi düşman.
Attığın boşuna gitmiyordu,
Lüzumsuzdu nişan

Azalmıştık iyiden, bu yanda bir ben kalmıştım,
Öbür uçtan ateş ederdi bir İsmail.
Sonraca arkamda da ateş kesildi, gördüm nâçar,
Şehit olmuş İsmail'im: dönmüş göz, sarkmış dil.

Az sonra dalmışım önüme, ateş ediyordum,
Sezdim gerimde bir gölge, bir Hak nûru:
Baktım, yeniden düşüyordu başı kara taş üstüne,
İsmail vurmuştu ardımı kesen gâvuru.

Üç Şehitler Destanı'ndan, (32-33).

FAZIL HÜSNÜ DAĞLARCA

1914 yılında İstanbul'da doğdu. Yarbay Hasan Hüsnü Bey'in oğludur. İlköğrenimini Konya, Kayseri, Adana ve Kozan'da, ortaöğrenimini Tarsus ve Adana ortaokulları ile Kuleli Askeri Lisesi'nde yaptı (1933). Harb Okulu'nu bitirerek (1935) uzun yıllar subaylık yaptı. Önyüzbaşı iken kendi isteği ile ordudan

ayrıldı. Çalışma Bakanlığı İş Müfettişi olarak sekiz yıl çalıştı (1952-1960). İstanbul'da (Aksaray'da) Kitap Kitabevi'ni açtı (1959), yayımcılık yaptı. *Türkçe* adlı aylık bir dergiyi 43 sayı çıkardı (1960-1964). Kitabevini kapattıktan sonra kendini sadece sanatına verdi.

İlk yazısı (hikâye) ortaokulda öğrenci iken *Yeni Adana* gazetesinde çıktı (1927). Şiir olarak yayımlanan ilk eseri de *İstanbul* dergisinde yer alan *Yavaşlayan Ömür*'dür (1933). *Varlık* dergisinde çıkan şiirleri ile tanınmaya başladı. Yayımlanan ilk kitabı da *Havaya Çizilen Dünyâ*'dır (1935). Beş yıl sonra çıkan *Çocuk ve Allah* adlı kitabında edebî şahsiyetini bulduğu görülür. Bu eserle birlikte Dağlarca şiirinin çizgisini, tekniğini ve temasını bulmuş olur. Düşünce, destan, sosyal olaylar ve çocuk temalarını yalın bir dil ve etkili bir anlatımla işler. Biçime, sembollere, ses güzelliğine önem verir. Destan denemelerinde (*Üç Şehitler Destanı, İstiklâl Savaşı, İnönü'ler, Yedi Mehmetler* vb.) çok başarılı olmuştur. Atatürk ve onun inkılâplarını şiirleriyle yorumlayan ve savunan şairlerimizdendir.

ESERLERİ: İlk baskı yıllarına göre şiir kitapları: 1. *Havaya Çizilen Dünyâ* (1935), 2. *Çocuk ve Allah* (1940), 3. *Daha* (1943), 4. *Çakırın Destanı* (1945), 5. *Taş Devri* (1945), 6. *Üç Şehitler Destanı* (1949), 7. *Toprak Ana* (1950), 8. *İstiklâl Savaşı-Samsun'dan Ankara'ya* (1951), 9. *İstiklâl Savaşı-Inönü'ler* (1951), 10. *Sivaslı Karınca* (1951), 11. *İstanbul-Fetih Destanı* (1953), 12. *Anıtkabir* (1953), 13. *Asû* (1955), 14. *Delice Böcek* (1957), 15. *Batı Acısı* (1958), 16. *Mevlânâ'da Olmak-Gezi* (1958), 17. *Hoo'lar* (1960), 18. *Özgürlük Alanı* (1960), 19. *Cezayir Türküsü* (Fransızca, İngilizce ve Arapça tercümeleri ile birlikte, 1961), 20. *Aylam* (1962), 21. *Türk Olmak* (1963), 22. *Yedi Memetler* (1964), 23. *Çanakkale Destanı* (1965), 24. *Dışardan Gazel* (1965), 25. *Kazmalama* (1965), 26. *Yeryağ* (1965), 27. *Vietnam Savaşımız* (İngilizce'si ile, 1966), 28. *Kubilay Destanı* (1968), 29. *Haydi* (1968), 30. *19 Mayıs Destanı* (1969), 31. *Vietnam Körü* (1970), 32. *Hiroşima* (Fransızca, İngilizce tercümeleri ile, 1970), 33. *Malazgirt Ululaması* (1971), 34. *Kınalı Kuzu Ağıdı* (1972), 35. *Gazi Mustafa Kemal Atatürk* (1973), 36. *Horoz* (1977), 37. *Hollandalı Dörtlülükler* (1977), 38. *Nötron Bombası* (1981). **Çocuklar için şiirler:** 1. *Açıl Susam Açıl* (Üsküp, 1967), 2. *Kuş Ayak* (1971), 3. *Arkaüstü* (1974), 4. *Yeryüzü Çocukları* (1974), 5. *Yanık Çocuklar Koçaklaması* (1976), 6. *Balina ile Mandalina* (1977), 7. *Yaramaz Sözcükler* (1979), 8. *Göz Masalı* (1979), 9. *Yazıları Seven Ayı* (1980), 10. *Kaçan*

Aylar Ülkesinde (1982) , [Dağlarca, CHP Şiir Yarışması'nda üçüncülük (1964), *Âsû* kitabı ile 1956 Yeditepe Şiir Armağanı, *Delî Böcek* kitabı ile TDK 1958 Şiir Ödülü kazandı. Arkın Çocuk Edebiyatı 1973 Yarışması'nda, yarışma üstün onur ödülü aldı (1974). *Horoz* adlı kitabı ile Sedat Simavi Vakfı Ödülü'nü Peride Celâl ile paylaştı (1977). Yurt içinde ve dışında aldığı başka ödülleri de vardır. Cem Yayınevi şairin bütün eserlerini yayımlamaktadır].

BEHCET NECATİGİL

①

KİLİM

Kilimde incir çekirdekleri-parlak, pahalı
Elmaslar yerine çekirdek-süs, avunma.
Hattâ soluk, ucuz boncuklar olabilirdi,
Cam boncuk, incir çekirdekleri-süs, avunma.
Gezdir parmaklarını: Pürtük! Çünkü üzüm çöpleri...
Aptallığımızdan kalma üzüm çöpleri, armut sapları.

Ama biz dokuduk bu kilimi, eh bir dereceye kadar!
Değil ele güne çıkacak, değil asılacak duvarlarda.
Çiğnenir-çok çiğ çağ-ayaklar altında yabansı.
Sağlam olabilirdi, sapsız aldattı bizi:
Üzüm çöpleri, armut sapsız, çekirdek, çok çiğ
Önceden düşünemedik, çok çiğ çağ!

Renkler, oldu bir kere, geçti, renkler...
Düşünmek gerekli başlarken, sen buna
Renk mi diyorsun? Ben serin-mavi
İsmerlamıştım sana sıcak çaylar yanında.
Çok çiğ çağ. Çaldılar. Çıplak. Mavi, ama bu
Kan oturmuş tırnaklardaki mavi. Geçti.
Geçti, sökülemez, dokundu, sırtır boşluk, ben sana...

Sakladığım baharlar nerde bu kilim için,
 Nerde yıllarca önce, bana sana...
 Ne yaptım baharları, baharsız çok çiğ, topraklarda
 Çok çiğ, çiçek-hiç yok-hani bu kilimde?
 Hani beyaz, beyaz, beyaz... Beyazları ne yaptın?
 Çok çiğ bu kızgın yaz, çiğ bu karakış!
 Bari biraz kışlarda... Çıplak, çok çiğ!
 Çok çiğ bu çığlık, bu en bol renk: Kara! Ben sana
 Hiç kara koyma demiştim, nereden düştü, çok çiğ
 Paslı borulardan katran, soba zifiri.
 Sonra eski patiska perdeler gibi solgun ve sıska
 Parmaklarda kirli tütün sarısı
 Çok çiğ kesik öksürük, çiğ çatlak çağıldı.

 En güzel renk mi, çok az! Eğreti, kaçamak, belki!
 Belki kimi gecelerde ekleme
 Sevinçlerden gelme çağla yeşili-Yanlış!
 Eğretili otlarının yitik yeşili yani,
 İki başlı kartalların ölü gözlerindeki belki, çok az!
 Sonra çok az pembe, işe giderken ayrılışlarda
 Kimi günler bir süre hani ayaküstü
 Çekingen bir gülüş, çekingen-çok çiğ çevre-
 Pörsük-pembe, solgun güllerde, belki biraz!

 Heyy! Bu kilimdeki bu bir sürü merteğin
 İşi ne? Çok çiğ! Kendi gözümüzde
 Çöpler vardı, karartmış önümüzü.
 Çöpler, yeterdi kilimde, bol-çok çiğ çağ-
 Ama onlar mertek, doğru, çok çiğ!

 Gözlerinin dalışı bile çok çiğ, çünkü...
 Çünkü hançer nakışlarda bu çılgın çağrı,
 Bu çürük iplik, bu ensiz atkı,
 Bizim!

②

BAYRAM ZİYARETİ

Gidecek yeri olmayan biri,
Aslanları görmeğe parka gitti.

Aslanlar taştan,
O bir insan
Nasıl anlaşılır?
Anlaştılar.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 107).

③

GİZLİ SEVDA

1 Hani bir sevgilin vardı
Yedi sekiz sene önce,
Dün yolda rastladım
Sevindi beni görünce.

3 Seni sordu
Hiç değişmedi, dedim,
Bildiğin gibi...
Anlıyordu.

2 Sokakta ayaküstü
Konuştuk ordan burdan,
Evlenmiş, çocukları olmuş
Bir kız, bir oğlan.

4 Mesutmuş, kocasını seviyormuş,
Kendilerininmiş evleri...
Bir suçlu gibi ezik,
Sana selâm söyledi.

Bütün Şiirleri'nden, (s. 196).

④

ÖLÜ UTANIYOR

1 Elim hiçbir işe yaramadı
Ömür sürdüm faydasız.
Yaşamaz öldürdüm
Siz olmasaydınız.

2 Pek çoğunuz benim için sıkıntıya girdi,
Sırtınızda yük gibiydim âdeti.
Bir yardımınız daha lâzım şimdi
Size zahmet, son defa.

3 Ormanlardan odunumu getirdiğiniz gibi,
Fırınlarda hamurumu pişirdiğiniz gibi,
Lütfen beni mezarıma bırakın
Bildiğiniz gibi.

Bütün Şiirlerim , (s. 143).

⑤

TAHTA, KÜRSÜ, ÇOCUKLAR

<p>1 Tahta sınıfa karşı
Kürsü tahtanın yanında
Sınıfta otuz çocuk vardı.</p> <p>2 Tahtanın önünde silgi
Üç dört tebeşir,
Öğretmen içeri girdi
İlk ders cebir.</p> <p>3 Tahta tahtadır ama
İnsanlardan anlayışlı
Hiç sevmediği halde
Tahta cebiri kavradı.</p> <p>4 İkinci dersin öğretmeni
Geçti kürsüye oturdu
Tahta yan gözle ilgili
Öğrendi Auguste Comte'u.</p> | <p>5 Üçüncü derste tahtaya
Bir öğrenci kalktı fakir
Yaz dedi öğretmen yazdı:
"Hayata neşe güneştir
Melâl içinde beşer
Çürür bizim gibi..."
Tahta şairin halini
Çocuğunkine benzetti
Üzüntüler, yoksulluklar elinde
Çocuk da çürüyüp gitmişti.</p> <p>6 Dördüncü ders boş geçti
Zil çalsın bekle çalmaz
Tebeşiri kaptığı gibi
Bir çocuk geldi haylaz
O cânım mısralara
İki çizgi çizdi çapraz
Yazdı iri iri: "Yuha!"
Kayboldu tahtanın nuru
Kayboldu tahta
Sonraki çizgiler altında.</p> |
|---|---|

Bütün Şiirleri'nden, (s. 78).

⑥

HÜLYALARIN ŞİİRİ

Uzun gece nasıl geçer başka türlü
Hülyalara haydi dedim fırsat bu fırsat
Hülyalar beni başka âlemlere götürdü.

Bir Uzak Doğu şehrinde buldum kendimi
Arabacı çekçeğini sürdü
Geçtim Tibet'e
Dalay lâma borusunu üfürdü.
Bir tepe:
Everest.
Altımdaki dağlar nokta kadar
Vahşi ve hür bir türküyü
Söylüyordu rüzgâr.

Bir şimşek hızla aktı yanımdan
Bu da iş mi
Hülyaların seccadesinde
Benim gibi gitmiş mi?

İndim bir başka diyara
Unuttum şimdi neresi
Hep varlıkları gördüm
Darlık yok gibi dünyada.

Bir güzelim şehir
Gökyüzü berrak
Evlerinde
Mesut insanlar kaynaşır.

Lambamı yaktım ki
Sisli İstanbul, çıplak oda
Yok içinde gördüklerimin biri
Güldüm: Ben kim oluyorum da
Yazıyorum hülyâların şiirini

Bütün Şiirleri'nden, (s. 112-113).

⑦

HERAKLİT'İN SULARI

Ne zaman sokaklarda dolaşsam
Okul, sinema, sergi
Kullanıyorlar
Bendeki eski benleri.

Kalabalıklarda çoğalıyorum.
Hangisine yetiseyim şaşkın
Tıpkı onun çizgileri
Karşıdan gelen şu kadın.

Bir küçük çocuk
Yıllarca öncem
Korkar mı gitsem yanına
Çocuk sen bensin desem.

Üç delikanlı yürüyor
Bir dört yol ağzında her biri bir yana
Üçe bölünüyorum
Yolların her birinde birim gidiyor.

Biri eve derslerinin başına... kitabı açıyorum
Biri parkta bir sevgili... bekliyorum
Bir yerde çalışıyor üçüncü okul dönüşü
Gecenin geç saati işimden dönüyorum.

Her durun! diyorum, siz bensiniz, bensiz
Nereye gidersiniz, hey durun!
Sessizce yürüyorlar benden habersiz
Durmuyorlar, o kadar sesleniyorum

Bütün Şiirleri'nden, (s. 338-39).

BEHÇET NECÂTİĞİL

16 Nisan 1916'da İstanbul'da doğdu. İlköğrenimini Kastamonu'da, ortaöğrenimini İstanbul Kabataş Lisesi'nde yaptı (1936).

İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nü bitirerek yurdun çeşitli illerinde öğretmenlik yaptı. İstanbul Eğitim Enstitüsü'nde öğretmen iken emekli oldu (1972). Gazetecilik Enstitüsü'nde kompozisyon öğretmenliği yaptı. 13 Aralık 1979 tarihinde İstanbul'da öldü. Zincirlikuyu Mezarlığı'na gömüldü.

Şiirimizde biçim ve öz yönünden yenilikler yapan bir şairdi. Basit günlük olaylardan ve manzaralardan ilham aldı. Ev, aile, çocukluk, geçim sıkıntısı, ölüm, aşk ve insan sevgisi temalarını işledi.

ESERLERİ: Şiir kitapları: 1. *Kapalı Çarşı* (1945), 2. *Çevre* (1951), 3. *Evler* (1953), 4. *Eski Toprak* (1956), 5. *Arada* (1958), 6. *Dar Çağ* (1960), 7. *Yaz Dönemi* (1963), 8. *Dîvançe* (1965), 9. *İki Başına Yürümek* (1968), 10. *En/Cam* (1970), 11. *Zebra* (1973), 12. *Kareler Aklar* (1975), 13. *Beyler* (1978), 14. *Söyleriz* (1980). **Radio oyunları:** 1. *Yıldızlara Bakmak* (1965), 2. *Gece Aşevi* (1967), 3. *Üç Turunçlar* (1970), 4. *Pencere* (1975). **Sözlükler:** 1. *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü* (1979) (13. baskısı, 1985), 2. *Edebiyatımızda Eserler Sözlüğü* (1979). *Eski Toprak* ile 1957 Yeditepe Şiir Armağanı'nı *Yaz dönemi* ile de TDK 1957 Şiir Ödülü'nü kazandı.

NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU

①

MALAZGİRT MARŞI*

Aylardan Ağustos, günlerden Cuma,
Gün doğmadan evvel İklim-i Rum'a,
Bozkurtlar ordusu geçti hücum...

Yeni bir şevk ile güreledi gökler...
Ya Allah... Bismillâh... Allahuekber!..

* Malazgirt zaferinin 900. yıldönümünde, Selçuklu Tarih ve Medeniyeti Enstitüsü tarafından açılan yarışmada birinci seçilen bu şiir sayın Bahri Yüzlüer tarafından bestelenmiştir.

Önde yalın kılıç Türkmen başbuğu,
Ardında Oğuz'un ellibin tuğu...
Andırır Altay'dan kopan bir çığı,

Budur, Peygamberin övdüğü Türkler...
Ya Allah... Bismillâh... Allahuekber!..

Türk, ulu Tanrı'nın soylu gözdesi,
Malazgirt, Bizansın Türk'e secdesi,
Bu ses, insanlığa Hakk'ın müjdesi...

Bu seste birleşir bütün yürekler...
Ya Allah... Bismillâh... Allahuekber!..

Nağramızdır bugün gök gürültüsü,
Kanımızdır bugün yerin örtüsü...
Gâzi atlarımın nal parıltısı

Kılıçlarımızdır çakan şimşekler...
Ya Allah... Bismillâh... Allahuekber!..

Yiğitler kan döker, bayrak solmaya,
Anadolu başlar, vatan olmaya...
Kızılma'ya hey... Kızılma'ya!..

En güzel marşını vurmada mehter;
Ya Allah... Bismillâh... Allahuekber!..

Malazgirt Destanı'ndan, (s. 83).

②

Günlerden birgün, gök kanatlı Cebrael, Tanrı'nın son elçisi Hz. Muhammed'in katına yetti...
Önce selâm verip hal ve hatırını sual etti... Sonra, Ulu Tanrı'nın gönderdiği şu bildiriye yüce
Peygamber'e iletti:

"And olsun geceye, gündüze...
And olsun karaya, denize...
And olsun kaleme, kâğıda...
Bir millet yarattım doğuda!

TÜRK diye bir yüce ad verdim,
Önüme kılavuz KURT verdim.
En üstün değerli erdemi,
En güzel ülkeyi yurt verdim!

Donattım ruhunu imanla,
Kolunun gücünü sert verdim.
Ve onu mazluma sığınak,
Zâlimin başına dert verdim!!!"

Malazgirt Destanı'ndan, (s. 11).

③

Türk Hakanı Satuk Buğra Han'ın rüyası... Rüyasında Müslüman olup uyanması ve
Müslümanlığı, Türk illerine yaymasıdır:

Bir gece Türk Kağanı uyurken otağında,
Mavi nurdan bir alev gördü Tanrıdağı'nda!

Bu alevler içinden ak tolgalı, al atlı,
Bir yiğit çıktı, şimşek gözlü, rüzgâr kanatlı!

Bir anda uçtan uca dolaştı Türk ilini,
Sonra Kağana doğru uzatıp sağ elini,

Malazgirt Destanı'ndan, (s. 11-12).

④

Gâzi Balak, gece gündüz demeden, durup dinlenmeden, Haçlı sürüleriyle savaşıyor, Anadolu topraklarını kanla yoğurarak vatan yapmağa uğraşıyordu.

Bir cenk dönüşü konakladıkları gölgelikte, genç bir Türkmen ozanı, kopuz çalıyor, cenk meydanlarının dilini konuşuyordu:

1	Yiğit, er meydanında
Okça konuşur.	5	Yüreksizler kurnazca,
Koç yiğitler şahbazca,
Pekçe konuşur!
2	At, rüzgârca, kılıçlar,
Hakça konuşur!	6	Gâzi göğüsler gülce,
Şen gönüller bülbülce,
Kubbeler, minareler...
Gökçe konuşur!
3	Her pusat, özge dilce...
Kan sebilce... Gürz, kalkan
Tokça konuşur!	7	Gönüllerin türküsü,
Kızılelma ülküsü...
Bugün, gök gürültüsü,
Türkçe konuşur!
4	Nağralar zelzelece...
Hücumlar, velvelece...
Saçlar, yelece, alın,
Akça konuşur!		

- 8 Bir aşk, bin kine karşı,
Kür Şad, bir Çin'e karşı,
Balak, yüzbine karşı,
Tekçe konuşur!!!

Malazgirt Destanı'ndan, (s. 78).

⑤

OĞULLAR

Vatan oğul... bayrak oğul... devlet oğul... can oğul...
Sevmek nedir?... Bunu bilen âşıklara Bismillâh...

Bu oğullar Sümeyye can analardan doğdular
Rabbiyessîr dileklerden beşiklere Bismillâh...

En hürmetli yâr göğsünden ilk yudumlar hakkına
Tan allıklı dudaklardan kaşıklara Bismillâh...

Ad verirken, ilk Ezan'dan, ilk duyduğun kelâmda
Göz ve gönül aydınlatan ışıklara Bismillâh...

Emeklerken diz vurduğun, iz vurduğun her yere
Ayaklanıp atladığın eşiklere Bismillâh...

Ak höllükler eleyip de, belediğim can oğul...
Ninnilere, destanlara, koşuklara Bismillâh...

Hem doğurdum, hem büyüttüm, ısmarladım ve dedim;
Vatan için bütün yavan-yaşıklara Bismillâh...

Gazi oğul, şehid oğul, iman oğul, din oğul...
Ak döşünden kan fışkıran deşiklere Bismillâh...

Düşte gördüm: kanlı başın Peygamber'in dizinde...
Ocaklara, eşiklere, beşiklere... Bismillâh...

Destanlar Burcu'ndan

NİYAZİ YILDIRIM GENÇOSMANOĞLU

1929 yılında Elâzığ'ın Ağın kazasında doğdu. İlk öğrenimini aynı yerde tamamladı. Daha sonra Akçadağ Köy Enstitüsü'nü bitirerek öğretmen oldu (1947). Elâzığ'ın köylerinde öğretmenlik ve ilköğretim müfettişliği, Milli Eğitim Bakanlığı'nda çeşitli kademelerde de memurluk yaptı. Gençosmanoğlu İstanbul Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı Genel Sekreteri iken emekli oldu. 21 Ağustos 1992 tarihinde İstanbul'da vefat etti.

Şiire küçük yaşlarda başlamıştır. Önce Elazığ'ın günlük gazetelerinde, *Aras*, *Yeni Fırat*, *Filiz* ve *Orkun* mecmualarında, daha sonra devamlı olarak *Devlet*, *Töre*, *Türk Edebiyatı* ve *Doğu Türkistan'ın Sesi* dergilerinde şiirleri neşredilmiştir.

Gencosmanoğlu destan şairi olarak bilinir. Şiirde ses güzelliğine, iç musikiye değer verir. İfadesi kuvvetlidir. Hem hece ile hem de vezinsiz şiirler yazmıştır.

ESERLERİ: Şiir kitapları: 1. *Bozkurtların Ruhı* (1952), 2. *Gençosman Destanı* (1959), 3. *Kür Şad İhtilali Destanı* (1970), 4. *Malazgirt Destanı* (1971), 5. *Bozkurtların Destanı* (1972), 6. *Kopuzdan Ezgiler* (1973), 7. *Salur Kazan Destanı* (1976), 8. *Boğaç Han Destanı* (1977), 9. *Destanlar Burcu* (1988).

ATILLA İLHAN

①

ÜÇÜNCÜ ŞAHSIN ŞİİRİ

<p>1 Gözlerin gözlerime değince
Felâketim olurdu ağlardım
Beni sevmiyordun bilirdim
Bir sevdiğin vardı duyardım
Çöp gibi bir oğlan ipince
Hayırsızın biriydi fikrimce
Ne vakit karşımda görsem
Öldüreceğimden korkardım
Felâketim olurdu ağlardım</p> | <p>2 Ne vakit Maçka'dan geçsem
Limanda hep gemiler olurdu
Ağaçlar kuş gibi gülerdi
Bir rüzgâr aklımı alırdı
Sessizce bir cigara yakardın
Parmaklarımın ucunu yakardın
Kırpiklerini eğerdin bakardın
Üşürdüm içim ürperirdi
Felâketim olurdu ağlardım</p> |
|---|--|

3 Akşamlar bir roman gibi biterdi

Jezabel kan içinde yatardı
Limandan bir gemi giderdi
Sen kalkıp ona giderdin
Benzin mum gibi giderdin
Sabaha kadar kalırdım
Hayırsızın biriydi fikrimce
Güldü mü cenazeye benzerdi
Hele seni kollarına aldı mı
Felâketim olurdu ağlardım

20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi'nden, (s. 295).

②

CAZGIR

Vur ha vur davul baş pehlivan havası
 Çıksın Bekir Osman Mestanoğlu Dülger Ahmet
 Vur ha vur vur davul gürelemenin sırası
 Davran bre pehlivan ha ömrüne bereket
 Ateş alsın büklüm büklüm pazındaki kudret
 Davran deli fişek kara yel fırtınası
 Çığlar devirip yenmenin güreşmenin ustası
 Vur ha vur vur davul dağları taşları titret
 Dile gelsin Yusuf'un Aliço'nun hatırası
 Çıkalım hele meydana yanardağ gibi emret

Hey mübarek mübarek er meydanı bu meydandır
 Cümle âlem birikmiş işte davullu zurnalı
 Her biri bir özge diyarda baş pehlivandır
 Yiğitler gelir güreş tutmağa göğsü armalı
 Boyları yıldız döker omuzları çifte burmalı
 Hoy senin pehlivan dediğin şahan olup uçandır
 Rüzgâr deme buluttur bulut deme dumandır
 Vur ha vur vur davul gök yerinden kaymalı
 Hodri meydan vakit tamam peşrev tamamdır
 Ha deyince kaldırıp kaldırıp yere vurmali

Sisler Bulvarı'ndan, (s. 114).

ATILLA İLHAN

1925 yılında Menemen'de doğdu. Bedreddin İlhan'ın oğludur. İlk öğrenimini İzmir Karşıyaka İlkokulu'nda, orta öğrenimini İstanbul Işık Lisesi'nde yaptı. Yüksek öğrenim için İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ne girdiyse de tahsilini tamamlayamadı (1949). 1950'de gazeteciliğe başlayarak *Gerçek*, *Vatan*, *Demokrat İzmir*, *Yeni Ulus*, *Yeni Ortam* ve *Dünya* gazetelerinde yazılar yazdı. 1959-1962 yılları arasında senaryo yazarı, rejisör asistanı, montaj asistanı olarak sinemada

çalıştı; Ali Kaptanoğlu takma adı ile yazdığı onbeş civarında senaryosu filme çekildi. 1974 yılında Bilgi Yayınevi danışmanlığına getirildi.

İlk şiiri 1941'de *Yeni Edebiyat* gazetesinde çıktı (*Balıkçı Türküsü*, 1 Ekim 1941). *Cebbaroğlu Mehmed* adlı şiiri ile CHP Şiir Yarışması'nda ikincilik kazanınca sanat dünyasının dikkatini çekti. İlhan'ın, 1955 yılına kadar yazdığı şiirlerinde karamsarlık hâkimdir. Yalnızlık, umutsuzluk, bunalım, ölüm ve aşk şiirlerin başlıca temalarıdır. Tabiat ile insan ruhu arasında hissî bir bağlantı kurar. Halk Türkçesi'nin deyim ve mecazları ile süslenmiş zengin bir dili vardır. Hayâlî ve buluşları güçlüdür. Aynı özellikler hemen hemen nesirlerinde de görülür. Şiirlerinde Dadaloğlu, Pir Sultan ve Koroğlu tesiri vardır. İkinci yeni şiirin öncülerindendir.

ESERLERİ: Şiir kitapları: 1. *Duvar* (1948), 2. *Sisler Bulvarı* (1954), 3. *Yağmur Kaçağı* (1955), 4. *Ben Sana Mecburum* (1960), 5. *Belâ Çiçeği* (1962), 6. *Yasak Sevişmek* (1968), 7. *Tutuklunun Günlüğü* (1970), 8. *Böyle Bir Sevmek* (1977), 9. *Elde Var Hüzün* (1982), 10. *Korkunun Krallığı* (1987). **Romanları:** 1. *Sokaktaki Adam* (1953), 2. *Zenciler Birbirine Benzemez* (1957), 3. *Kurtlar Sofrası* (2 cilt, 1963-1964), 4. *Bıçağın Ucu* (1973), 5. *Sırtlan Payı* (1974), 6. *Yaraya Tuz Basmak* (1978), 7. *Fena Halde Leman* (1980), 8. *Dersaadet'te Sabah Ezanları* (1981), 9. *Hacı Hanım Vay* (1984, 1986), 10. *O Karanlıkta Biz* (1988). **Deneme ve Hatıraları:** 1. *Hangi Sol?* (1970), 2. *Hangi Batı?* (1972), 3. *Faşizmin Ayak Sesleri* (1975), 4. *Hangi Seks?* (1976), 5. *Hangi Sağ?* (1980), 6. *Gerçekçilik Savaşı* (1980), 7. *Hangi Atatürk?* (1981), 8. *İkinci Yeni Savaşı* (1983). **Gezi Notları:** *Abbas Yolcu* (1959). **Gazete yazıları:** *Batı'nın Deli Gömleği* (1982). **Tercümeleri:** *Kanton'da İsyan* (Malraux'dan), *Umut* (Malraux'dan), *Basel'in Çanları* (Aragon'dan). **Diğer Eserleri:** *Sağım Solum Sobe* (1985), *Ulusal Kültür Savaşı* (1986). Atilla İlhan *Tutuklunun Günlüğü* kitabı ile TDK 1974 Şiir Ödülü'nü; *Sırtlan Payı* romanı ile de 1974-1975 Yunus Nadi Armağanı'nı kazandı.

EDİP CANSEVER

①

MASA DA MASAYMIŞ HA...

Adam yaşama sevinci içinde
 Masaya anahtarlarını koydu
 Bakır kâseye çiçekleri koydu
 Sütünü yumurtasını koydu
 Pencereden gelen ışığı koydu
 Bisiklet sesini çığırık sesini
 Ekmeğin havanın yumuşaklığını koydu
 Adam masaya
 Aklında olup bitenleri koydu
 Ne yapmak istiyordu hayatta
 İşte onu koydu
 Kimi seviyordu kimi sevmiyordu
 Adam masaya onları da koydu
 Üç kere üç dokuz ederdi
 Adam koydu masaya dokuzu
 Pencere yanındaydı gökyüzü yanında
 Uzandı masaya sonsuzu koydu
 Bir bira içmek istiyordu kaç gündür
 Masaya biranın dökülüştünü koydu
 Uykusunu koydu uyanıklığını koydu
 Tokluğunu açlığını koydu

Masa da masaymış ha...
 Bana mısın demedi bu kadar yüke
 Bir iki sallandı durdu
 Adam ha babam koyuyordu

Sebahattin Batur (Haz.), *Yeni Şiirimiz*'den, (s. 225).

②

YAŞAMAK TELAŞI

Hiç böyle ısınmamıştım;
 Daldaki vişneye,
 Vitrindeki aydınlığa,
 Salça kokusuna mutfağımın,
 Akan dereye, uçan buluta,
 Hiç böyle ısınmamıştım yaşamağa.

20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi'nden.

EDİP CANSEVER

8 Ağustos 1928'de İstanbul'da doğdu. İstanbul Erkek Lisesi'ni bitirdi (1946). Yüksek Ticaret Okulu'nu yarıda bırakarak Kapalıçarşı'da antikacı dükkânı işletmeye başladı (1950). 1986 yılında İstanbul'da öldü.

Sanat hayatına *İstanbul* dergisinde yayımlanan bir şiir ile başladı (1944). *Yücel, Edebiyat Dünyâsı, Fikirler, Kaynak, Yenilik, Yeditepe, Dost* ve *Türk Dili* dergilerindeki şiirleriyle tanındı. Kurucusu olduğu *Nokta* dergisinde de şiirleri çıkmıştır (8 sayı, 1951). İlk şiirlerinde Garipçiler'in etkisinde kalarak yaşama sevincini dile getirdi. Daha sonra Varoluşçuluk akımını benimseyerek, daha çok varlıklı aydınlardan seçilmiş kahramanların sıkıntılarını ve yetersizliklerini serbest nazım türünde yazdığı şiirlerle anlattı. "İkinci Yeni" şiirinin önderlerindendir. Şiirlerinde anlam kapanıklığı görülür.

ESERLERİ: 1. *İkinci Üstü* (1947), 2. *Dirlik-Düzenlik* (1954), 3. *Yerçekimli Karanfil* (1957), 4. *Umutsuzlar Parkı* (1958), 5. *Petrol* (1959), 6. *Nerde Antigone* (1961), 7. *Tragedyalar* (1964), 8. *Çağrılmayan Yakup* (1966), 9. *Kirli Ağustos* (1970), 10. *Sonrası Kalır* (1974), 11. *Ben Ruhi Bey Nasılım* (1976), 12. *Sevda ile Sevgi* (1977), 13. *Şairin Seyir Defteri* (1980), 14. *Yeniden* (Bütün şiirleri, 1981), 15. *Bezik Oynayan Kadınlar* (1982), 16. *İlkyaz Şikâyetleri* (1984), 17. *Gül Dönüyor Avucumda* (1987) [*Yerçekimli Karanfil* kitabı ile 1958 Yeditepe Şiir Armağanı'nı, *Ben Ruhi Bey Nasılım* ile TDK 1977 Şiir Ödülü'nü, *Yeniden* ile de 1981 Sedat Simavi Vakfı Edebiyat Ödülü'nü kazanmıştır].

SEZAI KARAKOÇ

①

KAPALI ÇARŞI

Kendi yastıklarına gölge salmasın
 Çocuklarının öpüşleri onlara anlat
 Onlara anlat yağmur karşılıklı yağar
 Ruhların içindeki müzikle karşılıklı
 Kapalı çarşı içinde bir sigara
 Bir keman kılıfı senin saçlarına sürünen yağ
 Onlara anlat kadınların gözlerinin içinden geçer
 Kapalı çarşı ve kapalı çarşığı götüreren saat

Bir inci gerdanlık dumanları içinde kapkara
 Anlamağa başladığı ağır ve çekilmez kelimeler içinde dağ
 Senin resmin ince gerdanlığın siyah parlaklığı içinde ışıklı
 Işıklı ışıksız yandan ve önden ışıksız arkadan ve içten ışıklı
 Onlara anlat ki insan kelimelerden ve şiirden yaratılmadı
 Tüyler içinde gelen yeni dünya
 Bir sandalye kadar hür olduğu gün
 Sen cuma gününün hürriyet kadar kutsal olduğunu onlara anlat
 Benim aynamı küçültüp büyüten onlar
 Benim aynamı aynalıktan çıkaran
 Kapalı çarşılar içinde fikre ve gerçeğe
 Neler neler etti anlarsın onlar
 Şemsiyeler gibi
 Felâketlerin en şakacısına açılıveren onlar
 Kendi yastıklarına düşmesin
 Dostlarının kadınları üstündeki gölgesi onlara anlat
 Kapalı çarşılar içinde
 Aslanların ağaç kabuğuna yazdığı şiir
 Kapalı çarşı içerisinde

Açık ve keskin yumuşak ve güzel Kur'an sesleri
 Kapalı çarşı içinde kapalı rüya çarşıları
 Kapalı çarşı içinde öfke ve af çarşıları

Kapalı çarşıya gittiğin zaman
 Bir yangın sonrasının gazetelerini okudun
 Bir gazete uzun ve kül olmuş bir gazeteydi kapalı çarşı
 Mavi gözlü bir gazete
 Kapalı çarşı içinde bulutların en senin olanı
 Sen bana kapalı çarşı
 Şüphesiz o kadar satılan ve alınanlar var ki
 Şüphesiz bir harita kırığı
 Bir yapma deniz parçasıyla kapalı kapalı çarşı

Sen kapalı çarşılar üstüne yağmur yağanı
 Yağmurun iyi ve doğru yağmadığını onlara anlat

Şiirler 3'den, (s. 56).

②

BALKON

Çocuk düşerse ölür çünkü balkon
 Ölümün cesur körfezidir evlerde
 Yüzünde son gülümseme kaybolurken çocukların
 Anneler anneler elleri balkonların demirinde

İçimde ve ellerde balkon
 Bir tabut kadar yer tutar
 Çamaşırlarınızı asarsınız hazır kefen
 Şezlongunuza uzanıp ölü

Gelecek zamanlarda
 Ölülerini balkonlara gömecekler
 İnsan rahat etmeyecek
 Öldükten sonra da

Bana sormayın böyle nereye
 Koşa koşa gidiyorum
 Alnından öpmeye gidiyorum
 Evleri balkonsuz yapan mimarların

Şiirler 3'den, (s. 116).

SEZÂİ KARAKOÇ

1933 yılında Ergani'de doğdu. Maraş Ortaokulu ile Gaziantep Lisesi'nde okudu. Siyasi Bilgiler Fakültesi'ni bitirdi (1954). Maliye Bakanlığı'nda müfettiş yardımcısı ve kontrolör olarak çalıştı. Resmî görevinden ayrılıp fikrî ve edebî faaliyet gösterdi. *Yeni İstanbul* ve *Sabah* gazetelerinde fıkra yazarlığı yaptı. Diriliş Yayınları'nın kurucusudur.

Günümüz şair ve yazarlarından. İslâmî düşüncüyü gerçeküstücülükle kaynaştıran bir şairdir. İslâm ve tasavvuf tarihinden yararlanarak orijinal hayaller ve semboller bulmuştur. Makaleleri, hikâyeleri, deneme ve incelemeleri de vardır. Yazı ve şiirleri *Hisar*, *Mülkiye*, *İstanbul*, *Soyut*, *Büyük Doğu* ve *Diriliş* dergilerinde çıkmıştır.

ESERLERİ : Şiir kitapları: 1. *Körfez* (1959), 2. *Şahdamar* (1962), 3. *Hızır'la Kırk Saat* (1967), 4. *Sesler* (1968), 5. *Taha'nın Kitabı* (1968), 6. *Gül Muştusu* (1969).

[1974'ten sonra şiir kitaplarını yeni bir düzen ile şu isimlerle çıkardı: *Şiirler I* (*Hızır'la Kırk Saat*), *Şiirler II* (*Taha'nın Kitabı*), *Şiirler III* (*Körfez-Şahdamar-Sesler*), *Şiirler IV* (*Zamana Adanmış Sözler*), *Şiirler V* (*Âyinler*, 1877), *Şiirler VI* (*Leylâ ile Mecnun*, 1980)]. **Şiir tercümeleri:** 1. *Üç Kaside* (1967), 2. *İslâmın Şiir Anıtlarından* (1976), 3. *Batı Şiirinden* (1976). **Hikâyeleri:** 1. *Meydan Ortaya Çıktığında* (1978), 2. *Portreler* (1982). **Fikrî eserleri:** 1. *İslâmın Dirilişi* (1967), 2. *İslâm Toplumunun Ekonomik Strüktürü* (1967), 3. *Dirilişin Çevresinde* (1967), 4. *İslâm* (1967), 5. *Kıyâmet Aşırı* (1968), 6. *Mağara ve Işık* (1967), 7. *Allah'a İnanma ve Yalnızlık* (1970), 8. *Ölümden Sonra Kalkış* (1970), 9. *Ruhun Dirilişi* (1974), 10. *Çağ ve İlham I* (1974), 11. *İnsanlığın Dirilişi* (1977), 12. *Gündönümü* (1977), 13. *Çağ ve İlham II* (1977), 14. *Çağ ve İlham III* (1980), 15. *Makamda* (1980), 16. *Diriliş Muştusu* (1980). **İncelemeleri:** 1. *Yunus Emre* (1965), 2. *Mehmed Âkif* (1968), 3. *Edebiyat Yazıları I* (1982). **Günlük yazıları:** 1. *Farklar* (1967), 2. *Sütun* (1969), 3. *Sur* (1975).

SEVİNÇ ÇOKUM

①

BİZİM DİYAR

[Ali Bey, bir çok mal varlığı olan ve Usturumca'da büyük bir çiftlik içindeki konakta yaşayan bir ailenin reisidir. Karısı Gülsüm Hanım, tam bir Türk hanımağasıdır. Bu ailenin Pembe, Asiye, Kerime isminde üç kızı ve Rifat isminde bir de oğulları vardır. Refah içinde yaşamaktadırlar. Himayelerinde Sırp, Arnavut hizmetçiler de bulunmaktadır.

Ali Bey, oğlunun Rıza Hoca'dan ders almasını ister. İlk tahsilini ondan gören Rifat, daha sonra dayısı Haşim Bey'in de tesiriyle Manastır'daki Askerî Rüşdiye'ye gider. Bu arada Pembe nişanlanır. Ancak nişanlısının Paris'e gitmesi ve orada Jön Türkler adı altında kurulan Padişah aleyhtarı bir grup içine katılması yüzünden bu nişan bozulur. Bundan sonra Ali Bey konağında yavaş yavaş huzursuz günler başlar. Bu arada Türkiye'de de gizliden gizliye iktidar aleyhtarı faaliyetler başgösterir, İttihat ve Terakki Cemiyeti kurulur. Rifat bu cemiyete katılır. Ali Bey ise padişaha sıkı sıkıya bağlı bir insandır. Oğlunun bu cemiyete katılması onu çok üzer ve araları açılır. Bu arada Pembe, Üsküplü Saffet Bey adında biriyle evlenir. Ondan sonra da Asiye Ethemle evlenip Selanik'e yerleşir. Ethem ile Rifat aynı okulda okumuşlardır. Ancak aralarında fikir ayrılıkları vardır. Rifat ile Rıza Hoca'nın kızı Zeynep arasında da hissî bir yakınlık doğmuştur ve nişanlanırlar. Enver Paşa'nın liderliğinde İttihatçılar çete faaliyetlerine başlamışlardır. Sık sık dağlara çıkarlar. Rifat'ın da dağlara çıkması hem Zeynep'i hem de Rifat'ın ailesini çok huzursuz etmektedir. Her an ondan kötü haber alma korkusu ile beklemektedirler. Daha önce Rifat ile görüşmek üzere konağa gelen ve hürriyet kahramanı olarak ün salan Enver Bey'i gördükten sonra Kerime'nin gönlüne de gizli bir his yerleşir. Bu sebeple bundan sonra gelen taliplerinin hepsini geri çevirir ve hiç evlenmez. Aynı günlerde Balkan milletlerinde bir uyanış görülmektedir. Ali Bey'in konağında da huzursuzluk artmaya ve maddî sıkıntılar hissedilmeye başlar. Bu huzursuzluklar Meşrutiyetin ilanına kadar devam eder. Meşrutiyetin ilanı ile halk arasında tedirginlikle beraber bir mutluluk yaşanır. Ancak bu sevinç fazla uzun sürmez. Ardından Balkan Savaşı patlak verir. Bulgarlar istiklallerini ilan ederler. Ardından Yunanistan Girit'i ilhak eder. Bulgar ve Sırp askerleri Türklerin bulundukları yerleri basmaya başlarlar. Bir gün Ali Bey'in konağını da basarlar ve Ali Bey'i öldürürler. Savaşmaya giden Türk gençlerinin hiç birinden haber alınamaz. Bütün yürekler acıdır. Nihayet sonunda oralardan ayrılmak zorunda kalırlar. Bunun ardından Türkiye'ye doğru büyük göç akını başlar.

‘Aşağıdaki parça Gülsüm Ana, Asiye, Kerime, Rıza Hoca, Zeynep ve diğer bazı kişilerin hep beraber, göç için yola koyulmalarını; yolda Sırp askerleri ile karşılaşmalarını ve askerlerin kendilerine karşı zalimce davranışlarını, nihayet Zeynep'i alıp götürmelerini anlatmaktadır.]

Koço ellerini oğuşturuyordu.

– Getiresin bize iki araba, dedi Gülsüm Ana: Yorganımızı yükümüzü koruz. Hastamızı taşıyız. İşte, ancak bu kadar parayı bir araya getirmişiz.

Koço paraları saydı. Gülsüm Ana titreyerek bekledi. Başını ağır ağır kaldırdı Koço.

– Konaklarda Bey gibi yaşadın Koço. Daha ne istersin. Selânik'i de veriyoruz. Aç düşeceğiz yollara. Karşımıza ne belâlar çıkacaktır bilemeyiz. Ölmeye gidiyoruz Koço. Çok görme bize bu öküzleri.

– Öyle olsun, dedi Koço.

– İşimiz çok sürmez oğlum. Gelesin bizimle birlikte yolun ötesine kadar. Mihail ihtiyarın, çocuğun göz yaşına aldırılmaz.

– Olur, dedi Koço.

Dönüp yürüdü. Kadın yün atkısıyla yüzünü kapadı. Ağlayışını gizledi.

Camiye girdiğinde, bekleyen kızlarına,

– Tez hazırlanın, dedi. Elinize birer değnek alın kızlarım. Yüzünüzü örtün. Saçınızı una bulayın. Sırtınıza birer yastık bağlansın. Rıza Hoca, Neyzen Dede ve öteki kocamışlar da sıkıca giyinsinler. Aman kızım tapuları iyi saklayın. Namaz kılınıp, dua edilsin. Ayacaklarınıza çuval parçası sarın. Onca yol yürüyeceğiz.

– Gayrı birbirimize destek olalım diyordu Rıza Hoca. Birbirimizden kopmayalım. Telâşa korkuya kapılmadan yola düşelim.

Arabalar yüklendiğinde keskin bir rüzgâr dolaşıp duruyordu. Yer yer sular birikmişti yollara. Koço at üstünde, gözlerini değneklerine dayanmış duran kadınlar üzerinde dolaştırdı.

– Bunlar hep kocamış kadınlar mıdır Hoca? dedi.

Hoca büküldüğü yerden doğruldu.

– Kızlarımızı daha önceden saldık yollara. Bulgar gelmeden önce.

– Ya bu çocuklar niye gönderilmedi?

– Sözü uzatma Koço. Paranı aldın. Pazarlığımızı yaptık. Sual sorma gayrı.

Ali Bey'in mezarı yanına varılınca, Gülsüm Ana yere çöktü. Kapkara ıslak toprağa elini sürdü. Tek yaş düşmezdi gözünden, çenesi titreyip dururdu.

– Sana türbe gerekliydi Ali Bey! Eski devirlerde de değiliz ki. Yapaydım bir türbe sana... Taşına beyitler düzeydim. Seni buracıkta bırakır da gideriz demek. Beylerin Beyi, yıkılıp gittin! Bizi başsız bıraktın. Belki birgün döner geliriz. Ben görmesem de... Torunların gelirler. Şuracığa bir taş dikerler. Lâle ve sümbül ve yediveren gülleri ekerler. Yürüyelim gidelim efendim şimdi.

Doğruldu.

Yeniden yola koyulduklarında Kerime birden Neyzen Dede'nin aralarında olmadığını farketti. Telâşla.

– Hocam, dedi. Neyzen nerededir? Onu göremiyorum. Rıza Hoca bakındı.

– Peşimiz sıra geldiğini bilirim, dedi.

Kerime,

– Arayasın Hocam onu. Neyzen Dede bizim ışıgımızdır. Bilirim ki o korkmaz hiçbirşeyden. Düşman burdan gitmiş değil. Düşmanın içinde kaldı benim Dedem. Tek başına kaldı... Dönelim. Alalım onu.

– Dönemeyiz kızım.

– Bırakamayız onu bu yerlerde..

– Konağın önüne vardık. Bulgar askerinin önünden geçiyoruz.. Bunlar gibi daha nicesi yollarımızın üstündedir.

Kerime durdu. Çocukları yanından gelip geçtiler. Ötede camiye varıyordu bakışları. "Bunca yıl yürüdüm yürüdüm yine aynı noktaya geldim. Ben bir yaban ağaç olduğumu anladım.... Daha ne geçitler var önümde geçemedim, daha ne dağlar var önümde aşamadım... Zaman da kemirir kendisini.. Zaman da aşınır. Tahtayı düşün, bir karıncayı, bir kökü, bir su damlasını... Zaman ve mekân değişse de bir karınca, bir kök hep vardır..."

Cami, evler, çıplak ağaçlar bulanıklaştı. Rıza Hoca omuzlarından tuttu.

– Deli olma! Yürü kızım. Anneni düşün, bizleri düşün.

– Hayal gibi göründüydü. Hayal gibi kayboldu.

– Gördüğünle yetin Kerime.

Yağmurun nehirlerin suları düzlüklere yayılmıştı. Dolan çukurlar çocukları sevindiriyordu. Göğün mavisi inivermişti üstlerine. Sulardan atlaması, sulara girmesi hoşlarına gidiyordu. Bazen konaklanınca çamurlarla oynuyorlar, evler,

kaleler yapıyorlardı. Kimi zaman Rıza Hoca ateş yakmağa çalışıyordu. Islak dallar yalnızca koyu bir duman salıyor tutuşamıyordu. "Kuru peksimetle idare edelim. Dişi olmayanlar suya batırıp yesin" diyordu. Sonra ansızın bir yağmur... Taşlara çarpıp sıçrayan suyun sessizlikte duyuluşu... "Köylere varmamız yakındır" dedi yaşlılardan biri... Rıza Hoca "Dayanalım Asım Efendi, yollarda durup oyalanmaktansa, varalım bir dam altına" diye cevap verdi.

Akşamın çökmesi yakındı. Daha dumanları çekilmemiş bir köye vardılar.

– Abe bu köyü yakıvermişler! dedi Asım Efendi.

Yürüdüler. Yıkılmamış dumandan uzak bir dam altı aradılar. Kadınların yüreğini düşmanın nefesini duymuş gibi bir korku aldı. Sonra bir değirmen gördüler.

Rıza Hoca önden girdi. Çok durmadan dışarı çıktı.

– Burda durulmaz! Onca ceset üstüste yığılmıştır. Yürek dayanmaz. Süngülenmişler.

Çocuklar titreşip ağlıyorlardı.

– Dolaşp barınabileceğimiz bir dört duvar arayalım. Gece yol alamayız.

Asiye bir taş üstüne çökmüş ağlıyordu.

"Kötü günlere yetişmişiz. Gayrı aklımı kaybedeceğim. Bunca acıyı taş bile yüklenemez. Bu kara günlerden sıyrılmamız zordur".

Gözünün önüne Selânik geldi. İttihat caddesi, rıhtım, Beyaz Kule. Akşamları pencerelerdeki ışıkların suya dökülüğü, suyun ürperip nefes alıp vermeye benzeyen sesi.. Yakınlara vurup sonra uzaklaşması...

Terkedilmiş yıkık köylerin sessizliği içinden gelip geçtiler. Sonra cesetler, pıhtılaşmış kanlarıyla çizildi gözlerinin içine. Elleri dikenleri kavrayıp sıkılmış bir asker, derenin ince kıpırtıları içinde bir kadın, ağaç dibinde yanyana birbirlerine sokularak ölmüş iki asker, uzaktan dürülü bir beyaz bez parçası gibi görünen, ağzından kanı boşalıvermiş bir bebek, daha ilerde, sırt üstü devrilmiş, kollarıyla, yüzünü ürtmüş cansız bir kadın... Sonra at leşleri, dayanılmaz bir kokunun uzun yollar boyunca hissedilmesi, sonra yağmur....

– Günleri karıştırdım, dedi Gülsüm Ana. Yüz yıldır yollarda gibiyiz. Bu yol unutulmaz, bu gördüklerimiz unutulmaz kızlarım. Her adımda yeni acılarla doldu yüreklerimiz. Taş olduk kaya olduk kızlarım. Sırat köprüsünden geçer gibiyiz. Yüz kere düşer ölür diriliriz.

– İlâhi söyle ana.. İlâhi söyle bize kuvvet olsun, dedi Asiye.

Gülsüm Ana durdu. Değneğine dayandı. Titrek cılız bir ses o acılı göğüsten kopup, yavaş yavaş çöken karanlığın getirdiği ürküntüyü dağıttı. Sonra bir telâş bir kaçışma; arabalar durdu. Gülsüm Ana'nın sesi boğulup tükendi.

– Rumun içine düştük! diye bağırdı Asiye. Sonra o haykırışlar dindi. Sessizce beklenildi. Alevli çırılar yakınlarına vardı.

Rıza Hoca öne çıktı.

– Yerimizi yurdumuzu terkettik. Selânik'e doğru gideriz, dedi.

Ötekiler, askerlerin yanlarından geçişleriyle soluklarını tutmuşlardı.

– Ne istersiniz! dedi Gülsüm Ana. Bırakın yolumuza gidelim.

Askerin biri, yaklaştı. Gülsüm Ana'nın beline el attı. Çabuklukla keseyi çıkarıp arkadaşına fırlattı. Öbürü kolayca yakaladı keseyi. Sonra birisi Asiye'nin başındaki örtüyü çekti. Elmas küpeler parıldayıp göz aldı. Çıra yüzüne degecek kadar yakındı. Geriye çekti yüzünü. Uzandı el. Koparıp aldı küpeyi. Sonra ötekini.. Yıkılıp düştü Asiye. Mürvetle Ahmet çığırıp analarının üstüne kapandılar. Asker, çırayı Ahmet'in bacaklarına değırdi. Can verir gibi bağırdı çocuk. Kaçmaya çabaladı. O kaçtıkça asker gülüp üstüne vardı; yanıkların acısıyla katılıp kaldı çocuk.

– Dokunmayın, ilişmeyin onlara! dedi Rıza Hoca. Beni öldürün, ilişmeyin çocuklara!

Birden Zeyneb'in çığlığıyla sarsıldı. Ateşler sağından solundan hızla geçiyor. Üzerine bir dağ yıkılmış gibi Rıza Hoca'nın. Bir an Zeyneb'in sürüklenişini aydınlatıyor çırılar, sonra gölgeler gizliyor kızı. Hoca doğruluyor. Koşup askerlerin arasından sıyırmaya çalışıyor kızını. O güçsüz kollarıyla. Tüfeklerin dipçikleri yüzüne iniyor. Acısını duymuyor, kan boynuna doğru iniyor. Sonra Gülsüm Ana'nın haykırışı...

– Götürdüler gelinimi! Sırma saçlı, ince dalımı vah!

Kerime karanlıkta kımıldayan ve gitgide uzaklaşan ışıkların ardından koşuyor. "Sanki evlenecek olan ben değilim" diyor Zeynep. Vardar kıyısında sarı çiçekler.. "Bu bizim hayatımız. O yokolmasın diye çırpınıyoruz". Rıfat'ın elleri karanlığı aşıp yaklaşıyor. "Zeynep, size emanet". Vardar kıyısında sarı çiçekler. Neyzen Dede'nin aydınlık yüzü... "Sen dert bilmemişsin daha. Sen çile çekmemişsin".

Işıklar belirsizleşiyor. Birikmiş suların içine girip çıkan ayakları soğuşu hissetmiyor. Birden kayıp düşüyor. Yüzünün hızla taşlara çarpışı. Bir uğultu..

[Ardından Rıza Hoca da ölür. Selanik'e, oradan da deniz yoluyla İstanbul'a gelirler. Önce kalacak bir yer bulamayıp, birkaç gün sur dibinde kalırlar. Daha sonra Sadık Bey diye birisi tarafından Beşiktaş'ta bir tekkeye götürülüp yerleştirilirler. Orada yarı aç yarı tok geçinmeye çalışırlar. Daha sonra Sadık Bey Kerime ile evlenmek ister fakat kız, içindeki hürriyet kahramanı Enver Bey'e olan aşkı yüzünden onu kabul etmez. Bir ailenin yanında ev işlerine bakmak üzere iş bulur. Gülsüm Ana, içine düşmüş oldukları bütün bu sıkıntılara, memleketin durumuna, kocasını kaybetmenin ve oğlundan da hiç bir haber alamamanın acısına dayanamayarak ölür. Daha sonra Kerime, çalıştığı evin hanımından Enver Paşa'nın şehit edildiğini ve daha önce de evlenmiş olduğunu işitir ve çok büyük bir hayal kırıklığına uğrar. Gülsüm Ana'nın ölümü Kerime ve Asiye için çok ağır bir kayıp olmuştur. Çaresizlik içinde kalırlar. Enver Bey'i kaybetmiş olmanın acısı ve çaresizliği Kerime'yi Sadık Bey'e yakınlık göstermeye itmiştir.

Rıfat, savaş esnasında şehit düşmüş, Ethem ise gözlerini kaybetmiştir. Ethem İstanbul'a gelip yerleşmiştir. Ancak karısı Asiye ile aynı şehirde bulunduklarından bile haberi yoktur.]

Bizim Diyar'dan, (s. 212-216).

②

KIRIK BİR DAL

Onu sabahleyin bahçevan bulmuştu. Lekesiz, bembeyaz bir manolya... Birisi dalını kırmıştı. Haylaz bir çocuk olacak. Dalı ağaca sadece ince, taze bir lif bağlı tutuyordu. Çiçekle dal, dalla ağaç arasında işte böyle incecik bir hayat bağı kalmıştı. Fedakâr ağaç elinden geleni yapsa da yara kapanmayacaktı. Canı sıkılan bahçevan sitedeki haylaz çocukları bir bir gözünün önünden geçirdi. Sonra uzanıp çiçeği koparttı. Bu kocaman, beyaz bir fenerdi. Yaz bahçelerinin feneri. Çiçek, dalını ağaca bağlayan o incecik lifin kopuşuyla "ah" etti. Bahçevan duymadı. Adamın toprak kokan avucundan, yeni doğmuş ve çevresini henüz tanımayan bir güvercin yavrusu gibi sağa sola bakındı. İçine bir gurbet acısı çöktü. Bahçevanda da aynı duygular... Bir yalnızlık, bir kimsesizlik... Gurbetteki kızını hatırlamıştı. Damadını, torunlarını... Yakında geleceklerdi. Ama bir arada olmanın sevinci, her yıl olduğu gibi yine ayrılık gününün hatırlanmasıyla gölgelenecekti. Hep böyle olurdu. Doğru dürüst konuşup dertleşmeden günler gelip geçirdi. Halbuki onlara

anlatacak ne çok şey vardı... Hele torunlarına... Nedense arada Almanya'nın o güneşsiz sokakları, kalabalıkları olurdu. Tam türküler söylediği, masallar anlattığı sırada, karşısına kocaman binalar, yeraltı geçitleri, bavullar, havaalanları dikilirdi. Almanya... Hiç aksamayan kocaman bir saatti. Damadı, "Biz iyiyiz, idare ediyoruz işte..." diyordu. Ne desin? Oralarda ezilerek horlanarak yaşamının zorluğunu havadan sudan bahsederek örtmeğe çalışırlardı. "Biz iyiyiz, idare ediyoruz işte..."

Derken o kocaman saatin akrebi, yelkovanı silindi. Almanya, uçak gürültüleri içinde kayboldu. Gözlerini giriş katlarının önündeki toprak zemini süsleyen alman papatyalarına çevirdi. Kahverengi, kurumuş dalları budamalıydı.

Bahçevanın oğlu bu sırada köyden getirdiği üç beş yumurtayı A Bloktaki paşanın hanımına satmış, D Bloka doğru yürüyordu. Güneş, sıhhatli, gürbüz bir çocuk gibi gülümsüyordu. Gençler, emekliler sabah yürüyüşüne çıkmışlardı. Bahçevanın oğlu denize baktı. Deniz, ta ilerde ufka lâcivert bir çizgi çekmişti. O çizginin önünde bir arabalı vapurun kara gövdesi belirmişti. Sabahın bu erken saatlerinde her şey hakiki renginde görünüyordu. Belki de bu yüzden o iki adam, hep bu saatlerde kayık iskelesinde resim yapıyorlardı. Şimde de ordaydılar. Yaşlı olanı polis emeklisiydi. Öbürü, yani kırmızı eşofman giyen jimnastik hocasıydı. Sabahları sitenin çocuklarını toplayıp koşturur veya resim yapardı. Konuşkan biriydi. Gülüşü, bağırtısı ilk zamanlar site sakinlerini rahatsız ederdi. Şimdi alışılmıştı. Hatta aranan birşey olmuştu.

Bahçevanın oğlu o gün bahçenin sulanmasına yardım edecekti. Resim yapan adamları görünce, işi gücü unuttu. Kumluğa inip, iskeleye doğru yürüdü. Resim yapan adamların baktıkları yerde müthiş bir güzellik olmalıydı. Herhalde görünmez bir kapıdan masal bahçeleri seyreliyorlardı. Bahçevanın oğlu da şimdi bir masal kahramanı gibi heyecanla o gizli kapıyı keşfe gidiyordu. Adımlarını sıklaştırdı. Beton iskelenin basamaklarını çıktı. Denizden esen rüzgârla kucaklaştı, yürüdü. Şimdi resim yapanların konuşmalarını, gülüşmelerini işitiyordu. Yaklaştı. Ayak sesini işiten emekli polisle, jimnastik hocası dönüp baktılar. Bahçevanın oğlu,

– Kolay gelsin... dedi.

Sonra resimlere daldı. İkisi de aynı yerin resmini yapıyorlardı. Denizi, sol tarafta, nefti çalılarla kaplı burnu, sonra o beyaz evi, ötede dumanlı silik bir renkle devam eden tepeleri... Bir de balıkçıların sandallarını. İşte bu kadardı. Sihirli masal

bahçesi filan yoktu. Belki büyüüne kapıldıkları o beyaz evdi. Şu tembel tembel uçan, koca kanatlı martıları da resimlerin bir yerine konduracaklar mıydı?

Yaşlı adam,

– Hangisini beğendin? diye sordu. Hangimizin resmi daha güzel?

Bahçevanın oğlu gülümsedi. Resimleri yeniden inceledi. Ama vereceği cevap öncesinden hazırды.

– İkisi de güzel...

– Olmaz! dedi yaşlı adam. İki güzelden biri mutlaka ötekinden biraz daha güzeldir. Hadi, karar ver!

Bir yarış mı bu, bir şaka mı? Şimdi üçü de aynı yaştalar. Gülüyorlar.

– Peki, dedi bahçevanın oğlu. Sizinkisi daha güzel.

Güceneceğini düşünerek, jimnastik hocasına baktı. Adam gücenmiş, kırılmış değildi.

– Elbette ustamınki daha güzeldir. Ben resme yeni başladım. O ise yirmi senedir yaparmış. Yirmi yıl, yirmi yaşında bir genç demektir.

– Zevk için, dedi yaşlı ressam. Birşeyleri unutmak için. Oyalanıyorum işte. Hele son iki yıldır işi iyice hızlandırdım.

– Emeklilik zor, dedi öteki. Bakalım ben ne yapacağım..

– Yalnız emeklilik değil. Oğlumu düşünüyorum. Gurbetteki oğlumu. Elçilikte vazifeli. Koruma polisidir. Kelle koltukta anlayacağın. Allah acısını göstermesin.

Bunları söyledikten sonra gözlerini uzaklara, o dumanlı, silik tepelere dikti.

– Zor... dedi öteki. (Evlat acısı hiçbirşeye benzemez) diye düşündü. (Böyle söylerler. Benim evlâdım yok ki...)

Bahçevanın oğlunu unutmuşlardı.

Yaşlı ressam,

– Sen niye evlenmedin? diye sordu.

– Evlendim, dedi jimnastikçi.

– Sahi mi?

– Boşandım sonra. Kumar oynuyordu. Benim sokağa atılacak param yok ki usta... Sonra.. anamın kalbini çok kırardı. Ana gibi yar olmaz derler. Tabii bir eksiklik duymuyor değilim. Yani çocuğum çocuğum olmadığı için..

– Evlen..

– Yok usta. Böyle iyi.

Bunları söyledikten sonra bahçevanın oğluna döndü:

– Hayat bir yarıştır. Demek üniversiteye gideceksin.

– Birinci elemeyi kazandım, dedi çocuk heyecanla. İkincisi de fena geçmedi.

– Hayat bir yarış. Üniversiteyi bitirsen de gireceğin imtihanlar bitmeyecek.

Çünkü hayat bir imtihandır.

Jimnastik hocasının bu çok duyulmuş lâflarına yaşlı adam hiçbirsey eklememi. Resmine dalmıştı. Bu sırada iskelenin başında sitenin köpeği belirdi. Tembel tembel yürüyüp yanlarına geldi. Bahçevanın oğlu ayakkabısının burnuyla hayvanın sırtını okşadı.

– N'aber Miço? dedi.

Yaşlı ressam,

– Miço muydu adı? diye sordu.

– Bilmem, dedi çocuk. Balıkçı öyle söylüyor. Miço diyor.

Köpek, resimleri inceliyor, kuyruğunu sallayarak sehparın etrafında dönüyordu. Sonra iskelenin ucuna gitti. Denize baktı. Hakikisi daha güzeldi. Resmini yapmak aptallıktı. Herşey, çerçeveyle sınırlanmayacak kadar göz önündeydi, sereserpeydi.

– Beğenmedi resimlerimizi.

Bunu jimnastik hocası söylemişti.

Güldüler.

İşte balıkçı da geliyordu. Bu onun motorunun pata patası... Başka kimin olabilir? Kim böyle fetih sevinciyle dönebilir? O, evet. Bu keyifli pat patlar yalnız onun teknesinden duyulur.

– Hey mübarekler! Canlı canlı kıpır kıpır...

Balıkçının sesine, perdeler kıpırdandı, pencereler açıldı. Çok geçmeden ellerinde kapları, iskeleye gelenler oldu. Jimnastikçi resmi bırakmış, balıklara dalmıştı.

– Hey mübarekler, diyordu balıkçı. Resmi yapılır bunların, resmi...

Budadıgı dalları el arabasına dolduran bahçevan da uzaktan onları seyrediyordu. Oğlu hâlâ oradaydı. "Arkadaşı yok" diye düşündü. "Köyde var da, burda yok. Köydeki ev dar geliyor ona. Şu imtihanı bir kazansa... Biliyorum gece rüyasına giriyor. Büyük büyük kapılar görüyor, kâğıtlarla uğraşıyor. O sabah

annesini okunmuş pirinçler yutturdu. Çocuk harbe gider gibi gitti. Söylüyorum onlara işin ucunda ölüm yok ya... diyorum. Kazanmazsa ölecek miyiz yani? Arkadaşı yok. Burdaki çocukların çoğu Ankaralı. Yüksek mekteplerde okuyorlar. Kimi mühendis çıkacak, kimi doktor. Şimdi diplomanın da kıymeti yok diyorlar. Nasıl olmaz? Okumuşla, okumamış adam bir midir? Ben ona şu manolya gibi tertemiz bir yürek verdim. Adam olacaksa, olur. İşte görsün, gurbet yerlerinde ekmek parası için adamın başına ne işler geliyor. Sıkıntısız iş olmaz, derler. Lâkin o sıkıntı vatanda çekilse, insana bu kadar zor gelmez. Okuyacaksa, okusun. Yarın öbürkün burnu büyüyüp bizi hor görmesin de... Adam olursa, yine kendine. Çok şükür maaşım, sigortam var. Evim de var. Ne yaparsa kendine. Bak, oyalanıyor hâlâ. Bahçeyi sulamama yardım edecekti. Ne var ki orada? Resim yapan adamlar, balıkçının motoru, deniz, dağ tepe..."

Bahçevanın oğlu balıkçının dün geceki sözlerini düşünüyordu. Nasıl da öfkeliydi. Önce kıyından onu seyretmişti. Balıkçı denize ağ atmıştı. Yanında biri daha vardı. Balıkları şaşırtıp ağa toplamak için suya habire sopa vuruyordu. Motorun feneri şeytanın gözü gibi ağır çevresinde dolanıp duruyordu. Daha sonra onu kumlukta bulmuştu. Oturmuş, içiyordu. Sandalların arasında dolaşan çocuğu önce Miço zannetmişti. Kısık sesiyle,

– Miço, hain köpek, sen misin? demişti.

Bahçevanın oğlu ortaya çıkınca da şaşırmıştı. Gözleri çıkmak çıkmaktı. Onu hiç böyle görmemişti. İçmişti. Babası hiç sevmezdi içkiyi ve içenleri.

– Sen misin bahçevanın oğlu?

– Benim.

– Çök otur!

Oturmuştu. Böylece balıkçı hiç kimseye anlatmadığı sırrını ona açıvermişti. Açmasa ölecekti. "Dinle evlât" demişti. Şeytanın feneri bu gece bana yol gösteriyor. Bu gece birilerini vuracağım. Kızımı ve o adamı vuracağım. Namus meselesi... Adresini öğrendim. Pendik'te bir ev tutmuşlar. Birazdan Pendik sahillerine çıkacağım. Gidip ikisini de... (Balıkçının bu sözleri, delikanlının henüz zedelenmemiş, güzelliklerle dolu dünyasını karartıvermişti. O an hayat baştan sona aldatmacaydı. Kendisini, ilerde olabilecek bir takım terslikleri karşılayamayacak kadar güçsüz hissediyordu). "Kafama koydum. Gidip vuracağım. Daha önce de oldu. Motoru sürüverdim o yana doğru. Ama her seferinde geri döndüm. Adam

evli. Bir ev tutmuşlar. Kızım saçını sarıya boyatmış. Sigara içiyormuş. Kırk yıllık tiryakilere taş çıkartırmış. Bir düğünde görmüşler. Yüzü gözü boya içinde. Bu gece denize ağ atarken sanki onlara tuzak hazırlıyordum. Hiddetinden öleceğim çocuk... Ben bunları niye sana anlatıyorum ki... Sen git, Miço'yu gönder bana".

İstavitler, izmaritler.. Sigarası ağzının kenarında. Şakalaşüyor birileriyle. Adam vurmayı unutmuştur. O dün geceydi. Şeytanın feneri sönmüştür.

– Hey mübarekler, resmini yapın resmini... Barbunya mı? Armutluya yarın gideceğim. Sen iste, yaratırım barbunyayı.

Bahçevan elinde manolyası, kumluğa indi. Ağır ağır iskeleye doğru yürüdü. Bakalım ne vardı orada. Belki balıkçı ada açıklarından hiç kimsenin bilmediği birşey bulup getirmişti. Garip bir yaratık, içi inci dolu dev bir istiridye yahut deniz kızı... Oğlu, onu görünce toparlandı. Yapacağı işleri hatırladı.

– Şimdi geliyor baba, dedi.

Bahçevan resimlere bir göz attı.

– Elinize sağlık, dedi adamlara. Güzel oluyor. Şuraya da kırmızı beyazlı sandallar yapaydınız. Şu köpeği de.. Kuma uzanmış yatarken. Denizin rengi biraz soluk kaçmış.

Emekli polis bahçevanın elindeki manolyayı gördü.

– Ne güzel.. dedi. Manolya. Hiçbir memlekette bir manolya buradaki kadar güzel açmaz. Taşından, toprağından, insanından olsa gerek.

Bahçevan manolyayı uzattı. Öbürü aldı. Koklamadı. Baktı, baktı. Yüreğine bir serinlik doldu. Bir hasret..

– Nazik bir çiçektir.

– Şarkısı da var, dedi jimnastikçi.

Sözü bahçevan aldı.

– Fener. Yaz bahçelerinin feneri derim ben buna.

Emekli:

– Resmini yapmalıyım.

Bahçevan:

– İyi olur.

Manolya:

– Ben solmadan.

Jimnastikçi:

– Titan beyazıyla mı ustam?

– Herhalde.

Bahçevanın oğlu "beyaz beyazdır" diye düşündü. "Beyazlar arasında fark olmamalı".

Manolya elden ele dolaştı. Jimnastik hocası kokladı. Delikanlılık yıllarına has birşeyler hatırladı. Ne olduğunu bulamadı, bulamayacaktı da. Balıkçı işinin arasında elden ele dolaşan manolyayı gördü. Kızının ellerini hatırladı. Kendini Pendik sahillerinde buldu. Ağzı zehir gibiydi. Sigarasını fırlatıp attı.

Sonra?

Sonra sabahın o saf renkleri kaybolmakta olduğundan resmi yapan adamlar iskeleden ayrıldılar. Bahçevanın oğlu da onların boya sandıklarını taşıdı. Balıkçı bir türkü tutturup, ardında köpükler bırakarak öteki sitelerin önünde demirlemeğe gitti. Bahçevanla oğlu, bahçeyi sulamağa daldılar. Köpek, gölgeli bir yere kıvrılıp uyudu. Manolyaya gelince, bir bardağın içindeydi. Hâlâ beyazdı. Üzerinde tek bir leke yoktu.

Derin Yara'dan, (s. 131-139).

SEVİNÇ ÇOKUM

23 Ağustos 1943'te İstanbul'da doğdu. İlk öğrenimini Beşiktaş Büyük Esmâ Sultan İlkokulu'nda, orta öğrenimini de Beşiktaş Kız Lisesi'nde tamamladı. İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü bitiren Sevinç Çokum, üç yıl edebiyat öğretmenliği yaptı. Halen gazeteci olarak çalışmaktadır.

Sevinç Çokum günümüz roman ve hikâyecilerindendir. Senaryoları ve seyahat türü yazıları da vardır.

ESERLERİ : Romanları: 1. *Zor* (1977) (Dündar Taşer Roman Armağanı Birinciliği), 2. *Bizim Diyar* (1978), 3. *Hilâl Görününce* (1984) (Türkiye Yazarlar Birliği Yılın Romancası Ödülü, Türkiye Millî Kültür Vakfı Edebiyat Armağanı), 4. *Ağustos Başağı* (1989), 5. *Gülyüzlüm* (1989), 6. *Çırpıntılar* (1989). **Hikâye kitapları:** 1. *Eğik Ağaçlar* (1972), 2. *Bölüşmek* (1974), 3. *Makina* (1976) (Türkiye Millî Kültür Vakfı Özel Jüri Armağanı), 4. *Derin Yara* (1984), 5. *Onlardan Kalan* (1987). **Senaryoları:** 1. *Beyaz Sessiz Bir Zambak* (1987), 2. *Yeniden Doğmak* (1987) (Ankara Gazeteciler Derneği Yılın Senaristi Ödülü).

BİBLİYOGRAFYA

Ajans Türk Şiirli ve Saatli Takvimi, Ankara 1960.

- AKAR, Metin, *Başlangıcından Bugüne Türk Şair ve Yazarlar Sözlüğü*, İstanbul 1985.
- AKGÜNER, Şirin, "Sovyetler Birliğindeki İslâm Halkları", *Doğu Türkistanın sesi (Dergisi)*, C. I, S. 3, Eylül 1984.
- AKKOYUNLU, Ziyat-Suphi Saatçi, *Irak Muasır Türk Şairleri Anatolojisi*, Ankara 1981.
- AKPINAR, Yavuz, *Çağdaş Türk Şiveleri, Azerî Türkçesi ve Edebiyatı Metinleri*, İzmir, 1988.
- _____, "Ata Atacanof", *Kardeş Edebiyatlar (Dergisi)*, S. 5, Ocak-Şubat-Mart 1983, s. 16-20.
- _____, "Kazak Edebiyatı", *TDEA*, C. V, İstanbul 1982, s. 242-251.
- _____, "Kırgız Edebiyatı", *TDEA*, C. V, İstanbul 1982, s. 311-316.
- _____, "XIX. ve XX. Yüzyıllarda Azerî Edebiyatı", *Türk Dünyası El Kitabı*, C. III, Ankara 1992.
- ASYA, Arif Nihat, *Bir Bayrak Rüzgar Bekliyor*, İstanbul 1982.
- AYBEK, *Tuygular*, Taşkent 1926.
- AYDINLI, Ahmet, *Batı Trakya Faciası*, 1970.
- AYTMATOV, Cengiz, *Gün Uzar Yüzyıl Olur (Gün Olur Asra Bedel)*, Çev.: Refik Özdek, İstanbul 1993.
- BALKAN TÜRKLERİNİN SESİ (DERGİSİ), *Recep Küpçü Özel Sayısı*, Yıl 2, S. 4, Nisan 1991.
- "Balkar Türkçesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. V, s. 167-169.
- BASIN, L., "Le Turkmène", *Fundamenta I*, Paris 1959.
- "Başkurtlar", *Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedi*, C. III, s. 1380-1381.
- BATUR, Sebahattin (haz.), *Yeni Şiirimiz Antoloji*, İstanbul 1965.
- BATUR, Selahattin, *Yeni Şiirimiz, Antoloji*, İstanbul 1965.
- BEYDİLLİ, Gulam Hüseyin, "Üstad Şehriyar", Çev.: Fethi Gedikli, *TDA*, S. 19, Ağustos 1982, s. 214-227.
- BİNARK, Naile, "Ayas İshaki-İdilli", *Kazan Dergisi*, C. V, Ankara 1974.
- _____, "Kazan Edebiyatı", *TDEA*, C. V, İstanbul 1982.
- BUĞRA, Tarık, *Küçük Ağa*, İstanbul 1979, 1983.
- CAFEROĞLU, Ahmet, "Doğu ve Batı Türkistan Türkleri", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, C. II, S. 78, İstanbul Aralık 1985, s. 28-32.
- CELÂL M.-HÜSEYİNOV F. C., *XX. Esr Azerbaycan Edebiyatı*, Bakı, 1969.
- ÇAĞATAY, Saadet, "Karaçay Edebiyatında Avcı Bineger", *Fuad Köprülü Armağanı*, İstanbul 1953.
- _____, *Türk Lehçeleri Örnekleri*, Ankara 1972.

- ÇATALTEPE, Sipahi, "Çin ve SSCB Dışındaki Türk Dünyası", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, S. 27, Eylül 1990.
- ÇAVUŞ, Mehmet, 20. Yüzyıl Bulgaristan Türkleri Şiiri (Antoloji), İstanbul 1988.
- ÇOKUM, Sevinç, *Bizim Diyar*, İstanbul 1978, 1990
- _____, *Derin Yara*, İstanbul 1984.
- ÇOLPAN, Uygunuş, Taşkent 1922.
- DAĞCI, Cengiz, *Yansılar*, İstanbul 1988.
- DAĞLARCA, Fazıl Hüsnü, *Çocuk ve Allah*, İstanbul 1940, 1966.
- _____, *Üç Şehitler Destanı*, İstanbul 1956.
- DEDE, Abdürrahim, *Rumeli'de Bırakılanlar*, 1971.
- DEVLET, Nadir, *Çağdaş Türk Dünyası*, Ankara 1989.
- _____, "İsmail Bey (Gaspıralı)", Ankara 1988.
- DEVRENBKOV, Cakav (haz.), *Betaşar*, Alma-Ata 1991.
- ELÇİN, Şükrü, *Halk Edebiyatına Giriş*, Ankara 1986.
- GENCOSMANOĞLU, Niyazi, *Malazgirt Destanı*, İstanbul 1971.
- _____, *Destanlar Burcu*, İstanbul 1988.
- GÜRSOY-NASKALİ, E. (terc.), "XX. Yüzyıl Sovyet-Kırgız Edebiyatı", [*Kırgız Sovetlik Sosyialistik Respublikası, Ensiklopediya*, Frunze 1983], TD, S. 505, Ocak 1994, s. 25-36, Şubat 1994, s. 125-136.
- HAFİZ, Nimetullah, "Kosova'da Sünnet Âdetleri", *III. Milletlerarası Türk Folklor Kongresi Bildirileri*, C. V, Ankara 1987, s. 173-176.
- _____, *Yugoslavya'da Türk Edebiyatına Genel Bir Bakış (Özel Arşivimizde)*, .
- HAKERİ, Bener Hakkı, "Kıbrıs", *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi*, C. I, Kıbrıs 1992, s. 200-203.
- _____, "Osman Türkay", *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi*, C. II, Kıbrıs 1992, s. 281.
- _____, "Özker Yaşın", *Kıbrıs Türk Ansiklopedisi*, C. II, Kıbrıs 1992, s. 288.
- HAYİT, Baymirza, "Çağdaş Özbek-Türk Edebiyatının Zirvede İki Şairi: Kadırî ve Çolpan", Çev.: Hüseyin Zamantılı, TDA, S. 15, Aralık 1981, s. 10-16.
- İLHAN, Atilla, *Sisler Bulvarı*, İstanbul 1970.
- İNAN, Abdülkadir (çev.), *Manas Destanı*, İstanbul 1972.
- İNKILÂP YOLUNDA (DERGİSİ), S. 8, Tahran 1981.
- İSEN, Mustafa, *Yugoslavya Türk Çocuk Edebiyatı Üzerine, Yugoslavya Türk Çocuk Şiirlerinden Seçmeler*, Ankara 1983.
- İSHAKÎ, Ayas, *Üyge Tabı (Eve Doğru)*, İstanbul 1941.
- KANIK, Orhan Veli, *Bütün Şiirleri*, İstanbul 1954.
- "Karaçay Türkçesi", *Türk Ansiklopedisi*, C. XXI, s. 263-265.
- KARAKOÇ, Sezâi, *Şiirler 3 Körfez, Şahdamar, Sesler*, İstanbul 1990.

- KAYA, Fahri, *Gökkuşağı*, Üsküp 1984.
- KAYA, İ. Güven, *Yugoslavya Türk Halk Edebiyatı*, İstanbul 1992.
- _____, *Yugoslavya Türk Halkı Yazınına Gerçekçi Bir Bakış*, Priştine 1986.
- KAYIRBEKOV, Gafuv, *Toyın Seni En Bahar, Toy-Dumanda Cii Aytilatın Kazak Enderinin Kıskaşa Ciynağı*, Çimkent 1992.
- KÂZİM, *Çığarmalarını Eki Tomluğu*, C. I, II, Nalçık 1989.
- Kıbrıs Türk Edebiyatı-Başlangıçtan Bugüne-*, Kıbrıs 1989.
- KIRGIZ SOVETLİK SOTSİYALİSTİK RESPUBLİKASI-ENTSIKLOPEDIYA, Frunze 1983, terc. Emine Gürsoy-Naskali, TD, S. 505, Ocak 1994, s. 25-36.
- "Kırım Tatar Edebiyatı", TA, C. XXII, Ankara 1975, s. 62-63.
- KISAKÜREK, Necip Fazıl, *Çile*, İstanbul 1979.
- KOC AOĞLU, Timur, "Çağdaş Orta Asya Türk Şiirinde Sembolizm", III. Milletlerarası Türkoloji Kongresi Tebliği, İstanbul 1979.
- KOC AOĞLU, Timur, "Çolpan'ın Şiirlerinde Tabiat ve Hürriyet Duygusu", *Türk Edebiyatı*, S. 242, Aralık 1993, s. 41-45.
- _____, "Özbek Edebiyatı", TDEK, C. III, Ankara 1992, s. 75 vd..
- KULİ, Kaysın, *Nazmula*, Nalçık 1987.
- KUTAY, Cemal, *Garbi Trakya'da İlk Türk Cumhuriyeti*,
- KUTLU, Mustafa, "Kırım Türk Tatarları", TDEA, İstanbul 1982, s. 317-321.
- MAĞCAN CUMABAYEV ŞİĞARMALARI, Alma-Ata, 1989.
- NECATİGİL, Behcet, *Bütün Şiirleri I*, İstanbul 1981.
- ORALTAY, Hasan, *Büyük Türkçü Mağcan Cumabayoğlu*, İzmir 1965.
- ORHONLU, Cengiz, "Yunanistan Türkleri", TDEK, Ankara 1976.
- ÖZTOPÇU, Kurtuluş, *Uygur Atasözleri ve Deyimleri*, İstanbul 1992.
- PAMUKÇU, Erkem, *Irak Türkleri Şairlerinden NESRİN ERBİL (Hayatı, kişiliği, şairliği ve şiirleri)*, Ankara.
- SAĞLAM, Feyyaz, "Batı Trakya Türkleri Çocuk Edebiyatı", *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 5, Temmuz-Ağustos 1988, s. 32-40.
- _____, "Batı Trakya Türkleri Edebiyatı", *Batı Trakya'nın Sesi*, S. 9, Mart-Nisan 1989, s. 28-33.
- _____, *Batı Trakya/Yunanistan'da Çağdaş Türk Edebiyatı Antolojisi*, Ankara 1990.
- SAKAOĞLU, Saim, *Nimetullah ve Tacida Hafız*, TEAD, c. 18, s. 354, Ocak 1977, s. 8548-50.
- SAMEDİ, Ziya, *Cıllar Sırı*, Alma-Ata 1967.
- SELİM, Bedri (haz.), *Çiğdem, Çocuk Şiirimiz Güldestesi*, Priştine 1985.
- SERDAR, Gülgün, "Kıbrıs Türk Edebiyatı", TDEK, C. III, Ankara 1992.
- SOYSAL, İsmail, *20. Yüzyıl Türk Şiiri Antolojisi*, Ankara 1988.
- ŞEHİRİYAR, M. Hüseyin, *Haydar Baba'ya Selâm*, haz. Selahattin Kılıç-İlhan Şimşek, Ankara 1990.
- TAHSİN, Mustafa, "Batı Trakya Türk Azınlığında Şiir", *Yeni Adım*, İskeçe 1987.

- TANER, Haldun, *Şişhane'ye Yağmur Yağıyordu*, İstanbul 1955.
- TARANCI, Cahit Sıtkı, *Seçmeler*, İstanbul 1971.
- TAVKUL, Ufuk, "Karaçay-Malkar Türk Edebiyatı", *TDEK*, C. III, Ankara 1992, s. 724-741.
- TEMİR, Ahmet, "Kuzey Türk Edebiyatı "Tatar-Başkurt"", *TDEK*, C. III, Ankara 1992, s. 705, 724.
- TERZİBAŞI, Ata, *Kerkük Hoyratları ve Manileri*, İstanbul 1975.
- TİĞİN, Bilge, "Uygur Tiyatrosu", *Doğu Türkistan'ın Sesi*, Yıl 9, S. 33, İstanbul 1992, s. 17-20.
- TURAL, Sadık K., *Zamanın Elinden Tutmak*, İstanbul 1982.
- TURAN, A. Şekür, "Uygur Türkleri Edebiyatı", *TDEK Türk Edebiyatı*, C. III, Ankara 1992, s. 769-778.
- TÜRKAY, Osman, *Seçme Şiirler 1950-1990*, Ankara 1990.
- _____, "Şair Çocuk", *Seçme Şiirler*, Ankara 1990.
- VAHAPZADE, Bahtiyar, *Seçilmiş Eserleri*, Baku 1967.
- YAŞIN, Özker, *Kıbrıs'ta Bayrak*, 1973.
- YILDIRIM, Dursun (haz.), Bulut Karaçorlu Sehend, *Sazımın Sözü*, Ankara 1980.
- YÜKSEL, Zuhal, "Kırım Türk Edebiyatı", *TDEK*, C. III, Ankara 1992, s. 684-704.
- ZEKERİYA, Necati (haz.), *Çiğdem, Çocuk Şiirimiz Güldestesi*, Priştine 1985.
- "Atacanof Ata", *Türkmenistan Sovyet Ansiklopedisi*, C. I, Aşkabad 1974, s. 219.
- "Ayas İshakî İDİLLİ", *TDEA*, C. IV, İstanbul 1981.
- *Edigenim Edi Yıldız*, 1-2, Aşkabad 1989.
- "Kıbrıs", *TA*, C. XXII, Ankara 1975, s. 11-23.
- *Toyduñ Seni En Bolar, Toy-Dumanda Cii Ayıtlatın Kazak Enderinin Kısaşa Ciynagı*, Çimkent 1992.
- "Türkmenistan Edebiyatı", *Türkmenistan Sovyet Ansiklopedisi*, C. VII, Aşkabad 1978, s. 355.
- *Varlık Şiirleri Antolojisi 1933-1983*, İstanbul 1983.

